

Jiří Šouša jr. a kol.

**Zákony, zákoníky
a jejich aplikační praxe
v 18.–20. století
v českých zemích**

Zákony, zákoníky a jejich aplikační praxe v 18.–20. století v českých zemích

Jiří Šouša jr. a kol.

Recenzovali:

prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

Tato publikace vznikla v rámci projektu č. 260 621 Zákony, zákoníky a jejich aplikační praxe v 18.–20. století v českých zemích Specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Karlovy, řešeného kolektivem pod vedením doc. JUDr. Jiřího Šouši, Ph.D., na Katedře právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy, a její vydání rovněž bylo financováno z programu základní institucionální podpory vědy a výzkumu na Univerzitě Karlově Cooperatio Law. Vědní oblast Legal History and Roman Law, koordinátor prof. JUDr. PhDr. Michal Tomášek, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2023

Redakce Veronika Ptáčková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

© Univerzita Karlova, 2023

© Jiří Šouša jr. et al., 2023

ISBN 978-80-246-5833-9

ISBN 978-80-246-5834-6 (pdf)

<https://doi.org/10.14712/9788024658346>

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva (Lukáš Blažek, Jiří Šouša jr.)	7
Úvodní kapitola: Normy, jejich výklad a aplikace v českých dějinách 18.–20. století aneb Namísto úvodu (Jiří Šouša jr.)	10
Kapitola I: Usmrcení v judikatuře apelačního soudu v 18. století: vliv Josephiny a Theresiany (Josef Vacek)	26
Kapitola II: Velezrada a urážka majestátu v 19. století (Vojtěch Círus)	40
Kapitola III: Vybrané otázky věcných práv a jejich rozhodovací praxe za platnosti a účinnosti Všeobecného občanského zákoníku rakouského v letech 1812–1938 (Adéla Jevčáková, Jiří Šouša jr.)	51
Kapitola IV: Vybrané otázky vyvlastnění v prvorepublikové judikatuře Nejvyššího správního soudu (Martin Neumann)	77
Kapitola V: Sdružování států nepřátelské v teorii a v rozhodovací praxi Nejvyššího soudu (Jan Beránek)	94
Kapitola VI: Rozhodovací praxe v restitučních věcech mezi lety 1946–1952 (Zuzana Löbling)	110
Kapitola VII: Analýza rozhodovací činnosti československých soudů ve druhé polovině 20. století vztahující se k institutu náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků (Tereza Kočárníková)	130
Kapitola VIII: Státní arbitráž (Marie Sádlová)	149
Kapitola IX: Analýza rozhodovací činnosti Státního soudu v Praze – případ Kafka a spol. (Tereza Blažková)	164
Kapitola X: Jednotný hospodářský plán ve stínu aplikace trestního práva v 50. letech 20. století (Viola Frňková)	177
Závěr (Jiří Šouša jr., Jan Beránek, Zuzana Löbling)	194

Summary	205
Seznam zdrojů (Jan Beránek)	207
Věcný rejstřík (Lukáš Blažek)	224

Předmluva

V posledních letech lze vnímat stále intenzivnější vliv, jež pro živé právo a jeho budoucnost sehrává judikatura. Dynamika postupného prosazování aplikačního výkladu, jehož autoritativní charakter v České republice na počátku 21. století posilují i nově přijímané vnitrostátní obecně závazné normativní akty a sekundární právo Evropské unie, má, zdá se, zatím stále vzestupnou tendenci. Uvedený trend se projevuje také ve vyučovaných předmětech na právnických fakultách, když se v jejich rámci klade stále větší důraz nejen na znalost právních předpisů, ale rovněž na znalost výstupů rozhodovací praxe a práci s nimi. Obdobně narůstá počet vědeckých publikací i spíše prakticky orientovaných článků, jež se problematikou aplikační interpretace normativity zabývají.

Přes výše uvedené lze konstatovat, že v české právní historiografii zůstávala otázka vázanosti, volnosti, legality a racionality soudcovského rozhodování ve vztahu k normě spíše na okraji zájmu. Přitom právní historie je a má být z povahy věci mezioborovou částí právní vědy. Může napomoci nalézt kořeny platných právních institutů, upozornit na jejich proměny v průběhu dějin podle místa a času, na změny koncepcí, provést diachronní komparaci a tím také napomoci případnému formování práva de lege ferenda. Zároveň umožňuje nezapomenout, neboť představy současnosti o minulé právní skutečnosti nemusejí této skutečnosti zcela odpovídat, když tato může být plynutím času i transformacemi paradigmat upravována k přítomnému obrazu formovanému shodnými subjektivními představami ohledně bývalých právních institutů. Cílem právní historie je pak podávat pokud možno objektivní obraz minulé právní skutečnosti a podávat tím pomocnou ruku odvětvovým vědám jurisprudence a snad i právní teorii.

Autorský tým, složený ze studentek a studentů doktorského i magisterského studia Právnické fakulty Univerzity Karlovy a dále rovněž z akademických a vědeckých zaměstnanců a zaměstnankyň Katedry právních dějin PF UK, měl před sebou poměrně neprobádanou oblast a omezený časový prostor pro samotný výzkum. Autorský tým použil přístup, při němž jednotliví autoři a autorky identifikovali a zvolili konkrétní instituty vybraných právních předpisů platných v českých zemích v 18.–20. století, tehdejší podobu těchto institutů představili a prozkoumali a následně sondážně srovnali normativní úpravu s aplikační praxí, přičemž východiska pro další kapitoly jsou nejprve shrnuta a rozvinuta v úvodní kapitole. V dalších deseti kapitolách pak je popsána a analyzována právní úprava jednotlivého institutu zvoleného autorem/autorkou, případně spoluautory a sondážně rovněž jeho aplikační praxe a vztah mezi normativitou a aplikační interpretací v určitém temporálním rámci. Díky tomu bylo možné pokrýt poměrně rozsáhlý časový úsek českých právních dějin.

Knih se tak pokouší vyplnit mezeru v našem současném poznání a čistě právněhistorickým prizmatem a za použití právněhistorických metod na konkrétních, sondážně vybraných institutech vybraných právních předpisů platných v českých zemích v průběhu 18.–20. století tehdejší podobu těchto institutů představit a prozkoumat a pokusit se ověřit, jak vypadala jejich normativní úprava a jaká byla dobová aplikační praxe těchto vybraných konkrétních institutů se týkající. Autorský tým nevynechal ani období let 1948–1989 a učinil několik věcně odlišných sond do notně pozměněného charakteru a podoby práva a do jeho vlivu na soudcovské rozhodování a jeho povahu a vázanost normami v trestních i občanských věcech a rovněž do rozhodování a možného rozsahu uvážení vybraných administrativních orgánů suplujících soudy při rozhodování ve vztahu k normativitě.

Knih je knihou primárně právněhistorickou. Jedná se o pilotní počín, který kromě vlastní matérie historického aplikačního výkladu norem regulujících konkrétní právní instituty má přispět do diskuze a pokusit se odpovědět na otázku, jakými metodami a jakými postupy zahrnujícími i podobu a použití vhodných forem práce s takovými prameny je možné prizmatem právní historiografie zodpovídat položené otázky související s aplikační a interpretační praxí soudů, resp. administrativních orgánů suplujících soudy v minulosti. V tomto ohledu je tedy nutné nahlížet na předkládanou knihu, která nemá a ani nemůže mít ambici představit problém vyčerpávajícím způsobem či suplovat jiné právní obory. Naopak předpokládáme další rozvíjení výzkumu, a to nejen právní historiogra-

fií. Autorky a autoři si neosobují monopol na pravdu. Cílem je snaha přiblížit se z hlediska zkoumaného v maximální míře pravdě relativně objektivní.

V zastoupení autorského kolektivu si dovoluujeme předložit knihu laskavým čtenářkám a čtenářům jako příspěvek k případným diskuzím a k dalšímu výzkumu v oblasti předmětné problematiky, který se přímo nabízí.

Úvodní kapitola

Normy, jejich výklad a aplikace v českých dějinách 18.–20. století aneb Namísto úvodu

Zákony a zákoníky jsou v současnosti významným pramenem práva v České republice¹. Vzhledem k evoluci právního řádu, k členství České republiky v Evropské unii a k její příslušnosti k mezinárodnímu společenství, které mj. prohlubují prolínání různých právních systémů, jejich přístupů a koncepcí, vystupují z pohledu živého práva² ovšem stále více do popředí rovněž další prameny práva. Velký vliv pro právní praxi má zejména rozhodovací činnost soudních orgánů, a to mj. vzhledem k soudcovskému aktivismu, autoritativnosti soudcovské interpretace a také k představám o imanenci judikativní nadřazenosti,³ ať již se jedná o prameny práva (např. nálezy Ústavního soudu, obecně závazná rozhodnutí evropských soudů atp.), či nikoliv. Z hlediska funkcionálního přístupu k právotvorbě tak lze říci, že soudní rozhodnutí dnes ovlivňují budoucí výstupy aplikační praxe, resp. živé právo již téměř stejně významně, jako to činí právní předpisy.⁴ Lze souhlasit se Zdeňkem Kühnem, že nárůstu množství „soudcovského práva“ je pak přímo úměrné množství kreativního soudcovského rozhodování.⁵ Hranice mezi interpretací práva a dotvářením práva jsou přitom dnes často neostře.⁶

1 Dále též jen jako „ČR“.

2 Vycházíme zde z Poundova pojetí rozlišujícího dichotomii psaného práva a živého práva. Viz Pound, Roscoe: Law in Books and Law in Action, *American Law Review* 44, č. 1 (1910), s. 12–36.

3 Ondřejková, Jana: *Vnější limity soudcovské interpretace a argumentace*, Praha: Leges 2018, s. 12. Též viz Ondřejková, Jana: Právní jistota a metodologie interpretace práva, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintř, Jan, Plzeň: Aleš Čeněk 2012, s. 272.

4 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*, Praha: Karolinum 2002, s. 263.

5 *Ibid.*, s. 279.

6 Večeřa, Miloš a kol.: *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*, Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta 2015, s. 18–19.

Právě vztah mezi psaným právem a jeho interpretací a aplikací a povaha rozhodování jako na jedné straně pouhého vyslovování práva, aplikace norem a pouček na praktické příklady⁷, na straně druhé jako delegované tvorby druhotných norem na základě zákonů jakožto prvotních norem,⁸ kdy mezi těmito dvěma pohledy stojí teze o srovnání konkrétního případu s obecnou normou, které může, ale nemusí mít normativní relevanci, a to podle aplikujícího subjektu a okolností,⁹ náleží mezi velké právněfilozofické otázky, jež mají ovšem zcela reálné, významné dopady v právní každodennosti. Toto téma rezonuje zejména v právní teorii a právní filozofii. Teorie soudcovské interpretace práva, aplikace práva a dotváření práva se na počátku 21. století významně rozvinula i v ČR.¹⁰ Není se čemu divit. Vždyť právě ve vazbě na právní praxi má teorie práva svůj význam, když může napomoci nejen osvětlit mezery v normativních textech, ale rovněž napovědět osobám aplikujícím právo, jak postupovat, či dokonce otázku rozřešit, a to konceptualizací souvislostí i zobecněním zkušeností.¹¹

Přístup soudní praxe k zákonným normám a jejich interpretaci a aplikaci a dobový odraz teoretických modelů a koncepčních konstruktů v dějinách práva českých zemí však již tak často předmětem výzkumu není,¹² byť se soudnictví 18.–20. století a jeho judikatura v poslední době znovu dostaly do sféry zájmu právní historie.¹³ Přitom „soudcovská aplikace

7 Jako aplikaci norem a definic na praktické případy pojímal právní praxi ve zkoumaném období např. známý německý teoretik Rudolf Stammler. Viz Bulín ml., Hynek: *Právní teorie a praxe*, Praha – Brno: Orbis 1932, s. 22–23.

8 Ibid., s. 8, 26 a 42–43.

9 Weyr, František: Příspěvek k teorii aplikace práva, *Časopis pro právní a státní vědu* 2, č. 3 (1919), s. 120 a 123.

10 Viz např. Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*; Večeřa, Miloš a kol.: *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*; Sobek, Tomáš: *Právní myšlení. Kritika moralismu*, Praha: Ústav státu a práva 2011; Gerloch, Aleš a kol.: *Teorie a praxe tvorby práva*, Praha: ASPI 2008; Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintř, Jan (ed.): *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, Plzeň: Aleš Čeněk 2012 ad.

11 Viz k tomu např. Buckel, Sonja – Christensen, Ralph – Fischer-Lescano, Andreas: Einleitung. Neue Theoriepraxis des Rechts, in: *Neue Theorien des Rechts*, ed. Buckel, Sonja – Christensen, Ralph – Fischer-Lescano, Andreas, Stuttgart: UTB 2020, s. IX.

12 Z poslední doby lze zmínit zejm. Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*, Praha: C. H. Beck 2005; nebo Bobek, Michal: O odůvodňování soudních rozhodnutí, *Právní rozhledy* 18, č. 6 (2010), s. 204–211.

13 Z poslední doby viz např. Princ, Michal: *Soudnictví v českých zemích v letech 1848–1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*, Praha: Wolters Kluwer 2015; Šejvl, Michal: Zásada úměrnosti v judikatuře prvorepublikového Nejvyššího správního soudu, in: Kober, Jan a kol.: *Republika právníků*, Praha: Academia 2021, s. 263–302; Starý, Marek: Judikatura prvorepublikového Nejvyššího správního soudu týkající se neoprávněného užívání šlechtických jmen a titulů

práva neexistuje nezávisle na externích faktorech¹⁴, jako je socioekonomická, kulturní i hodnotová evoluce apod.¹⁵ Podrobnější poznání právní úpravy a její aplikační praxe v průběhu dějin přitom může nejen vyplnit bílá místa české historie práva a státu, in eventum doplnit další podklady pro přílehlavou diachronní komparaci,¹⁶ nýbrž může přispět taktéž ke zvýšení ucelenosti poznatků o vývoji koncepcí soudního rozhodování ve vztahu k normám a principům na celoevropské, příp. internacionální úrovni jurisprudence.

Z hlediska vztahu pramenů práva a jejich aplikační praxe lze říci, že se právní řád českých zemí v průběhu jednotlivých dějinných epoch významně proměňoval. Zatímco ve středověku převažovalo primárně právo nepsané, obyčejové, doplňované nařízeními panovníka, právními knihami,¹⁷ privilegii, landfrídy a dalšími zdroji, přinesl raný novověk širší uplatnění pro psané právo. Kromě jiného rovněž pro ty prameny, v nichž bychom mohli hledat jisté kořeny zákonů a zákoníků, totiž pro sněmovní usnesení, zemská zřízení a městské kodifikace¹⁸. Zapomínat nelze ani na skutečnost, že vynález a rozšíření knihtisku napomohly zvýšit všeobecné povědomí o právu. Pokud by se v této době posuzovala možnost soudní diskrece při aplikačním výkladu norem a zásad, bylo by ji třeba z dnešního pohledu vnímat jako velmi extenzivní, ba tvůrčí, či dokonce normotvornou. Zejména k takovému hodnocení lze dospět díky tzv. soudním nálezům, ať již zemských soudů, městských soudů, nebo církevních soudů. Velký význam v tomto ohledu hrály, s výjimkou církevních soudů, krom dalších faktorů i zcela odlišný koncepční a rituální charakter řízení, neexistence ucelené instanční soustavy soudních

a deliktů obdobných, *Právnícké listy* 2, č. 2 (2019), s. 23–31; Bláhová, Ivana a kol.: *Jméno republiky!. Osm případů zvučle komunistické justice*, Praha: Auditorium 2016 ad.

14 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 1.

15 Ibid.

16 K pojmu diachronní komparace viz Kysela, Jan: Prosinčová ústava v kontextu diachronní komparativistiky, *Právník* 156, č. 12 (2017), s. 1043–1059.

17 K nim blíže viz např. Malý, Karel: *České právo v minulosti*, Praha: Orac – Pacov: Nuga 1995, s. 24–28. Obecně se uvádí, že právní knihy jakožto soukromé sepsání práva neměly být formálně právotvorné, ale měly mít spíše evidenčně informativní charakter. Viz Baxa, Bohumil: *Dějiny práva na území Republiky československé do roku 1526*, Brno: Čs. a. s. Právník 1932, s. 5. Silou svého významu však bylo pro řešení právních případů používány a sloužily jako východisko pro pozdější úřední sepsání (kodifikaci) zemského a městského práva, když tehdejší myšlenkové přesvědčení normotvůrců se při kompilačních a kodifikačních pracích hlásilo k tradici, nikoliv k reformě. Bylo tedy bližší přístupu anglosaského typu právní kultury než kontinentálnímu.

18 K městským kodifikacím viz např. Malý, Karel a kol.: *Práva městská Království českého*. Edice s komentářem, Praha: Karolinum 2013 a Malý, Karel – Šouša jr., Jiří (ed.): *Městské právo ve střední Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní právnícké konference „Práva městská Království českého“ z 19.–21. září 2011, Praha*, Praha: Karolinum 2013.

orgánů, neexistence opravných soudních prostředků¹⁹, nedostatečná abstrakce práva, odlišný princip rovnosti před soudem²⁰, v zásadě laický charakter soudců i nerozvinutá judikativní teorie, nepotřeba logického odůvodnění rozsudku k jeho platnosti²¹, stejně jako jiné priority a otázky řešené dobovou filozofií, včetně té dotýkající se práva a jeho dogmatiky. Nejznámější z tehdejších soudních orgánů ve směru modelu volné aplikace práva byl větší zemský soud, jehož soudci „mohli svobodně, podle své úvahy, právo nalézat, tj. vytvářet svým rozhodnutím novou právní normu“.²² Obdobně podle Práv městských Království českého, což byla úřední kodifikace městského práva z roku 1579, mohli soudci např. kromě skutkových podstat trestných činů a trestů vyplývajících

19 Nepočítáme-li možnost městských soudů obracet se o naučení, tj. k zodpovězení složitých právních otázek, k tzv. kmetským stolicím, možnost, aby v soudním procesu horních měst do něj zasáhl příslušný soud, nebo relativní možnost stížností poddaných proti rozhodnutím patrimoniálních soudů k dvorské kanceláři, a konečně zejména vznik Rady nad apellacemi v roce 1548, odvolacího soudu od městských soudů a od 60. let 16. století rovněž proti rozhodnutím vrchnostenských soudů, který jako první soud v českých dějinách měl být obsazen alespoň zčásti v právu vzdělanými osobami a rovněž používal systematicky důkaz znaleckými posudky. K apelačnímu soudu např. viz Šalák, Boris: Všeobecný apelační soud, *Právněhistorické studie* 44, č. 1 (2014), s. 80–111; Vacek, Josef: *Apelační soud v letech 1627–1727. Studie a prameny*, Praha: Auditorium 2023; Adamová, Karolina: Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651, in: *Univerzita Karlova (Praha). Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata*, Praha: Univerzita Karlova 1975, s. 101–112; Bílý, Jiří: Pražský apelační soud v letech 1548–1620, *Forenzní vědy, právo, kriminalistika* 3, č. 2 (2018), s. 100–117; Wojtucki, Daniel: Korespondencja Praskiej Izby Apelacyjnej z miastami na Śląsku w latach 1548–1740, *Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powozszecznym* 23, č. 4 (2012), s. 167–175; Adamová, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*, Praha: LexisNexis 2005; Hausenblasová, Jaroslava: Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627, in: *Paginae historiae* 13, Praha: Národní archiv 2005, s. 5–31; Kadlecová, Marta: *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století*, Praha: Eurolex Bohemia 2005; Veselý, Jiří: O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na apelační soud na Hradě pražském, *Právněhistorické studie* 26 (1984), s. 73–89.

20 Založená na koncepci, podle níž rozhodovala o věci účastníků řízení z hlediska sociálního kritéria identifikovaná skupina osob stejného postavení. Tyto osoby primárně měly být nejvýznamnějšími reprezentanty svého stavu (z téhož důvodu ostatně zastávaly rovněž příslušné kvaziúřady, s nimiž byla rozhodovací pravomoc spjata), takže jejich názor byl nejen rozhodnutím s právními důsledky, nýbrž rovněž velmi formalizovaným rituálem, v němž jejich prostřednictvím příslušný stav rozhodl o jednom ze svých příslušníků. Oproti tomu dnes rovnost účastníků „... vyjadřuje skutečnost, že účastníci řízení (strany) musí stát před soudem v rovném postavení, aniž by byla jedna nebo druhá strana jakkoli procesně zvýhodněna. K provedení tohoto principu se ukládá soudu povinnost, aby oběma stranám sporu zajistil stejné možnosti k uplatnění jejich práv.“ Viz náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 202/03 ze dne 13. 11. 2003.

21 Bobek, Michal: O odůvodňování soudních rozhodnutí, s. 204–211.

22 Malý, Karel: *České právo v minulosti*, s. 23.

z ustanovení tohoto normativního aktu (poena ordinaria)²³ při rozhodování použít širokou analogii a ukládat i tresty dle svého uvážení (poena extraordinaria).

Tato situace a postavení soudců při aplikační praxi se začaly měnit v českých zemích v 17. století s nástupem absolutismu. Zásadní zlom však přineslo až století následující. Právě období 18. století je z pohledu práva a právní vědy považováno za zlomové vedle dalších aspektů rovněž v tom, že také pod vlivem osvěcenství, Francouzské revoluce a související socioekonomické evoluce se začaly výrazně v pramenech práva, ve struktuře a institutech práva apod. odlišovat v euroatlantickém právním prostoru dva klíčové právní systémy, totiž kontinentální typ právní kultury a anglosaský typ právní kultury. Na kontinentu v 18.–20. století vznikly zásadní zákony a zákoníky a dominujícím přístupem k právu byl právní pozitivismus, kdy v některých právních předpisech bylo výslovně zakázáno obecné soudcovské dotváření práva, tzv. soudcovská normotvorba včetně autoritativní, obecně závazné soudní interpretace, což bývá obvykle vztahováno i na (ne)možnost institucionální soudcovské precedenční judikatury.

Podle části autorů²⁴ to byla reakce na stavovskou a absolutistickou příliš extenzivní soudní či úřední diskreci při rozhodování, kdy právě nadřazenost psaného práva, především zákona nad státem i nad jeho orgány (kdy soudy nebyly ničím jiným než zvláštní justiční soustavou státních orgánů) byla znakem, jenž je připisován koncepci formálního právního státu²⁵ a též racionalismu moderního státu.²⁶ Což je logické, neboť racionalismus včetně racionálního práva měl na koncepci právního státu nezanedbatelný vliv.²⁷ Dobrozdání Lyonského soudu k návrhu Code civil v tomto směru uvedlo zdůvodnění, jež si zaslouží pozornost z hlediska argumentace ohledně vázaného soudcovského rozhodování, mj. kladoucího akcent na dobové nedostatky aplikační praxe a její interpretace práva. Říkalo se v něm, že: „Francouzi... unaveni římskými

23 Tyto tzv. řádné tresty byly posléze shrnuty v katalogu pokut.

24 Peklo, Bohuslav: Právní výklad a soustava vědeckého poznání práva, in: *Sborník věd právních a státních*, ročník 47, Praha: Bursík a Kohout 1947, s. 66.

25 Rychetský, Pavel a kol.: *Ústava České republiky. Ústavní zákon o bezpečnosti ČR. Komentář*, Praha: Wolters Kluwer 2015, s. 7.

26 Večeřa, Miloš: Soudcovské dotváření práva, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintr, Jan, s. 221.

27 K vlivu racionálního práva na koncepci právního státu viz Ondřejková, Jana – Ondřejek, Pavel: Racionalita a soudní přezkum ústavnosti, in: *Súdná moc v právním štátě. Pocta Alexandrovi Bröstlovi k 70. narodeninám*, ed. Ladoborovičová, Gabriela – Breichová Lapčáková, Marta, Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košicách, Právnická fakulta 2023, s. 254.

zákony, cizími jejich mravům a většině společenských vztahů, množstvím... bizardně nesouvisajících obyčejů... neblahými následky různého se rozhodování na soudech, měnicího se podle okolností a vždy děsivě libovolného, žádali důrazně po několik století jednotný a úplný zákoník... Je třeba obecná a společná směrnice pro soudní rozhodování, tím je zákon... Soudce má být otrokem zákona.²⁸ Právě v této době rozlišila německá jurisprudenc obě dvě oblasti i terminologicky, totiž na *Rechtssetzung* a *Rechtssprechung*, a dala jim rozdílné úkoly.²⁹ Takové rozdělení bylo současně spojeno s další profesionalizací aplikace práva.³⁰

Za příklad zákonných ustanovení limitujících v 19. století soudcovské uvážení, extenzitu a občas i diverzitu, k níž soudy v průběhu vývoje anebo v tomtéž čase pod vlivem různých subjektivních pohledů či objektivních faktorů nezdávka tendovaly, bývají uváděny článek 5 francouzského *Code civil*,³¹ podle kterého „Soudci mají zakázáno vydávat obecná a normativní rozhodnutí v případech, které jim byly předloženy.“ A dále § 12 Všeobecného občanského zákoníku³², v němž se psalo, že: „Rozhodnutí vydaná v jednotlivých případech a rozsudky vynesené soudními stolicemi ve zvláštních právních sporech nemají nikdy moci zákona, nemohou se vztahovat na jiné případy nebo na jiné osoby.“ Podle uvedených ustanovení neměla být aplikace práva tvorbou práva a soudcovská interpretace neměla být autoritativní v jiné než konkrétní právní kauze. To ostatně potvrdila i judikatura vídeňského Nejvyššího soudu, např. při rozhodování o povinnosti poplatku za užívání pozemku, kdy žalobce uspěl proti jednomu žalovanému a podle stejného vzorce právě s odkazem na původní soudní rozhodnutí se chtěl domoci analogického nároku u dalšího žalovaného.³³ Naopak obecně závazný výklad měl provádět zákonodárce,³⁴ a to podle zásady *Eius est interpretari legum cui est condere*, vycházející např. již z justiniánských zákazů výkladu i komentování kodifikací.³⁵ To ostatně neplatilo jen u předpisů soukro-

28 Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva. Základní teoretické otázky*, Acta Universitatis Carolinae Iuridica. Monographia XL 29, Praha: Univerzita Karlova v Praze 1983, s. 20–21.

29 Stammler, Rudolf a kol.: *Systematische Rechtswissenschaft*, Berlin: B. G. Taubner 1906, s. 339.

30 Večeřa, Miloš a kol.: *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*, s. 64.

31 Kühn, Zdeněk: Právo tvorba soudcovská, in: Gerloch, Aleš a kol.: *Teorie a praxe tvorby práva*, s. 87.

32 Císařský patent č. 946/1811 ř. z., všeobecný zákoník občanský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, dále též jako „ABGB“).

33 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. února 1858, č. 1790 publikovaný ve Sbírce pod č. 1229, in: Peitler, Franz: *Sammlung von Entscheidungen zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche von 1812 bis Ende 1859*, Wien: Friedrich Manz 1860, s. 1106.

34 Viz § 8 ABGB.

35 Jednalo se např. o Constitutione Tanta z roku 533, významná omezení při výkladu a stano-

moprávních, ale rovněž v trestním právu, kdy odstraňovat vady měl primárně zákonodárce, v krajních jednotlivých případech byly však soudci při aplikaci práva umožněny po vyčerpání gramatického a logického výkladu další metody, např. okrajově historická, a v některých případech dokonce výkladové analogie.³⁶

Uvedené normy a právní předpisy druhé poloviny 18. až první poloviny 20. století bývají právní dogmatikou notoriетně zmiňovány jako výraz ideálního modelu vázaného soudcovského rozhodování, jehož produktem byl přístup přísné právní exegeze, dále německé pojmové jurisprudence³⁷ s její vírou v logickou jednotu práva,³⁸ případně též historická právní a posléze novohistorická škola, jež se v nemalé míře objevovaly v jurisprudence českých zemí, a to až do poloviny 20. století. Vázané soudcovské rozhodování bývá spojováno s metodologickým, teoretickým a hodnotovým pozitivismem³⁹ a bývá vymezováno jako formálně validní výsledek deduktivního uvažování v limitech zákonných norem, jakožto právního komplexního řešení.⁴⁰ Již na tomto místě však lze říci, že uvedený pohled redukcující tehdejší aplikaci a interpretaci práva na vázaný model soudcovského rozhodování je, minimálně pro české země, třeba vnímat právě jen jako modelový a tím logicky i zjednodušující.

Teze o vázaném soudcovském rozhodování v 18. až první polovině 20. století se kromě jiného v nemalé míře opírá o analýzu a zobecnění poznatků z francouzskojazyčné právní oblasti, její reality a teorie i pro další kontinentální právní subsystemy, tak jako na nemálo právních institutů, úprav či situací včetně aplikační praxe se tu více či méně zdárně dnes roubují zahraniční, převážně západoevropské či angloamerické pohledy, paradigmat a koncepce.⁴¹ Pozice a optika aplikační praxe byly nicméně

vení zákonných pravidel interpretace však obsahovaly již starší zákony. Viz Černocho, Radek: Mocenské zásahy do právní vědy v antickém Římě, in: *Dny práva 2011 – Days of Law 2011. Oslivňování sféry soukromého práva právem veřejným v minulosti*, Acta Iuridica Universitatis Brunensis, č. 414. Brno: Masarykova univerzita 2012, s. 27–29.

36 Milota, Albert: Výklad a analogie zákona trestního, in: *Sborník věd právních a státních*, ročník 22, Praha: Bursík a Kohout 1922, s. 58–59, 61 a 65.

37 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 235.

38 Kallab, Jaroslav: O novějších směrech v metodologii právní praxe, *Právník* 56, č. 16–18 (1917), s. 502.

39 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 4.

40 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 234.

41 V této souvislosti lze zmínit např. proces konstruování a prosazení testů proporcionality či racionality u Ústavního soudu nebo v rámci limitů svobody projevu a jednání ve vztahu k bezpečnosti státu koncepci bránící se demokracie převzatou od adenaurovského německého Spolkového ústavního soudu. Viz např. Výborný, Štěpán: *Konceptualizace bránící se*

komplikovanější a méně modelové již ve zmíněném časovém období. A to nejen bereme-li v potaz empirické aspekty soudního rozhodování, prvky spočívající v zásadě v subjektu interpreta, jako bylo jeho vzdělání, socioekonomické pozadí či hodnotové představy (tzn. předporozumění)⁴² anebo vědomí, že „...aplikování práva při řešení skutečného případu... je dynamičtější proces, než pouhé použití právního sylogismu... či užívání uspořádané právní metodologie,⁴³ nýbrž právě i s ohledem na samotné normativní limity výkladu a na metodologii.

Tak za prvé, jestliže skutečně výdobytkem Francouzské revoluce z hlediska výkladu zákonů bylo omezení aplikační praxe při interpretaci na gramatický výklad, kdy v pochybnostech justice neměla používat analogii práva ani různé, ať již objektivně zjištěné, či subjektivně konstruované principy a úmysl zákonodárce, ale měla se obrátit přímo na zákonodárce, který otázku vyřešil použitím tzv. *le référé législatif*, tzn. výkladového zákona čili legislativního (zákonného) souhrnu,⁴⁴ článek 4 Code civil vlastně vázaný výkladový režim liberalizoval, když umožnil vlastní soudní výklad, nikoliv však precedenty.⁴⁵ Je vhodné dodat, že zákonný souhrn byl součástí francouzského právního řádu v letech 1790–1800 a znovu v letech 1807–1828, kdy ovšem výklad podávala Státní rada.⁴⁶

Obdobně také v ABGB se sice nepočítalo s obecnou závazností rozhodovací praxe soudů, nicméně ustanovení § 7 ABGB stanovilo pořadí výkladových metod, kdy po gramatickém výkladu bylo možné použít analogii, a v krajních případech poté dokonce právní principy (tzn. analogii iuris), což sice pořád znamenalo normativní rámec diskrece soudní interpretace a nebylo příliš využíváno v praxi, nicméně současně šlo o významné odchýlení se od teoretického modelu vázaného soudcovského

demokracie, *Právník* 151, č. 5 (2012), s. 441–452; Výborný, Štěpán: Koncept bránící se demokracie v judikatuře Ústavního soudu ČR, *Časopis pro právní vědu a praxi* 20, č. 2 (2012), s. 157–163; Mareš, Miroslav – Výborný, Štěpán: *Militantní demokracie ve střední Evropě*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2014; nebo stař Wintr, Jan: Koncept bránící se demokracie v judikatuře Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu, in: *Elektronický sborník. Výstupy ze semináře „Politická práva a bránící se demokracie – dochází v ČR k nepřiměřenému omezování politických práv?“ konaného dne 13. 5. 2010 v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky* (online), s. 6–13, <https://www.wintr.cz/index.php/publikace/prehled-publikacni-cinnosti-ii>.

42 Zima, Marek: O čem mluví Ústavní soud, když mluví o analogii iuris, in: Žák Krzyžánková, Katarzyna a kol.: *Lidská práva na roz(s)cestí*, Praha: Auditorium 2022, s. 170.

43 Ibid., s. 171.

44 Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva*, s. 19.

45 Ibid., s. 19.

46 Viz *Référé législatif* (online), https://fr.wikipedia.org/wiki/Référé_législatif.

rozhodování⁴⁷ směrem k dotváření práva soudem.⁴⁸ Z hlediska odůvodnění pak lze doplnit, že rakouská a československá judikatura v českých zemích je z hlediska odůvodnění označována za model tzv. tolerantní zákonnosti, umožňující vedle normativních odkazů, založených na formalismu technicistní znalosti předpisů a jejich dodržování, navíc právě i odkazy na doktrinární argumentaci.⁴⁹ Lze k tomu dále dodat, že šlo bezpochyby o reflexi výše řečených specifík právní úpravy výkladových zásad v aplikační praxi.

Hlavní obecné východisko pro výklad práva v 19. a první polovině 20. století soudní praxí z hlediska právní dogmatiky, k níž soudy, jak již bylo uvedeno svrchu, přihlížely, představovala v českých zemích paradigma významné osobnosti právní vědy Carla Friedricha Savignyho. Savigny jakožto představitel historické právní školy definoval výklad práva včetně aplikační interpretace jako na základě historického a analytického přístupu provedenou⁵⁰ rekonstrukci myšlenky obsažené v zákoně a rozlišoval čtyři metody výkladu – gramatickou (jazykovou), logickou, historickou a systematickou.⁵¹ Zatímco Savigny primárně preferoval standardní metody výkladu pro postup rozhodovací praxe, tj. gramatické a logické metody výkladu a pokud možno striktní dodržení textu, neodmítal za předpokladu, že nebude možné si vystačit s uvedenými metodami, ani výklad historický⁵² a výklad tzv. racionální, který pro účely této monografie považujeme za výklad teleologický.⁵³ Výklad teleologický někteří autoři přitom již považují za výklad překračující rámec zákona, resp. minimálně jeho norem.⁵⁴ Savigny byl při svých koncepcích interpretace zjevně ovlivněn svým zaměřením na pandektistiku a byl inspirován pasážemi v justiniánských *Digestech*, které zmiňovaly vedle

47 Viz Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 250 a Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 21.

48 Když judikatura contra legem je krajní podoba soudcovského dotváření práva. Viz Zima, Marek: O čem mluví Ústavní soud, když mluví o analogii iuris, s. 152–153.

49 Bobek, Michal: O odůvodňování soudních rozhodnutí, s. 207.

50 Holländer, Pavel: Právník v bludišti postmoderní dekonstrukce a Savignyho Ariadnina nit, in: *Právo v měnícím se světě*, ed. Gerloch, Aleš – Žák Krzyžánková, Katarzyna, Plzeň: Aleš Čeněk 2020, s. 52.

51 Winttr, Jan: Canones of Savigny as the Basis for Interpretation of the Law in European Continental Culture, in: *Historical and Philosophical Foundations of European Legal Culture*, ed. Bunikowski, David, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2016, s. 118.

52 *Ibid.*, s. 127.

53 Na tento výklad jsou různé názory, někteří autoři jej považují za výklad systematický. Viz *ibid.*, s. 118.

54 *Ibid.*, s. 121.

slov též účel zákona.⁵⁵ Jak již bylo řečeno výše v textu, Justinián však ve skutečnosti zakázal své kodifikace komentovat, a tak úvahy o účelu zákona měly končit právě s účinností justiniánské kodifikace. Úmysl zákonodárce nadto Savigny nekonstruoval subjektivně, ale měl být podle jeho názoru nalézán v původní verzi osnovy, resp. v komparaci právního stavu před vyhlášením a po vyhlášení příslušného právního předpisu, jehož účel byl hledán.⁵⁶ To odpovídalo základu historické právní školy, která byla reflexí romantismu a v podstatě jí bylo cizí samostatné kritické posouzení normy.⁵⁷

Podle právněteoretických zobecňujících závěrů bylo vázané soudcovské rozhodování postupně opouštěno⁵⁸ ve prospěch posilování volného soudcovského rozhodování, založeného na teleologickém výkladu, práci s analogií a principy,⁵⁹ a ještě spíše ve prospěch racionálního a legálního soudcovského rozhodování.⁶⁰ Přitom volné uvážení soudů bylo chápáno jako konkretizace práva v mezích a možnostech daných od zákonodárce.⁶¹ Při posouzení volnosti výkladu aplikační praxe, tzn. rozsahu a míry diskrece rozhodujícího orgánu, je přitom fundamentální otázkou význam principů pro rozhodnutí.⁶² Jestliže bývá při takovém posunu některými autory kupříkladu zdůrazňován švýcarský občanský zákoník,⁶³ lze s tím souhlasit s dovětkem, že stejně jako další kodexy 19. a počátku 20. století byl i švýcarský civilistický kodex projevem synergie působení různých, nezřídka protichůdných právních koncepcí a paradigmat. Zatímco v ABGB zvítězilo spíše paradigma oslabující

55 Ibid., s. 123.

56 Ibid., s. 102. Též viz Wintz, Jan: Metodologie interpretace práva a moderní hermeneutika, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintz, Jan, s. 102. Naproti tomu lze zmínit Alberta Milotu, který takové zkoumání úmyslu zákonodárce v rámci aplikačního výkladu odmítal a úmysl zákonodárce hledal ve srovnání celého právního předpisu, příp. právního řádu. Viz Milota, Albert: *Výklad a analogie zákona trestního*, s. 66.

57 Stammeler, Rudolf a kol.: *Systematische Rechtswissenschaft*, s. VII.

58 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře střeoevropského komunismu a transformace*, s. 8.

59 K analogii a dalším elementům a významu v teleologickém výkladu např. Wintz, Jan: *Canons of Savigny as the Basis for Interpretation of the Law in European Continental Culture*, s. 124–126.

60 Legální a racionální aplikace práva vidí jako slabiny jak statiku vázaného soudcovského rozhodování, tak extrémní míru diskrece u volné aplikace práva. Viz Večeřa, Miloš a kol.: *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*, s. 68. K legálnímu a racionálnímu rozhodování viz také např. Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 232 a 241.

61 Bulín ml., Hynek: *Právní teorie a praxe*, s. 42–43. Shodně viz Peklo, Bohuslav: *Právní výklad a soustava vědeckého poznání práva*, s. 72.

62 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 230.

63 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře střeoevropského komunismu a transformace*, s. 21 nebo Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 249.

překračování normativity právních předpisů při výkladu aplikační praxe, ve Švýcarsku byla v debatě původně dominující obdobná hierarchická konstrukce interpretačních nástrojů nakonec poražena.⁶⁴ Určitý posun lze v tomto směru vnímat i v českých zemích, a to již ve 20. století.⁶⁵ V českých zemích ovšem, také v důsledku odlišného politického vývoje, došlo k renesanci a veliké extenzi soudcovské diskrece při interpretaci práva na rozdíl od západní Evropy⁶⁶ až na konci 20. a na počátku 21. století. Z hlediska sociologického přístupu k právu lze v obou případech směřovat úvahu i k možnému významu změny dominantního politicko-ekonomického vlivu, který vedle dalších sfér ovlivnil bezpochyby i sféru práva.⁶⁷

Specifickou situaci ohledně aplikace normativity lze pak v českých zemích spatřovat v období stranickopolitické a mocenské dominance komunistické strany v letech 1948–1989. Zatímco v letech 1945–1948 lze vnímat v doktríně i v aplikační praxi mísení dogmat dřívějších i nově nastupujících,⁶⁸ lze od roku 1948 s novým ohniskem práva, novým společensko-ekonomickým a politickým rámcem i s právními předpisy vidět u aplikace normativity novou historickou etapu, kterou je potřeba posuzovat v kontextu dalších aspektů evoluce (nejen) práva. Jestliže zatímní výzkumy z poslední doby týkající se podoby vázanosti rozhodovací praxe při výkladu textů právních předpisů dospěly k jisté kategorizaci uvedeného období na etapu tzv. stalinského antipozitivismu a aktivismu a tzv. normalizačního právního formalismu včetně statické koncepce interpretace práva,⁶⁹ lze uvést, že jak v jurisprudenci, zabývající se v letech 1948–1989 interpretací a aplikací práva, tak zvláště v aplikační praxi se objevovaly v předmětném období značně protichůdné teze a přístupy. Koncepčně z nich lze vnímat jistý utilitarismus a do jisté míry i právní

64 Viz Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva*, s. 20–22.

65 Např. v době tzv. první Československé republiky. Viz Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 21.

66 *Ibid.*, s. 8.

67 Zvláště zřetelně se takový vliv ukázal např. v proměnách inspiračního zdroje a tím i následné metamorfóze právního řádu v Japonsku 19. a 20. století.

68 Za příklad může posloužit např. článek Peklo, Bohuslav: *Právní výklad a soustava vědeckého poznání práva*, s. 52–83.

69 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 19, 43, 54–55, 75, 88–89, 107 ad. Též Kühn, Zdeněk: *Formalismus a antiformalismus v soudcovské argumentaci*, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintř, Jan, s. 206. A dále Gábriš, Tomáš: *Iusmarxismus jako právní realismus*, in: Gábriš, Tomáš a kol.: *Nedogmatická právní věda. Od marxizmu po behaviorální ekonomii*, Praha: Wolters Kluwer 2017, s. 36–39.

realismus sui generis.⁷⁰ Možná právě jiný pohled, totiž náhled a konceptuální důrazy optikou právního realismu sui generis, mohou vysvětlit zdánlivou protichůdnost aplikačních přístupů nejen v průběhu evoluce režimu 1948–1989, ale i v těžce jeho etapě. Snaha o přílišné zobecnění těchto antagonistických prvků, jejich stavění do protikladu (bez vnímání současné jednoty, tento boj protikladů doprovázející) a na tom založená evoluční kategorizace mohou vést v některých případech k zjednodušení, jehož důsledkem pak může být skrytí části mozaiky. Při zkoumání dobové aplikace a aplikační interpretace práva pak mohou být nadto předmětem diskuze rozličná hlediska a různé aspekty aplikace normativity.⁷¹ Prokazatelným je každopádně, minimálně v první polovině 50. let 20. století, akcent na tzv. třídní povahu práva a rovněž koherentní provázanost rozhodovací činnosti soudů s celkovým dobovým systémem a posláním justice, ale i dalších orgánů.

Protichůdnost trendů soudcovského rozhodování z hlediska vázanosti či volnosti ve vztahu k normativitě v letech 1948–1989 do určité míry také zrcadlí počáteční spory ohledně této otázky arbitrárnosti aplikační praxe v sovětském právu, jež hrála jistou inspirační roli v československém právu po roce 1948.⁷² Jedná se o notorietně známý střet Pašukanisovy koncepce třídního vědomí a koncepce socialistické racionální zákonnosti Andreje Vyšinského⁷³ spojené též s akcentem na Stalinovu teorii zostřujícího se třídního boje,⁷⁴ který se v právní sféře přetavil do

70 Blíže viz Gábriš, Tomáš: Iusmarxismus jako právní realismus, s. 24–42.

71 Předmětem diskuze např. může být, zda aplikace ústavní normy před zákonnou je projevem soudcovského aktivismu anebo v zásadě aplikace na základě derogace podle obecného pravidla, že lex superior derogat legi inferiori, které se nemusí týkat jen celého zákona, ale třeba jen jeho některé části. Důležitost hierarchie právních norem pro interpretaci, zejm. i ve vztahu k plynutí času a konstitucionálním změnám vyjádřili i František Rouček a Jaromír Sedláček, když upozornili na skutečnost, že aplikační praxe nepřihlížela k ústavě za absolutismu, kdy ústava neexistovala, ale v čase ústavnosti by toto činit měla právě pro dodržení textu ústavy. Viz Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanskému právu platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, I. (§§ 1 až 284), Praha: V. Linhart 1935, s. 129–130. K této otázce se vyjádřil dále např. Kühn. Viz Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 35–36.

72 Tuto úlohu sovětského práva není možné ani opomíjet, ale ani absolutizovat. Např. československé trestní právo nikdy nedosáhlo úrovně sociologického přístupu v trestním právu ve 20. letech 20. století v Sovětském svazu.

73 Např. viz Kraft, Valeria: *Andrej Vyšinskij – právní teoretik období stalinismu*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2014, s. 41–42, kde je odkázáno např. na Vyšinskij, Andrej Januarjevič: *Otázky státu a práva v dílech klasiků marxismu-leninismu*, Praha: Svoboda 1951. Obdobně Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 26–27.

74 Viz např. Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*,

podoby Vyšinského tzv. represivní teorie práva státu.⁷⁵ Některé teze však měly oba přístupy společné. Např. vnímání práva včetně jeho aplikace v rámci komplexních vztahů ve společnosti a hospodářství, což bylo výrazem marxistické teorie základny a nadstavby.⁷⁶ Historickomaterialistický přístup, typický pro období 1948–1989 v Československu, totiž nechápal právo jako izolovaný normativní systém, ale jako systém s určitými vlastnostmi, který vznikl a působil ve společenském prostoru v koincidenci s dalšími systémy a subjektivními a objektivními faktory.⁷⁷ Nakonec vyšla z konfrontace obou pohledů vítězně Vyšinského koncepce, která podle některých autorů překonala rozpor mezi do té doby dominujícím revolučním utilitarismem a socialistickou zákonností, když je dokázala pro účely fungování režimu skloubit,⁷⁸ což se projevilo rovněž v aplikační praxi.

Jevgenij Pašukanis měl rozhodující roli především na začátku bolševické revoluce a zkoumal, proč sociální vztahy nabývají podobu právní regulace, a odvozoval je od zbožní výměny,⁷⁹ což byla doba vázanosti práva na produkční vztahy a na třídní charakter společnosti,⁸⁰ tj. právě na zmíněnou marxistickou teorii ekonomiky jako základny a práva jako nadstavby. Obdobný poměr hospodářství a práva zastával i Vyšinský, ovšem na rozdíl od Pašukanise neabsolutizoval ekonomickou stránku, ale prosazoval i význam práva jako vhodného nástroje pro sociální experimenty režimu a pro případný postih toho, kdo se jim bude snažit zabránit.

Dobová teorie, vycházejíc z Marxe,⁸¹ ale též z Vyšinského a jeho epigonů,⁸² formulovala definici práva jako projev vůle vládnoucí třídy, čehož vyjádřením byla právě i zmíněná koncepce významu třídního původu v aplikační praxi trestněprávních předpisů.⁸³ Dobový přístup pak

s. 26–27.

75 Kraft, Valeria: *Andrej Vyšinskij*, s. 27.

76 Podle Karla Marxe: „Není to vědomí lidí, které určuje jejich bytí, nýbrž právě naopak jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím.“ (překlad autora) V originále viz Marx, Karl: *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Vorwort*, http://www.mlwerke.de/me/me13/me13_007.htm.

77 Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva*, s. 7.

78 Kraft, Valeria: *Andrej Vyšinskij*, s. 43.

79 Buckel, Sonja: Neo-Materialistische Rechtstheorie, in: *Neue Theorien des Rechts*, ed. Buckel, Sonja – Christensen, Ralph – Fischer-Lescano, Andreas, s. 119.

80 *Ibid.*, s. 120.

81 Vyšinskij, Andrej Januarjevič: *Otázky státu a práva v Manifestu komunistické strany*, Praha: ÚČCS 1950, s. 7.

82 Kraft, Valeria: *Andrej Vyšinskij*, s. 30–31.

83 Naproti tomu pozdější autoři a autorky vnímají rovněž vliv dalších skupin na právo. Např.

vnímal interpretaci a aplikační praxi práva jako podmíněnou vztahem mezi abstraktní částí právního řádu (normami) a jedinečným výsledkem konkretizace normy při její aplikaci v individuálních případech a jako objektivně podmíněnou mimoprávními hledisky. Výklad měl cílit na poznání práva, jeho cíle, principů i norem a primárně vycházet ze smyslu slov a výrazů, dále z logické rekonstrukce, dokazování a vyvracení hypotéz a z konkretizace a abstrakce, přičemž pravidla výkladu byla dána zčásti ze zákona, zčásti právní vědou.⁸⁴ Slovy dobové jurisprudence: „Konkretizace musí probíhat v rámci vymezeném textem normativního aktu, v jejím průběhu nesmí docházet k odchýlení od smyslu právní normy.“⁸⁵ Jinak by došlo k narušení socialistické zákonnosti.⁸⁶ Úkolem soudce v rámci rozhodování měla být interpretace práva v souladu se socialistickou zákonností, nikoliv jeho tvorba.⁸⁷ Teoreticky pak bylo rozlišováno volné soudcovské uvážení v rámci aplikace práva soudy, které bylo považováno právě za projev libovůle a za rozporné se socialistickou zákonností a přípustné uvážení v mezích zákona.⁸⁸

Jestliže dobová teorie uznávala možnost přínosu aplikační praxe a možnost sekundární soudcovské, příp. i administrativní (např. u státní arbitráže) tvorby práva⁸⁹ v rámci institutu socialistické zákonnosti, resp. rozšiřujícího či zužujícího výkladu, činila tak jednak v rámci zákona,⁹⁰ jednak na základě koncepce tzv. kvantitativní změny. Podle ní bylo z hlediska hodnocení interpretace práva v rámci aplikační praxe klíčové, zda se jednalo o odchýlení se jednotlivců v důsledku neznalosti či jiných subjektivních či objektivních faktorů, anebo o masové odchýlení se od původního výkladu, o masovou změnu právního nazírání v rámci změny právního vědomí. Taková interpretace však nesměla být s právním před-

významná socioložka Andrea Maihofer uvedla, že právo je jako projev vůle vládnoucí třídy, ale také jako určitá reflexe výdobytků dalších skupin obyvatel. Buckel, Sonja: *Neo-Materialistische Rechtstheorie*, s. 125.

84 Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva*, s. 9, 11–13.

85 *Ibid.*, s. 11. Totéž Boguszak, Jiří: Uvážení při aplikaci práva, *Socialistická zákonnost* 15, č. 2 (1967), s. 73.

86 Boguszak, Jiří: Uvážení při aplikaci práva, s. 65.

87 Haderka, Jiří: Soudce a právo, *Socialistická zákonnost* 15, č. 5 (1967), s. 272.

88 Boguszak, Jiří: Uvážení při aplikaci práva, s. 67. Zde lze snad spatřovat jistou obdobu s koncepcí Z. Kühna ohledně uvážení soudů v silnějším slova smyslu a ve slabším slova smyslu. Viz Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 230–231.

89 Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva*, s. 64. Těž viz Kraft, Valeria: *Andrej Vyšinskij*, s. 42–43.

90 Kdy např. u extenzivního či zužujícího výkladu musel tento přímo vyplývat z určitých systémových vazeb a místa norem právního předpisu. Viz Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva*, s. 76.

pisem ve zřejmém rozporu. Toto bylo v první polovině 60. let 20. století chápáno jako právně a ideologicky přípustná změna právního předpisu, když šlo o odraz změny v hospodářských a společenských vztazích, s nimiž se dřívější výklad stal rozporným.⁹¹ Klíčovou obecnou interpretací ovšem byla, stejně jako např. podle ABGB, autochtonní interpretace moci zákonodárné.⁹² Výklad neměl nahrazovat legislativu, ale jeho úkolem bylo odborné poznání obsahu norem, tj. poznání obsahu norem v kvalitativně vyšší rovině z hlediska uplatňování právních předpisů. Aplikační výklad měl meze dány principem socialistické zákonnosti a nutností používat interpretační metody komplexně, nikoliv izolovaně. Možná byla přitom subsidiarita v rámci téhož právního předpisu.⁹³ Uznávalo se zároveň, že judikatura reaguje na změny v hospodářských a společenských vztazích pohotověji, a k její změně stačí proto menší nenormativní vnější změny, než jsou potřeba ke změně zákona.⁹⁴

Vzhledem k výše řečenému se domníváme, že má smysl se pokusit na konkrétních, sondážně vybraných institutech vybraných právních předpisů platných v daném období v českých zemích tehdejší podobu těchto institutů představit a prozkoumat a pokusit se ověřit, jak vypadala jejich normativní úprava a jaká byla dobová aplikační praxe těchto vybraných konkrétních institutů se týkající. Tedy, zda aplikace a interpretace a jejich výsledky byly v českých zemích v 18.–20. století v konkordanci s normativní podobou vybraných konkrétních právních institutů, zda judikatura byla v uvedených konkrétních případech konzistentní, když správnost soudcovského rozhodování vždy měla vyžadovat právní přijatelnost, uniformitu a stabilitu,⁹⁵ a zda se skutečně jednalo jen o vázané soudcovské rozhodování⁹⁶ jakožto rozhodování deduktivního charakteru,⁹⁷ či zda mohlo docházet v některých případech k tzv. racionálnímu a legálnímu, anebo dokonce k volnému soudcovskému rozhodování, případně pokusit se identifikovat, zda a jak se proměňovaly trendy vývoje práva,

91 Štajgr, František: *Občanské právo procesní. Učebnice pro vysoké školy*, Praha: Orbis 1964, s. 12.

92 Tak např. ještě v 80. letech 20. století byl v SSSR klíčový výklad Prezidia Nejvyššího sovětu, do 60. let 20. století v Československu výklad předsednictva Národního shromáždění a poté výklad Národního a posléze Federálního shromáždění, zatímco stanovisko Nejvyššího soudu nebylo chápáno jako obecný interpretativní akt. Viz Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva*, s. 67–70.

93 To byly mj. závěry VII. plenárního zasedání Pracovněprávní sekce Právního ústavu Ministerstva spravedlnosti ve dnech 24.–26. června 1968. Viz Žvachta, Vlastimil: Pracovněprávní sekce zasedala, *Socialistická zákonnost* 16, č. 8 (1968), s. 502.

94 Štajgr, František: *Občanské právo procesní*, s. 13.

95 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 244.

96 Rozhodování mj. ve shodě se Savignyho paradigmatem.

97 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 231–232.

interpretace a aplikace v tomto směru. Právě to je účelem této knihy. Pro období 1948–1989 je pak v knize, rovněž v sondážně vybraných příkladech z aplikační praxe, posouzen vliv právních předpisů a represivního charakteru práva na soudcovské rozhodování a jeho povahu a rovněž charakter rozhodování a možného rozsahu uvážení při něm ve vztahu k normativitě jiných, totiž arbitrážních orgánů, postavených tehdy na roveň soudům v hospodářském právu. Akcentován byl, pokud možno, i společenský kontext, in eventum další vlivové možnosti. Kniha má být příspěvkem, který se snaží sondážně pomoci ověřit obecné teoretické teze na praktických příkladech z české právní historie, a představovat východisko pro další zkoumání v tomto směru, a to nejen pro právní historii, ale i pro teorii práva, právní filozofii, případně pro jednotlivé oborové právní vědy.

Kapitola I

Usmrcení v judikatuře apelačního soudu v 18. století: vliv Josephiny a Theresiany

1.1 Vstupní úvahy

Předkládaná kapitola se zaměřuje na rozhodovací praxi pražského apelačního soudu, a to v souvislosti s přijetím nové trestněprávní úpravy ve dvou obdobích v průběhu 18. století. Jejím cílem je zjistit, do jaké míry soudci rady nad apelacemi rozhodovali v trestních věcech v souladu s platnými právními předpisy a jakou úlohu při rozhodování závazné právní normy hrály. Za tímto účelem byly vybrány tři konkrétní trestné činy (obecná vražda, vražda příbuzné a vražda novorozeněte) a studovány konkrétní kauzy, které se dostaly před apelační soud. Za účelem zjištění role právních předpisů tak byla tato praxe zkoumána ve dvou obdobích, a to v letech 1700 až 1715 a 1762 až 1778, tedy v obdobích, v jejichž středu byl vydán nový trestněprávní předpis – v prvním případě hrdelní řád Josefa I. (*Constitutio criminalis Josephina*)⁹⁸ a v druhém trestní zákoník Marie Terezie (*Constitutio criminalis Theresiana*)⁹⁹. Studie tak pokrývá rozhodovací praxi pro tři uvedené delikty po období tří dekad.

Zkoumané delikty lze souhrnně označit jako trestné činy proti životu. Ty lze z hlediska systemizace rozdělit na základní skutkovou podstatu, kterou byla vražda (*homicidium*), a skutkové podstaty kvalifikované, kam spadá většina dalších trestných činů, jejichž podstatou je zejména (protiprávní) usmrcení osoby v širším slova smyslu. Do nich spadaly optikou dobového práva zejména vražda příbuzného (*parricidium*)¹⁰⁰, od

98 Dále též jako „josefínský trestní zákoník“ nebo Josephina.

99 Dále též jen jako Theresiana.

100 Pojem *parricidium*, sloužící v širším slova smyslu jako označení vraždy příbuzného, je též v užším významu užíván jako vražda rodiče, dále vražda bratra byla označována jako *fratricidium*, vražda sestry *sororicidium*, vražda manželky *uxoricidium* a vražda manžela *mariticidium*.

ní odvozená vražda novorozeněte (*infanticidium*), dále též (nedovolené) přerušení těhotenství (*abortus*), nájemná vražda (*assasinium*), vražda spojená s loupeží (*latrociniumcumrobbariae*), travičství (*veneficium*) a rovněž sebevražda (*suicidium*). Vedle jednotlivých skutkových podstat znalo dobové právo též polehčující a přitěžující okolnosti, a to jak obecné, tak i takové, které se vázaly k jednotlivým skutkovým podstatám.

Pro účely této studie byla k výzkumu zvolena základní skutková podstata, tedy obecná vražda a dále dvě kvalifikované skutkové podstaty vraždy: vražda příbuzného a vražda novorozeněte, která stála ve speciálním postavení vůči vraždě příbuzného. Hlediskem pro jejich výběr byla zejména jejich četnost, neboť nájemných vražd či sebevražd bylo před apelačním soudem v 18. století řešeno naprosté minimum a při současné absenci vyšetřovacích spisů není možné vysledovat konkrétní důvody rozhodnutí ani zaběhnutou praxi.

Základními prameny kapitoly byly relevantní právní předpisy a dále též rozhodnutí vydaná apelačním soudem ve zkoumaném období. V tomto případě se tedy z hlediska předpisů jednalo o znění hrdelního řádu Josefa I. z roku 1707, resp. 1708¹⁰¹ a Theresiany z roku 1768 (s účinností od 1. ledna 1770), přičemž v obou případech bylo pracováno s jejich českým zněním.¹⁰² Rozhodnutí apelačního soudu byla čerpána z ortelových manuálů, jež jsou uloženy ve fondu Apelační soud v I. oddělení Národního archivu v Praze. Jedná se o knihy pod inv. č. 145–150 (pro první sledované období) a inv. č. 176–181 (pro druhé sledované období),¹⁰³ celkem tedy bylo prozkoumáno 12 ortelových manuálů pokrývajících příslušná období.¹⁰⁴ V těchto manuálech jsou přepsána konečná rozhodnutí, ke kterým dospěl senát apelačního soudu, jenž měl danou věc na starosti (zpravidla tato rozhodnutí padala na větším senátu, tj. v plénu).¹⁰⁵

Z ortelových manuálů byla vybrána jazykově česká řada, a to ze dvou důvodů. Tím prvním je skutečnost, že německá řada je v období relevant-

101 Text Josephiny byl v nedávné době moderně zpřístupněn in: Koupil, Ondřej a kol.: *Prameny k dějinám trestního práva v Českých zemích v období absolutismu. Chrestomatie, I. Druhá polovina 17. a počátek 18. století*, Praha: Karolinum 2018, s. 271–331.

102 V případě Theresiany pak bylo užito dobového tisku, *Constitutio Criminalis Theresiana aneb Římské Císařské vo Vrhých a V žeskách etc. etc. Královeské Aposotské Milosti Marye Terezye Arcy-Kněžny Rakauské... hrdelnj Právnj Ržád*, Vídeň: U Jana Tomáše urozeného z Trattnerů 1769.

103 Ačkoli jsou dále uváděny konkrétní případy, není z důvodu rozsahu této práce odkazováno na jednotlivé zápisy v ortelových manuálech – vzhledem k existenci jmenných rejstříků v těchto knihách lze uvedené případy snadno dohledat.

104 Blíže k vedení a obsahu ortelových manuálů Vacek, Josef: Ortelové knihy pražského Apelačního soudu a jejich interpretace, *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* 66, č. 1 (2020), s. 77–87.

105 K procesu zpracování a rozhodování jednotlivých kauz blíže Vacek, Josef: *Apelační soud v letech 1627–1727: studie a prameny*, Praha: Auditorium 2023, s. 147–171.

ním pro Theresianu značně mezerovitá, pro stěžejní roky 1765 až 1772 se manuály nedochovaly, přičemž výpadek osmi let nelze zrekonstruovat či nahradit z jiných materiálů. Druhým důvodem je jazyková rozmanitost, která je v českém jazyce o poznání vyšší. Ačkoli se v obou jazykových řadách užívá pro označení skutkové podstaty často latinský název (např. *homicidium*), jsou příležitostně užity též názvy ve vernakulárních jazycích, přičemž čeština obsahuje bohatší pojmosloví, které umožňuje seznat například způsob provedení činu (o dané osobě se tak můžeme dozvědět nikoli pouze to, že je souzena *in puncto homicidii*, nýbrž pro *zastřelení* určité osoby).

Metodologicky kapitola vychází ze srovnání rozhodovací praxe apelačního soudu v období těsně předcházejícím a těsně následujícím zavedení nového trestního zákoníku, v tomto případě Josephiny a Theresiany. Na těchto momentech lze vhodným způsobem dokumentovat, do jaké míry soudci při svém rozhodování respektovali aktuální, platné právo či zda se od něj odchylovali. V obou případech je přitom zohledněna doba pro seznámení se se zněním předpisu. Lze přitom vyjít z předpokladu, že sedmi- až osmileté období studia praxe před zavedením zákoníku a stejné období po jeho zavedení je dostatečně dlouhá doba pro seznámení rozhodovací praxe s normami (vždy však s přihlédnutím k četnosti jednotlivých deliktů v daném období).¹⁰⁶

1.2 Obecná vražda (*homicidium*)

Úprava trestného činu vraždy se v josefínském trestním zákoníku nalézá v ustanovení čl. XIX § 8, kde je uvedeno, že *mord* (pojem terminologicky i pojmově zaměnitelný s výrazem *vražda*) je usmrcení (zákoník na tomto místě užívá nepřiléhavý výraz *zabití*) člověka, které je *neprávné*, tedy nikoli právem a probované; další znaky uvedeny nejsou. Za spáchání (obecné) vraždy stanovoval zákoník trest smrti stětím („pokuta obecné vraždy jest meč“). Tento trest však neměl být aplikován ve vyjmenovaných případech, zejména pak v rámci nutné obrany (pro schránění života a bráně se násilí), při usmrcení povětrného vyhlášeného neb nočního zloděje (obecně se mohlo jednat o tzv. psance), lupiče, případně při nezaviněném

106 V otázce četnosti jednotlivých deliktů je třeba upozornit na skutečnost, že k roku 1753 došlo ke zřízení apelačního soudu se sídlem v Brně a s působností pro celou Moravu, která tím pádem byla vyňata z působnosti pražské stolice, a tudíž v období zavádění Theresiany je počet projednávaných deliktů před pražským apelačním soudem obecně nižší. Dalšími důvody mohly být změny v soudní struktuře či mimoprávní aspekty.

úmrtí. V takových situacích měl být dotyčný buď osvobozen, nebo podle uvážení soudce mírně potrestán, terminologicky je však i takový člověk označen za vražedníka, vraha.

Pokuta, neboli ukládaný trest, mohla být *zvětšena* skrze přiložení rozpálených kleští na prsa, utnutí ruky či smýkání (vlečení) těla koněm na popraviště, a to v situacích, kdy byla vražda spáchána nešlechetně, nemilosrdně či byl zavražděný usmrcen při výkonu svých povinností (typicky úředník), popřípadě pokud by někdo zabil svého pána (zde byl patrně myšlen nejen vztah poddaný–vrchnost, ale též vztahy mezi ostatními osobami, například čeledín–hospodář či tovaryš–mistr); speciální ustanovení o zmírnění trestu u uvedeného trestného činu v josefínském trestním zákoníku obsaženo nebylo.

Theresiana v tomto ohledu přinesla terminologický posun, když hned v úvodní větě předmětného ustanovení postavila na roveň pojmy *vražda* a *zabití*.¹⁰⁷ Rozlišila čtyři typy vražd: vraždu spáchanou a) s vůlí a zlým úmyslem, b) bez vůle a zlého úmyslu, avšak vinou pachatele, c) bez vůle, zlého úmyslu a bez viny, „z pouhé nešťastné příhody“, a d) z nutné obrany nebo jinak dovoleného právního důvodu. Za trestná se přitom dle § 2 čl. 83 Theresiany pokládala pouze usmrcení pod body a) a b), zatímco případy pod body c) a d) měly v případě naplnění předepsaných podmínek zůstat bez trestněprávního postihu.¹⁰⁸ Trestem obecné vraždy popsané pod body a) a b) bylo stětí mečem, které ovšem bylo možné dle okolností zmírnit či zpřísnit.

Zákon demonstrativně rovněž uváděl několik podob zpřísnění trestu stětí, a to podobně jako v Josephině, tedy s předešlým utnutím ruky, „uštknutím kleštěmi“ či smýkáním odsouzence na místo popravy, případně mohlo být stětí nahrazeno čtvrcením či lámáním kolem.¹⁰⁹ V případě dostatečného množství polehčujících okolností pak mělo dojít ke zmírnění trestu, jeho konkrétní podoba však uvedena není, nýbrž je pouze obecně odkázáno na *srovnalý uzvolný tělesný trest*.¹¹⁰ Zvláštní ustanovení

107 § 1 čl. 83 Theresiany.

108 Toto je výslovně stanoveno v čl. 83 § 9 Theresiany, kde je též uvedeno osm konkrétních příkladů těchto vražd. Současně je však myšleno na situace, kdy dojde k překročení meze nutné obrany – takové jednání pak mohlo být podle okolností posouzeno jako prostá vražda, současně ale za určitých okolností jako zvláštní delikt, který měl být trestán mírnějším způsobem, viz čl. 84 Theresiany, zejména § 5 tohoto ustanovení. Ve vybraných situacích bylo možno přistoupit též k útrpnému výslechu.

109 Čl. 83 § 12 Theresiany.

110 Čl. 83 § 14 Theresiany.

pak řešilo mnohost pachatelů zejména při rvačkách, jež vyústily v úmrtí alespoň jedné osoby, a potrestání účastníků.¹¹¹

V období krátce před zavedením Josephiny (a tedy za účinnosti Obnoveného zřízení zemského se subsidiárním užitím Koldínových Práv městských Království českého) lze nalézt v judikatuře apelačního soudu 23 případů, jež lze z hlediska dobového práva označit jako delikt obecné vraždy, jakkoli terminologie kolísala. Vedle sebe se jako synonyma objevovaly obecné pojmy, jako je *homicidium*, *mord* či *zabití*, po roce 1707 se pak tato řada rozšířila o další synonyma, jako *vražda* či *usmrčení*. Tyto pojmy byly kazuisticky doplněny konkrétními způsoby usmrcení jiného člověka, kdy konkrétní osoba byla souzena pro zastřelení jiné, smrtelné udeření, smrtelné zbití či smrtelné zranění, a to i bez toho, aby bylo toto jednání dále klasifikováno obecným pojmem.

Do roku 1707 lze v souboru dat současně nalézt čtyři případy úplného osvobození obžalovaného, přičemž bližší informace jsou bohužel k dispozici jen k jednomu z nich. V tomto případě byl před soudem v Benešově obžalován pro vraždu šafář Jan Zach, který však byl obžaloby zproštěn, neboť usmrtil „člověka bez rozumu“, který předtím zabil Zachovu manželku. Krom osvobození je dochováno pět případů vraždy, za něž byl uložen pouze mírný trest v podobě několikátýdenního vězení. Důvody takto mírného trestu byly ve spisech povětšinou výslovně uvedeny. Např. Jan Zástěra smrtelně zbil osobu židovského vyznání a přespolského původu, kterou dopadl při krádeži, Václav Simerský dostal trest čtyř týdnů vězení za to, že neopatrně zacházel se zbraní a omylem zastřelil malé děvčátko. Stejný trest dostal i Jiří Ryha, který rovněž omylem zastřelil Apolonii Millerovou. Vedle krátkodobého odnětí svobody bylo odsouzenému Ryhovi¹¹² apelačním soudem uloženo napomenutí a povinnost nechat sloužit za Apolonii Millerovou zádušní mši. Všechny jmenované případy se vyznačovaly v dané době uváženou společnou nižší společenskou závažností jednání, neboť se jednalo buď o ochranu majetku, nebo nešťastnou náhodu. Důsledkem toho byly nízké tresty.

Jakmile však apelační soud dospěl k závěru, že byla spáchána vražda, byl takřka vždy uložen trest smrti. V období před zavedením Josephiny se tak stalo celkem jedenáctkrát, tedy takřka v polovině všech případů. Vedle klasického setnutí hlavy mečem se přitom lze setkat též se zpřísněním trestu, a to v podobě následného vpletení do kola, smýkání na popraviště či lámání kolem. Volba zostření byla ponechána v diskreční

111 Čl. 85 Theresiany.

112 Snad starší podoba příjmení Říha.

pravomoci soudců. Krom uvedených trestů se lze v dobové aplikační praxi setkat též s jedním dehonestujícím trestem, který stihl Martina Šourka u soudu v Dobříši a který spočíval v tom, že měl stát hodinu s jeleními parohy na pranýři a následně byl vypovězen z města, a rovněž s jedním trestem veřejných prací, jež byly uloženy v délce tří měsíců Matěji Chottovi u soudu v Rokycanech.

Josephina popsany stav znatelně proměnila. Celkem připadlo apelačnímu soudu rozhodnout v 30 případech, z nichž čtyřikrát radové rozhodli o nevině obžalovaného. Trest odnětí svobody byl rovněž uložen pouze výjimečně, lze se s ním setkat ve třech kauzách. V první byl potrestán Jan Jíra šestitýdenním pobytem v šatlavě.¹¹³ Podstatu jeho činu seznáváme z napomenutí, které mu bylo rovněž uloženo – měl se vyhnout alkoholismu a dát pozor, aby se zbraní zacházel opatrněji, z čehož lze vcelku snadno dovodit, že způsobil smrt druhé osoby poté, co holdoval alkoholu a manipuloval se zbraní. V druhém případě byl odsouzen Jan Mládek, jinak Jeřábek, za usmrcení Václava Tkadlece, a to k šesti týdnům pobytu ve vězení v Benešově; za duši Václava Tkadlece měl dát sloužit mši. Ve třetím případě byl potrestán Václav Neimaier za probodnutí Jana Trochpausena, a to tříměsíčním vězením, současně však měl přísahat, že se nejednalo o svévolné usmrcení.¹¹⁴

Oproti předcházejícímu období se však významně proměnilo užívání trestu nucených prací. Délka trestu byla stanovována individuálně v rozmezí tří měsíců až dvou let. Tyto případy mají společné to, že byly jako standardní ukládány tresty nucených prací. Z výjimečně ukládaného trestu v období před rokem 1707 se stal nejčastěji užívaný postih, který se uplatnil ve třinácti případech. Ačkoli zákon předpokládal trest smrti, radové apelačního soudu se od něj neváhali odchýlit a uložit trest podstatně mírnější. Z hlediska četnosti tvořil trest smrti druhý nejčastější výsledek řízení před apelačním soudem a byl uložen celkem v 11 případech (tedy přibližně každému třetímu).

Podíváme-li se na delikt vraždy v období těsně před přijetím Theresiany, lze pozorovat značný posun v rozhodovací praxi. V letech 1762 až 1769 posuzoval apelační soud celkem 19 případů homicidia, přičemž hned ve 14 případech obžalovaného zprostil obžaloby ze spáchání nedovolené vraždy a povětšinou též nařídil zaopatřit dotčeného člověka na cti. Tyto případy byly označeny jako nenadálá vražda, tedy zjevně taková, za kterou neměl následovat trest předpokládaný dosud platnou

113 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 148, Ortele a naučení, 1709–1711, fol. 53.

114 Ibid., fol. 116.

Josephinou. Ačkoli nebyl obžalovaným uložen trest za vraždu, mohli být sankcionováni z jiného, přidruženého důvodu. To byl případ Jana Kaliska, který nedostal trest za vraždu, nýbrž za nepozorné zacházení se zbraní, za což měl strávit tři měsíce výkonem nucených prací a dostat dva pardusy, tedy výprasky. Podobně pak Jan Ulmann dostal trest za neoprávněné držení zbraně, a to odnětí svobody v délce šesti týdnů.

Ve čtyřech dalších případech pak byli obžalovaní odsouzeni k trestu smrti, a to navíc ve všech případech ve zostřené podobě – všichni čtyři muži měli být popraveni a jejich tělo mělo být vpleteno do kola, dva z nich však měli být na popravni místo přivlečení koněm zabalení do hovězí kůže. Jediný, kdo zůstal na pomezí mezi trestem smrti a osvobozením, byla Josefa Hošpesová, která byla za poranění a úmyslnou vraždu odsouzena ke třem letům pobytu v kázeňském domě, kde měla každého půl roku dostat deset ran karabáčem. Jistě není náhodou, že to byla právě jediná žena, která v tomto období stanula před apelačním soudem, kdo byl ušetřen kapitálního trestu.

Po zavedení Theresiany se situace výrazným způsobem proměnila. Předně ubylo kauz, které se dostaly před apelační soud. Mezi lety 1770–1778 evidujeme pouze devět případů. Výrazným je však též pokles počtu osvobozujících rozsudků, které padly pouze dva. Ve zbývajících případech byl čtyřikrát uložen trest smrti, opět výhradně ve zostřené podobě, ve třech dalších případech pak soud uložil trest nucených prací v délce 1 až 3 let, doplněný o fyzické trestání.

1.3 Vražda příbuzného (*parricidium*)

Vražda příbuzného, *parricidium*, jakožto trestný čin speciální vůči deliktu obecné vraždy, byla v Josephině upravena v ustanovení čl. XIX § 9. Na tomto místě byl zejména vymezen okruh osob, které byly považovány za blízké příbuzné a jejichž zavraždění tak vedlo k aplikaci předmětného ustanovení – pod uvedené ustanovení spadaly případy vraždy manžela, vlastního otce i matky, dítěte¹¹⁵ a jiného blízkého příbuzného. Podstata byla totožná jako v případě obecné vraždy, tedy že se jednalo o protiprávní usmrcení některé z vyjmenovaných osob. Co se ovšem lišilo, byl trest, kterým mělo být namísto popravy mečem lámání kolem.¹¹⁶ V případě

115 Zvláštním typem vraždy příbuzného – dítěte bylo infanticidium, tedy vražda novorozence, o níž je pojednáno samostatně dále.

116 Trest probíhal tím způsobem, že kat velkým kolem postupně zlámal údy odsouzeného, který byl následně do tohoto kola vpleten. Josephina rozeznávala dvě varianty, a sice lámání shora

nevlastních rodičů, švagrů, snoubenců a vzdálenějších příbuzných mělo být užito trestu mírnějšího, jeho konkrétní podoba však stanovena není (lze uvažovat opět o popravě mečem s případným zpřísněním v podobě vlečení na popraviště, vypálení znamení, useknutí ruky či jiných eventualit).

Theresiana vymezila okruh osob, jejichž vražda měla být stižena zvláštní sankcí, obdobně jako Josephina, do výčtu tak zařadila vlastní rodiče a explicitně též prarodiče, manželka, resp. manželku a též potomky, obecně jsou uvedeni též další blízcí příbuzní.¹¹⁷ Sankce se lišila s ohledem na pohlaví pachatele – pokud čin spáchal muž, měl být lámán kolem (shora či zdola v závislosti na způsobu spáchání činu a blízkosti příbuzenství), zatímco žena měla být nejdřív *uštknuta* rozpálenými kleštěmi na prsou, dále jí měla být utnuta ruka, státa hlava a tyto vystaveny na kolo.¹¹⁸

Po roce 1700 řešil do zavedení Josephiny apelační soud celkem sedm případů vraždy příbuzného, přičemž všechny měly společného jmenovatele, a tím byla oběť – manžel (*maritidium*), resp. manželka (*uxoricidium*). Ve dvou nejstarších případech se jednalo o pouhé podezření, a důkazy tak nestačily k odsouzení obžalovaných, kteří byli osvobozeni. Bez trestu také vyvázl Matěj Plossberger, který byl podezřelý ze zastřelení své ženy. Na důkaz toho, že se tak mělo stát pouhou nešťastnou náhodou, měl složit tělesnou přísahu, po které měl být rovněž osvobozen.¹¹⁹ V dalších dvou případech byl uložen trest nucených prací na dva roky. Poslední dva odsouzení, Zuzana Sedláková z Budkova a Jan Rubeš z Holešova, byli odsouzeni k trestu smrti ve zostřené podobě.¹²⁰

Počet případů se v období po zavedení Josephiny mírně zvedl na devět, proměna trestání je však i v takto nízkém počtu zjevná. Ve dvou případech došlo k osvobození domnělého pachatele, tím však podobnost s předcházejícím obdobím končí. V sedmi zbylých případech byl vždy vynesena trest smrti, a to zpravidla se zostřením výkonu trestu. Paradoxně jediným, komu nebyl trest zostřen a byl popraven, jako by spáchal obecnou vraždu, tedy stětím mečem, byl Jan Vaníček, a to pro vraždu své manželky přeslicí od kolovratu.¹²¹ Zpravidla byl obětí opět manžel,

a zdola, které značily pořadí úderů. Za příznivější se obecně počítala varianta lámání shora, neboť první rána směřovala na hruď odsouzeného, čímž došlo ke smrti, zatímco při lámání zdola byly nejdříve zlomeny dolní končetiny, následně horní a smrt nastávala až posledním úderem.

117 Čl. 86 § 1 Theresiany.

118 Čl. 86 § 3 Theresiany.

119 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 147, Ortele a naučení, 1706–1708, fol. 36.

120 Zuzana Sedláková svého manžela otráвила (spáchala tedy *maritidium* v souběhu s *veneficiem*). K *veneficiu* srov. čl. XIX § 16 Josephiny.

121 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 149, Ortele a naučení, 1712–1714, fol. 6.

resp. manželka, setkáváme se však též s kauzou Lidmily Juklové, která před soudem v Ledči nad Sázavou stanula pro sestrovraždu (*sororicidium*), za kterou byla popravena a její utnutá ruka měla být přibita ke kůlu, na nějž byla položena její hlava.¹²² Další, blíže nespecifikovanou vraždu příbuzného (obecně označenou jako *parricidium*) spáchal Jan Šmíd, za což byl vpleten do kola.¹²³

V období před zavedením Theresiany jsou kauzy vražd příbuzných řešených před apelačním soudem dochovány pouze ve čtyřech případech. V jednom z nich byl osvobozen Martin Švihla, který byl podezřelý ze zastřelení svého švagra Hynka Šestce, vina mu však nebyla prokázána.¹²⁴ Naopak k usvědčení Barbory Svačinové důkazy postačovaly, protože byla odsouzena pro vraždu své starší sestry Anny (šlo tedy o *sororicidium*), za což jí měl být před radnicí v Nymburku vypálen cejch do pravého ramene a následně měla být státa mečem.¹²⁵ Ve třetím případě se jednalo o vraždu manželky, které se dopustil Jiří Walnut, jenž měl být za tento svůj čin vlečen v hovězí kůži koněm na popraviště a zde po stětí vpleten do kola.¹²⁶ Za blíže neurčené *parricidium* pak byl k trestu vpletení do kola odsouzen i Michal Mann z Jablonného v Podještědí.¹²⁷

Konečně po roce 1770 se v následujících letech dochovalo sedm případů řešených u pražského apelačního soudu. Ve třech případech byl pachatel odsouzen k trestu nucených prací, a to v rozpětí od dvou do šesti let. Ve zbylých čtyřech kauzách byli obvinění odsouzeni k trestu smrti. Způsoby vykonání poprav byly relativně rozmanité – od prosté poprav (pro Josefa Šafaříka za usmrcení manžela své dcery)¹²⁸ přes lámání v kole zdola za vraždu manželky po stětí a následné vpletení do kola či utnutí pravé ruky.

122 Ibid., fol. 91–92.

123 Ibid., fol. 181.

124 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 177, Kniha českých ortelů, 1764–1765, fol. 41.

125 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 176, Kniha českých ortelů, 1762–1763, fol. 52–53.

126 Ibid., fol. 59.

127 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 177, fol. 103–104.

128 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 181, Kniha českých ortelů, 1776–1780, fol. 50.

1.4 Vražda novorozence (*infanticidium*)

Infanticidium neboli vražda novorozence byla v tehdejší právním řádu zvláštním typem vraždy příbuzného, který byl však natolik častý¹²⁹ a specifický, že jej bylo nutno vyčlenit do samostatného ustanovení. Předně Josephina počítala s tím, že pachatelem takového činu mohla být pouze žena (matka dítěte), přičemž muž mohl být při tomto trestném činu na nejvyšší v roli návodce. Pachatelka takového činu měla být sřata mečem, následně vložena do hrobu, kde jí mělo být probodnuto srdce kůlem a takto měla být zahrabána. V případě kruté vraždy mělo dojít k předchozímu uřtknutí rozpálenými kleřtěmi, useknutí ruky či obdobnému zřtkžení trestu.¹³⁰

Theresiana hned v úvodu přířluřného článku odůvodnila potřebnost samostatné úpravy, kterou vysvětluje zejména rozdílly oproti obecné vraždě, resp. vraždě příbuzného.¹³¹ Argumentace distinkčnimi znaky je obdobná argumentací, s níž se v současné jurisprudenci lze setkat při vraždě novorozeného dítěte matkou.¹³² Vymezení znaků skutkové podstaty je shodné s Josephinou, tj. řlo o úmyslné usmrcení dítěte matkou při porodu nebo krátce po něm. Základním trestem bylo rovněž řtětí a následně probodení kůlem a zahrabání do hrobu, pokud by ke smrti dítěte dořlo omisivním jednáním, měla být žena řtata bez dalšího.

Z hlediska řetnosti se jednalo o nejčastější z deliktů proti řivotu. Tvořil dokonce větřinu všech trestných řinů z této skupiny. Jako relativně problematické se přitom ukázalo možné zaměnění tohoto deliktu s nedovoleným přeruřením řehotenství, a to zejména kvůli užívané terminologii. V obou případech totiž rozhodnutí hovořila zpravidla o usmrcení plodu (něm. *Frucht*, resp. *Leibfrucht*), avřak z kontextu zpravidla vyplývalo, že řlo o usmrcení již narozeného dítěte (něm. *Kind*), tedy plodu v obecnějším slova smyslu, současně napomáhalo latinské označení, které se případně alternativně objevilo v jednotlivých rozhodnutích ři misívech (*infanticidium*, resp. *abortus*). Typickou pachatelkou *infanticidia* byla neprovdaná žena, která utajila jak své řehotenství, tak zejména samotný porod. Ačkoli byla kojenecká úmrtnost v 18. století ještě stále poměrně vysoká, jasným indikátorem bylo právě utajení řtěchto okolností

129 Z hlediska řetnosti se jednalo o nejrozřířenější trestný řin proti řivotu – *infanticidium* tvořilo větřinu řtěchto trestných řinů.

130 Čl. XIX ř 10 Josephiny.

131 Čl. 87 ř 1 Theresiany.

132 Srov. např. řámal, Pavel a kol.: *Trestní řákoník. Komentář*, 3. vyd., Praha: C. H. Beck 2023, s. 1910 a nářl.

a zejména skutečnost, že se jednalo o *neřádně nabytý plod*, tedy otěhotnění mimo svazek manželský. Tendence žen zatajit těhotenství a zbavit se jeho následků (ať už přerušením těhotenství či usmrcením dítěte) pramenila z dobového vnímání počestnosti a kladení nároků na mladé ženy, a to jak ve venkovském, tak i v městském prostředí.

Před zavedením Josephiny (mezi lety 1700 a 1707) vynesl apelační soud rovných 50 rozhodnutí ve věci usmrcení vlastního dítěte, přičemž pouze v pěti případech došlo k osvobození souzené ženy, pouze v jediném případě pak nařídil zaopatřit vyšetřovanou ženu na cti.

V polovině případů byl uložen trest smrti, a to v zákonné výměře. Žena, která dítě usmrtila, měla být popravena mečem, její srdce probodnuto kulem a takto měla být zahrabána do hrobu. Tímto způsobem soud rozhodl v celkem 25 případech, přičemž alespoň symbolického zmírnění trestu smrti se dočkala jako jediná Kateřina Jindrová, která měla být pouze štáta, probodení kulem se již konat nemělo.¹³³

Pokud byly ženy odsouzeny, byly kromě trestu smrti ukládány ještě tresty vypovězení z místa, veřejné práce a vězení. Společným rysem těchto případů je skutečnost, že se jednalo o pouhá důvodná podezření ze spáchání *infanticidia*. Vina tedy nebyla spolehlivě prokázána, postačilo, že dítě bylo nemanželské, žena těhotenství tajila před svým okolím, k porodu nikoho nezavolala a dítě bylo mrtvé. Za tuto nanejvýše podezřelou konstelaci mohla žena z pohledu soudu sama, pročež i v situaci, kdy nebylo jednoznačné, zda došlo k úmyslnému usmrcení dítěte, padl trest, který postihoval různé související jevy. Jednak mimomanželský styk a početí, jednak utajení celé záležitosti a konečně též samostatnou možnost, že žena dítě úmyslně usmrtila.¹³⁴

V dobovém vnímání byl nejpřísnější trest vypovězení, které bylo zpravidla doprovázeno dehonestacním trestem. Samotná dehonestace spočívala v představení odsouzené na pranýř,¹³⁵ vypovězení pak probíhalo vymrskáním metlami z města. Trest vypovězení spočíval v zákazu vstupu a pobytu na vymezeném území, přičemž v případě nepovoleného návratu hrozil odsouzení trest smrti.¹³⁶ Hranice zapovězeného území

133 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 147, fol. 147–148.

134 Toto lze ověřit srovnáním ukládaných trestů za prosté smilstvo či závažnější jednostranné cizoložství, za kterážto provinění byly ženám ukládány obvykle tresty v podobě několikátýdenního vězení, tedy podstatně mírnější než v dále popsaných případech.

135 Apelační soud ve svých ortelech určoval počet takovýchto „vystavení“ na pranýř a délku, případně další okolnosti.

136 V rozsudcích bývá často odkazováno na ustanovení P. XXX. Koldínových Práv městských Království českého, kde je upraven příslušný postup.

byla určována individuálně, mohlo jít o město a jeho okolí, konkrétní panství, zemi či celé soustátí zemí Koruny české.

O něco mírnějším trestem pak byly veřejné práce, jež byly ukládány v rozsahu od několika málo týdnů až po 12 měsíců. Posledním a nejmírnějším byl trest vězení, jenž byl ukládán v délce nepřesahující 6 týdnů a u nějž lze dovodit, že byl ukládán primárně za spáchané smilstvo či cizoložství, a nikoli za smrt dítěte či tajení těhotenství a porodu, formálně však věc byla posuzována jako *infanticidium*. Uvedené tresty byly v praxi kombinovány a jejich délka byla určována silně individuálně dle okolností každého jednotlivého případu.

Po zavedení Josephiny se situace žen souzených pro *infanticidium* zhoršila. Přibylo případů, jež se dostaly před radu nad apelacemi (nárůst přesáhl 20 %, celkem evidováno 61 kauz), a současně ubylo osvobozujících rozsudků. Úplné osvobození bez dalšího trestu se dochovalo pouze jediné a týkalo se Marie Kolářské, jež byla ovšem předtím podrobena útrpnému výslechu u soudu ve Zbraslavicích, při kterém setrvala na své nevině.¹³⁷ Zproštěny obžaloby stran *infanticidia* či zatajení těhotenství a porodu byly ještě další tři ženy, žádná z nich však neušla trestu za smilstvo, resp. cizoložství.

Trestů smrti padlo ve srovnání s předcházejícím obdobím rovněž více, celkem 45, z nichž drtivá většina byla uložena v základní sazbě, tedy obligátní stětí, probodnutí srdce kulem a zahrabání. Pouze tři ženy se dočkaly zmírnění trestu smrti na „pouhé“ setnutí hlavy, jedna, Anna Chalupová, naopak měla trest zpřísněn o předcházející uštknutí rozžhavenými kleštěmi na pravém prsu.¹³⁸ Ani v ostatních trestech nedošlo ke zmírnění ukládaných sankcí, ba naopak, nucené veřejné práce byly v průměru ukládány na delší dobu (zpravidla 6 či 12 měsíců) a trest odnětí svobody byl v celém souboru aplikován pouze jedinkrát.

Druhé sledované období let 1762 až 1778, tedy období před zavedením a po zavedení Theresiany, je ve srovnání s prvním příznačně citelným úbytkem řešených případů. Celkem je zaznamenáno 33 případů, 19 z nich před zavedením a 14 po zavedení Theresiany. V době těsně před účinností Theresiany (a tedy stále za účinnosti Josephiny) lze sledovat stav, který je znatelně odlišný od období krátce po roce 1707. V první řadě ubylo hrdelních trestů, které nově tvořily zhruba 40 % všech trestů. Rovněž přibylo případů, kdy padl trest nikoli za usmrcení dítěte, nýbrž za utajené těhotenství a porod, ačkoli předmětem trestního stíhání bylo

137 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 149, fol. 157.

138 Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 148, fol. 57.

právě *infanticidium*. Krom toho, že došlo k nárůstu počtu těchto případů, zpřísnily se ukládané sankce. Minimem nově byl jeden rok nucených prací (dřívější maximum), horní hranici pak činily tři roky. Jakmile však soud dospěl k závěru, že bylo spácháno *infanticidium*, následoval výhradně trest smrti, zpravidla v podobě stětí mečem s následným probodnutím srdce, případně zmírněný na pouhou dekapitaci; od ostatních druhů trestů bylo upuštěno. Z 19 případů řešených před apelačním soudem skončily úplným osvobozením pouze dva.

Theresiana nastolený trend převzala a dále prohloubila. Od roku 1770 již v dochovaném souboru rozhodnutí apelačního soudu nenevidujeme žádné osvobození. Nejmírnějším uloženým rozsudkem se stal jeden rok nucených prací pro Veroniku Šimkovou, která se k činu dobrovolně přiznala a v její prospěch svědčily (dále nespecifikované) polehčující okolnosti.¹³⁹ Novým standardem se staly 2 až 4 roky nucených prací, resp. pobyt v kázeňském domě za utajené těhotenství a porod, které mohly být doplněny o fyzický trest v podobě opakovaných ran karabáčem. Počet trestů smrti zůstal na podobné úrovni jako před účinností Theresiany – činil přibližně 40 % všech trestů (6 ze 14 rozsudků).

1.5 Dílčí závěr

Provedené analýzy dokládají, že zavedení nové trestněprávní úpravy mělo povětšinou významný vliv na rozhodovací praxi apelačního soudu u sledovaných deliktů. Situace je však poněkud paradoxní, neboť z rozboru trestních zákoníků plyne, že v materiální právní úpravě nedošlo k zásadnějším posunům. Skutkové podstaty trestných činů uvedené v Josephině byly Theresianou upřesněny, nikoli však zásadním způsobem změněny, stejně tak tresty za ně byly v zásadě shodné (s přihlédnutím ke skutečnosti, že v obecné části byly obsaženy trestněprávní korektivy) – čistě pohledem teorie tak ke změnám po zavedení nových předpisů docházet v zásadě nemělo.

Po srovnání vývoje rozhodovací praxe lze dojít k závěru, že soudci často vybočovali z rámce stanoveného zákonem, a to zřejmě ve snaze najít optimální řešení. Tato skutečnost byla umožněna a umocněna faktem, že předpisy stanovovaly za většinu deliktů trest smrti. Ten však nebyl ukládán bezvýjimečně, naopak se často setkáváme se střední variantou

¹³⁹ Národní archiv, fond Apelační soud Praha, inv. č. 180, Kniha českých ortelů, 1772–1775, fol. 120.

mezi zproštěním viny (či neuložením trestu) na straně jedné a odsouzením k trestu smrti na straně druhé, a sice nucenými pracemi, případně jiným trestem.

Celkově však rozptyl ukládaných trestů dospěl k jistému zúžení, kdy z původní palety trestů aplikované na počátku 18. století přečkaly do poslední třetiny 18. století pouze tresty smrti a nucených prací, jakkoli v rozličných podobách. Určitou cestu z tohoto zúžení našli soudci apelačního soudu v kauzách podezření z trestného činu *infanticidy*. Pokud se v průběhu řízení nepovedlo prokázat, že žena úmyslně usmrtila své dítě, byly tresty ukládány nikoliv za vraždu novorozeněte, nýbrž za souběh spáchaného smilstva (které nutně muselo těhotenství předcházet), utajeného těhotenství a porodu, k němuž si ženy nepřivolaly pomoc; u ostatních deliktů se s podobným přístupem lze setkat spíše výjimečně.

Vražda příbuzného byla ze sledovaných deliktů tím nejméně četným, přesto lze sledovat ve vývoji jejího trestání určité tendence. S příchodem Josephiny došlo k razantnímu zpřísnění udílených trestů, které byly nově ukládány výhradně v souladu s předepsanými normami. V nejbližších letech po roce 1707 padaly výhradně tresty smrti, a to ve zpřísněné podobě, jak Josephina předpokládala. Vývoj ve druhém sledovaném období směřoval naopak k rozvolnění tohoto přístupu. Po roce 1770 se však ve větší míře objevovaly též nehrdelní tresty, vzhledem k četnosti ovšem nelze dovozovat dalekosáhlé závěry, přesto se však lze domnívat, že je zde opět přistoupeno k racionalizaci celé věci a namísto trestu smrti byly ukládány častěji tresty alternativní v podobě nucených prací.

Obdobnou zásadní proměnu přineslo zavedení Josephiny u trestání trestného činu *infanticidy*. Nejvýraznějším trendem bylo i zde zvýšení počtu odsouzených žen k trestu kapitálnímu, který narostl z poloviny na tři čtvrtiny všech rozsudků. Vedle toho stojí za upozornění, že bylo zcela upuštěno od dehonestujících trestů a od vypovězení z místa, takřka úplně absentuje též odnětí svobody. Prodloužila se též doba, na kterou byly ženy odsouzené za tento zločin posílány na nucené práce. Lze tak pozorovat jisté upuštění od individuálního posuzování jednotlivých případů, ve smyslu aplikace rozšiřujícího soudcovského uvážení, k aplikaci předepsaných norem, neboť došlo k unifikaci udílených trestů. Po zavedení Theresiany se lze setkat též se zpřísněním trestu nucených prací, ovšem pokud byl prokázán trestný čin *infanticida*, nastupoval trest smrti, tak jak bylo stanoveno v zákoně. Jediným pozitivem ve srovnání s počátkem 18. století zůstává skutečnost, že hrdelní trest již netvoří většinu udílených trestů, avšak hodnoty zůstávají vysoké, neboť kapitální trest činil i tak zhruba 40 %.

Kapitola II

Velezrada a urážka majestátu v 19. století

2.1 Vstupní úvahy

Tato kapitola si klade za cíl prozkoumat, jak byla hlava státu chráněna v 19. století v našich zemích¹⁴⁰ a zda lze vzhledem k rozhodovací praxi soudů skutečně hovořit o hypertrofii trestní represe v této oblasti, jak by to bylo možné dovozovat např. z notoricky známých pasáží Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války od Jaroslava Haška.¹⁴¹ Devatenácté století přitom bylo pro účely této kapitoly vymezeno léty 1803–1914. Počáteční rok tohoto období označuje rok, kdy byl vydán Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, dle císaře Františka I.¹⁴² Začátkem I. světové války v roce 1914, pokud jde o praxi ukládání trestů, došlo k významnému posunu. Pro ilustraci, mezi 26. červencem 1914 a 31. prosincem 1916 bylo pro politické trestné činy jen v Čechách vyšetřováno 4598 osob, z nichž bylo 979 odsouzeno. Největší podíl vyšetřovaných trestných činů tvořilo sice výtržnictví, když představovalo 37 % z celkového počtu vyšetřovaných, ale do té doby v aplikační praxi spíše méně četná skutková podstata urážky majestátu se umístila hned na druhém místě se 14,14 % z celkového počtu vyšetřovaných (138 osob).

140 Výzkum pro tuto kapitolu byl prováděn v archivech v Čechách, zároveň však pro něj byly prostudovány knihy Adama Strašáka (Strašák, Adam: *Urážka císaře a prezidenta: kontinuita a diskontinuita kulturních stereotypů*, Praha: Academia 2019), který studoval urážení císaře na Moravském Slovácku (konkrétně jde o případy řešené u krajského trestního soudu v Uherském Hradišti po roce 1890), a rakouského historika a právníka Phillipa Czecha, jenž pojednává o případech u zemského soudu v Salcburku v letech 1852–1918. Czech, Phillip: *Der Kaiser ist ein Lump und Spitzbue: Majestätsbeleidigung unter Kaiser Franz Joseph*, Wien: Böhlau Verlag 2010.

141 Např. Hašek, Jaroslav: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, I, Praha: Československý spisovatel 1971, s. 28–29.

142 Dále též jen jako Franciscana.

Obdobně tomu ostatně bylo u zločinu velezrady,¹⁴³ která se na celkovém počtu vyšetřovaných případů podílela 8,79 %, tj. 86 osob, což byla čísla naposledy známá z revolučních let 1848–1849.¹⁴⁴ Navíc do výkonu justice výrazným způsobem zasahovaly i na některých místech úřadující vojenské soudy.¹⁴⁵

V daném kontextu nehrály význam ani novely Franciscany, včetně v podstatě nového hmotněprávního kodexu trestního práva – zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, v němž sice došlo k jisté, z hlediska legislativního nikoli nepatrné změně u urážky panovníka, na trestnosti a postižitelnosti těchto činů se však neměnilo nic.

Důvody, proč byl panovník v konsekvenci též k svému, později dokonce ústavně zaručenému, posvátnému statusu, byly analyzovány opakovaně. V 19. století byl útok na panovníka, na jeho život, zdraví či čest považován v Rakouském císařství (resp. Předlitavsku) za trestný čin a císař před ním byl chráněn. Snad trochu nadneseně, ale pravdivě lze říci, že útok na život císaře byl útokem na život státu a snižování jeho cti bylo i snižováním cti státu.¹⁴⁶

Použitou metodou zpracování této kapitoly byla kritická a historická analýza normativních textů a rozsudků, vycházející primárně z judikatorní činnosti vrchního zemského soudu v Praze ve 2. polovině 19. století. Z hlediska výzkumu předmětného právního institutu je totiž třeba upozornit na skutečnost, že zatímco z druhé poloviny 19. století jsou do značné míry kompletně zachovány a vesměs zpracovány všechny potřebné soudní spisy, před rokem 1850 tomu tak není. V archivu hlavního města Prahy jde o dosud nezpracovaný, tedy i veřejnosti nepřístupný fond. Jediným oblastním archivem ve středních Čechách, jenž má zpracované soudní spisy z doby před rokem 1850, je Státní okresní

143 Např. v letech 1909–1912 byl mezi případy řešenými u Zemského soudu v Praze nalezen pouze jediný obviněný pro zločin velezrady, jistý Jaroslav Turnovský. Viz Státní oblastní archiv Praha, fond Zemský soud trestní (ZST) Praha, knihy obviněných, č. 141.

144 Šedivý, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014, s. 194.

145 Láznička, Alois: *Proměny rakouského a uherského práva v letech první světové války (1914–1918)*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2020, s. 46 an.

146 Podrobněji k důvodům ochrany a konsekvencím viz např. Círus, Vojtěch: *Služkou nebo družkou? Austrokatolicismus jako model katolického státu nebo státního katolicismu?*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2021, s. 17 an a 168. Nebo dále: Kysela, Jan: *Dělbá moci v kontextu věčného hledání dobré vlády*, Praha: Leges 2019, s. 88–89; Kantorowicz, Ernst: *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*, Praha: Argo 2014; Roux, Jean-Paul: *Král. Mýty a symboly*, Historické myšlení, Praha: Argo 2009; Bloch, Marc: *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Historické myšlení, Praha: Argo 2004.

archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, který má zpřístupněné spisy (ze zkoumaného období) z let 1804–1822. Nepodařilo se však mezi nimi najít ani zmínku o žádném deliktu urážky majestátu. Dalo by se říci, že lidé se raději vraždili, než aby uráželi císaře.¹⁴⁷ Ani v archivu v Třeboni se navzdory obdivuhodné pomoci archivářů nepodařilo žádné zkoumané případy nalézt, ať už mělo jít o velezradu v užším smyslu, či o rouhání panovníkovi. A tak rozhodující pro náš výzkum se stala akta apelačního soudu v Praze, který jako vrchní kriminální soud musel potvrdovat rozsudky ve věci velezrady. Z let 1804–1850 se mezi jeho archívaliemi nachází 14 spisů.¹⁴⁸ Žádný z nich se však netýká útoku na osobu císaře.

2.2 Právní úprava urážky majestátu a statistiky rozhodovací praxe 1. poloviny 19. století

Prvním předpisem upravujícím zmíněný právní institut byla zmíněná Franciscana, jež platila od roku 1796 v Haliči a po jistých úpravách byla nakonec od 1. ledna 1804 její platnost zavedena pro území celé monarchie, vyjma Uher. V některých zemích (např. severní Tyroly, Terst či Lombardsko-Benátsko) vstoupil zákon v účinnost až v letech 1814–1817, což však je logické, vzhledem k přesunům hranic za napoleonských válek. Zákoník se skládal ze dvou částí, kteréžto dělení odpovídá bipartici trestných činů. První část se tak věnovala zločinům, druhá přestupkům.

Zločin bylo možné spáchat pouze úmyslným jednáním, byl k němu zapotřebí zlý úmysl.¹⁴⁹ Pro účely této publikace je vhodné dále poznamenat, že trestně stíhatelný byl nejen dokonatý trestný čin, ale též pokus o něj,¹⁵⁰ stejně jako návod a pomoc. Naproti tomu pouhý úmysl bez realizace trestný nebyl. Zákon rovněž určoval podmínky, za nichž čin nemohl být jako zločin posuzován.¹⁵¹ Jednalo se o obdobné případy jako dnes, např. o nesvéprávného pachatele, osoby mladší než 14 let, jednání pod nátlakem, v omylu apod.

147 Ostatně, nikoli náhodou bylo v monarchii vyneseno nejvíce rozsudků smrti nikoli za velezradu, ale pro vraždu. Srov. Velková, Alice: *Schuld und Strafe: Von Frauen begangene Morde in den böhmischen Ländern in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, München: Peter Lang 2012, s. 96.

148 Národní archiv, fond AVS Praha, kartón 2657.

149 § 1 Franciscany.

150 § 7 Franciscany.

151 § 2 Franciscany.

Ve Franciscaně bylo trestně delikttní jednání urážející majestát v zásadě tradičně¹⁵² zahrnuto pod zločin velezrady. Tomu ostatně odpovídala i definice velezrady v § 51 Franciscany: „Zrada vlasti, a uražení velebnosti Pána země...“

Pod urážku majestátu nebyly podřazovány útoky na panovníkův život. Taková trestná jednání byla zemězradou, což vyplývalo z § 52 Franciscany, jenž ve svém písmenu a) stanovil: „Zločin zrady vlasti a uražení velebnosti Pána země páchá ten, jenž bezpečnost osoby hlavy nejvyšší vlasti uráží.“ Písm. b) téhož ustanovení pak hovořilo o velezradě proti státu jako takovému, pod což spadalo např. jednání usilující o změnu státního zřízení. V takovém případě stanovil trestní zákon jako trest trest smrti,¹⁵³ nicméně zároveň bylo v § 433 stanoveno, že všechny rozsudky týkající se velezrady měly být ještě před jejich vyhlášením předloženy vrchnímu kriminálnímu soudu.¹⁵⁴ Vrchní kriminální soud pak příslušná akta, pakliže byl vyneseno trest smrti, musel postoupit Nejvyššímu soudnímu úřadu, později Nejvyššímu soudu. Ten pak vypracoval předkládací zprávu, která byla spolu se spisem předána ke konečnému posouzení císaři, jenž jediný byl oprávněn odsouzenému eventuálně udělit milost. Pokud císař milost udělil, náhradní trest určil Nejvyšší soudní úřad, který přihlížel k okolnostem, za nichž byl zločin spáchán, i k osobě odsouzeného. V praxi se proto výsledné tresty za podobné delikty mohly i dosti lišit.¹⁵⁵ Trest smrti nemohly ani v případě velezrady dostat osoby mladší 20 let.¹⁵⁶ Trestem smrti nebyly potrestány ani osoby, které velezradě nepřekážely¹⁵⁷ nebo které ji neoznámily.¹⁵⁸

Samotnou urážku majestátu, dobovou terminologií „rouhání se osobě Pána země“¹⁵⁹ lze na základě tehdejší právní systematiky spíše zařadit jako zvláštní případ rušení veřejného pořádku¹⁶⁰ a byla trestána těžkým žalářem až do pěti let.¹⁶¹ Ze systematiky zákona je zřejmé, že Franciscana pod velezradu zahrnula všechny protistátní trestné činy „vyšší úrovně“,

152 Srov. Rustemeyer, Angela: *Dissens und Ehre. Majestätsverbrechen in Russland (1600–1800)*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag 2006, 462 s.

153 § 53 Franciscany.

154 Šalák, Boris: *Organizace soudnictví v Rakousku ve druhé polovině 19. století*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2017, s. 52.

155 Neschwara, Christian: Die Oberste Justizstelle in Wien (1749–1848), *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* 6, č. 2 (2016), s. 256–268.

156 § 431 Franciscany.

157 § 54 Franciscany.

158 § 55 Franciscany.

159 § 58 Franciscany.

160 § 57 Franciscany.

161 § 59 Franciscany.

třebaže lze cítit, že jde o různé skutky, byť chránící stejný objekt trestného činu, tj. stát.¹⁶²

Z analýzy statistiky počtu osob, které byly pro velezradu v dědičných rakouských zemích skutečně popraveny, již provedla Alice Velková,¹⁶³ se ukazuje, že nešlo o převratná čísla. Být trest smrti byl původně obnoven na konci 18. století právě pro případy velezrady,¹⁶⁴ v letech 1804–1829 za ni nebyl odsouzen nikdo.¹⁶⁵ Až v roce 1830 byli odsouzeni v celé budoucí Cisjaltánii 2 lidé a do roku 1835 to bylo dalších 21. Pak však opět následuje mezera a další tresty smrti jsou vyneseny až v roce 1844, kdy je jich dokonce 53. V letech 1846–1848 bylo v souvislosti s krakovským povstáním a revolucí vyneseno celkem 155 trestů smrti. V roce 1851 byly za velezradu uloženy poslední 4 tresty smrti.¹⁶⁶ Faktem však je, že bez ohledu na to, kolik trestů smrti bylo vyneseno, v podstatě se tyto tresty nevykonávaly. Za celé popsané období byli za velezradu skutečně popraveni v budoucím Předlitavsku pouze 2 lidé, v roce 1847.¹⁶⁷ Tím samozřejmě nikterak nejsou dotčeny případné výzkumy týkající se obětí násilného potlačení revoluce či odsouzení za jiné trestné činy dané panujícími zřízeními.

2.3 Právní úprava urážky majestátu a statistiky rozhodovací praxe ve 2. polovině 19. století

Z hlediska normativního textu trestního zákona ve druhé polovině 19. století je na první pohled patrné, že trestní zákon z roku 1852¹⁶⁸ byl pouze novelizací Franciscany.¹⁶⁹

Velezrada byla upravena v § 58 trestního zákona z roku 1852. V rámci tohoto ustanovení se písm. a), podobně jako ve Franciscaně věnovalo přímo osobě císaře, a to útoku proti jeho životu a zdraví, ale také omezení jeho svobody anebo překážení výkonu jeho vladařských práv. Písm. b)

162 § 60 zahrnul do Hl. VII. též vyzvědačství.

163 Velková, Alice: *Schuld und Strafe*, s. 96.

164 Stalo se tak dvorským dekretem č. 209/1795 Sb. z. justičních.

165 Velková, Alice: Proměny v aplikaci rozsudků trestu smrti v habsburské monarchii v průběhu 19. století v reflexi dobových statistik, *Český časopis historický* 116, č. 1 (2018), s. 64.

166 Velková, Alice: *Schuld und Strafe*, s. 96.

167 Velková, Alice: Proměny v aplikaci rozsudků trestu smrti, s. 64.

168 Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, dále též jen jako trestní zákon z roku 1852.

169 Významnou změnou bylo např. to, že dosavadní bipartici trestných činů nahradila tripartice – zločiny, přečiny a přestupky. Také obsahoval jen právo hmotné.

upravovalo snahu o násilnou změnu státního zřízení a konečně písmeno c) se týkalo separatismu a podobných deliktů, tzn. odtržení části monarchie, oslabování její bezpečnosti, vyvolávání občanské války apod. Lze říci, že došlo ke změně vnitřní struktury ustanovení a zároveň úprava byla více precizována.¹⁷⁰ K tomu je ovšem třeba dodat, že nadále docházelo k prolínání těchto bodů. Vždyť pokus o státní převrat a zjetí císaře mohl vyústit v občanskou válku.

Precizována byla v trestním zákoně z roku 1852 rovněž juristická regulace trestu za velezradu.¹⁷¹ Trest smrti měl být uložen každému, kdo by se dopustil činu dle § 58 písm. a), byť by i zůstal bezvýsledným. Pokud se však někdo dopustil velezrady podle § 58 písm. b) či písm. c), pak trest smrti měl být uložen pouze původcům, návodcům a vůdcům těchto podniků. Ostatní by byli potrestáni těžkým žalářem od 10 do 20 let, nebo i doživotím. Je tedy možno říci, že se úprava poněkud zmírnila.

Pokud však jde o soudní praxi týkající se velezrady ve druhé polovině 19. století, lze na základě zjištění Alice Velkové konstatovat, že počet odsouzených osob pro zločin velezrady ještě poklesl. V 50. letech se ještě vyskytovaly dobíhající procesy z doby revoluce.¹⁷² Mezi lety 1857–1865 byli v Předlitavsku podle výzkumů Alice Velkové odsouzeni pouze jednotlivci, a to konkrétně v roce 1858 jedna osoba, v roce 1860 opět jedna osoba a další až v roce 1865. Pokud jde o počet skutečně popravených, ze všech 26 odsouzených, odsouzených od účinnosti trestního zákona z roku 1852 do roku 1865 za velezradu v českých a rakouských zemích, byl v těchto letech popraven pouze jeden člověk, v roce 1855.¹⁷³

Neznamená to ovšem, že by se problematika velezrady u soudů neobjevovala vůbec či že by trestní řízení pro velezradu nebyla zahajována. Hned v roce 1859 se před zemským soudem v Praze objevil Lorenz Riedl, obviněný z velezrady, rušení veřejného pokoje, nebezpečného vyhrožování jakémusi Josefu Sieberovi a projevování revolučních myšlenek, včetně dožadování se odnětí majetku kapitalistům.¹⁷⁴ Jak je zřejmé už z výše uvedené statistiky, byl pan Riedl obviněn z trestného činu velezrady nakonec zproštěn. Velezrada ovšem patřila k případům, u nichž bylo řízení nakonec zastaveno, přičemž jen v letech 1866–1897 se tak stalo

170 Lepař, Mojmir: *Trestní zákon ze dne 27. května 1852, č. 117 ř. z.*, Praha: Edvard Grégr 1917, s. 47–48.

171 § 59 trestního zákona z roku 1852.

172 Velková, Alice: *Proměny v aplikaci rozsudků trestu smrti*, s. 74.

173 Naproti tomu za vraždu bylo v letech 1853–1877 odsouzeno 889 lidí a 106 z toho bylo popraveno. Viz Velková, Alice: *Schuld und Strafe*, s. 103.

174 Státní oblastní archiv Praha, ZST Praha, A 1859/859.

404*. V těchto případech zcela jasně vystupují do popředí dvě skupiny. Jednou jsou novináři, např. redaktor časopisu *Volná myšlenka* František Novák v roce 1896¹⁷⁵ nebo Julius Grégr, který se v roce 1877 ocitl před soudem, neb rozšiřoval „jménem svobodomyšlné strany české“ tzv. prohlášení k otázce slovanské, jež nadto bylo ještě adresováno jakémusi všeslovanskému „výboru“ v Moskvě.¹⁷⁶ Velmi často však byl v takových případech obžalován přímo celý časopis, resp. jeho odpovědný redaktor, zejména pokud příslušní redaktoři, kteří dobře věděli, co činí, raději zůstali v anonymitě.¹⁷⁷ Další množinu velezrádných procesů představovaly procesy v 90. letech 19. století související se vzestupem socialistického hnutí. Lehce bizarně v tomto směru na dnešního čtenáře může působit např. několik případů zpěvu zakázané písně „Rudý prapor“.¹⁷⁸

Je samozřejmě zřejmé, že žádný z těchto činů přímo neohrožoval panovníka na životě či zdraví. Dokonce ani v pověstném procesu s Omladinou nebyli obžalovaní obviněni z pokusu o fyzickou likvidaci panovníka, ale z prozaického „rozbíjení“ státu. Nadto byli u zločinu velezrady osvobozeni.¹⁷⁹

Mnohem pestřejší byla ve 2. polovině 19. století v českých zemích situace u rozhodovací praxe soudů ohledně urážek císařského majestátu. Jak už bylo řečeno, šlo ve své podstatě o nový trestný čin, který se vydělil z velezrady, ale jeho výskyt byl nepoměrně četnější. Císaře bylo možno dle § 63 trestního zákona z roku 1852 urazit urážkou, posmíváním se, stejně jako haněním nebo rouháním (pojmy se do jisté míry překrývají). Podstatná byla veřejnost této urážky, tedy pokud byla přednesena před jinými lidmi nebo na veřejném místě, byť by tam ani lidí nebylo.¹⁸⁰ Sankce u tohoto trestného činu činila 1 rok až 5 let těžkého žaláře. Stejně byl trestán i delikt dle § 64 trestního zákona z roku 1852 „Urážka údů domu císařského“. Na tomto místě je také vhodné poznamenat, že tato ochrana císaře a členů dynastie platila i postmortálně. Do problémů se zákonem se tak dostal i tiskař Jan Otto, neboť vydával román na pokračování

175 Ibid., B 1896/1827.

176 Ibid., B 1877/481.

177 Velmi často se to přihodilo např. časopisu *Freiheit*, viz *ibid.*, B 1881/1480 či *ibid.*, B 1880/293. Ve druhém případě nepokrytě adoroval revoluci v roce 1848.

178 Např. *ibid.*, B 1896/1510 nebo *ibid.*, B 1896/2011.

179 Pernes, Jiří: *Spiklenci proti Jeho Veličenstvu*, Praha: Mladá Fronta 1988, s. 286. Jde sice o silně popularizační knihu, základní přehled o procesu a aktérech s ním spojených však poskytně.

180 Lepař uvádí jako příklady schody radnice nebo soudní síň. Otázka je, jestli do toho spadá třeba i liduprázdná ulice. Srov. Lepař, Mojmir: *Trestní zákon ze dne 27. května 1852, č. 117 ř. z.*, s. 46.

Král a biskup, v němž byl líčen život na dvoře Rudolfa II. a dalších Habsburků.¹⁸¹

Pro ilustraci soudní praxe lze na tomto místě představit sondážní statistiku týkající se rozhodovací praxe zemského (tj. krajského) soudu v Praze. V roce 1909 bylo před zemským soudem v Praze řešeno celkem 1811 věcí, z nichž jen 24 osob bylo obžalováno podle svrchu uvedeného § 63 trestního zákona z roku 1852 a 2 osoby dle § 64 trestního zákona z roku 1852.¹⁸² V letech 1910–1912 pak týž soud z celkem 6104 případů rozhodoval o 64 trestných činech dle § 63 a dále o 5 trestných činech dle § 64, o 2 trestných činech dle obou těchto paragrafů a o jednom případě velezrady.¹⁸³

Číslo to nejsou nijak závratná, ale přesto je legitimní otázka, jak je možné, že zatímco před rokem 1850 je velmi obtížné nalézt alespoň jedinou urážku císaře, v druhé polovině 19. století sice procentuálně nejde o vysoké číslo, nicméně procesy se nalézt podařilo. A nadto je zjevné, že počty narůstaly. Zatímco v roce 1858 se jednalo o dva případy, v roce 1909 již o zmíněných 24, přičemž markantní zlom lze vnímat zejména v polovině 60. let 19. století, kolem prusko-rakouské války a rakousko-uherského vyrovnání. Jedním z názorů může být, že je to důsledkem postupného úpadku autorit.¹⁸⁴ Dalším důvodem může být i skutečnost, že v první půli 19. století ještě zdaleka nebyla rozvinutá občanská společnost a obyčejný člověk mohl v podstatě projít životem jen s tím (pakliže se jeho domovem neprohnala válka), že se mu velké dějiny vyhnuly a císaře potkal jen na minci. A pokud byl panovník natolik daleko (či vysoko), nebyl urážen, protože zkrátka průměrný člověk o něm nepřemýšlel anebo, třeba jako v době osvětenství,¹⁸⁵ jej považoval za ono téměř nedosažitelné dobro, které o reálném životě a nepravostech nemá ponětí. Jiné možné vysvětlení je, že stát v první polovině 19. století ještě zdaleka nebyl schopen tak efektivně postihovat všechny možné trestné činy, což platí o to více u něčeho tak obtížně dokazatelného, jako je urážka. Konečně může existovat i pragmatická odpověď, totiž absence dochovaných materiálů.

Není zde dostatek místa na podrobnou analýzu všech jednotlivých případů. Vesměs lze ale říci, že císaře a další autority urážely osoby

181 Velková, Alice: Ženy proti majestátu: Zločin urážky Veličenstva ve druhé polovině 19. století, *Dějiny a současnost* (online) 29, č. 9 (2007), <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/9/zeny-proti-majestatu-/>.

182 Státní oblastní archiv Praha, ZST Praha, knihy obviněných, č. 171.

183 *Ibid.*, č. 141.

184 Podobnou křivku bylo možno sledovat např. i u rušení náboženství. Srov. Círur, Vojtěch: *Služkou nebo družkou?*, s. 168.

185 Např. viz legenda o tzv. zlatém robotním patentu.

z nižších společenských vrstev,¹⁸⁶ více muži než ženy.¹⁸⁷ Nezřídka to byly i osoby posilněné alkoholem, i když část obviněných působí spíše dojemem, že se snažila demonstrovat své „tvrďáctví“. To je typický případ již předtím trestaného a t. č. nezaměstnaného dělníka Karla Anderleho, který dne 7. června roku 1913 po čtvrté hodině ranní potkal na žižkovské Karlově ulici strážníka Jana Příba a počal ho obtěžovat svými řečmi. To se Příbovi příliš nelíbilo, tak Anderleho napomenul, aby toho nechal, načež ten zareagoval slovy: „Voni troubo, voni mě poroučet nebudou.“ Nato ho strážník zatknul pro urážku veřejné osoby dle § 312. Zatčený si ale nedal pokoje a pokračoval: „Voni troubo jeden, s nim nepůjdu, ani s císařem pánem ne, on je takový všivák, jako jste vy, vy jste na mne hloupý.“

Následně se Anderle snažil hájit tím, že byl úplně opilý a že si na nic nepamatuje. Věděl totiž, že opilost je polehčující okolnost, přičemž urážky majestátu v opilosti někdy končily i zproštěním viny.¹⁸⁸ Leč Příb, stejně jako službu konající inspektor František Voříšek, který sepisoval protokol, dosvědčili, že pan obviněný byl zcela střízliv, neblábolil, mluvil zřetelně, nepotácel se a srozumitelně odpovídal na všechny otázky. Soud tedy Anderleho obhajobu odmítl a poslal ho na rok a půl za mříže.¹⁸⁹ Je to pouze jeden příběh, ale řada dalších je mu velmi podobná.¹⁹⁰

Dosti obvyklé např. bylo, že císaře uráželi bývalí vojáci, zejména v těžké sociální situaci, kteří se dostali do konfliktu se správními orgány a do osoby císaře si promítali celou státní moc, která je, dle jejich názoru, nedostatečně odměňovala za jejich služby. Urážením císaře tak dávali najevo svou nelibost nad tím, jak s nimi bylo jednáno. Např. 31. srpna 1872 poslal soud na několik měsíců za mříže jistého Františka Satra, který poté, co mu okresní hejtmanství v Kutné Hoře odmítlo vydat požadovaný pas, vyšel na ulici a začal tam pokřikovat: „Císař Franz Josef je lump. Já jsem mu přísahal a sloužil, a teď mě nechťejí dáti pas,“ což slyšeli nejen dvě ženy, ale též jejich nezletilí synové.¹⁹¹

Urážky císaře se dopouštěly též ženy, byť, jak již bylo řečeno, stávalo se tak méně často, než tomu bylo v případě mužů. I v případě odsouze-

186 Jistou výjimkou tak je farář Antonín Sachs, který v roce 1868 v hostinci prohlásil: „Císař a jeho úředníci jsou špatní a mohou mi políbit prdel.“ Velková, Alice: Ženy proti majestátu.

187 Srov. Strašák, Adam: *Urážka císaře a prezidenta*, s. 110–111.

188 Velková, Alice: Ženy proti majestátu.

189 Státní oblastní archiv Praha, ZST Praha, Vr XIX 1913/757.

190 Srov. Strašák, Adam: *Urážka císaře a prezidenta*, s. 253 an. nebo např. případ Josefa Moravce, který měl urazit císaře dne 7. ledna 1872 v hospodě na Lokti. Státní oblastní archiv Praha, ZST Praha, C 1872/295.

191 Ibid., Vr 1872/177.

ných pachatelek však platí premisa, že šlo o osoby spíše nižšího sociálního postavení, jako tomu bylo např. u zjevně negramotné Kateřiny Plačkové, odsouzené v říjnu 1857, která protokol o výslechu podepsala třemi křížky.¹⁹² Slečna Plačková byla služebná. Se svou paní se však dostala do křížku, načež byla z její strany obviněna z krádeže. Celá kauza by pro ni ale pravděpodobně dopadla dobře, soud totiž konstatoval, že krádež se nepodařilo prokázat, kdyby ovšem během svého zadržení nezačala na četníky pokřikovat, že jsou „stejní lumpové, jako je císař pán“.

Z profilu nižších sociálních vrstev nevybočoval ani 66letý Ignác Král, který byl odsouzen pro urážku majestátu v srpnu 1868.¹⁹³ Král byl v mládí domkářem, na rozdíl od Kateřiny Janebové, která ho udala, uměl číst a psát, ale v určité fázi svého života přišel o téměř veškerý majetek a posléze se potuloval podhůřím Orlických hor a žebral. Na konci zimy, dle Kateřiny Janebové to bylo někdy po sv. Josefu, tj. po 19. březnu, roku 1868 přišel do Žamberka, a protože padal sníh, několik dní přebýval u svých známých, manželů Janebových. Přitom si často stěžoval na svůj osud, přičemž jednoho dne mimo jiné řekl, že až bude mít nový kabát a boty, půjde na císaře pána, aby mu vrátil zpátky jeho domek. Na to začal císaři nadávat, že je to zloděj a holomek, protože takoví jsou i jeho úředníci, a kdyby císař pán zlodějem nebyl, takové lumpy by si nedržel. Král se sice posléze před soudem bránil, že o ničem neví, nic takového nikdy neřikal a že Janebová ho udala, protože mu dluží spoustu peněz, ale to soudce nepřesvědčilo. Svou roli možná též sehrálo to, že samotný Král byl již několikrát trestán za nejrůznější přestupky, byť dle svého vyjádření pokaždé nevině.

2.4 Dílčí závěr

Za prvé lze konstatovat, že na základě provedených statistik z použité literatury i ze Státního oblastního archivu v Praze zatím nebylo zjištěno nic, co by nasvědčovalo tomu, že by byla zkoumaná trestní úprava nějakým způsobem nadužívána, zneužívána či soudy vykládána přespříliš restriktivně, což platí zejména u zločinu velezrady. Zároveň však nelze mluvit o tom, že by šlo o mrtvé a nepoužívané ustanovení. Naopak, pokud byl prohrěšek prokázán, mohl pachatel očekávat zpravidla několik měsíců za mřížemi.

192 Ibid., C 1857/94.

193 Ibid., C 1868/171.

Za druhé lze říci, že ve zkoumaných případech nebylo nalezeno nic, co by nasvědčovalo tomu, že soudci nějak vybočovali ze zákonné úpravy či že se rozhodování některých soudců zcela odlišovalo od rozhodování soudců jiných. Naopak, lze uzavřít, že z dochovaných akt je zřejmé, že se soudci víceméně striktně drželi norem, které upravovaly průběh soudního řízení, a rozhodovali vesměs na základě svědeckých výpovědí.

Kapitola III

Vybrané otázky věcných práv a jejich rozhodovací praxe za platnosti a účinnosti Všeobecného občanského zákoníku rakouského v letech 1812–1938

3.1 Vstupní úvahy

Další otázkou, k níž se přesuneme při zkoumání vázanosti soudů v zákonech zakotveným normativním obrazem práva, je oblast občanského práva v 19. a první polovině 20. století. Jestliže představují právní principy, na nichž bylo postaveno občanské právo, za platnosti a účinnosti Všeobecného občanského zákoníku rakouského¹⁹⁴, podle judikatury Ústavního soudu i v rámci aplikace práva v České republice dodnes zásady zcela odpovídající demokratickým hodnotám státu a lze z nich vycházet, a to zejména v případech, kde „současná právní úprava vykazuje mezery, které nezbyvá než překlenout výkladem“,¹⁹⁵ tím spíše představovala právní úprava norem a metanormativních složek práva v ABGB v době jeho platnosti a účinnosti, tj. v letech 1811–1950 (resp. u služební smlouvy do roku 1965¹⁹⁶), zcela zásadní kodex pro občanské právo nejen psané, ale i pro rozhodovací a výkladovou činnost soudů. Zcela v souladu s citátem připisovaným francouzskému civilistovi Jeanu-Josephovi Bugnetovi: „Je ne connais pas le droit civil, je n’enseigne que le Code civil“¹⁹⁷ ABGB v ustanovení § 12 uváděl, že soudní rozhod-

194 Císařský patent č. 946/1811 ř. z., všeobecný zákoník občanský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, dále též jako „ABGB“).

195 Nález Ústavního soudu ze dne 8. července 1997, sp. zn. III. ÚS 77/97.

196 K služební smlouvě a jejímu konci viz Vojáček, Ladislav: Když služební smlouva dosluhovala, in: *200 let Všeobecného občanského zákoníku*, ed. Dvořák, Jan – Malý, Karel, Praha: Wolters Kluwer 2011, s. 230–240.

197 Jakab, András – Kirchmann, Lando: Die Unterscheidung zwischen öffentlichem Recht und Privatrecht als genetischer Fehler in der DNA kontinentaler Rechtsordnungen. Und wie Rechtsanwender mit positivierten rechtsdogmatischen Inkonsequenzen mithilfe von Tradition und Analogie umgehen sollten, *Der Staat* 58, č. 3 (2019), s. 363. Ve skutečnosti však Bugnet

nutí nejsou pramenem práva a nemohou se vztahovat na rozhodování v jiných případech (byť třeba analogických) a na rozhodování o jiných osobách než o těch účastnících, kterých se konkrétní rozhodnutí týkalo.

V období platnosti a účinnosti ABGB, a to konkrétně v letech 1812–1938, jimiž se budeme v této kapitole zabývat, proto teoreticky neměla být soudní rozhodnutí závaznými východisky pro budoucí aplikační praxi, a to ani co do výroku, ani z hlediska odůvodnění. Za jeden z důvodů takového koncepčního přístupu snad můžeme považovat historicky užší pojetí občanských práv, než je tomu v současnosti v právním řádu ČR, a rovněž dobovou koncepci relativního přirozeného práva a formálního přirozeného práva,¹⁹⁸ kdy neexistovalo subjektivní právo účastníka řízení znát řádné odůvodnění rozhodnutí.¹⁹⁹ Existence odůvodnění, stejně jako jeho obsahové náležitosti považované za standardní se vyvinuly v průběhu dějinné evoluce postupně a byly dány požadavky na řádnou podobu rozhodnutí jako takového, evidenční rolí a zajištěním jednotného standardu podoby správních/soudních aktů²⁰⁰ a přezkoumatelnosti ze strany státních orgánů. V konkrétních případech však mohli rakouští soudci využít § 7 ABGB,²⁰¹ který stanovil pořadí výkladových metod, kdy po gramatickém výkladu následovala analogie a nakonec,

vedl v dané době používané a posléze pod vlivem historických dějů opuštěné označení Code Napoleon. Viz *Sources et autorités du droit aux XIXème et XXème siècles : doctrine, jurisprudence et coutume* (online), https://cours.unjf.fr/repository/coursefilearea/file.php/154/Cours/10_item/globalprintcom.htm.

- 198 Dobová koncepce přirozeného práva při přijetí ABGB byla koncepcí formálního přirozeného práva, tzn. práva sice vrozeného, daného rozumem, jehož existence byla ovšem dána rozhodnutím osvíceného panovníka a jeho zakotvením v normách, oktrojovaných a panovníkem aprobovaných, a relativního přirozeného práva, tzn. práva, jehož podoba byla relativní, závisela na místě a čase. Viz Olechowski, Thomas: *Rechtsgeschichte. Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts*, 2. vyd., Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG 2008, s. 137.
- 199 K počátkům a existenci práva na soudní odůvodnění rozsudku viz Bobek, Michal: O odůvodňování soudních rozhodnutí, s. 204–211.
- 200 Je třeba si uvědomit, že historicky se soudy vydělily ze státní správy a justice byla považována za specifický druh státní služby, stejně jako např. státní lékaři, učitelé, správní úředníci apod. Viz Šouša, Jiří: *Vývoj právní úpravy státních civilních úředníků od 18. století do roku 1938 v českých zemích*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2011, s. 40 nebo 175, rovněž viz Megerle von Mühlfeld, Johann Georg: *Handbuch für alle kaiserlich-königliche, ständische und städtische Beamte, deren Witwen und Weisen oder Darstellung aller ihnen durch die allerhöchsten Gesetze vom Jahre 1822 bis 1828 zustehenden Rechte und obliegenden Verbindlichkeiten*, III, Wien: Witwe von Mößle 1830, s. 59–82.
- 201 § 7 ABGB uváděl: „Nelze-li právní případ rozhodnout ani podle slov, ani podle přirozeného smyslu zákona, musí se zohlednit podobné, v zákonech určité rozhodnuté, případy, a důvody jiných, s tím příbuzných zákonů. Zůstane-li právní případ ještě pochybný, pak musí takový být rozhodnut podle přirozených právních zásad, se zřetelem k okolnostem pečlivě shrnutým a zralé uváženým.“

když nic jiného nebylo možné, bylo možné se při rozhodování řídit přirozenými právními zásadami, což umožňovalo, byť až jako poslední možnost, rozšířit uvážení soudců oproti klasickému modelu vázaného soudcovského rozhodování.²⁰² Přítomnost tohoto ustanovení byla dána synkretickou podobou výsledného textu ABGB.²⁰³

Obecně bývá právě úprava v ABGB uváděna jako jeden z modelů způsobujících a vysvětlujících vázané soudcovské rozhodování a interpretaci norem v období 18.–20. století, kdy soudcovský výklad by byl na rovni s výkladem doktrinárním apod.²⁰⁴ Díky zmíněnému § 7 ABGB nicméně civilní soudci v českých zemích nemuseli být jen exegetickými vykladači,²⁰⁵ byť v praxi se v letech 1812–1938 uvedené ustanovení oproti tradičním interpretačním modelům příliš nevyskytovalo,²⁰⁶ což bylo dáno i v zákoně předepsaným pořadím postupu soudu při interpretaci, kdy nejprve bylo třeba rozhodovat dle zákona (vázaně). Principy nebylo v aplikační praxi možné použít ani tehdy, pokud zákonodárce „mlčel úmyslně“.²⁰⁷ Naopak obecně závazné důsledky, tzn. nadřazenou úroveň závaznosti, měla mít podle ABGB pouze interpretace autentická. Autentickým výkladem se rozumí interpretace prováděná normotvůrcem samým, a to dle § 8 ABGB.²⁰⁸ K podrobnějšímu obecnějšímu zkoumání typu civilistického soudcovského rozhodování v českých zemích v období 18.–20. století však prozatím nedošlo, nicméně dosavadní publikace tématu se dotýkající označují rakouskou a československou judikaturu v českých zemích z hlediska odůvodnění za model tzv. tolerantní zákonnosti, umožňující oproti francouzské judikatuře vedle normativních odkazů, založených na formalismu technicistní znalosti předpisů a jejich

202 Viz Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 250 a Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 21 a též Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, s. 140.

203 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, s. 142.

204 Blažková, Kristýna: *Téorie soudcovského rozhodování se zřetelem k praxi českých soudů*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2021, s. 46.

205 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 21.

206 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 250. Též Kühn, Zdeněk: *Právo tvorba soudcovská*, s. 92.

207 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, s. 145.

208 § 8 ABGB stanovil, že: „Jen zákonodárci náleží moc vyložití zákon způsobem obecně závazným. Takovým projevem nutno se řídit ve všech právních případech dosud nerozhodnutých, pokud zákonodárce nepřipojil, že jeho projev nemá býti vztahován na rozhodování takových právních případů, jejichž předmětem jsou konání učiněná a práva uplatňovaná před oním projevem.“

dodržování, navíc právě i odkazy na argumentaci doktrinární.²⁰⁹ Z čehož lze vyvozovat, že nemuselo jít o čistě vázané soudní rozhodování, neboť zákon, jak již bylo řečeno výše, stanovil ohledně závaznosti rozhodnutí a tím i soudcovské diskrece poněkud něco jiného, než vyplývá z koncepce tolerantní zákonnosti.

Cílem této kapitoly je proto učinit sondu do rozhodovací praxe o vybraných otázkách věcných práv v časovém úseku účinnosti ABGB od roku 1812 do roku 1938 a sledovat v ní, zda existovalo čistě vázané rozhodování či při zachování právního konvencionalismu, tzn. důrazu na právní jistotu a stabilitu,²¹⁰ se přece jen judikatura neodchylovala od čistě normy, přihlížela k doktrinárnímu výkladu, příp. k přirozeným právním principům, což se projevuje mj. odlišností rozhodování o stejném právním institutu, obvykle ve spojení s nějakými (ať již skutečně existujícími, či soudem pro účely odchýlení se od předchozího rozhodnutí umně zkonstruovanými) distinkcemi. Jako zmíněné referenční otázky byly vybrány některé problémy vlastnického práva, konkrétně jeho dobový pojem a druhy, a dále otázka možnosti originárního nabytí práva odpovídajícího služebnostem. První část kapitoly v krátkosti popíše relevantní historickou právní regulaci uvedených otázek a stručně ji analyzuje, druhá se pak zaměří na empirickou kritickou analýzu judikatury a pokusí se reflektovat, nakolik soudy stroze sledovaly normy a zásady ABGB jako příslušného obecně závazného normativního aktu a nakolik se od něj případně odchýlily, ať již směrem k tolerantní zákonnosti, racionální vázanosti, in eventum, případně ještě dále. Třetí část, vycházející ze stati Jiřího Šouši Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem podle Všeobecného občanského zákoníku rakouského z roku 1811 a zčásti na ni navazující,²¹¹ se pokusí ukázat proměny judikatury týkající se vydržení práva odpovídajícího služebnostem v letech 1812–1938, což dále může napovědět čtenáři ohledně přístupů rakouských soudů při rozhodování o občanskoprávní problematice spočívající v hmotněprávní úpravě ABGB v předmětném období.

209 Bobek, Michal: O odůvodňování soudních rozhodnutí, s. 207.

210 Blažková, Kristýna: *Téorie soudcovského rozhodování se zřetelem k praxi českých soudů*, s. 46.

211 Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem podle Všeobecného občanského zákoníku rakouského z roku 1811, in: *Proměny soukromého práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*, ed. Vojáček, Ladislav – Tauchen, Jaromír – Schelle, Karel, Acta Universitatis Brunensis. Iuridica. Č. 393, Brno: Masarykova univerzita 2011, s. 202–210.

3.2 Základní představení právní úpravy pojmu vlastnictví a jeho druhů v ABGB a její vývoj do roku 1938

Vlastnictví bylo v ABGB zařazeno do ustanovení o věcných právech,²¹² tedy právech majetkového charakteru, poskytujících oprávněnému bezprostřední právní panství nad věcí samou a působících vůči všem (*erga omnes*). Kombinací romanistických (přesněji řečeno pandektních)²¹³ a germanistických koncepcí byly vymezeny následující znaky věcných práv: věcná práva a) měla tzv. absolutní účinky, tj. působila vůči všem, a každý jednotlivec měl proto povinnost zdržet se (*omitere*) rušení těchto práv, b) byla speciální, tzn. lpěla v zásadě na konkrétní věci (s výjimkou tzv. obecné hypotéky), c) jejich výčet byl taxativní, tzn. zákoník obsahoval *numerus clausus* věcných práv, d) obsah jednotlivých věcných práv byl pevně dán, nebylo možné se od něj odchýlit dle autonomie vůle, leda tak připouštěl zákon (můžeme tedy hovořit o kogentnosti), e) měla princip formální publicity, tj. veřejnost, poznatelnost, že se jedná o věcné právo pro každého,²¹⁴ f) platila u nich zásada priority ve smyslu *prior tempore, potior iure* (s výjimkou zákonem daných privilegií pořadí, např. u zástavního práva), g) každé založení, změna či zcizení vyžaduje určitý právní důvod (*titulus*) a jistou formu (*modus*), h) na rozdíl od ABGB byla vyžadována kauzální tradice, podložená platným právním titulem, nestačila abstraktní tradice.²¹⁵

Vlastnictví bylo dle ABGB věcným právem k věci vlastní a jako takové náleželo vedle věcných práv k věci cizí²¹⁶ mezi nejdůležitější věcná práva. V ustanovení § 353 ABGB bylo vymezeno vlastnictví tak, že vlastnic-

212 Ustanovení § 285–858 původního znění ABGB, počítáme-li mezi věcná práva v souladu s tehdejší i současnou doktrínou rovněž právo dědické, spoluvlastnictví a imise.

213 Ostatně i u právních institutů a koncepcí uváděných obvykle jako „římskoprávní“ není situace zcela jednoznačná. Např. Jaroslav Kallab ohledně tvrzení recepce římského práva uváděl, že: „... jak stále jasněji se vidí, nebylo recipováno právo, jež v Římě skutečně platilo, nýbrž byzantská jeho redakce, vzniknuvší v myšlenkovém ovzduší... jež má mnoho podobného s osvětským absolutismem 18. století.“ Viz Kallab, Jaroslav: O novějších směrech v metodologii právní praxe, s. 500. Obdobnou myšlenku ostatně najdeme v poslední době i u Pavla Holländera. Viz Holländer, Pavel: Právník v bludišti postmoderní dekonstrukce, s. 43.

214 Ta byla zajišťována zápisem ve veřejných seznámech – pozemkových knihách, ve starší době pak zápisem, tzn. Gewere, tj. držby, uvedení v ní, práva držby a současně vlastnického práva, příp. zástavního práva, což bylo historické pojetí držby před prosazením institutu *possessio*, tzn. moderní držby díky recepci římskoprávních koncepcí. Viz Hanel, Jan Jaromír: Gewere, in: *Ottův slovník naučný*, X, Praha: J. Otto 1896, s. 95.

215 Olechowski, Thomas: *Rechtsgeschichte*, s. 342–343.

216 Dvořák, Jan a kol.: *Občanské právo hmotné*, III. *Věcná práva*, Praha: Wolters Kluwer 2015, s. 19.

tvím je vše, co někomu náleží, všechny jeho hmotné i nehmotné věci,²¹⁷ a v § 354 ABGB bylo vymezeno vlastnické právo jako oprávnění nakládat s podstatou a požitky věci podle své vůle a každého jiného z toho vyloučit.²¹⁸ Přitom ovšem je třeba si hned na tomto místě uvědomit dvě klíčové otázky. Za prvé že už uvedená definice v § 354 ABGB byla z pohledu jurisprudence a judikatury nepřesná, neboť vlastnické právo samozřejmě logicky zůstalo zachováno i tam, kde požitky náležely jinému subjektu než vlastníkovi (např. pachtýři), a mohlo tedy být v právním životě vlastnictví omezeno jinými věcnými právy,²¹⁹ což vyplynulo i z judikatury. Tedy již zde lze říci, že soudy musely využít teleologickou interpretaci, obvykle spojovanou s § 7 ABGB ve spojení s § 6 ABGB. Úmysl zákonodárce však v době přijetí ABGB byl chápán jinak než v dnešním slova smyslu,²²⁰ a zůstává proto legitimní otázkou, zda už jen tímto logickým, zcela přirozeným a z dnešního pohledu lze říci, že i konvenčním přístupem nepřekročily soudy zákonem (ABGB) stanovené limity.

Uvedená definice vlastnictví v ABGB byla nepřesná i z pohledu druhé otázky, s níž se v návaznosti na novelizaci ABGB pak musely soudní orgány rakouského císařství, a tedy i českých zemí a později Československé republiky nepochybně vypořádat ve své rozhodovací praxi. Totiž vzhledem k existenci právního institutu děleného vlastnictví. Dělené vlastnictví bylo zakotveno v ustanovení § 357 ABGB, který tím potvrzoval platnost a účinnost tohoto z doby středověku přezívajícího právního institutu i pro kodifikované občanské právo. Předmětný paragraf uváděl: „Je-li právo k podstatě věci spojeno s právem k požitku v jedné a téže osobě, je vlastnické právo úplné a nerozdělené. Náleží-li však jedné osobě pouze právo k podstatě věci; druhé osobě naproti tomu kromě práva k podstatě náleží výlučné právo k jejím požitkům, pak je vlastnické právo dělené a pro obě osoby neúplné. Ona osoba se nazývá vrchním vlastníkem; tato osoba užitkovým vlastníkem.“

Dělené vlastnictví se týkalo pouze nemovitostí²²¹ a z terminologického hlediska je potřeba uvést, že přesnější by bylo používat namísto označení užitkové vlastnictví pojem požitkové vlastnictví (šlo o onu

217 Zde se však jednalo spíše o vymezení majetku.

218 Skaloš, Martin: Historicko-právní pohled na vývoj institutu vlastnického práva na území dnešnej Slovenskej republiky a Českej republiky, in: *Proměny soukromého práva*, s. 175–176.

219 Randa, Antonín: *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, 7. vyd., Praha: Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění 1922, s. 3–4, reprint: Spáčil, Jiří (ed.): *I. Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém. II. Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, Praha: ASPI 2008.

220 Viz k tomu podrobněji Úvodní kapitola.

221 Olechowski, Thomas: *Rechtsgeschichte*, s. 352.

středověkou Gewere, tj. soudem chráněné spojení práva držby a vlastnického, příp. zástavního práva, blíže k tomu viz dále v textu).²²² Vrchní vlastník neboli vlastník podstaty (substance) nemovitosti mohl věc zcizit i zastavit, rozhodoval rovněž o hospodářském určení věci, ale měnit je mohl jen se souhlasem užitkového vlastníka.²²³ Užitkový vlastník jako vlastník užitků byl chráněn vlastnickou žalobou proti jejímu rušení, mohl své vlastnictví zcizit či zastavit, pokud neplatil zákaz tohoto, nemohl věc zničit či znehodnotit, pokud by šlo věc užívat, resp. požívat a na rozdíl od usufruktáře²²⁴ mu náležely řádné i mimořádné užitky a nesl veškerá veřejnoprávní břemena lpící na nemovitosti (tj. právě z rustikálu platili poddaní daně, které byly uloženy).²²⁵

Vzhledem k existenci několika významných textů ohledně děleného vlastnictví i v moderní české právněhistorické jurisprudenci, z nichž lze zmínit zejména články a statě z pera Ondřeje Horáka,²²⁶ je možné se pro účely této kapitoly omezit na několik základních úvah. První vyslovená myšlenka směřuje k poznatku, že uvedený institut děleného vlastnictví, který odrážel vlastnickou koncepci typickou v českých zemích pro konstrukci feudálních práv a povinností cca od 12. století do 19. století (ať již v podobě lenního práva mezi privilegovanými příslušníky společnosti, nebo v podobě dědičného pachtu rustikálu rozdělujícího vlastnictví mezi vrchnost a poddané a s ním spojených dávek, především po prosazení *ius theutonicum*, resp. emfyteuse neboli purkrechtu²²⁷ anebo v podobě

222 Šouša jr., Jiří: Několik úvah k institutu poddanství a některým dalším právním otázkám z období předosvícenského absolutismu, *Právněhistorické studie* 47, č. 2 (2017), s. 38–39, shodně též Vančura, Josef: *Vlastnické právo*, in: *Ottův slovník naučný*, XXVI, Praha: J. Otto 1907, s. 812.

223 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému občenskému a občanskému právu platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, II, (§§ 285 až 530), Praha: V. Linhart 1935, s. 219.

224 Viz § 511 ABGB.

225 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému občenskému a občanskému právu*, II, s. 219.

226 Viz zejm. Horák, Ondřej: Tzv. dělené vlastnictví v 19. a 20. století (k proměně chápání tradičního pojmu v domácí právní vědě), in: *Dny práva – 2010 – Days of Law*, Brno: Masarykova univerzita 2010, s. 1513–1523; Horák, Ondřej: K proměně koncepcí vlastnického práva od rakouských ústav do současnosti, *Právník* 156, č. 12 (2017), s. 1109–1123; Horák, Ondřej: Proměny koncepce vlastnictví v období rakouské ústavnosti, in: *Stát a právo v letech 1848–1918 ve středoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Bratislavě 1.–2. června 2006*, ed. Vojáček, Ladislav – Schelle, Karel, Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva 2007, s. 95–102 nebo Horák, Ondřej: *Vlastnictví dělené*, in: *Encyklopedie českých právních dějin*, XX, Plzeň: Aleš Čeněk 2020, s. 648–650.

227 K emfyteutickému právu podrobněji viz např. Graus, František: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*. II. *Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. století do roku 1419*, Praha: Československá akademie věd 1957, s. 114–158.

tzv. fideikomisu) a kořeny jehož živého, fungujícího práva ležely bezpochyby v germánském právu, byl teoreticky podložen a konstruován v důsledku recepcce římského práva, konkrétně činností glosátorů a komentátorů.²²⁸

Dále je třeba konstatovat, že pojetí děleného vlastnictví z pohledu teorie a aplikační praxe v českých zemích v letech 1812–1938 prošlo až do jeho zrušení metamorfózou. Zatímco původně dominantním byl vrchní vlastník, mj. i vzhledem k jeho fakticky i právně silnější pozici významnějšího – nadřazeného příslušníka privilegované hierarchicky strukturované společnosti (seniora), resp. vrchnosti mající vůči uživatelskému vlastníku autoritativní roli, postupem doby, vedle jiných důvodů také díky prohlubujícím se prosazování pandektních koncepcí, začal za onen pomyslný „silnější konec provazu“ tahat uživatelský vlastník,²²⁹ což vyvrcholilo po zrušení poddanství, roboty a pozemkové vrchnosti, resp. po přijetí alodifikačních patentů²³⁰ a zrušení fideikomisu v roce 1924 teorií i praxí, podle níž bylo právo slabšího z dělených vlastníků pouze právem odpovídajícím věcnému břemenu (služebnosti).²³¹ Tak bylo dělené vlastnictví nahrazeno klasickou koncepcí jednotného vlastnického práva. Jako zajímavost lze uvést, že silnějšímu postavení vrchního

228 Horák, Ondřej: Tzv. dělené vlastnictví v 19. a 20. století, s. 1516, podle kterého tvůrci byli především komentátoři. Obdobně viz Deter, Gerhard: Alodifikation, Grundablösung und das Entschädigungsproblem, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, sv. 130, Wien: Böhlau Verlag 2013, s. 209–210. Podle něho vychází teoretická koncepce děleného vlastnictví již od glosátorů. Anton Friedrich Justus Thibaut ve spisu *Über einzelne Theile des Rechts* pak hovoří o glosátorech i komentátorech. Výslovně zmiňuje Bartolda de Saxoferrata a Balda de Ubaldio. Viz Thibaut, Anton Friedrich Justus: *Über einzelne Theile des Rechts*, II, 2. vyd., Jena: J. M. Mauke und Sohn Verlag 1817, s. 77–78 a 80–81.

229 Horák, Ondřej: Tzv. dělené vlastnictví v 19. a 20. století, s. 1516–1517, též Horák, Ondřej: *Vlastnictví dělené*, s. 649.

230 Podrobný přehled předpisů rušících dělené vlastnictví ve vrchnostensko-poddanských vztazích, v lenním právu a u fideikomisu shrnul Ondřej Horák: Tzv. dělené vlastnictví v 19. a 20. století, s. 1518–1519. U zrušení poddanství a pozemkové vrchnosti šlo o patent č. 1180/1848 Sb. z. soudních a patent č. 152/1849 ř. z. Zde lze doplnit, že patent o zrušení poddanství byl publikován rovněž ve Sbírce zákonů politických jako patent č. 112/1848 Sb. z. politických a že právní předpis č. 152/1849 ř. z. nebyl zákonem, ale oktrojovaným císařským patentem, který zrušení poddanství, roboty a pozemkové vrchnosti prováděl. Alodifikační předpisy byly zákon č. 103/1862 ř. z., o částečném zrušení lenního svazku, který platil pro všechny české země, a zákony č. 106 (pro Čechy), 103 a 111 (pro Moravu) a 107 (pro Slezsko)/1869 ř. z. Fideikomisy byly zrušeny až za první Československé republiky zákonem č. 179/1924 Sb. z. a n., o zrušení svěřenectví. Na okraj lze zmínit, že tyto instituty děleného vlastnictví byly rušeny postupně a ještě v 70. letech 19. století např. přetrvávalo v rakouském císařství cca 9500 lén. Viz Deter, Gerhard: Tzv. dělené vlastnictví v 19. a 20. století, s. 213.

231 Randa, Antonín: *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, s. 5.

vlastníka napovídalo slovenské (bývalé uherské) právo, kde podle prvo-republikové právní vědy mohlo být užitkové vlastnictví pouze časově omezené a označovalo se též jako podvlastnictví,²³² což v českých zemích teoreticky umožňoval patent č. 1180/1848 Sb. zákonů justičních.²³³

Z normy samotné (tj. z ustanovení § 357 ABGB) přitom nebylo zřejmé, že by některá forma vlastnictví měla být v rámci děleného vlastnictví nadřazena. Pokud by však byl dodržen výklad normy v souladu s ustanoveními ABGB, konkrétně s již zmíněným § 6 ABGB, mělo by být logicky primárním spíše vlastnictví vrchní, jakožto přímé, bezprostřední čili *dominium eminens*²³⁴. Odlišný výklad neměl normativní oporu v zákoně, a lze jej tedy považovat za extenzivní. Teoretickou konstrukcí ještě výrazněji narušující interpretaci v konkordanci s vlastním smyslem slov byla pak výše zmíněná moderní právní teorie jednotného vlastnictví doprovázeného právem odpovídajícím věcnému břemenu, kdy z jednoho z dělených vlastníků se stal vlastník bez přívlastku, z druhého oprávněný k věcnému právu k věci cizí. Takový teoretický názor se ostatně objevil ještě dříve než v rakouské jurisprudenci v právní vědě německé, a to již v roce 1801 u Antona Friedricha Justa Thibauta,²³⁵ který kritizoval pojetí děleného vlastnictví. Při tehdejší existenci děleného vlastnictví v právním řádu pak Thibaut upozorňoval (právě v souladu s dobovým živým právem) obecně na přednost vrchního vlastníka (vrchnosti, seniora), od něhož bylo vlastnictví užitkového vlastníka odvozeno, a uváděl, že *dominium utile* vlastně „pravým vlastnictvím“ ve většině případů není a jedná se naopak o zvláštní věcné právo k věci cizí sui generis, případně jde o právo držby, nikoliv však vlastníkovy.²³⁶ Naopak v jiných případech, zejm. u fideikomisu, považoval Thibaut za skutečného vlastníka vlastníka užitkového. Klíčem mu přitom byla forma právní ochrany, tj. použitelné žaloby.²³⁷ Jednotné pojetí vlastnického práva odvozoval Thibaut od reforem Justiniána, který zrušil rozdělení kviritského a bonitárního vlastnictví, a také je viděl v elasticitě vlastnického práva²³⁸, která právě

232 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému občenskému zákoníku*, II, s. 213.

233 *Ibid.*, s. 218.

234 *Dominium eminens* podle původní teorie náleželo státu, neboť vycházelo z koncepce patrimoniálního státu. Viz *ibid.*, s. 217.

235 Jednalo se o jednoho z aktérů notoričně známého kodifikačního sporu. Viz Thibaut, Anton Friedrich Justus: *Über einzelne Theile des Rechts*, s. 91.

236 *Ibid.*, s. 71, 73, 76, 88, 93–94, 98.

237 *Ibid.*, s. 91.

238 K elasticitě vlastnického práva viz Dvořák, Jan a kol.: *Občanské právo hmotné*, III. *Věcná práva*, s. 32.

glosátory a komentátory měla zmýlit až k teoretickému konstruktu děleného vlastnictví.²³⁹

K tomu je dobré doplnit, že při této teorii Thibaut podcenil sociologický pohled na právo, tedy skutečnost, že recepce římského práva mohla být v tomto směru ovlivněna právě reálně existujícím právním institutem z germánského prostředí. Kritiku výkladu, který na základě doktrinární „interpretační kosmetiky“ zcela popřel výslovné znění paragrafů o děleném vlastnictví a zasadil je do moderní koncepce jediného vlastnictví, provedli z pohledu ryzí nauky právní např. František Rouček a Jaromír Sedláček.²⁴⁰

V ABGB byla mezi požívací práva zařazena práva k věci a) leníka dle § 359 ABGB, b) držitele fideikomisu dle § 629 ABGB (oproti tzv. fideikomisním čekatelům jako vrchním vlastníků²⁴¹), c) poddaného, jakožto dědičného pachtýře dle § 1122 ABGB, držitele úročného pozemku a plátce dědičného úroku dle § 1123 ABGB a dědičného držitele povrchu a vlastníka požitků dle § 1125 ABGB.²⁴² Jak již bylo uvedeno výše, byl odbouráván tento institut pro případy ad a) po roce 1869, pro případy ad b) po roce 1924 a pro případy ad c) po roce 1849. Konečně k vymezení pojmu vlastnického práva a jeho kategorizace na jednotné (úplné) vlastnictví a dělené vlastnictví zbývá dodat, že podle § 360 ABGB platila právní domněnka, že jestliže nebylo zřejmé, že se jedná o dělené vlastnictví, jednalo se o vlastnictví jednotné. Ani odvádění stálého úroku nebo ročních důchodů z nemovitosti neznamenalo, že by bez dalšího šlo o dělené vlastnictví. Důsledkem takové právní domněnky pak byl závěr, že poctivý držitel byl v takových případech ex lege domnělým vlastníkem, neprokázal-li se, obvykle v soudním řízení, opak. Zdá se nám v této souvislosti zajímavé, že ačkoliv pojetí v § 309 ABGB držbu chápalo v dnešním slova smyslu, tedy jako faktické právní panství nad věcí s vůlí mít ji jako vlastní,²⁴³ a bylo tedy v souladu s teorií Carla Friedricha von Savignyho, uvedený § 360 ABGB se spíše přibližoval teorii Rudolfa

239 Thibaut, Anton Friedrich Justus: *Über einzelne Theile des Rechts*, s. 84–87.

240 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, II, s. 219.

241 Někteří autoři jako vrchní vlastníky uvádějí v případě fideikomisu rodinnou korporaci oprávněných. Viz Schelle, Karel: *Vybraná ustanovení ABGB*, in: Vojáček, Ladislav a kol.: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*, I, Brno: Masarykova univerzita 2012, s. 265.

242 Randa, Antonín: *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, s. 4–5.

243 § 309 ABGB uváděl, že: „Kdo má věc ve své moci nebo úschově, označuje se jako její majitel. Má-li majitel věci ponechat si ji jako vlastní, jest jejím držitelem.“

von Jheringa, podle níž byla držba skutečností vlastnictví,²⁴⁴ tzn. živým právem, způsobem výkonu vlastnického práva, spočívajícím na fyzickém, morálním a právním základě.²⁴⁵

S děleným vlastnictvím souvisela i ustanovení o poručenství a opatrovnictví selského stavu²⁴⁶ a ustanovení o podmínkách pro převod užitkového vlastnictví smlouvou.²⁴⁷ Další podrobnosti týkající se děleného vlastnictví byly stanoveny v § 1126–1150. Podle nich např. dělené vlastnictví mělo být uváděno do pozemkových knih, vrchní vlastník a užitkový (požitkový) vlastník si neměli vzájemně zasahovat do svých vlastnických práv, byť vrchní vlastník měl právo zakázat zmenšování věci, všechny změny, jež by mu ztížily výkon práv, požadovat udržování a obdělávání pozemků a nesení řádných i mimořádných břemen na pozemku po užitkovém vlastníkovi.²⁴⁸ Rovněž měl vrchní vlastník jakožto oprávnění podle smlouvy o dědičném úroku požadovat dědičný úrok jako částku za uznání vrchního vlastnictví. Pokud by to užitkový vlastník neplnil, mohl vrchní vlastník požadovat, aby užitkový vlastník převedl pozemek na jinou osobu. Užitkový vlastník sice teoreticky nepotřeboval souhlas vrchního vlastníka ke zcizení nemovitosti, ale vrchní vlastník si jednak mohl zakotvit výhradu souhlasu, jednak vždy bylo nutné oznámení zcizení vrchnímu vlastníkovi, aby ten posoudil, zda bude případný nabyvatel způsobilý řádně hospodařit a plnit své povinnosti. Vzhledem ke skutečnosti, že zákon vyžadoval posouzení, lze soudit, že negativní posouzení mělo analogický dopad, jako kdyby vrchní vlastník potenciálního nabyvatele neschválil. Každý nový užitkový vlastník měl povinnost si opatřit ověřovací listinu na užitkové vlastnictví od vrchního vlastníka.

244 Jhering, Rudolf von: *Über den Grund des Besitzschutzes. Eine Revision der Lehre vom Besitz*, Jena: J. M. Mauke und Sohn Verlag 1869, s. 179.

245 K názorovým nuancím mezi Savignym a Jheringem viz stručně Randa, Antonín: *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*, Praha: Nákladem J. Otty 1890, reprint Spáčil, Jiří (ed.): *I. Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém. II. Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, s. 52–53. Randa se v uvedeném pasáži přikláněl k názoru von Savignyho. Hlavní rozdíly proti Savignymu Jhering uvádí zejm. na s. 67–71, 97–101 a 160–179 a týkají se krom koncepce držby rovněž nabytí a ztráty držby a uplatnění nároků k ochraně. Viz Jhering, Rudolf von: *Über den Grund des Besitzschutzes*, s. 67–71, 97–101 a 160–179. Jhering např. byl stoupencem teze ochrany držby v zájmu nutného doplnění ochrany vlastnického práva, nikoliv jako pravděpodobného či tvrzeného vlastnického práva. Viz Jhering, Rudolf von: *Über den Grund des Besitzschutzes*, s. 6.

246 Viz § 284 ABGB.

247 Podle § 433 ABGB.

248 Byť v případě plateb, tj. daní, desátků atd., byl vrchní vlastník jejich ručitelem.

3.3 Vybraná judikatura týkající se pojmu a druhů vlastnictví

Nyní se věnujme několika sondážně vybraným případům soudních rozhodnutí, v nichž se aplikační praxe dotýkala v kapitole zkoumané problematiky. Na jejich základě se pokusíme posoudit míru striktnosti či naopak extenzivnosti soudcovského rozhodování. Přitom se setkáme s judikaturou dvou významných soudů, a tím i dvou soudních soustav. Za prvé Nejvyššího správního soudu²⁴⁹, tedy v letech 1876–1938 (resp. 1952) orgánu koncentrované soustavy správního soudnictví. A za druhé Nejvyššího soudu jakožto nevyššího stupně obecné soustavy soudů, konkrétně její civilistické větve. Zde je vhodné doplnit, že po přijetí ABGB se působnost Nejvyššího soudu rozšířila na celé území rakouského císařství,²⁵⁰ zatímco po vzniku Československé republiky²⁵¹ se sice místní příslušnost Nejvyššího soudu rozšířila na celé území státu, ale působnost ABGB se krom původního teritoria, kde již platilo, rozšířila díky recepčnímu zákonu²⁵² a zákonu o inkorporaci kraje Hlučínského²⁵³ pouze na Hlučínsko. V bývalé uherské části ČSR zůstalo v platnosti uherské soukromé právo, byť i bylo doplňováno a měněno novými československými právními předpisy. Níže zmíněnou judikaturu proto posuzujeme z pohledu norem a jejich výkladu v českých zemích.

Podle judikátu Nejvyššího soudu z roku 1851 změna pěstovaných plodin na pozemku, který byl v děleném vlastnictví, neměla vliv na druh vlastnictví ani na povinnosti užitkového vlastníka vůči vrchnímu vlastníkovi s existencí děleného vlastnictví spojené.²⁵⁴ Jiný rozsudek Nejvyššího soudu z téhož roku zase upřesňoval povinnosti užitkových vlastníků nemovitostí (rustikálu) k placení *laudemia*, tzn. poplatku placeného poddanskými užitkovými vlastníky, jakožto dědičnými pachtýři vrchnímu vlastníkovi při zcizení vlastnického práva k emfyteutickému statku²⁵⁵ na jinou osobu, a to v situaci, kdy se jednalo o vlastnictví vodní plochy či toku a užitkoví vlastníci v souladu s právní úpravou vytvořili konsorcium

249 Dále též jako „NSS“.

250 Peitler, Franz: *Sammlung von Entscheidungen zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche*, s. III.

251 Dále též jako „ČSR“.

252 Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého.

253 Zákon č. 76/1920 Sb. z. a n., o inkorporaci kraje Hlučínského.

254 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. listopadu 1851, č. 7699, publikovaný ve Sbírce pod č. 126, in: Peitler, Franz: *Sammlung von Entscheidungen zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche*, s. 80.

255 *Laudemium*, in: *Ottův slovník naučný*, XV, Praha: J. Otto 1900, s. 714.

jako subjekt vodního práva. Podle rozsudku musel být laudemiální poplatek hrazen i při změně jednoho užitkového vlastníka, který byl členem konsorcia, ačkoliv konsorcium jako takové zůstalo zachováno.²⁵⁶ Přestože speciální úprava ohledně konsorcia by snad předjímal jiný postup, lze říci, že toto rozhodnutí bylo v souladu s příslušnými ustanoveními ABGB a může být považováno za projev vázaného soudního rozhodování.

Aplikační praxe rovněž reflektovala změny, k nimž po zániku děleného vlastnictví došlo. Tak například Nejvyšší soud v roce 1854 rozhodl, že po zrušení děleného vlastnictví patentem č. 1180/1848 Sb. z. justičních není možné, aby došlo ke zřízení stavby na pozemku, který byl dříve v užitkovém vlastnictví, pouze na základě souhlasu (*stipulace*) vrchního vlastníka. Stavba byla proto nedovolenou stavbou a vzhledem k tomu nepožíval ten, kdo ji zřídil, právní ochrany, nemohl tedy žalovat na ochranu svých práv.²⁵⁷ I v tomto případě lze konstatovat, že byl rozsudek Nejvyššího soudu zcela konformní s normativní podobou práva.

U fideikomisu jakožto institutu děleného vlastnictví, zrušeného až zákonem z roku 1924, vytvořil rozsudek Nejvyššího soudu z roku 1848²⁵⁸ právní fikci, že ačkoliv § 627 ABGB stanovil, že fideikomis lze zřídit jen se zvláštním svolením zákonodárné moci, jako na takové svolení zákonodárné moci se pohlíží jako na nejvyšší rozhodnutí panovníka, s tím, že v případě spornosti může výklad poskytnout pouze zákonodárce. Takovému rozhodnutí tak byla dána právní síla zákona, což odpovídalo dobové právní úpravě za situace, kdy byl ABGB přijat. V pozdějších letech od účinnosti Prosinčové ústavy by však takový výklad bylo možné považovat minimálně za extenzivní, ne-li přímo za nepřijatelný. Zcela v souladu s ABGB bylo v rozsudku konstatované výlučné právo zákonodárce pro autentický výklad, který byl současně výkladem autoritativním s příslušnými právními důsledky. Co však lze bezpochyby považovat za rozšiřující interpretaci, byl názor Nejvyššího soudu z roku 1819, podle kterého sice fideikomis nemůže být zřízen soudním rozsudkem, ale rozsudek potvrzující zákonnost zřízení fideikomisu již sám o sobě dostával jako důkaz prokázání práv fideikomisárního dědice.²⁵⁹

256 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. listopadu 1851, č. 9923, publikovaný ve Sbírcce pod č. 127, in: Peitler, Franz: *Sammlung von Entscheidungen zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche*, s. 80.

257 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. února 1854, č. 1736, publikovaný ve Sbírcce pod č. 129, in: *Ibid.*, s. 80–81.

258 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. srpna 1848, publikovaný ve Sbírcce pod č. 444, in: *Ibid.*, s. 380.

259 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. února 1819, č. 591, publikovaný ve Sbírcce pod č. 445, in: *Ibid.*, s. 380–381.

O tom, že ne vždy byla judikaturní praxe čistě vázaným soudcovským přístupem, může být diskutováno rovněž u rozsudku Nejvyššího soudu z roku 1854, jenž se zabýval jiným typem děleného vlastnictví – dědičným pachtem. Uvedený judikát vymezil podle § 1122 ABGB tři nezbytné podmínky dědičného pachtu, které musely být splněny současně, aby se jednalo o institut dědičného pachtu. Bylo to: a) přenechání užitkového vlastnictví statku, b) jeho dědičnost a c) nezměnitelnost výše dávky.²⁶⁰ Právě třetí v rozsudku uvedená podmínka však z textu normy ABGB přímo nevyplývala. V zákoníku bylo pouze uvedeno, že dávka má být roční a její výše má být stanovena v poměru k výnosu statku. Dávka pak mohla být jak peněžitá, tak v plodech či v přiměřených službách. Takové vymezení by naopak vybízelo k tomu, aby se mohla dávka měnit, nejen ve vztahu k výši výnosu, ale také třeba k druhu plnění (peníze, plody, služby).

Zajímavé je rovněž vymezení rozdílu mezi dědičným pachtem (§ 1122 ABGB) a dědičným úrokem (§ 1123 ABGB), které provedla aplikační praxe v českých zemích v rozsudku Nejvyššího soudu již v roce 1838²⁶¹ při řešení situace, kdy z nemovitosti byl placen roční úrok státu, ale tato nemovitost byla v dědičném pachtu. Po převyprávění zákonné definice obou právních institutů soud konstatoval, že vzhledem k tomu, že je dávka placena ročně při užívání a dědičnosti tohoto pachtu (tj. i v poměru k požitkům statku), jedná se jednoznačně o dědičný pacht, nikoliv o dědičný úrok. Je vhodné doplnit, že možnost překrývání obou institutů vnímal samotný zákonodárce, a proto stanovil, že podle § 1124 ABGB v pochybnostech, zda bylo užitkové vlastnictví statkem dědičného pachtu nebo statkem dědičného úroku, byla interpretačním kritériem existence roční dávky, pokud se vztahovala k čistému ročnímu užítku (požitku) anebo pokud v takovém poměru nebyla. Výklad v uvedeném konkrétním rozsudku vycházel z toho, že je prokázáno, že je nemovitost v dědičném pachtu. Tzn. ačkoliv se soud nevyjádřil výslovně s odkazem na § 1124 ABGB, vycházel z poměru roční dávky k požitkům plynoucím užitkovému vlastníkovi ze statku a zcela vázán normami zákoníku judikoval v tomto konkrétním případě ve prospěch dědičného pachtu. Tento rozsudek současně potvrzuje, že předchozí uvedený akt aplikace práva z roku 1854 striktní vázanost zákonem překročil.

260 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. května 1854, č. 4257, publikovaný ve Sbírce pod č. 952, in: *Ibid.*, s. 862.

261 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11 prosince 1838, č. 5446, publikovaný ve Sbírce pod č. 953, in: *Ibid.*, s. 862.

Dědičného úroku se týkalo i rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1895.²⁶² V něm rozlišil Nejvyšší soud smlouvu o dědičném úroku a pouhé ponechání plochy k užívání za úplatu. Nesplnění podmínek dědičného úroku a uznání výlučného a úplného práva vlastníka vedlo k vyloučení použití právního institutu dědičného úroku. V tomto rozsudku se Nejvyšší soud od normativní podoby ABGB nijak neodchýlil a odkazoval v odůvodnění v podstatě pouze na zákonné normy ABGB i dalších právních předpisů.

Za zajímavý doklad „tvůrčího“ a v zásadě volného soudcovského přístupu nižších soudů obecné soudní soustavy, co se týče institutů děleného vlastnictví, může sloužit rozsudek Nejvyššího soudu z roku 1900.²⁶³ Tento judikát se zabýval situací mimo české země, totiž v Dalmácii, konkrétně právy vyplývajícími z tzv. kolonátních smluv. Situace nastíněná žalobcem dávala jednoznačně tušit pozůstatek feudálních kořenů práv kláštera, který byl zanesen do pozemkových knih jako vlastník a měl právo na část²⁶⁴ plodů, jež mu musel odvádět kolón, tj. na pozemku zemědělsky hospodařící subjekt. Dalmatské soudy posoudily tato práva jako hospodaření pachtýře na základě společenské smlouvy s povinností vlastníkovi odevzdávat poměrnou část veškerých užitků podle § 1103 ABGB. Nejvyšší soud upozornil na pozdější připojení Dalmácie k Předlitavsku, ale také právě na možný emfyteutický charakter obdobných smluv. Jednoznačně odmítl názor nižších soudů, že by se mělo jednat o společenskou smlouvu, mj. i s odkazem na rozsáhlé povinnosti kolónů, které čtenáři dávají tušit práva a povinnosti vyplývající právě z děleného vlastnictví, a také na právněhistorické znaky jednotlivých právních institutů, kdy proti sobě postavil „římskoprávní“ institut společenské smlouvy a feudální emfyteutickou smlouvu. Nakonec ovšem podání odmítl, a to proto, že žalobce dostatečně důkazně nedoložil své tvrzení, že se jedná o dělené vlastnictví, a v pozemkové knize by měl tedy být zanesen on, a nikoliv klášter jako bývalý vrchní vlastník. Jak říká přísloví: „Vlk se nažral a koza zůstala celá.“ Ovšem z posouzení judikatury je podle autorů této kapitoly jednoznačně patrné, že v tomto případě soudy při

262 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. srpna 1895, č. 10111, publikovaný ve Sbírce pod č. 15560, in: Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXIII, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1899 s. 407–410.

263 Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. června 1900, č. 336, publikovaný ve Sbírce pod č. 1059, in: Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXVII. *Neue Folge*, III, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1902, s. 416–422.

264 V jmenovaném konkrétním případě jednu třetinu.

své interpretaci a aplikaci výrazně modifikovaly výsledek, který se odchýlil nejen od dějinné skutečnosti, ale také od norem ABGB. Nejvyšší soud na jedné straně v rámci obiter dicta upozornil na možnost, že měl žalobce pravdu, ale nebyl dostatečně odvážný a přijal rozhodnutí, jež by zásadním způsobem zasáhlo do vlastnických a právních poměrů. Využil k tomu přitom procesního práva. Nastíněná činnost justice v tomto individuálním případě má blíže k volnému než vázanému rozhodování soudců.

Podle nálezu Nejvyššího správního soudu²⁶⁵ z roku 1928 se lenní vlastnictví jakožto dělené vlastnictví po alodifikaci nestávalo svěřenstvím (fideikomisem), tedy jinou formou děleného vlastnictví, což by základní množinové příbuzenství obou jmenovaných právních institutů mohlo nabízet. NSS přitom použil argument odlišného druhu děleného vlastnictví podle dvorského dekretu č. 607/1803 Sb. z. justičních i podle příslušných ustanovení (§ 359, resp. § 618–645) ABGB, kdy právě odkaz na uvedené normy posloužil pro dostatečné odlišení obou právních institutů, a tedy i pro nemožnost metamorfózy jednoho v druhý bez dalšího, pouze z důvodů zániku prvního z nich.²⁶⁶ Dělené lenní vlastnictví zanikalo po jeho zákonném zrušení v 60. letech 19. století pravomocným rozhodnutím o stanovení osvobozovacího poplatku, nikoliv až jeho zaplacením, když podle § 15 zákona č. 103/1862 vznikla pohledávka seniora z osvobozovacího poplatku (tj. ceny za zrušení léna) již okamžikem rozhodnutí o odškodnění seniora (vrchního vlastníka).²⁶⁷ Vrchní vlastnické právo se uvedeným okamžikem přeměňovalo podle názoru Nejvyššího správního soudu na obligaci.²⁶⁸

Vedle uvedeného významného stanoviska ohledně zásadních distinkcí mezi oběma typy děleného vlastnictví, jež znemožňovaly jejich zaměnitelnost při zániku lén, a názoru na okamžik zániku děleného lenního vlastnictví a transformace *dominia utile* na obligaci je uvedený rozsudek podnětný ještě v jednom směru. Zvláštností v zmíněném judikátu je mj., že se odkazoval na zákon č. 111/1869 ř. z., který se explicitně za použití gramatického výkladu týkal Korutan,²⁶⁹ ale s odkazem na zákon č. 103/1862 ř. z. byl v rozsudku NSS spojován s Moravou, ačkoliv uvede-

265 Tento rozsudek je zmíněn i v Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, II, s. 215.

266 Viz nálezu Nejvyššího správního soudu ze dne 8. března 1928, č. 5572 publikovaný ve Sbírce pod č. 7130/28, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 7006–7662*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1929, s. 249–252.

267 Viz *ibid.*, s. 249–252.

268 Viz *ibid.*, s. 251.

269 Viz samotný název předpisu i článek I zákona č. 111/1869 ř. z.

ný alodifikační zákon z roku 1862 se vztahoval vedle dalších dědičných zemí právě i na Korutany. Je otázkou, zda se u zákona č. 111/1869 ř. z. jednalo o tiskovou chybu, nebo se snad NSS, vzhledem ke zkušenostem a erudici jeho soudců velmi překvapivě, až nepředstavitelně, nechal zmást stejným číslem (103) upřesňujícího alodifikačního zákona z roku 1869 ř. z., který se Moravy skutečně týkal. Každopádně NSS v zmíněném nálezu podřadil právní úpravu na Moravě právě zákonu č. 111/1869 ř. z., tj. upřednostnil odkaz na jiný právní předpis před jazykovým výkladem. Podle našeho názoru však šlo zřejmě spíše o chybu Nejvyššího správního soudu, neboť není vůbec jasné, na základě čeho soud zákon č. 111/1869 ř. z. propojil s Moravou. Vzhledem k řečenému, zatímco u rozhodnutí o nezaměnitelnosti forem děleného vlastnictví jde o zjevný vázaný výklad, u okamžiku zániku děleného lenního vlastnictví lze již cítit širší diskreci a ingerenci soudní moci, byť zřejmě ještě v rámci tolerantní zákonitosti. Konečně aplikace zákona č. 111/1869 ř. z. zcela překračuje i racionální soudcovské rozhodování, byť by mohlo jít o chybu.

Další rozsudek téhož soudu²⁷⁰ zajímavý v naší výzkumné otázce ohledně vybraných problémů věcných práv se týkal vlastnictví transformovaného z děleného vlastnictví na jednotný typ vlastnictví a s tím spojených právních nuancí ohledně nároků na požitky z něho. Tak nemovitosti zatížené trvalou povinností odvodu z výtěžku nemovitosti určitého množství produktů ve prospěch kláštera byly podle rozsudku Nejvyššího správního soudu považovány již v době první Československé republiky za jediné vlastnictví, když původně byly svěřenstvím, tj. děleným vlastnictvím. Nešlo o novou věc, když měl oprávněný nárok jen na plody, nikoliv na věc jako takovou.²⁷¹ V tomto interpretačním závěru lze vnímat dodržení normativní úpravy a současně i reflexi právní transformace po zrušení fideikomisu v roce 1924.

Jako poslední rozsudek, zčásti již nad rámec této kapitoly, lze zmínit rozsudek rakouského Ústavního soudu z roku 2017,²⁷² který nejen že ukazuje, jak se změnilo pojetí vlastnického práva v průběhu historie v samotném zákoníku ABGB, jenž je nadále platným a účinným kódexem v Rakousku, nýbrž rovněž reflektuje skutečnost, že se odkazy na

270 Tento rozsudek je zmíněn v Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, II, s. 215.

271 Viz nález Nejvyššího správního soudu ze dne 5. března 1927 č. 4057, publikovaný ve Sbírce pod č. 6367/27, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 6192–7005*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1928, s. 329–330.

272 Nález rakouského Ústavního soudu ze dne 28. 10. 2017, č. j. E1006/2017. Viz Rakouský ústavní soud: *Geschäftszahl E1006/2017* (online), <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Vfgh/>.

zmíněné, již opuštěné právní instituty objevují ještě v 21. století. Nález se přitom dotýkal sporu mezi zemědělským společenstvím oprávněných k obecnímu statku a obcí. Stěžovatelé mj. zmiňovali, že znemožnění výkonu vlastnického práva, resp. omezení vlastnického práva na pouhé holé vlastnictví, s tím, že s věcí disponuje veřejná moc, narušuje koncepci úplného vlastnického práva a znamená vlastně dělené vlastnictví mezi zemědělské společenství oprávněných k obecnímu statku (*dominium utile*) a mezi obec (*dominium directum*). U této argumentace, která by znamenala, že platné tyrolské právo v otázkách práv a povinností mezi zemědělskými společenstvími obecního statku a obcemi by bylo v rozporu s výslovným zákazem nezrušitelných plnění vyplývajících z děleného vlastnictví zakotveného v Prosincové ústavě,²⁷³ která byla v rakouském ústavním právu, se Ústavní soud neztotožnil s koncepcí konstrukcí ani s argumentací stěžovatelů a stížnost zamítl.

3.4 Exkurz k vydržení práva odpovídajícího služebnosti k nemovitosti²⁷⁴

Stejně jako vlastnické právo i věcná práva k věci cizí, a z nich pak zvláště práva odpovídající služebnostem, náležela mezi absolutní majetková práva zakotvená již v původním znění ABGB.²⁷⁵ Tato subkapitola se pokusí stručně předestřít změny v rozhodovací praxi soudů, týkající se možnosti vydržení práv odpovídajících služebnostem nezapsaných do pozemkových knih u sloužících nemovitostí, které do pozemkových knih zapsány byly. Rámec zkoumaného období lze ohraničit tak jako v celém textu kapitoly roky 1812–1938 (účinnost ABGB až konec první Československé republiky), resp. dále přelomem 60./70. let 19. století a rokem 1938, kdy počáteční doba je okamžikem, kdy byly dosavadní právní předpisy týkající se evidence nemovitostí modernizovány a sjednoceny a do právního řádu byly v českých zemích postupně zavedeny nové pozemkové knihy.²⁷⁶ Služebnost podle § 472 ABGB zavazovala

273 Konkrétně v č. 7 základního zákona č. 142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů království a zemí na Říšské radě zastoupených.

274 Tato subkapitola vychází ze stati Jiřího Šouši Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem podle Všeobecného občanského zákoníku rakouského z roku 1811 a zčásti na ni navazuje. Viz Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 202–210.

275 Původní katalog věcných práv byl vyjmenován v § 308 ABGB.

276 Právní úprava nových veřejných seznamů ohledně nemovitostí byla v českých zemích realizována zákonem č. 95/1871 ř. z., o zavedení obecného zákona o pozemkových knihách,

vlastníka, aby ve prospěch oprávněné osoby na své věci strpěl nějaké jednání anebo se sám nějakého jednání zdržel. Jednalo se o věcné právo působící proti každému držiteli nemovitosti.²⁷⁷ Služebnosti se dělily na osobní a pozemkové a pozemkové dále na služebnosti polní a domovní.²⁷⁸ V předmětném období se jednou z právních otázek řešených rozhodovací činností soudů stala problematika ochrany vlastnického práva zapsaného do tehdejší evidence nemovitostí ve vztahu k nabytí práva odpovídajícího služebnosti nezapsaného do pozemkových knih.²⁷⁹ Proti sobě stálo ustanovení § 1500 ABGB, podle něhož „právo, nabyté vydržením nebo promlčením, nemůže však býti na újmu tomu, kdo ještě před jeho vložním na sebe převedl věc nebo právo, důvěřuje veřejným knihám“. A § 1477 ABGB konstatující, že „kdo vydržení opírá o dobu třiceti nebo čtyřiceti let, nepotřebuje uvést žádný právní důvod. Vůči němu dokázaná nepoctivost držby však vydržení i v této delší době vylučuje.“ ve spojení s § 480 ABGB, v němž bylo uvedeno, že právním důvodem vzniku věcného práva odpovídajícího služebnosti může být i vydržení, doprovázené ovšem „§ 481 odst. 1 ABGB ve spojení s § 443, jenž mimo jiné stanovil, že jiné (rozuměj v pozemkových knihách nezapsané – pozn. autora) pohledávky a nároky, které má někdo vůči předešlému vlastníku, nepřecházejí na nového nabyvatele“.²⁸⁰

Aplikační praxe tak vlastně do jisté míry reflektovala uplatnění dvou teoretických přístupů. Na jedné straně stála zásada konsenzuality, založená na dobré víře oprávněné osoby v konkordanci s právním titulem nabytí věcného práva odpovídajícího služebnosti a na druhé straně najdeme intabulační princip, podpořený právním modem – zápisem do pozemkové knihy.²⁸¹ Oba dva jmenované přístupy se přitom opíraly o text ABGB. Právě při řešení těchto případů lze sledovat judikaturu v analogických případech, kdy rozhodnutí aplikační praxe soudů, opírajíc se o již výše zmíněný § 12 ABGB, lze vnímat za výkladově občas

zákonem č. 96/1871 ř. z., o řízení, ježto se má zavést pro upravení knih pozemkových nebo horních, když tyto knihy se zřizují, doplňují, obnovují nebo mění, a zákonem č. 92/1874 z. z. Království českého, v příčině nových knih pozemkových v Království českém a jich vnitřního upravení.

277 Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 203. K rozdílu mezi držitelem a detentorem nemovitosti viz § 309 ABGB.

278 Cempírek, Martin: K některým ustanovením návrhu občanského zákoníku z roku 1937, in: Vojáček, Ladislav a kol.: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*, I, Brno: Masarykova univerzita 2012, s. 339.

279 Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 203.

280 Ibid., s. 205.

281 Ibid.

pluralitní, na základě týchž norem, kdy při aplikaci práva byl upřednostňován buď jeden, či druhý ze zmíněných přístupů. Význam přitom mělo i plynutí času, tj. období, v němž bylo rozhodováno. Byly to právě soudy, které deklarovaly existenci či neexistenci věcného práva odpovídajícího služebnosti ve vztahu k nemovitostem zapsaným, příp. nezapsaným do pozemkových knih, a to podle osoby žalobce, kterým mohl být buď vlastník domněle sloužícího pozemku, nebo naopak osoba tvrdící, že jí právo odpovídající služebnosti vzniklo a je oprávněným.²⁸² Na základě rozsudku soudu pak mohlo dojít k zápisu práva do pozemkových knih.²⁸³ Judikatura rakouského Nejvyššího soudu ohledně možnosti vydržení práva odpovídajícího služebnostem byla různorodá.²⁸⁴

V meziválečném Československu v letech 1918–1938 byla sice v rámci materiální recepce práva na základě recepčního zákona²⁸⁵ převzata i platnost rozhodnutí z předválečné doby, v českých zemích tedy aplikační praxe vycházející z ABGB, dochovaná soudní rozhodnutí však v nemálo případech vymezovala podmínky, jak se vydržení práva odpovídajícího služebnosti ubránit, a nakláněla tak pomyslné váhy postupně relativněji ve prospěch zápisu do pozemkových knih. Lze nicméně říci, že otázka se objevovala v aplikační praxi nadále a nebyla až do konce první Československé republiky zcela jednoznačně vyřešena.²⁸⁶

Např. československá právní věda uváděla, že na Slovensku bylo možné vydržet podvlastnictví, jakožto zvláštní právní institut, obdobný právu odpovídajícímu služebnosti, ačkoliv smlouvy o zřízení tohoto institutu, jako další, derivativní právní titul jeho vzniku, se zapisovaly do pozemkových knih.²⁸⁷ Svou roli přitom mohla hrát i vázanost soudů ustanovením § 12 ABGB, kdy normativní zákaz soudního rozsudku (nálezu) jako pramene práva byl využit k širší diskreci při interpretaci příslušných ustanovení zákoníku. V jednotlivých případech soudního rozhodování ohledně uvedeného institutu můžeme přitom spatřovat onu výše zmíněnou koncepci tolerantní zákonitosti, zčásti překračující pouhou vázanost normou.

282 Randa, Antonín: *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, s. 151.

283 Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 204.

284 *Ibid.*, s. 210.

285 Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého.

286 Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 207 a 210.

287 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, II, s. 213.

Z konkrétních rozsudků lze zmínit např. rozsudek Nejvyššího soudu z roku 1868,²⁸⁸ zabývající se nabytím práva v důvěře ve veřejné (tzn. pozemkové) knihy, podle něhož byla důležitá zásada známosti faktické existence práv na nemovitostech, neboť osvětlovala, zda osoba jednající podle intabulační zásady byla či nebyla v dobré víře.²⁸⁹ Soud se tak přihlásil k intabulační zásadě, zároveň však uvedl, že právní realita má rovněž význam, a to právě z hlediska dobré víry. Nejvyšší soud v témže roce²⁹⁰ navázal na předchozí rozsudek a konstatoval, že pokud vlastník sloužícího pozemku i jeho předchůdci věděli o více než třicetiletém výkonu práva odpovídajícího služebnosti a nebránili mu (v konkrétním případě oprávněný praktikoval právo cesty vozem přes sloužící pozemek a postavená ohrada měla bránit útěku dobytka, nikoliv výkonu práva odpovídajícího služebnosti), bylo právo odpovídající služebnosti vydrženo, aniž došlo k zápisu do pozemkových knih. Nejvyšší soud v tomto případě dal tedy přednost konsenzuální zásadě a mj. konstatoval možnost vydržet, tj. originárně nabýt, věcné právo odpovídající služebnosti, a tedy i její existenci bez ohledu na absenci intabulace takového práva ve veřejných knihách.²⁹¹ Stejná koncepce byla zachována v rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1873.²⁹² Oproti dvěma předchozím rozsudkům, kdy žalobcem byl vlastník domněle sloužícího pozemku a použila se negatorní žaloba, rozhodoval v tomto případě Nejvyšší soud naopak o *actio confessoria*, tzn. žalobě oprávněného. Žalovaný vlastník sloužící nemovitosti ve věci argumentoval tím, že služebnost není zanesena v pozemkových knihách, nebyl na ni upozorněn a dlouhodobé užívání práva není věcným právem k věci cizí, ale detencí, totiž pachtem. Podle Nejvyššího soudu však k vydržení práva odpovídajícího služebnostem došlo, protože při viditelném, dlouhodobém, opakujícím se užívání nemovitosti v délce vydržecí lhůty, kterému vlastník putativně sloužící nemovitosti nebránil, nebylo potřeba, aby byl na existenci služebnosti

288 Rozsudek zmíněn v Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 206.

289 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. listopadu 1868, č. 10833, publikovaný ve Sbírce pod č. 3161, in: Glaser, Julius – Unger, Joseph – Walther, Joseph: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, VI, 2. vyd., Wien: Carl Gerolds Sohn 1877, s. 456.

290 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince 1868 č. 9587, publikovaný ve Sbírce pod č. 3184, in: *Ibid.*, s. 476–477.

291 Viz Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 206.

292 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. června 1873, č. 3001, publikovaný ve Sbírce pod č. 5019, in: Glaser, Julius – Unger, Joseph – Walther, Joseph: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XI, Wien: Carl Gerolds Sohn 1878, s. 210–211.

výslovně upozorněn, a vlastník sloužící nemovitosti se proto nemohl dovolávat zápisu do pozemkových knih, který existenci věcného břemena neobsahoval.²⁹³ Nad rámec lze doplnit, že argument případné alternativy pachtu byl v této konkrétní věci odmítnut, protože žalovaný nedoložil existenci jakékoliv pachtovní smlouvy, neunesl tedy důkazní břemeno.

Dále lze zmínit rozsudek Nejvyššího soudu z roku 1893,²⁹⁴ jenž uvedl, že smlouva o zřízení práva otevřít branku na pozemek a vyhnat na ně dobytek ještě neznamená vznik věcného práva k věci cizí, nýbrž má pouze obligačně právní účinky. Ke vzniku práva odpovídajícího služebnosti, které nebylo zapsáno do pozemkových knih, bylo podle tohoto rozsudku nutné splnění předpokladů pro jeho vydržení. Vydržení práva pak mohlo být právním titulem pro nabytí práva nezapsaného do pozemkových knih.²⁹⁵ V roce 1901 Nejvyšší soud rozhodl²⁹⁶ ohledně otvírání okna do vzdušného prostoru souseda a stínění tohoto okna,²⁹⁷ s tím, že tam, kde oba účastníci řízení uznali existenci práva odpovídajícího služebnosti okna, i bez zápisu v pozemkové knize toto bylo vydrženo, zatímco u práva odpovídajícího služebnosti „světla a vzduchu“ nebylo toto dokázáno. Nakonec s ohledem na výše zmíněnou právní konstrukci přijetí právních předpisů jako prostředku autentického výkladu zákonodárce, kdy taková interpretace měla podle § 8 ABGB obecně závazné účinky, lze odkázat na zákon č. 33/1905 ř. z.,²⁹⁸ který u taxativně vyjmenovaných služebností neznal povinnost zápisu práv odpovídajících služebnostem do pozemkových knih.²⁹⁹

Vezmeme-li v úvahu logickou metodu výkladu a *contrario*, bylo by možné rozlišit věcná práva odpovídající věcným břemenům, která mohla vzniknout a existovat, aniž by byla zapsána v pozemkových knihách,

293 Viz Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 206.

294 K tomuto rozsudku též viz *ibid.*, s. 205.

295 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. března 1893, č. 2064, publikovaný ve sbírce pod č. 14618, in: Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXI, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1897, s. 105–107.

296 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. července 1901, č. 9837, publikovaný ve sbírce pod č. 1501, in: Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXVIII. *Neue Folge*, IV, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1903, s. 466–468.

297 Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 207.

298 Čl. I zákona č. 33/1905 ř. z., platný pro Vorarlbersko, kterým se vydávají zvláštní knihovni a exekuční ustanovení o služebnostech cest, vodovodů a spouštění dřeva, pokud jsou služebnostmi polními.

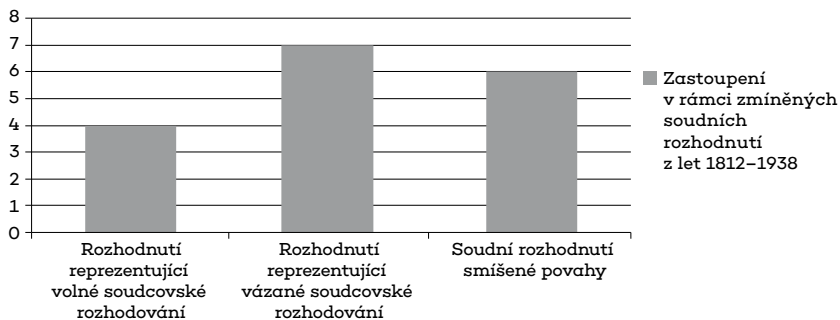
299 Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem, s. 207.

což potvrdila svrchu uvedená judikatura. U ostatních práv odpovídajících služebnostem uvedený zákon zachoval předchozí nejednoznačnou formu, protože povinnost zápisu ještě nemusela znamenat nezbytnost intabulace ke vzniku věcného práva. Nicméně zákon jakožto interpretační nástroj by spíše takovému výkladu nasvědčoval. Odkázat lze i na výnos. Za první Československé republiky byly principy zjevnosti a konsenzuality pro vznik práva odpovídajícímu věcnému břemenu v aplikační praxi nicméně poněkud oslabeny ve prospěch umírněné zásady materiální publicity – právní ochrany osoby jednající pravě, poctivě a obezřetně v důvěře v zápis v pozemkových knihách, byť byla judikaturou v konkrétních případech potvrzena možnost nabytí práva odpovídajícího služebnostem vydržením, a to zejména tam, kde vlastník putativně sloužícího pozemku o existenci věcného práva k věci cizí, jež nebylo zapsáno do pozemkových knih, věděl nebo při vynaložení péče potřebné podle okolností případu vědět mohl.³⁰⁰ Překážkou vydržení služebnosti nebylo podle názoru Nejvyššího soudu z roku 1923 ani to, pokud právo odpovídající služebnosti nebylo v čase sporu (např. pro objektivní překážky) vykonáváno, pokud byl výkon práva pravý a poctivý (bezelstný) a trval stanovenou vydržecí dobu.³⁰¹ Je možné konstatovat, že důležitou podmínkou byla dobrá víra a v rozhodovací praxi se uplatnila zásada, že právo svědčilo bdělým.

Celkově lze říci, že při rozhodovací činnosti Nejvyššího soudu, resp. obecné soustavy soudů, na jejímž vrcholu Nejvyšší soud stál, se soudy držely normativního textu zákona, nicméně problém zde představovala skutečnost, že samotný ABGB obsahoval ustanovení, která nebyla vzájemně zcela koherentní. Soudcům tak bylo v podstatě umožněno, aby se rozhodli, ke které z norem ABGB se přikloní, resp. aby se pokusili obě normy sladit a vytvořit jednoznačnou právní koncepci. Pomoc v tomto případě soudům přinášely až další právní předpisy, které aplikační praxe ve shodě s ustanovením § 8 ABGB považovala za pro budoucnost obecně závaznou autentickou interpretaci zákonodárce. Tento přístup lze považovat za jednu z koncepcí teleologického výkladu, kdy na rozdíl od Savignyho, který úmysl zákonodárce hledal v původní verzi

300 Ibid., s. 207–209.

301 Viz rozsudek Nejvyššího soudu z 6. června 1923, sp. zn. Rv II 473/22, publikovaný ve Sbírce pod č. 2704, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 2136–3354*, Praha: Právnické nakladatelství 1925, s. 993–997. Drobná zmínka o něm je i v Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, VI. (§§ 1342 až 1502), Praha: V. Linhart 1937, s. 472.

Přehled zastoupení volného a vázaného soudcovského rozhodování ve zmíněných soudních rozhodnutích z období 1812–1938

osnovy, resp. v komparaci právního stavu před vyhlášením a po vyhlášení příslušného právního předpisu, jehož účel byl hledán,³⁰² či od jiných autorů, kteří provádějí subjektivní, občas až imaginární rekonstrukci úmyslu zákonodárce,³⁰³ určil podle Nejvyššího soudu v letech 1812–1938 úmysl zákonodárce sám zákonodárce novelou či prováděcím předpisem k původnímu právnímu předpisu.

Hlavní pro rekonstrukci úmyslu zákonodárce tedy nebyla totožnost osob, z nichž se zákonodárce skládal v okamžiku přijetí normativního aktu, ale subjekt zákonodárce/normotvůrce jako takový.

Důvody zvažování a rozdílnosti závěrů ohledně téhož právního institutu v judikatuře Nejvyššího soudu lze spatřovat právě v dějinném vývoji a tyto nuance a metamorfózy přístupů odrážely, zdá se, mj. právě snahu tento úmysl zákonodárce hledat, ale do jisté míry představovaly také jistou tradici. Když se podíváme na exkurz prizmatem výzkumné otázky celé knihy a cíle této kapitoly, nejeví se nám výsledek jako zcela jednoznačný. Na jednu stranu lze vnímat zjevné snahy o právní konvencionalismus a dodržení interpretačních paradigmat zakotvených v ABGB i aspekt tolerantní zákonnosti v odůvodnění. Právě vzhledem k přístupu, podle kterého by přijetí zákonů o pozemkových knihách a dalších právních předpisů bylo projevem výkladu zákonodárce, ovšem lze na druhou stranu vnímat jisté odchylování se od čistě vázaného soudcovského rozhodování, zřejmě pod vlivem tradice (jak historické reality společenské i právní, tak tradice soudních závěrů) a rovněž legitimního očekávání

302 Wintř, Jan: Metodologie interpretace práva a moderní hermeneutika, s. 102.

303 Viz k tomu např. Koželuha, Patrik: *Úmysl zákonodárce v interpretaci práva* (online), <https://www.vsehrd.cz/casopis>.

a právní jistoty ve vztahu k právní fakticitě, neboť jinak by mělo výrazněji převážít intabulační hledisko, byť aplikační praxe se v době první Československé republiky tímto směrem ubírala.

3.5 Dílčí závěr

Sonda do normativní podoby vybraných právních institutů věcného práva, totiž do pojmu vlastnictví, děleného vlastnictví a jeho případů a dále do exkurzu k výšeji konstrukce práv k věci cizí, konkrétně k otázce vzniku práv odpovídajících služebnostem ve vztahu k intabulační zásadě, resp. možnosti vydržení těchto práv na základě zásady známosti a dobré víry, a do aplikační praxe dotýkající se této normativity nám ukázala následující.

V kapitole zkoumané právní instituty měly nezřídka kořeny či konotace v minulosti a ve zkoumaném období let 1812–1938 se vyvíjely. To platí jak pro právní institut děleného vlastnictví, který nakonec v podobě, kterou znal ABGB, postupně zanikl, tak pro právní institut vydržení práv odpovídajících služebnostem, kde významnou roli sehrálo prosazení intabulační zásady v dalších právních předpisech, přijatých později po ABGB. Měnila se tedy normativní podoba těchto právních institutů. Současně lze spatřovat i proměnu doktrinárního pohledu na uvedené právní instituty, který, obdobně jako tehdejší aplikační praxe, se snažil konstruovat kontinuální právní hledisko, jež se spíše než zdůraznit dynamiku proměn snažilo uvedená ustanovení a jejich život argumentačně odůvodnit, byť i novými právními narativy, a to tak, že na první pohled vyvěrá do popředí spíše jakási kontinuita *sui generis*. Z pohledu právní historie lze říci, že taková kontinuita byla na původní právní normy v ABGB z větší části dodatečně uměle naroubována. U děleného vlastnictví se jurisprudence snažila „do starého kabátu obléci nového nositele“, tedy naplnit opuštěná ustanovení novým obsahem, opírajícím se o jednotné vlastnictví.

Příklady soudních rozhodnutí nejvyšších soudů (Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu) ohledně zkoumaného institutu vlastnického práva odrážejí skutečnost, že sice převažovala snaha držet se normativního textu a přístup, jež bychom mohli považovat za bližší vázanému soudcovskému rozhodování, tvořil většinu z prozkoumaných judikátů. Nikoliv zanedbatelná část se sice snažila o právní konvencionalismus a dodržení výkladových zásad v ABGB, nicméně více či méně limity čisté vázanosti překračovala. Neomezovala se přitom na vliv právní

vědy a jejích teorií, tedy na tzv. tolerantní zákonnost, ale někdy zacházela ještě dále. V některých rozsudcích a nálezech lze dokonce spatřovat oba zmíněné soudcovské přístupy současně.

U právní úpravy vzniku práv odpovídajících služebnostem badatelská sonda ukázala, že v průběhu druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století došlo k jisté dichotomii jednotlivých příkladů rozhodovací praxe. Tato dichotomie byla reflexí ne zcela jasné normativní podoby juristické regulace předmětného institutu v ABGB. Důležitým poznatkem pak je zjištění, že úmysl zákonodárce byl mj. rozeznáván na základě prováděcích a obdobných právních předpisů, jež byly přijaty po platnosti a účinnosti příslušného relevantního zákona a které měly mít obecně závazné důsledky pro budoucí aplikační praxi vzhledem k zásadní roli autentického výkladu práva, který byl uzákoněn v ABGB. Tvrzení o vázaném soudcovském rozhodování, vycházející primárně z notorií dedukovaných z generalizace francouzského prostředí a z rozhodovací praxe soudů francouzského subsystému kontinentálního typu právní kultury, je třeba, minimálně ve vztahu k rozhodovací praxi týkající se věcných práv v ABGB v českých zemích v letech 1812–1938, relativizovat.

Kapitola IV

Vybrané otázky vyvlastnění v prvorepublikové judikatuře Nejvyššího správního soudu

4.1 Vstupní úvahy

Vyvlastnění, jakožto jeden z nejvýraznějších veřejnoprávních zásahů do majetkových práv, představuje v judikatuře prvorepublikového Nejvyššího správního soudu jeden z nejhojněji zastoupených institutů. Proto není divu, že se v takto obsáhlém souboru judikatury objevuje celá řada mimořádně zajímavých rozhodnutí. V menší míře se pak vybrané otázky vyvlastnění objevovaly i v judikatuře Nejvyššího soudu.

Vzhledem k tomu, jak velké množství dílčích otázek souvisejících s vyvlastněním a vyvlastňovacím řízením bylo v uvedeném období řešeno, byly pro účely této kapitoly vybrány některé dílčí oblasti, jimž se v rámci kvalitativní analýzy soudních rozhodnutí budeme věnovat. Zároveň je žádoucí úvodem krátce vymezit některé pojmy, se kterými bude dále pracováno, stejně jako je vhodné stručně přiblížit dobový právní rámec vyvlastnění.

Cílem této kapitoly je prozkoumat otázku přípustnosti *analogie legis* v případě mezer v jednotlivých vyvlastňovacích zákonech a tím i odpověď na otázku, zda judikaturu Nejvyššího správního soudu v těchto případech lze spíše přiblížit ideologii volného či vázaného soudního rozhodování a interpretace práva.

V souvislosti s cílem kapitoly jsou pak dotčeny též různé aspekty náhrady za vyvlastnění, která představuje dodnes velmi aktuální téma v právním diskurzu. Navíc argumentace, kterou prvorepublikový Nejvyšší správní soud nabízel u zkoumaného právního institutu, může, kromě reflexe přístupu k interpretaci a aplikaci práva k normativní regulaci vyvlastnění ve své době, analogicky sloužit i v případě jiných typů náhrad, které se i v současném právním řádu hojně vyskytují.

4.2 Pojmové vymezení vyvlastnění a jeho prvorepubliková právní úprava

Dříve než přistoupíme k rozboru předestřených témat, je potřeba alespoň stručně vymezit samotný pojem vyvlastnění. Slovník veřejného práva československého jako tehdejší významná encyklopedická pomůcka na vysoké odborné úrovni shrnul, že vyvlastnění „se obvykle definuje jako zásah do majetkových práv, zvláště práva vlastnického, ve prospěch všeužitečného díla, kterým se práva ruší nebo omezují a zároveň pro jiného se práva zakládají, a to zpravidla za náhradu“.³⁰⁴ Je třeba též poznamenat, že institut vyvlastnění se odlišuje od množství dalších forem omezení vlastnického práva, které se v současných i historických podobách práva objevují.³⁰⁵ V dobovém kontextu první Československé republiky je důležité zdůraznit odlišení vyvlastnění od zaboru,³⁰⁶ se kterým je vyvlastnění často směřováno. Právě zabor představuje, mimo jiné i z hlediska dobové judikatury, nesmírně zajímavý institut, který byl ústředním tématem dobové odborné diskuze a objevuje se i v hledáčku současných právních historiků,³⁰⁷ nicméně tento příspěvek se na něj zaměřovat nebude.

Právní úprava vyvlastnění v období první Československé republiky byla skutečně bohatá. Na ústavní úrovni bylo vyvlastnění v obecné rovině upraveno v § 109 odst. 2 ústavní listiny z roku 1920. Tato úprava stanovila nejzákladnější podmínky, za nichž může dojít k vyvlastnění. A to konkrétně, že „vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dává nemá“.³⁰⁸

Ústavní listinou z roku 1920 předpokládaná prováděcí úprava na úrovni běžných zákonů byla naproti tomu nejednotná a silně fragmento-

304 Hoetzel, Jiří – Weyr, František (ed.): *Slovník veřejného práva československého*, V, Praha: Eurolex Bohemia 2000, s. 487.

305 Grygar, Tomáš a kol.: *Vyvlastnění a vyvlastňovací řízení*, Praha: Wolters Kluwer 2021, s. 21; Hoetzel, Jiří: *Československé správní právo. Část všeobecná*, Praha: Melantrich 1937, s. 283–284.

306 Hoetzel, Jiří – Weyr, František (ed.): *Slovník veřejného práva československého*, s. 488.

307 Srov. přehled in: Grygar, Tomáš a kol.: *Vyvlastnění a vyvlastňovací řízení*, s. 11–12; Pavlíček, Václav – Šouša jr., Jiří: Expropriation Law in the Czech Republic, in: *Expropriation Law in Europe*, ed. Sluysmans, Jacques – Verbist, Stijn – Waring, Emma, Deventer: Wolters Kluwer 2015, s. 93–127; Peichlová, Adéla: Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky, in: Kuklík, Jan a kol.: *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha: Auditorium 2011, s. 31–40.

308 § 109 odst. 2 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.

vaná podle jednotlivých expropričních titulů.³⁰⁹ Stejně tak neexistovala ani jednotná úprava vyvlastňovacího řízení. Těchto speciálních zákonů existovalo na konci sledovaného období podle Viktora Knappa nejméně 57.³¹⁰

Těžiště právní úpravy vyvlastnění představovala recipovaná právní úprava, která byla pouze pozvolna novelizována a nahrazována novými československými zákony. Zachován proto zůstal i právní dualismus, tedy rozdílná úprava vyvlastnění v českých zemích a na Slovensku. Základ právní úpravy byl odvozován ze stručného ustanovení § 365 Všeobecného zákoníku občanského³¹¹, nicméně judikatura se týkala spíše některých speciálních vyvlastňovacích zákonů, a to konkrétně zákona č. 30/1878 ř. z. ze dne 18. února 1878, o vyvlastnění k účelům železničním, zákona č. 146/1854 ř. z. ze dne 23. května 1854, horní zákon, zákona č. 66/1901 ř. z. ze dne 11. července 1901, o vodních stavbách a regulaci řek, nebo série zákonů o stavebním ruchu a výstavbě silnic.

4.3 Veřejnoprávní povaha vyvlastnění v judikatuře

Vyvlastnění je v současnosti označováno za nejzávažnější veřejnoprávní zásah do majetkových práv, který jako institut náleží do obecné části správního práva.³¹² Tato klasifikace zkoumaného institutu byla v zásadě doktrinálně ustálena již v období první Československé republiky. Samotné rozhodnutí o vyvlastnění (vyvlastňovací náleze) tak bylo klasifikováno jako konstitutivní správní akt, jako výsledek správního řízení, který vyvolával soukromoprávní důsledky v oblasti individuálních vlastnických práv.³¹³ Starší názory hodnotící vyvlastnění jako soukromoprávní smlouvu s fikcí souhlasu vyvlastněného či smlouvu, kde kontraktační vůle vyvlastněného je přímo nahrazena zákonem,³¹⁴ byly ve sledovaném období již všeobecně považovány za překonané.³¹⁵

309 Přehled vyvlastňovacích titulů např. Hoetzel, Jiří – Weyr, František (ed.): *Slovník veřejného práva československého*, s. 490–493; Uhlíř, Josef: Vyvlastnění podle práva československého, *Veřejné právo* 1, č. 3–6 (1931), s. 150–157, 212–215, 237–249, 285–292.

310 Knapp, Viktor: *Vlastnictví v lidové demokracii: právní úprava vlastnictví v Československé republice*, Praha: Orbis 1952, s. 243–244.

311 Dále též jen jako „ABGB“.

312 Hendrych, Dušan a kol: *Správní právo. Obecná část*, Praha: C. H. Beck 2016, s. 229.

313 Hoetzel, Jiří – Weyr, František (ed.): *Slovník veřejného práva československého*, s. 487.

314 K civilistickému pojetí vyvlastnění: *Ibid.*, s. 493.

315 Hoetzel, Jiří: *Československé správní právo*, s. 289.

S doktrinálním přístupem k vyvlastnění jako k veřejnoprávnímu institutu práva souzněla i aplikační praxe prvorepublikových soudů. Jednoznačné stanovisko, že „vyvlastnění jest vždy aktem práva veřejného“³¹⁶ zaujal ve svém rozhodnutí Nejvyšší soud, který se povětšinou ve své rozhodovací praxi věnoval pouze soukromoprávním důsledkům vyvlastnění. Nejvyšší soud svůj citovaný závěr, obsažený v rozsáhlém rozhodnutí týkajícím se různých aspektů československé pozemkové reformy, opřel zejména o argument, že důvodem vyvlastnění není soukromoprávní zájem, nýbrž veřejné blaho, které jím musí být sledováno. Zároveň soud konstatoval, že ani skutečnost, že všeobecné ustanovení o vyvlastnění je součástí ABGB, jakožto soukromoprávního kodexu, není v rozporu s již uvedeným závěrem. Jedná se totiž pouze o funkční a logickou konstrukci, kdy jsou důležitá omezení vlastnického práva vymezena na stejném místě jako obecná úprava vlastnictví.³¹⁷

Daleko rozsáhleji se samotné otázce veřejnoprávnosti vyvlastnění pochopitelně věnoval pražský Nejvyšší správní soud, který z ní dovozoval také další dalekosáhlejší závěry.

V rámci výkladu ustanovení císařského nařízení č. 284/1914 ř. z., o výjimečných ustanoveních pro stavby v dobách mimořádných poměrů vyvolaných válkou, došel Nejvyšší správní soud ve svém nálezu k jednoznačnému závěru, že je třeba „právní poměr mezi vyvlastněným a vyvlastnitelem kvalifikovati jako veřejnoprávní“.³¹⁸ Daný závěr byl v konkrétním případě spojen pouze s vyvlastněním podle posuzovaného předpisu.

Obdobný závěr učinil Nejvyšší správní soud také v případě rozhodování o přiznání náhrady za vyvlastnění podle zákona č. 66/1901 ř. z., o vodních stavbách a regulaci řek, když stanovil, že i samotný dílčí výrok správního úřadu o takové náhradě má povahu správního, a tudíž veřejnoprávního aktu se všemi opravnými prostředky, včetně správně soudní ochrany.³¹⁹

316 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 8. dubna 1927, sp. zn. R I 120/27, publikované ve Sbírce pod č. 6976, in Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 6657–7677*, Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1928, s. 634.

317 *Ibid.*, s. 631–666.

318 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 10. dubna 1922, č. 13272/21, publikovaný ve Sbírce pod č. 1289, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 1092–1802*, Praha: Právnícké nakladatelství 1924, s. 434.

319 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 30. listopadu 1939, č. 5493/38–8, publikovaný ve Sbírce pod č. 276/39, in: Hons, Antonín: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 1–301*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1940, s. 818–821.

Na základě uvedených poznatků lze celkem nepřekvapivě učinit závěr, že mezi právní akademickou obcí a vrcholnými justičními orgány panovala ve sledovaném období shoda v hodnocení vyvlastnění jako veřejnoprávního institutu, byť se soukromoprávními účinky. Na druhou stranu je třeba podotknout, že argumentace soudů nebyla v tomto ohledu nikterak sofistikovaná, což lze zřejmě přičítat tomu, že daná problematika byla v aplikační praxi považována za nespornou, když takové hodnocení vyvlastnění mohlo navázat na starší přístupy.³²⁰

4.4 Přípustnost analogie mezi vyvlastňovacími zákony

Vzhledem k mnohosti expropriačních zákonů účinných ve zkoumaném období je otázka možnosti uplatnění *analogie legis*³²¹ nezpochybnitelně velice zajímavá. Propracování úpravy vyvlastnění v jednotlivých zákonech totiž bylo dosti odlišné, zejména úprava zákona č. 30/1878 ř. z., o vyvlastnění k účelům železničním, vybočovala svou detailností,³²² naopak ostatní vyvlastňovací zákony byly v tomto srovnání poněkud děravé.

Na rozdíl např. od § 7 ABGB, kde analogie zcela jasně vyplývala z textu obecně závazného normativního aktu, sehrála pro vymezení možnosti použití analogie u vyvlastnění v období meziválečného Československa důležitou úlohu právě judikativa. Pokud je zkoumán pohled československého Nejvyššího správního soudu na problematiku užití analogie, nabízí se nám celá řada zajímavých nálezů tvořících mimořádně barvitou a komplexní mozaiku.

V první řadě je třeba poukázat na zajímavý náleží, který se obecněji věnuje zásadě nedotknutelnosti vlastnictví: „Princip tento vyslovený v čl. 4 staré ústavy rakouské převzatý v § 109 ústavní listiny republiky československé vylučuje každý zásah moci výkonné do soukromého vlastnictví, nedovoluje-li zásah ten výslovně norma zákonná. Avšak i když taková norma tu jest, jeví se býti vzhledem ke zmíněnému principu vždycky jen předpisem výjimečným, jenž vylučuje každou interpretaci extensivní i všelike použití obdobou, a žádá, aby zásah moci výkonné výjimečně připuštěný dál se vždy jen v případech a za podmínek, v rozsahu i formě

³²⁰ Mj. na kompetence patrimoniálního státu.

³²¹ Gerloch, Aleš: *Teorie práva*, 6. vyd., Praha: Aleš Čeněk 2013, s. 135–136.

³²² Grygar, Tomáš a kol.: *Vyvlastnění a vyvlastňovací řízení*, s. 18.

stanovených v zákoně samém.³²³ Uvedené rozhodnutí tak uvádí dosti svazující mantinely mimo jiné i pro interpretaci expropriačních zákonů.

Nejvyšší správní soud se ve své rozhodovací činnosti opakovaně zaměřil i na samotné užití analogie v právní úpravě vyvlastnění.

V prvním sledovaném případě se stěžovatelé domáhali analogické aplikace zásad obsažených v ustanoveních § 3 a § 11 zákona o vyvlastnění k účelům železničním v případě vyvlastnění podle zákonů č. 189/1919 Sb. z. a n. a č. 295/1920 Sb. z. a n., které oba upravovaly mimo jiné i vyvlastnění za účelem zřizování škol. Oba uvedené zákony sice ve svém textu obsahovaly odkaz na zákon o vyvlastnění k účelům železničním, nicméně ne na zákon jako celek, ale pouze na úpravu vyvlastňovacího řízení podle § 22 a násl. tohoto zákona. Nejvyšší správní soud proto zaujal stanovisko, že lze při aplikaci vyvlastnění za účelem zřizování škol obdobně využít právě jen přímo odkazovaná ustanovení, nikoliv analogicky všechna ustanovení zákona o vyvlastnění k účelům železničním.³²⁴ Zde by tedy snad bylo možné hledat blízkost spíše k vázanému soudnímu rozhodování.

V dalším případě se Nejvyšší správní soud v roce 1931 vyslovil k možnosti použití analogie v případech vyvlastnění daleko obsáhleji. Šlo o případ, kdy se stěžovatelé domáhali analogického užití úpravy zákona o vyvlastnění k účelům železničním na případ vyvlastnění za účelem výstavby cesty podle zákona č. 33/1898 z. z. slez. Soud však takovýto výklad nepřipustil, když konstatoval, že vyvlastňovací zákony, jako *leges specialis*, upravují řízení výhradně v oblasti své působnosti. Neexistovala ani jiná zákonná norma, o níž by šlo použití norem železničního zákona na jiná vyvlastňovací řízení opřít. Z uvedených premis soud dovodil, že „dokud není takového ustanovení, nelze předpisu uvedeného zákona používati ani analogicky na řízení jiná, než pro jaká byl vydán“.³²⁵ Jedním dechem je však třeba podotknout, že podle téhož rozhodnutí bylo přípustné použití obecných zásad vyvlastňovacího řízení, ačkoliv by takové zásady neměly oporu v pozitivním právu.

323 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 5. ledna 1921, č. 11102/20, publikovaný ve Sbírce pod č. 652, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 649–1091*, Praha: Právnícké nakladatelství 1922, s. 6.

324 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. října 1922, č. 14248, publikovaný ve Sbírce pod č. 1563, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 1092–1802*, s. 1018–1019.

325 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 25. února 1931, č. 3005, publikovaný ve Sbírce pod č. 9090, in: Bohuslav, Josef Václav – Janota, Osvald: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 8969–9588*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1932, s. 305.

V tomto směru je pozorovatelný výrazný a poměrně neobvyklý judikturní posun, k němuž v otázce použití analogie v úpravě vyvlastňování došlo. Starší rakouská judikatura v obecné rovině připouštěla analogické použití zákona o vyvlastnění k účelům železničním na případy vyvlastňování za účelem stavby silnic podle § 7 ABGB.³²⁶ Ostatně tentýž přístup aplikoval ještě na počátku 20. let 20. století také československý Nejvyšší soud, když obhajoval tezi, že výpočet náhrady za vyvlastnění pro stavbu okresních silnic má být stanoven odhadem podle pravidel zákona o vyvlastnění k účelům železničním.³²⁷

V souvislosti s výše citovanými obecnými premisami, které Nejvyšší správní soud k problematice omezování ústavně zaručených práv ve své rozhodovací praxi zaujal, nemůže být konstatování nepřípustnosti použití analogie ničím překvapivým. Bezpochyby se také projevilo posílení odvětvových principů správního práva na úkor výkladových ustanovení ABGB v případě veřejnoprávních zásahů do soukromoprávních vztahů. Nicméně významné odchylení od původní soudní argumentace v odůvodnění lze do jisté míry vnímat jako prvek uvolňování od konvencionalismu a rozšíření diskreční možnosti soudu.

Opacný přístup k vyplnění neúmyslných mezer v právu pak můžeme najít i v samotné judikatuře československého Nejvyššího správního soudu z roku 1934. Jedná se o případ vzácnější analogie práva,³²⁸ a to v případě úplného opomenutí zákonné úpravy ochrany vyvlastněného v některé fázi vyvlastňovacího procesu, na niž ostatně upozornilo výše analyzované rozhodnutí z roku 1931. Soud tímto svým přístupem fakticky zmírnil následky svého právního názoru k použití analogie zákona ve věcech vyvlastnění, který byl postupně zformulován ve výše citovaných rozhodnutích.

V daném případě se stěžovatelka domáhala zrušení vyvlastňovacího nálezu podle zákona č. 38/1877 z. z. mor., kterým jí byl vyvlastněn po-

326 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. července 1894, č. 8979, publikovaný ve Sbírce pod č. 15183, in: Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von zivilrechtlichen Entscheidungen des K. K. Obersten Gerichtshofes*, XXXII, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1897, s. 354; Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. června 1895, č. 7705, publikovaný ve Sbírce pod č. 15520, in: Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXIII, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1899, s. 338–339.

327 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. prosince 1921, sp. zn. R I 1428/21, publikované ve Sbírce pod č. 1362, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 838–1393*, Praha: Právnícké nakladatelství 1923, s. 897–898.

328 Gerloch, Aleš: *Téorie práva*, s. 136.

zemek za účelem výstavby silnice. Soud sice dal za pravdu druhoinstančnímu rozhodnutí Ministerstva veřejných prací, které ve shodě s dřívější judikaturou Nejvyššího správního soudu konstatovalo nemožnost analogického použití zákona o vyvlastnění k účelům železničním na případy vyvlastnění za účelem stavby silnic, jedním dechem však dodal, že není možné, aby „vyvlastnění po léta nebylo provedeno a aby stěžovatelka nemohla zrušení vyvlastňovacího nálezu z tohoto důvodu požadovati“.³²⁹

Soud dal proto stěžovatelce za pravdu v případě námitky, že právo vyvlastněného požadovat zrušení vyvlastňovacího nálezu vyplývá již ze samotné podstaty institutu vyvlastnění. Konstatoval totiž, že v případě absence bližší zákonné úpravy je nezbytné aplikovat obecné právní zásady, které se váží k institutu vyvlastnění z jeho podstaty. Právě na tyto zásady se pak dle interpretace soudu bylo třeba při aplikaci práva v konkrétních případech odkazovat, třebaže by ke stejnému výsledku bylo možné dojít za použití argumentu *per analogiam legis* ve vztahu k mnohokrát zmiňovanému zákonu o vyvlastnění k účelům železničním, který řadu těchto zásad vtělil do samotného textu zákona. Nejvyšší správní soud uvedl, že prostor k použití analogie je v daném případě omezen též tím, že zákonodárce nemohl zamýšlet analogické použití zákona o vyvlastnění k účelům železničním, neboť posuzovaný předpis dovolávanému zákonu časově předchází. Jinými slovy lze názor soudu shrnout tak, že za daných podmínek nezbyl prostor ani pro teleologickou interpretaci ve prospěch použití argumentu *per analogiam legis*, a proto, v souladu s § 7 ABGB, se přikročilo k užití právních principů. Podle názorů současné teoretickoprávní jurisprudence se tedy jednalo o volné uvážení soudu.³³⁰

Samotný soud si byl při tvorbě této konstrukce vědom výjimečnosti možnosti takového interpretačního postupu. Z výkladu § 109 ústavní listiny pak dospěl k závěru, že vyvlastněný měl a musel mít právo se efektivně domoci zrušení vyvlastnění v případě, kdy předmět vyvlastnění neslouží k naplnění veřejného účelu, pro který bylo vyvlastnění provedeno. Závěrem pak soud pregnantně shrnul svůj závěr, když konstatoval, že „toto právo vyvlastněného má svůj důvod již v pojmu vyvlastnění jakožto výjimečného zásahu, pro uskutečnění určitého veřejného účelu,

329 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 21. prosince 1934, č. 24063, publikovaný ve Sbírce pod č. 11626, in: Janota, Oswald: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 10977–11633*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1935, s. 1770–1772.

330 Viz Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech*, s. 250.

takže může býti uplatňováno i tehdy, jestliže pozitivní předpis zákonný podobné úpravy neobsahuje“.³³¹

V judikatuře Nejvyššího správního soudu po celé období existence první republiky převažuje skepse k analogickému vyplňování mezer v expropriačních zákonech. Velice zajímavým je v tomto ohledu odklon od přístupu rakousko-uherských soudů, které byly v předchozím období užití analogie v oblasti vyvlastnění spíše nakloněny. Tento jev lze snad přičítat tomu, že československé soudy se s vývojem doktrinálního přístupu k vyvlastnění a podobným veřejnoprávním zásahům do soukromoprávních vztahů začaly odklánět od možnosti využití aplikačních norem obsažených v obecném zákoníku občanském z roku 1811, obsahujícím též obecnou vyvlastňovací normu.

Tento závěr je v souladu s obecnějším restriktivním přístupem soudů k vyvlastňovací legislativě, na nějž upozorňuje také odborná literatura.³³² Minimalizace zásahů do vlastnictví, spolu s udržováním principu právní jistoty, je plně v souladu s tradiční zásadou nedotknutelnosti vlastnictví. Extenzivnější přístup k soudní aplikaci vyvlastňovacích norem lze vypo-
zorovat pouze ve výjimečných případech, a to ve prospěch ochrany práv vyvlastňovaných.

4.5 Náhrada za vyvlastnění a její určování

Náhrada za vyvlastnění je tradičně již od 18. století považována za jednu z podstatných náležitostí vyvlastnění,³³³ od níž bylo možné ustoupit jen za specifických podmínek.³³⁴ Nejinak tomu bylo ve sledovaném období, kdy podmínka řádné náhrady představovala jednu z premis vyvlastnění stanovených v § 109 odst. 2 ústavní listiny, pokud zákon nestanovil, že se náhrada dávat nemá.

331 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 21. prosince 1934, č. 24063, publikovaný ve Sbírce pod č. 11626, in: Janota, Oswald: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 10977–11633*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1935, s. 1772.

332 Grygar, Tomáš a kol.: *Vyvlastnění a vyvlastňovací řízení*, s. 18.

333 Hoetzel, Jiří: *Československé správní právo*, s. 287.

334 Blažková, Tereza – Šouša jr., Jiří: Konfiskace jako důsledek sankce od roku 1918 do roku 1938 za podmínek nikoliv mimořádných – koncepční východiska, in: Tauchen, Jaromír: *VIII. československé právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference*, Brno: Masarykova univerzita 2020, s. 14–15.

Náhrada, označovaná v dobových textech často jako odškodnění, představovala výraz vyrovnávacího principu spravedlnosti.³³⁵ Po vyvlastněním by totiž bez poskytnutí náhrady nebylo možné spravedlivě požadovat, aby se ve veřejném zájmu podrobil takovému omezení svých majetkových práv.³³⁶

Předmětem polemik v odborných kruzích zůstávala v období první Československé republiky otázka povahy nároku. Tedy zda jde o nárok veřejnoprávní, či soukromoprávní. Doktrinálně bývala náhrada za vyvlastnění označována za nárok *sui generis*, který lze dle jeho povahy označit za veřejnoprávní. Odlišovala se tak od civilistické náhrady škody,³³⁷ přestože ji zákonodárce v řadě starších expropriačních zákonů formuloval jako nárok soukromoprávní.³³⁸ Z uvedeného tak vyplývá, že v období první Československé republiky byla právní úprava náhrady za vyvlastnění nejednotná, přičemž konkrétní úprava se odlišovala zejména podle toho, na základě jakého expropriačního titulu vznikl nárok na její poskytnutí.

Popsanou různorodost přístupu k náhradě za vyvlastnění nepochybně dále umocnila i skutečnost, že se k otázkám této náhrady vyjadřoval jak Nejvyšší soud, tak i Nejvyšší správní soud.³³⁹ Je tedy nasnadě pokusit se na konkrétních případech analyzovat, zda mezi oběma vrcholnými soudními institucemi fungoval justiční dialog. Rozbor judikatury obou soudů nabízí také poměrně výjimečnou možnost sledovat, zda rozdělení zkoumané agendy mezi dva justiční orgány způsobilo nejednotnost či rozbíhavost aplikační praxe v dané oblasti práva. Lze rovněž vyjádřit hypotézu, že v případě vyvlastnění by soudy mohly častěji přistupovat k extenzivnímu výkladu zákonných ustanovení, a to ve snaze vyvážit mimořádnost zásahu do práv vyvlastňovaných.

Dalo by se nepochybně předpokládat, že každý ze soudů kladl ve své aplikační praxi už ze své povahy důraz na odlišné právní otázky, nicméně už při letném náhledu na jejich rozhodovací činnost lze najít výrazné společné téma. Tím je způsob určování náhrady za vyvlastnění, což ostatně bývalo považováno i tehdejší odbornou literaturou za nejspornější otázku týkající se dané problematiky.³⁴⁰

335 Hoetzel, Jiří: *Československé správní právo*, s. 287.

336 Hoetzel, Jiří – Weyr, František (ed.): *Slovník veřejného práva československého*, s. 498.

337 Ibid.

338 Hoetzel, Jiří: *Československé správní právo*, s. 287.

339 Hoetzel, Jiří – Weyr, František (ed.): *Slovník veřejného práva československého*, s. 499–500.

340 Ibid., s. 499; Grygar, Tomáš a kol.: *Vyvlastnění a vyvlastňovací řízení*, s. 22.

Dobová judikatura se obsáhle věnovala mnoha aspektům určování náhrady za vyvlastnění, a to zejména náhradě v penězích. Ta byla Nejvyšším soudem a Nejvyšším správním soudem zkoumána v celé řadě případů, přičemž tyto soudy se věnovaly jak otázce definování podstaty peněžité náhrady, tak i kazuistickým otázkám zohledňování často velmi specifických nároků uplatňovaných vyvlastňovanými.

Pokoušíme-li se v judikatuře najít společnou definici náhrady za vyvlastnění, na níž by panovala co nejširší shoda, lze jako vesměs nesporné označit tvrzení, že by se mělo jednat o přiměřenou náhradu naplňující jeden z předpokladů vyvlastnění ve smyslu § 365 ABGB.³⁴¹ Jinak řečeno, mělo by se jednat o náhradu za všechny majetkové újmy vzniklé vyvlastněním,³⁴² přičemž soudy se v zásadě shodují na tomto předpokladu u různých expropričních titulů. Co se pod pojmy přiměřená náhrada a majetkové újmy rozumí, pak rozváděla rozsáhlá judikatura vrcholných soudů v jednotlivých rozhodnutích.

Důležitým výkladovým vodítkem může být názor Nejvyššího správního soudu, že se při určení hodnoty nemovitosti pro účely vyvlastnění užije subsidiárně, tedy v případě, že není zvláštním zákonem stanoveno jinak, ustanovení § 306 ABGB, který v této souvislosti hovořil o obecné ceně věci.³⁴³ Naopak judikatura potvrdila, že náhrada za vyvlastnění se nikdy, byť jen subsidiárně, nebude odvolávat na § 1323 ABGB, který upravoval náhradu občanskoprávní škody spojené se zaviněním, neboť uplatnění daného ustanovení se přičí povaze vyvlastnění.³⁴⁴

Poněkud příměji se k výši vyvlastňovací náhrady vyjádřil Nejvyšší soud v roce 1926, když usoudil, že „odškodným, jehož se má vyvlastně-

341 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 12. dubna 1935, č. 15504/33, publikovaný ve Sbírce pod č. 11850, in: Janota, Oswald: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 11634–12246*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1936, s. 585–588.

342 Srov. Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. března 1924, č. 17887/23, publikovaný ve Sbírce pod č. 3344, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 3047–4288*, Praha: Právnické nakladatelství 1925, s. 598–603; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. června 1926, sp. zn. R II 134/26, publikované ve Sbírce pod č. 6149, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 5609–6656*, Praha: Právnické nakladatelství 1927, s. 1047–1051; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. května 1927, sp. zn. R I 368/27, publikované ve Sbírce pod č. 7045, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 6657–7677*, s. 801–809.

343 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. března 1924, č. 17887/23, publikovaný ve Sbírce pod č. 3344, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 3047–4288*, s. 598–603.

344 *Ibid.*, s. 598–603.

ným dostati má býti zjednán stav, jenž se majetkoprávně rovná předešlému stavu, takže musí býti nahrazena nejen obecná cena vyvlastněného pozemku [...] nýbrž i všechny další majetkové újmy, které byly dosavadnímu majiteli vyvlastněním způsobeny“.³⁴⁵ Dle citovaného rozhodnutí bylo nezbytné poskytnout takovou náhradu, za niž si vyvlastněný bude moci poříditi jiný stejně velký a kvalitní pozemek,³⁴⁶ což je kritérium, s nímž judikatura také dále pracovala. Kupříkladu Nejvyšší správní soud o devět let později k definici výše náhrady uvedl, že přiměřenou náhradou za vyvlastnění se rozumí obecná hodnota předmětu vyvlastnění, která však nemůže být odvozována čistě od prodejních cen pozemků prodaných v téže lokalitě.³⁴⁷ Nejvyšší správní soud v odůvodnění tohoto svého závěru mimo jiné zmínil, že jedním z důvodů přijímání vyvlastňovací legislativy je také předcházení možnosti spekulace s nemovitostmi, u nichž lze předpokládat jejich budoucí potřebu pro veřejné účely.³⁴⁸ Do jisté míry se tak odvrátil od dříve vysloveného názoru Nejvyššího soudu.³⁴⁹

Pokud Nejvyšší správní soud konstatoval nemožnost odškodnění ve výši tržní hodnoty pozemků v případech ovlivněných spekulativními investicemi, pak zároveň nezapomněl dodat, že existují i jiné případy výkyvu způsobeného posunem hospodářského cyklu. Za takových okolností jsou posuny tržní ceny pozemku skutečnou změnou jeho obecné ceny, kterou je třeba promítnout do výše náhrady, a to i v neprospěch vyvlastněného.³⁵⁰ Obdobné stanovisko zaujal také Nejvyšší soud, když opakovaně judikoval, že do výše obecné hodnoty je potřeba započíst také pokles hodnoty měny, pokud je dotyčná otázka v konkrétním případě relevantní.³⁵¹

345 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. června 1926, sp. zn. R II 134/26, publikované ve Sbírce pod č. 6149, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 5609–6656*, s. 1048.

346 *Ibid.*, s. 1047–1051.

347 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 12. dubna 1935, č. 15504/33, publikovaný ve Sbírce pod č. 11850, in: Janota, Oswald: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 11634–12246*, s. 588.

348 *Ibid.*, s. 585–588.

349 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. dubna 1929, sp. zn. R I 251/29, publikované ve Sbírce pod č. 8919, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 8599–9502*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1930, s. 576–577.

350 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 21. června 1939, č. 2479/36–5, publikovaný ve Sbírce pod č. 149/39, in: Hons, Antonín: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 1–301*, s. 418–423.

351 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. června 1926, sp. zn.

V rozhodovací činnosti Nejvyššího správního soudu se také objevila řada případů, kdy se vyvlastňovaní snažili domoci zrušení vyvlastnění skrze tvrzení o snížení hodnoty zbylých pozemků. V té souvislosti se judikatura stavěla k podobným námitkám odmítavě, když odkazovala na taxativnost výčtu možností, jak vyvlastnění zcela zabránit.³⁵² Námitky tohoto rázu pak měly být podle soudu řešeny při stanovování náhrady za vyvlastnění.³⁵³

V souvislosti se shora rozebíranou problematikou je namíště zmínit též rozhodnutí Nejvyššího soudu, podle nějž je potřeba oddělit nároky vzniklé z vyvlastnění jako takového od druhotného znehodnocení sousedních staveb a pozemků v důsledku výstavby železnice, pro niž byl pozemek vyvlastněn. V rámci náhrady za vyvlastnění je tak dle názoru soudu možné odškodnit pouze takové snížení hodnoty zbylých nemovitostí vyvlastněného, které vzniká už samotným vyvlastněním.³⁵⁴ To, jaké nároky lze považovat za nároky přímo vzniklé vyvlastněním, pak Nejvyšší soud rozvedl v další rozhodovací činnosti, a sice když přiznal náhradu za snížení cen nemovitostí způsobené zmenšením rozsahu hospodářství, nepřiznal však v téže věci náhradu za sníženou prodejnost takové usedlosti nebo za zhoršení úvěrové schopnosti vyvlastněného.

R II 134/26, publikované ve Sbírce pod č. 6149, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 5609–6656*, s. 1047–1051; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. května 1927, sp. zn. R I 368/27, publikované ve Sbírce pod č. 7045, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 6657–7677*, s. 801–809.

352 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 6. června 1922, č. 8106, publikovaný ve Sbírce pod č. 1396, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 1092–1802*, s. 664–666; Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 7. dubna 1924, č. 6010, publikovaný ve Sbírce pod č. 3460; Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 7. dubna 1924, č. 6011, publikovaný ve Sbírce pod č. 3461, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 3047–4288*, s. 816–821; Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. února 1929, č. 15415/27, publikovaný ve Sbírce pod č. 7740, in: Bohuslav, Josef Václav – Janota, Osvald: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 7663–8327*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1930, s. 157–158.

353 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 7. dubna 1924, č. 6010, publikovaný ve Sbírce pod č. 3460, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 3047–4288*, s. 816–820; Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. února 1929, č. 15415/27, publikovaný ve Sbírce pod č. 7740, in: Bohuslav, Josef Václav – Janota, Osvald: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 7663–8327*, s. 157–158.

354 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. října 1923, sp. zn. R II 219/23, publikované ve Sbírce pod č. 3057, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 5609–6656*, s. 1625–1627.

Další velmi obsáhlou a různorodou kapitolu rozhodovací činnosti ve sledovaném období představovala problematika určování hodnoty pozemku podle jeho druhu. Je zřejmé, že hodnota polností bývá zpravidla nižší než hodnota stavebních parcel, nicméně soudy se věnovaly zejména situacím, kdy se neshodoval skutečný stav se stavem zapsaným v katastru, určeným v regulačním plánu obce apod.

Nejvyšší správní soud k dané problematice ve více případech uvedl, že při určení hodnoty vyvlastňovaných věcí je potřeba přistupovat k jejich povaze z materiálního hlediska, tedy posoudit, zda se fakticky jedná např. o stavební nebo zemědělské pozemky.³⁵⁵ Soud rovněž aproboval postup vyvlastňovacího úřadu, který se odklonil od znaleckého posouzení hodnoty pozemků jako zemědělských, jak byly zapsány v katastru, když tyto pozemky za daných okolností hodnotil jako fakticky stavební a podle toho též přiznal výši náhrady.³⁵⁶ V případě fakticky opačném, konkrétně pokud bylo znaleckým posudkem stanoveno, že se v dané věci sice jedná o zemědělský pozemek, který je však „mimořádně vhodný k zastavění“, musel podle Nejvyššího správního soudu vyvlastňovací úřad odůvodnit svůj postup, pokud nepřizná jako náhradu vyšší cenu.³⁵⁷

Obdobné právní názory zastával ve své rozhodovací činnosti také Nejvyšší soud. Ten např. neshledal vadným postup vyvlastňovacího orgánu, který s odkazem na „faktické poměry místní“ přiznal vyvlastněnému náhradu jako za pozemky stavební, neboť právě taková hodnota byla podle něj skutečnou hodnotou vyvlastněných pozemků.³⁵⁸

Hledáme-li v daném období příklady opačné praxe, tedy případy, v nichž soudy nějakým způsobem zužovaly možnosti zápočtu výhodnějšího hospodářského využití, je zapotřebí zmínit zejména rozhodnutí Nejvyššího soudu, podle kterého nebylo možné přiznat vyvlastněnému

355 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 17. ledna 1924, č. 697, publikovaný ve Sbírce pod č. 3132, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 3047–4288*, s. 168–170.

356 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. března 1924, č. 17887/23, publikovaný ve Sbírce pod č. 3344, in: Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 3047–4288*, s. 598–603.

357 Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 3. listopadu 1937, č. 80/35–4, publikovaný ve Sbírce pod č. 13038, in: Dusil, Václav: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 12711–14036*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1938, s. 804–806.

358 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 13. dubna 1926, sp. zn. RI I 276/26, publikované ve Sbírce pod č. 5929, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 5609–6656*, s. 624–626.

náhradu za redukci chovu vepřů a mléčného hospodářství, pokud vyvlastněný již při jejich zřízení mohl počítat s jejich vyvlastněním.³⁵⁹

Obecně lze shrnout, že ve sledovaném období byly vrcholné soudy jednoznačně nakloněny čistě materiálnímu posuzování povahy nemovitostí pro určení jejich hodnoty za účelem vyvlastnění. Ojedinelé situace, v nichž došlo k uplatnění poněkud rigoróznějšího přístupu, lze pozorovat pouze v situacích, kdy se vyvlastněný nemohl dovolávat svého předchozího dobrověrného postupu.

Poměrně zajímavou vnitřní diskuzi lze pozorovat v judikatuře Nejvyššího soudu, pokud jde o problematiku zohledňování dávky z přírůstků hodnoty při výpočtu vyvlastňovací náhrady.

V judikatuře Nejvyššího soudu docházelo opakovaně k nezdůvodněnému prosazování vzájemně zcela rozporných právních názorů ve věci zahrnutí dávky z přírůstků hodnoty do celkové náhrady náležející vyvlastněnému.³⁶⁰

V rozsáhlé judikatuře v meziválečném Československu lze nalézt také vyjádření vrcholných soudů k méně častým nárokům, taková rozhodnutí jsou pak do jisté míry kazuistická. Přesto v nich lze najít zajímavou argumentaci založenou na dříve uvedených závěrech Nejvyššího soudu či Nejvyššího správního soudu, která ve svém důsledku dokresluje celkovou mozaiku dobové aplikační praxe a sama přináší některé zobecnitelné závěry.

Na základě popsaných rozhodnutí lze učinit závěr, že Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud společně vytvořily rozsáhlý soubor judikatury, který se v zásadních obrysech držel roztržité zákonné úpravy vyvlastnění, poskytoval však také výklad některých neurčitých právních pojmů a výkladem překlenoval bílá místa zejména v oblasti konkrétního obsahu náhradových nároků. Aplikační praxe nedovodila rozšíření těchto nároků vyvlastňovaných nad rámec zákona, trvala však na materiálním

359 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. října 1930, sp. zn. R I 572/30, publikované ve Sbírce pod č. 10256, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 9503–10423*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1931, s. 1387–1393.

360 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 13. dubna 1926, sp. zn. R I 275/26, publikované ve Sbírce pod č. 5928; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. června 1926, sp. zn. R II 134/26, publikované ve Sbírce pod č. 6149, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 5609–6656*, s. 622–624, 1047–1051; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. ledna 1922, sp. zn. R I 101/22, publikované ve Sbírce pod č. 1456, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 1394–2135*, Praha: Právnické nakladatelství 1924, s. 95.

přístupu správních orgánů k otázkám rozhodným pro výši vyvlastňovací náhrady, přičemž tento přístup je možné označit za moderní. Judikatura je však stížena tím, že si oba vrcholné orgány ve své rozhodovací činnosti příliš nenaslouchaly, k dílčím otázkám pak přistupovaly rozdílně a zjevně separovaně. Rovněž je třeba konstatovat, že rozhodovací činnost Nejvyššího soudu byla v oblasti zahrnutí dávky z přírůstku do výpočtu náhrady za vyvlastnění vnitřně rozporná.

4.6 Dílčí závěr

Aplikační praxe Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu v období první Československé republiky k vybraným otázkám souvisejícím s různými aspekty vyvlastnění byla nesmírně bohatá. Odrážela se v ní však roztržitost dobové právní úpravy zkoumaného institutu. Zajímavým aspektem expropriačního rozhodování před soudy je v souladu s prvotními předpoklady střetnutí aplikační praxe dvou výrazných justičních institucí.

Prvním sledovaným tématem byla otázka veřejnoprávnosti vyvlastnění. V tomto směru je možno konstatovat, že judikatura se jednoznačně shodovala na veřejnoprávní povaze vyvlastnění, a to i přes jeho důsledky v soukromoprávních vztazích. Sjednocení judikatury v této oblasti je pravděpodobně i výsledkem toho, že v dané době šlo již o otázku doktrinárně vyřešenou. Názorové střety s výraznější právní argumentací by bylo možno nalézt v dřívější rakousko-uherské judikatuře, neboť lze předpokládat, že v sobě odrážela postupný odklon od názoru, že vyvlastnění má povahu soukromoprávní, který je patrný i v legislativním vývoji.

Ve vztahu k druhé zkoumané oblasti, tedy k možnostem analogického vyplňování mezer ve vyvlastňovacích předpisech, je potřeba v prvé řadě konstatovat, že aplikační praxe Nejvyššího správního soudu byla k jejímu použití soustavně skeptická. Pozorovatelné je proto odchýlení od starší justiční praxe, která byla k možnostem použití analogie ve věcech vyvlastnění daleko benevolentnější a opírala se o § 7 ABGB. Striktní přístup Nejvyššího správního soudu byl v souladu s obecným prosazováním minimalizace zásahů do vlastnictví a posílením právní ochrany a postavení vyvlastňovaných a byl v rozhodovací praxi převažující. Setkat se lze však i s čistě volně soudním použitím obecných právních zásad, právě dle § 7 ABGB, které však dle jmenované normy mělo nastupovat až tehdy, když nebylo možné užití jiných metod interpretace.

Pokud pak jde o závěry vyplývající z analýzy obsáhlé judikatury k náhradě za vyvlastnění, je možné shrnout, že judikatura se vesměs držela textu právních norem, nabízela však výklad některých neurčitých právních pojmů a zejména trvala na materiálním přístupu správních orgánů k určení typu vyvlastňovaných nemovitostí ve prospěch plné náhrady vyvlastňovaným. Rozhodovací činnost Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu v této oblasti zůstávala oddělena. Je patrné, že nedocházelo k provázání rozhodování obou soudů, byť povětšinou dospěly k podobným a vzájemně se doplňujícím právním názorům. Nakonec v některých otázkách nebyly konzistentní ani samotné nejvyšší soudy, zejména pak Nejvyšší správní soud.

Kapitola V

Sdružování státu nepřátelské v teorii a v rozhodovací praxi Nejvyššího soudu

5.1 Vstupní úvahy a vymezení trestného činu státu nepřátelského sdružování

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky,³⁶¹ představoval patrně nejpodstatnější trestněprávní předpis přijatý v období první republiky. Jeho přijetí doprovázely spory mezi jednotlivými politickými stranami ohledně toho, jak by měly přesně znít jednotlivé skutkové podstaty a zda zákon nemůže být zneužit k perzekuci opozice. Lze zvažovat, zda tyto diskuze by z hlediska dnešního mohly sloužit rovněž k hledání subjektivního názoru zákonodárce a tím i k pátrání po účelu zákona. U historických či právněhistorických analýz bezpochyby. Je však otázkou, zda by se tak nečinilo i při interpretaci a aplikaci zákona. V předmětném období každopádně takto uvažováno nebylo. Jedním ze sporných ustanovení zákona byl i § 17, který kriminalizoval sdružování státu nepřátelské.

Jak v komentáři k zákonu uváděl Albert Milota, nešlo o skutkovou podstatu zcela novou, jelikož podobná ustanovení znalo dřívější rakouské právo, a to trestní i vojenské (zatímco právo uherské nikoliv).³⁶² Například v případě zákona o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852 byla problematika státu nepřátelského sdružování upravena v §§ 285–299.³⁶³ Tyto paragrafy sice byly zrušeny po přijetí zákona na ochranu republiky, zmínka o nich však není samoúčelná, jelikož československé soudní orgány při interpretaci poměrně strohého § 17 zákona na ochranu republiky často vycházely právě z této obsáhlejší předešlé

361 Dále také jen jako „ZNOR“.

362 Milota, Albert: *Zákon na ochranu republiky*, druhé přepracované a judikaturou opatřené vydání, Kroměříž: J. Gusek 1930, s. 106.

363 Zákon č. 117/1852 ř. z. ze dne 27. května 1852, o zločinech, přečinech a přestupcích.

úpravy. Můžeme zde vnímat teleologický výklad aplikační praxe v pojetí Savignyho.³⁶⁴

V době přijímání zákona na ochranu republiky se proti podobě § 17 vymezovali komunisté, další levicové strany a zejména odbory, které poukazovaly na to, že obecně vymezené ustanovení lze teoreticky zneužít k potlačení odborových organizací.³⁶⁵ Za všechny kritiky lze zmínit Roberta Kleina, poslance Neodvislé radikální sociálně demokratické strany, respektive Socialistického sjednocení, který se svými námitkami vystoupil při projednávání zákona na ochranu republiky. Klein ve vztahu k § 17 ZNOR nijak nezpochyboval původní úmysl zákonodárců, nicméně upozorňoval na to, že ustanovení může být zneužito v aplikační praxi soudů, přičemž za zvláště problematické považoval poněkud neurčité ustanovení o tom, že tajnou organizací je i ta, která předstírá jiný účel, než ve skutečnosti má. Dle Kleina by toto ustanovení mohl soud interpretovat například tak, že odborová organizace, která vyhlásí stávkou, aniž by tuto možnost měla výslovně zakotvenou ve svých stanovách, je tajnou organizací, jelikož předstírá jiný účel, a sdružování v ní by mohlo být kriminalizováno.³⁶⁶

Argumenty odpůrců navrhované podoby § 17 ZNOR však byly odmítány s poukazem na to, že pokud má být organizace prohlášena za tajnou ve smyslu ustanovení zákona, musí jejím účelem být podvracení samostatnosti státu či jeho demokratické republikánské formy nebo ústavní jednotnosti, a tudíž nehrozí kriminalizace členství v běžných odborových organizacích, které ze své povahy takové cíle nesledují.³⁶⁷ I přes hlasitou kritiku byli na půdě Poslanecké sněmovny odpůrci původního návrhu § 17 ZNOR v poměrně jednoznačné menšině, o čemž svědčí i to, že nebyl přijat ani návrh místopředsedy KSČ Bohumíra Šmerala na vyškrtnutí

364 Wintř, Jan: Metodologie interpretace práva a moderní hermeneutika, s. 102.

365 Pehr, Michal: Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné éře, *Časopis národního muzea* 184, č. 3–4 (2015), s. 39.

366 Klein se při kritice § 17 odvolával i na negativní zkušenosti s dřívějšími zákony, zejména se zákonem proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních. Viz Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam řeči poslance Roberta Kleina pronesené v rozpravě při projednávání zákona na ochranu republiky pronesený na 194. schůzi Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. březen 1923* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194004.htm>.

367 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam řeči poslance Alfréda Meissnera pronesené v rozpravě při projednávání zákona na ochranu republiky na 194. schůzi Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. březen 1923* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194007.htm>.

předmětného paragrafu, ani pozměňovací návrh, dle kterého měla být do prvního odstavce paragrafu vložena věta, že za tajné organizace nemohou být považovány politické strany a jejich organizace, které veřejně vyhlásí a zastávají svůj program.³⁶⁸ § 17 ZNOR tak byl schválen ve znění schváleném ústavněprávním výborem Poslanecké sněmovny:

- „1) Kdo založí tajnou organizaci, jejímž účelem je podvraceti samostatnost, ústavní jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu, kdo znaje účel takového sdružení k němu přistoupí, s ním se stýká, jeho činnosti jakýmkoli způsobem se zúčastní, je nebo jeho členy v podvratných snahách hmotně nebo jakýmkoli jiným způsobem podporuje, trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do dvou let. Tajnou organizací je i taková, která majíc ve skutečnosti účel uvedený v odst. 1, předstírá jiný účel.
- 2) Úředník, který se doví o organizaci uvedené v odst. 1 neb o jejích schůzkách a opomine to oznámiti podle své povinnosti, trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho do tří měsíců, za okolností zvláště přitěžujících tuhým vězením od tří měsíců do jednoho roku.“³⁶⁹

V souvislosti s § 17 ZNOR je nutné zmínit i § 38 ZNOR, který z hlediska osobní a místní příslušnosti mimo jiné stanovil, že za sdružování státu nepřátelské bude potrestán i cizinec, jenž se trestného činu dopustil v cizině.³⁷⁰ Toto ustanovení nabylo na praktickém významu zejména v souvislosti se vzestupem národního socialismu v Německu.

5.2 Sdružování státu nepřátelské v aplikační praxi prvorepublikových soudů – otázka subjektivní a objektivní stránky trestného činu

V aplikační praxi se pak s § 17 ZNOR pojilo hned několik otázek, které musely být zodpovězeny v judikatuře. Zkoumány byly například požadavky na naplnění subjektivní stránky trestného činu pachatelem, okamžik vzniku trestnosti či typizace jednání, kterými je možné skutkovou podstatu naplnit. Judikatura se dále snažila vyjasnit a definovat některé

368 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Záznam hlasování o návrhu zákona na ochranu republiky v rámci 194. schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. březen 1923* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194010.htm>; <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194011.htm>.

369 § 17 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. ze dne 19. března 1923, na ochranu republiky.

370 Ibid.

ne zcela jednoznačné pojmy, jakými byly například tajnost předmětné organizace či navázání styku s tajnou organizací. Posledním velkým tématem, které judikatura nejvýznamnějších československých soudů musela řešit, bylo vytyčení jasné hranice mezi trestným činem dle § 17 ZNOR a trestným činem přípravy úkladů o republiku dle § 2 ZNOR, jelikož sankce, která hrozila v případě naplnění přípravy úkladů o republiku, byla výrazně přísnější než v případě naplnění trestného činu sdružování státu nepřátelského.

Aplikace ustanovení o státu nepřátelském sdružování se přitom významně vyvíjela v čase a reflektovala situaci v Československu i v Evropě. Zatímco v prvních letech účinnosti zákona na ochranu republiky řešil Nejvyšší soud právní otázky související s § 17 ZNOR spíše výjimečně a především v souvislosti s činnostmi organizací podezřelých z přípravy komunistické revoluce, na konci 20. a začátku 30. let se počet řešených případů rapidně zvýšil v souvislosti s činnostmi nepřátelských německých a sudetoněmeckých organizací hlásících se k fašismu či nacismu.

Ve vztahu k subjektivní stránce Nejvyšší soud v roce 1926 judikoval, že pro naplnění skutkové podstaty je nutné, aby pachatel věděl, že jde o tajnou organizaci, a zároveň, že jejím cílem je podvrtná činnost. Dle názoru soudu nebylo možné nikoho postihnout, pokud do organizace vstoupil s přesvědčením, že jde o běžnou organizaci sledující legitimní cíle.³⁷¹ V témže roce naopak Nejvyšší soud potvrdil doslovný výklad zákona v tom, že trestnost není vyloučena v případech, kdy osoba vstoupí do organizace, o níž ví, že je tajná a sleduje republiku podvracející cíle. V takových případech nebylo podle soudu nutné, aby potenciální pachatel sám svým jednáním v rámci organizace přímo podporoval podvrtné cíle, jelikož samo vědomí o těchto cílech je dostatečné pro naplnění skutkové podstaty dle § 17 odst. 1, věty druhé.³⁷²

Specifickým případem, který se dotýkal zejména objektivní stránky trestného činu dle § 17 ZNOR, bylo řízení z roku 1934, ve kterém Nejvyšší soud projednával zmateční stížnost státního zastupitelství proti rozsudku Krajského soudu v Chebu. Nejvyšší soud v daném případě posuzoval, zda konkrétní jednání může naplnit objektivní stránku sdružování státu nepřátelského, či nikoliv, a to v souvislosti s činnostmi NSDAP, respektive

371 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. prosince 1926, sp. zn. Zm II 328/26, publikované ve Sbírce pod č. 2593, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2228–2610*, Praha: Právnícké vydavatelství 1927, s. 774–775.

372 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. listopadu 1926, sp. zn. Zm II 20/26, publikované ve Sbírce pod č. 2547, in: *Ibid.*, s. 658, 660–662.

některé z jí přidružených paramilitárních organizací, a jestli je tedy vůbec nutné následně zkoumat stránku subjektivní, či nikoliv. V případě první osoby, proti jejímuž osvobození zmateční stížnost směřovala, soud konstatoval, že návštěva restauračního zařízení, kde se zrovna koná koncertní zábava uniformovaných příslušníků SA, a běžný společenský styk na této akci nenaplňují objektivní stránku skutkové podstaty vyjádřené v § 17 ZNOR.³⁷³ Naopak v situaci, kdy se obžalovaný dobrovolně zúčastní volební schůze NSDAP, byla již objektivní stránka naplněna, a bylo třeba přistoupit ke zkoumání subjektivní stránky.³⁷⁴ Provedené odlišení mezi koncertní zábavou a volební schůzí sice nevycházelo přímo z textu zákona, ale poměrně přesně odpovídalo jeho duchu, jelikož kriminalizace v zásadě nahodilě účasti na kulturní události pořádané sdružením důvodně podezřelým ze státu nepřátelské činnosti by představovala přílišný zásah do občanských svobod a dala za pravdu hlasům, které § 17 označovaly za nástroj politické perzekuce. Kvalitativní odlišení účasti na politické schůzi a připuštění její možné kriminalizace ze strany Nejvyššího soudu nebylo příliš překvapivé vzhledem k účelu zákona na straně jedné a reputaci i deklarovaným cílům NSDAP na straně druhé. Nehledě na to, že soud pouze konstatoval naplnění objektivní stránky s tím, že musí být zkoumána i stránka subjektivní.

Objektivní stránkou trestného činu dle § 17 ZNOR se zabývala i série rozsudků Nejvyššího soudu z let 1934–1935, která se snažila přesněji definovat, jaké jednání lze podřadit pod pojem styku s podvratnou tajnou organizací. Rozsudkem z listopadu 1934 tak bylo například stanoveno, že osoba, která se během cesty do Německa stravovala a přespávala u sdružení žen, která byla pod kontrolou SA, a k navázání kontaktu s těmito sdruženími využívala imitaci stejnokrojů SS a SA, nepřímou navazovala styk s touto organizací a naplňovala ustanovení druhé aliny prvního odstavce § 17 ZNOR.³⁷⁵ Rozhodnutí bylo poměrně zajímavé v tom, že Nejvyšší soud v něm připustil, že pouhé přespání nebo žádost o stravu by bylo možné považovat za běžný společenský styk, avšak skutečnost, že pachatel využil převleku, aby ukázal svou podporu organizaci SA,

373 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. ledna 1934, sp. zn. Zm I 692/33, publikované ve Sbírce pod č. 4915, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1935, s. 41–42.

374 Za státu nepřátelský cíl NSDAP Nejvyšší soud označoval proklamované snahy o přičlenění všech území obývaných Němci k Německu. Viz *ibid.*, s. 42–43.

375 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. listopadu 1934, sp. zn. Zm I 1059/33, publikované ve Sbírce pod č. 5126, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 403–404.

svědčila o jeho povědomí o podvratných cílech této organizace a spolu s tím, že během své cesty se obracel výlučně na sdružení spjatá s nacisty, jasně ukazovala na pachatelův úmysl navázat s SA styk navzdory podvratným cílům této organizace.

V dalším rozsudku, tentokrát z roku 1935, Nejvyšší soud judikoval, že za naplnění skutkové podstaty dle § 17, odst. 1, al. 2 ZNOR lze považovat i to, když se dřívější aktivní podporovatel DNSAP aktivně účastní slavností pořádaných NSDAP a pořizuje propagační fotografie z této akce.³⁷⁶ Mohlo by se zdát, že Nejvyšší soud při úvahách o vině v tomto případě nepřipustně vycházel z dřívější politické činnosti obžalovaného, nicméně aktivita v DNSAP nebyla brána jako důvod k odsouzení, ale pouze jako důkaz o tom, že pachatel znal podvratné cíle NSDAP, a tudíž naplňoval subjektivní stránku sdružování státu nepřátelského.³⁷⁷ V pozdějším rozsudku, který se týkal skutkově podobného případu, Nejvyšší soud svou judikaturu doplnil tak, že stykem může být i morální podpora tajné organizace.³⁷⁸

Na výše uvedených rozsudcích lze vidět, že Nejvyšší soud chápal pojem styku s tajnou organizací s podvratnými cíli poměrně široce a jeho výklad byl místy extenzivní, i když stále v souladu s účelem interpretovaného zákona. Na druhé straně je však nutné říci, že judikatura Nejvyššího soudu v některých případech fungovala i jako korektiv excesivních závěrů nižších soudů. Jako příklad lze zmínit rozhodnutí z roku 1935, v němž Nejvyšší soud vyhověl zmateční stížnosti obžalovaného a konstatoval, že za styk s podvratnou tajnou organizací nelze považovat ani situaci, kdy německý občan žijící v Československu vykonával v Německu své volební právo, i když volil NSDAP, ani to, kdy týž občan dostal potvrzení od přednosta nacisty obsazeného německého úřadu práce, že pro něj není práce, a doporučení k žádosti o podporu.³⁷⁹ Podobný závěr

376 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 28. listopadu 1934, sp. zn. Zm II 346/34, publikované ve Sbírce pod č. 5145, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 443.

377 Ibid., s. 443.

378 V daném případě byli pachatelé souzeni kvůli tomu, že jako bývalí členové DNSAP během cest v Německu navázali družbu s příslušníky SA, nechali se od nich hostit a zpívali s nimi nacistické písně. Viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. května 1935, sp. zn. Zm II 130/35, publikované ve Sbírce pod č. 5310, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1936, s. 226.

379 Soud však v daném případě rovněž konstatoval, že ze spisu není jasné, zda vystavovatel doporučení jednal z pozice přednosta úřadu práce, nebo z pozice vedoucího lokální buňky NSDAP. V případě druhé varianty by mohlo jít o zakázaný styk, ale muselo by být prokázáno, že obžalovaný tento styk navázal s cílem podporovat NSDAP. Viz Rozhodnutí Nejvyššího

učinil Nejvyšší soud i v dalším rozsudku z roku 1935, kdy konstatoval, že navázání kontaktu se známým nebo příbuzným, který je členem některé z nacistických organizací, za účelem nalezení zaměstnání v Německu nelze samo o sobě považovat za zakázaný čin, pokud žádným způsobem nesleduje podporu podvrtných snah těchto organizací.³⁸⁰

5.3 Sdružování státu nepřátelské v aplikační praxi prvorepublikových soudů – vznik a zánik trestnosti a pojem tajné organizace

Judikatura Nejvyššího soudu k § 17 ZNOR se rovněž snažila dát jasná interpretační vodítka i v otázce vzniku a zániku trestnosti jednání. Prvním významným judikatorním závěrem bylo potvrzení, že pro dokonání trestného činu stačilo tajnou organizaci založit, bez ohledu na to, jestli po založení vyvíjela skutečnou činnost.³⁸¹ Ve významném rozhodnutí z roku 1930 týkajícím se činnosti sudetoněmeckého spisovatele Wilhelma Pleyera a jím založené organizace Grenzlandjugend Nejvyšší soud mimo jiné judikoval, že založení tajné organizace nevyžaduje účast více osob a vytvoření a rozeslání výzvy k připojení se k organizaci lze dát na roveň založení tajné organizace, i přesto, že v daný okamžik je rozesílatel fakticky jediným členem takovéto organizace.³⁸² V pozdějším rozsudku z roku 1936 týkajícím se zakládání elementárních škol komunistické strany Nejvyšší soud doplnil, že k založení tajné organizace sice dostačovala jen jedna osoba, avšak k dokonání naplnění skutkové podstaty bylo nutné, aby byl účel organizace znám i dalším osobám a aby takto založená organizace měla více členů než jen samotného pachatele-zakla-

soudu Československé republiky ze dne 19. září 1935, sp. zn. Zm II 392/34, publikované ve Sbírce pod č. 5373, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*, s. 342–344.

380 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 16. listopadu 1935, sp. zn. Zm II 314/35, publikované ve Sbírce pod č. 5431, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*, s. 445–446.

381 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. října 1925, sp. zn. Zm II 136/25, publikované ve Sbírce pod č. 2126, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, Praha: Právnícké vydavatelství 1926, s. 536–538.

382 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. dubna 1930, sp. zn. Zm I 402/29, publikované ve Sbírce pod č. 3849, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3730–4037*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1931, s. 246.

datele.³⁸³ V situaci, kdy organizace zůstala jednočlenná, například pokud ji bezpečnostní orgány odhalily ještě před nábořem dalších členů tak, jako tomu bylo v řešeném případě, mělo jít o nedokonaný přečin dle prvního odstavce § 17 ZNOR.³⁸⁴ Další upřesnění postavení potenciálního pachatele-zakladatele přineslo rozhodnutí z května 1934. V řízení, ve kterém byla projednávána zmateční stížnost státního zastupitelství podaná proti rozhodnutí Krajského soudu v Chrudimi, Nejvyšší soud určil, že sepsání plánu na organizaci demonstrací nelze podřadit pod založení tajné organizace, pokud nedošlo ani k částečné realizaci tohoto plánu. V takovém případě nebylo možné hovořit ani o pokusu o trestný čin dle § 17 ZNOR, jelikož jednání nevyšlo z přípravné fáze.³⁸⁵

K otázce vzniku a zániku trestnosti, respektive k otázce počátku běhu promlčecí lhůty v případě pachatelů, kteří organizaci přímo nezaložili, ale vstoupili do ní, Nejvyšší soud opakovaně stanovil, že přistoupení k tajné organizaci je teprve začátkem trestné činnosti spočívající v účasti na tajné skupině dle § 17 ZNOR a tato činnost končí až vystoupením z této organizace.³⁸⁶ Tento závěr by se mohl jevit jako čistě teoretický, nicméně jeho praktický dopad spočíval v určení počátku běhu promlčecí lhůty, který nastal až vystoupením z organizace. Pro pachatele nepříznivá skutečnost pak spočívala v tom, že dle názoru Nejvyššího soudu se na počátku promlčecí lhůty nic neměnilo ani v případě, kdy pachatel v rámci tajné organizace nevyvíjel činnost, a ani tehdy, pokud daná organizace sice přestala vyvíjet podvratnou činnost, kvůli které byla vnímána jako tajná ve smyslu § 17 ZNOR, ale nevzdala se svých původních podvratných cílů.³⁸⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že otázky vzniku trestnosti, počátku běhu promlčecích lhůt a zániku trestnosti byly v mnoha bodech sporné

383 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. března 1931, sp. zn. Zm I 887/29, publikované ve Sbírce pod č. 4113, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4038–4348*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1932, s. 155–158.

384 Ibid., s. 157–159.

385 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. května 1934, sp. zn. Zm I 770/32, publikované ve Sbírce pod č. 5011, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 217–218.

386 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. února 1934, sp. zn. Zm I 806/32, publikované ve Sbírce pod č. 4935, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 78–80; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. ledna 1935, sp. zn. Zm I 447/33, publikované ve Sbírce pod č. 5183, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*, s. 21–23.

387 Ibid., s. 22–23.

a judikaturu nižších soudů musel Nejvyšší soud často korigovat, resp. sjednocovat. Za pozornost rovněž stojí skutečnost, že drtivá většina výše popsaných otázek byla řešena až ve 30. letech 20. století, a to především v souvislosti s organizacemi podporujícími nacistické pangermanistické tendence. Přísnější nastavení běhu promlčecích lhůt v aplikační praxi Nejvyššího soudu pak lze přikládat snaze efektivněji postihovat členy těchto uskupení navázaných na NSDAP, a posílit tak obranyschopnost demokracie v Československu.

Zásadní otázkou, se kterou se judikatura Nejvyššího soudu ve vztahu k § 17 ZNOR po celou dobu platnosti a účinnosti zákona na ochranu republiky rovněž potýkala, byly pojmové znaky tajné organizace. Sám ZNOR nedával příliš mnoho interpretačních vodítek a jednotlivé soudy tak často musely samy složitě posuzovat, zda již konkrétní zkoumané uskupení lze považovat za tajnou organizaci ve smyslu § 17 ZNOR, či nikoliv. Nejvyšší soud se pak v rámci své činnosti snažil roztříštěnou judikaturu sjednocovat a sám tyto pojmové znaky definovat.

Poměrně velká pozornost byla aplikační praxí přitom věnována poslední větě prvního odstavce § 17 ZNOR, dle které byla tajnou organizací i ta, která předstírala jiný účel, než ve skutečnosti měla. Nejvyšší soud tak například v roce 1927 judikoval, že sekce komunistické mládeže mohou být tajnou organizací dle § 17 ZNOR, když navzdory proklamované činnosti navazují na působení dříve zakázaných komunistických organizací mládeže a vykonávají činnost státu nepřátelskou, přičemž prostředkem pro utajování skutečné činnosti těchto sekcí může být neohlašování členských schůzí úřadům a šifrování interní komunikace.³⁸⁸ Postihovány byly i tzv. elementární komunistické školy, v jejichž případech Nejvyšší soud opakovaně konstatoval, že tajnost spočívá již v tom, že nedostatečně zřetelně deklarují svůj skutečný účel a obsah vyučovaného curricula, které ze své povahy stojí proti demokraticko-republikánským principům. Ve vztahu k těmto školám pak bylo rovněž konstatováno, že podřazení pod pojem tajné organizace dle § 17 ZNOR nebránilo ani to, že byly spoluorganizovány KSČ jako legální a veřejnou politickou stranou, ani to, že informace o jejich založení byly dopředu zveřejněny v denním tisku, ba dokonce ani tvrzení organizace, že jedná v rámci boje proti fašismu.³⁸⁹

388 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. ledna 1927, sp. zn. Zm II 459/25, publikované ve Sbírce pod č. 2626, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2611–3030*, Praha: Právnícké vydavatelství 1928, s. 47–49.

389 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. dubna 1929, sp. zn. Zm I 737/28, publikované ve Sbírce pod č. 3452; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Českosloven-

Zde lze jednoznačně vnímat extenzivní interpretaci soudu, který výrazným způsobem rozšiřoval a dotvářel zákonnou úpravu v situaci, kdy mu normativní interpretační vodítko dané od zákonodárce, jakožto autentického a dominantního interpreta, nebylo dostatečně podrobné a současné soud musel ve věci rozhodnout, jinak by šlo o *denegatio iustitiae*.

Ve vztahu k povaze tajné organizace dle § 17 ZNOR Nejvyšší soud rovněž judikoval, že nezáleží na označení takového uskupení, ale na jeho skutečné činnosti. Tajnou organizací tak mohlo být v zásadě libovolné spojení několika osob vyvíjejících alespoň v obecné rovině organizovanou činnost směřující k cíli předvídanému v § 17.³⁹⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že zatímco obecně byl § 17 ZNOR aplikován především proti různým fašistickým a nacisty podporujícím organizacím, ustanovení o vyvíjení jiné než deklarované činnosti bylo v aplikační praxi Nejvyššího soudu využíváno především v řízeních proti sdružením, která si kladla za cíl prezentovat komunistické myšlenky a přesvědčovat zájemce o jejich výhodách. Tento postoj Nejvyšší soud pregnantně formuloval v rozsudku z konce roku 1933, v rámci kterého byla mimo jiné posuzována vina osob, které propagovaly komunismus v rámci tvrzené činnosti skautských oddílů. Nejvyšší soud zde konstatoval, že účelem podvrtné tajné organizace dle § 17 ZNOR nemusí být nutně provádění konkrétní činnosti proti samostatnosti či demokraticko-republikánské formě státu, ale že stačí, aby organizace vyvíjela takovou činnost, která v abstraktní rovině ovlivní mysl a duševní stav recipientů tak, aby se případně dali v budoucnu využít ke konkrétní podvrtné činnosti.³⁹¹ Jinými slovy pro označení za tajnou organizaci dle § 17 ZNOR

ské republiky ze dne 29. října 1929, sp. zn. Zm I 283/29, publikované ve Sbírce pod č. 3640, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3365–3729*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1930, s. 227–230, 577–578; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 15. dubna 1930, sp. zn. Zm I 713/29, publikované ve Sbírce pod č. 3846, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3730–4037*, s. 239–240.

390 V konkrétním případě byly posuzovány tzv. pořadatelské sbory, které zakládala Komunistická strana. Soud konstatoval, že navzdory názvu se činnost těchto sborů neomezovala pouze na přípravu činnosti budoucích organizací KSČ, ale že naopak tyto sbory vyvíjely činnost nesouvisející s přípravnými pracemi, která se dala podřadit pod ustanovení § 17. Viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. května 1927, sp. zn. Zm I 118/27, publikované ve Sbírce pod č. 2780, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2611–3030*, s. 388–392.

391 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 29. listopadu 1933, sp. zn. Zm I 288/32, publikované ve Sbírce pod č. 4861, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4582–4893*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1934, s. 536–539.

stačilo, aby organizace či uskupení vyvíjely abstraktní indoktrinační činnost zaměřenou na získávání nových stoupenců. I zde se jedná o poměrně široký výklad, který z pohledu dnešního pojetí korektivu škodlivosti (použití trestního práva jako *ultima ratio*) již vyznívá velmi represivně.

K otázce tajnosti se Nejvyšší soud vyjadřoval i v souvislosti s fašistickými a německými separatistickými a iredentistickými organizacemi. Často řešeným problémem byla otázka organizací, které sice svou činnost přímo netajily, nicméně se vymykaly jakékoliv kontrole ze strany československých orgánů díky založení na území Německa a dle německého práva. V souvislosti s tímto problémem a organizací Sudetendeutscher Heimatbund Nejvyšší soud konstatoval v roce 1927, že pro podřazení organizace pod režim § 17 ZNOR se nevyžadovalo, aby organizace byla tajná ve všech svých aspektech. Zcela dostačovalo, aby byla organizace úmyslně postavena tak, aby se vymykala ingerenci a kontrole československých orgánů a úřadů.³⁹² I tato interpretace, kterou Nejvyšší soud provedl, se sice formálně vzato může jevit jako extenzivní, nicméně v kontextu doby a aktivit německých nacionalistů je třeba si uvědomit, že primárně bránila obcházení zákona a stále respektovala jeho materiální jádro. Naopak v již zmiňovaném procesu s Grenzlandjugend Nejvyšší soud připustil, že skutečnost, že organizace nebyla ohlášena úřadům, nemusí nutně poukazovat na její tajnost ve smyslu § 17 ZNOR. Do režimu § 17 ZNOR pak organizace dle názoru soudu nemusela spadat dokonce ani v případě, že sledovala zákonem zakázaný cíl, pokud zde chyběly další podmínky tajnosti – skrývání či zastírání činnosti organizace.³⁹³ Rozhodnutí se z obecné aplikační praxe Nejvyššího soudu v otázce tajnosti organizace poněkud vymykalo, jelikož se odchýlilo od obvyklého extenzivnějšího pojetí uplatňovaného v jiných případech.

V některých rozsudcích se Nejvyšší soud zabýval tajností některých konkrétních organizací a nesnažil se však o formulování obecnějších pravidel. V poměrně zajímavém případě dospěl Nejvyšší soud k závěru, že samotná německá NSDAP naplňovala parametry tajné organizace dle § 17 ZNOR. Soud argumentoval především tím, že strana pod rouškou pangermanistických a velkoněmeckých idejí usilovala o odtržení části

392 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. května 1927, sp. zn. Zm I 118/27, publikované ve Sbírce pod č. 2780, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2611–3030*, s. 798–801.

393 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. dubna 1930, sp. zn. Zm I 402/29, publikované ve Sbírce pod č. 3849, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3730–4037*, s. 244–247.

Československa a rovněž naplňovala požadavek tajnosti i tím, že se jako strana založená v Německu úmyslně vyhýbala jakékoliv kontrole své činnosti ze strany československých úřadů.³⁹⁴ Skutečnost, že i veřejně působící a cizostátní strana typu NSDAP byla považována za tajnou organizaci ve smyslu zákona na ochranu republiky, ukazuje, že tajnost Nejvyšší soud vnímal navzdory jazykovému výkladu i jako jakousi nekontrolovatelnost a funkční nezávislost organizace na československém státu při sledování podvratného účelu.

Na většinu výše uvedených judikatorních závěrů týkajících se tajnosti organizace pak navázal rozsudek Nejvyššího soudu z roku 1934. V rámci zmatečního řízení Nejvyšší soud posuzoval povahu organizace Junáků Národní obce fašistické. Soud dospěl k závěru, že jde o organizaci tajnou, jelikož sledovala jiný, podvratný cíl, než který prezentovala navenek, a z hlediska struktury neumožňovala účelnou kontrolu ze strany státních orgánů.³⁹⁵ Soudní senát dále konstatoval, že skutečnost, že organizace byla původně státním orgánům nahlášena, na závěru o tajnosti nic nemění, stejně jako svědectví předsedy Národní obce fašistické Radoly Gajdy, dle kterého byly úřadům ohlášeny i ty momenty z činnosti organizace, kvůli kterým byla označována za tajnou.³⁹⁶ Jednoznačnost a argumentační preciznost, se kterou Nejvyšší soud v daném případě postupoval, ukazují, že dřívější judikatorní závěry v otázce tajnosti organizací byly trvale přijaty a staly se pevným, nezpochybnitelným bodem při další rozhodovací činnosti tohoto vrcholného soudního orgánu. To současně reflektuje význam judikatury pro podobu živého práva v oblasti trestního práva hmotného v době první Československé republiky, která bývá nezřídka zahrnována do období vázané ideologie soudního rozhodování. Analýza sondážního výzkumu v tomto směru však ukázala, že nejen že Nejvyšší soud ČSR prováděl ohledně sdružování státu nepřátelského extenzivní výklad v rámci své aplikační praxe, ale jeho právní názory působily též jako obecně závazné.

394 Nejvyšší soud se v tomto případě odvolával na závěry z rozsudku sp. zn. Zm I 118/27 týkající se toho, že tajná organizace dle § 17 nemusí být tajná ve všech svých aspektech. Viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. dubna 1930, sp. zn. Zm I 738/29, publikované ve Sbírce pod č. 3917, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3730–4037*, s. 369–372.

395 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. prosince 1934, sp. zn. Zm I 990/34, publikované ve Sbírce pod č. 5162, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 475–477.

396 *Ibid.*, s. 477–478.

5.4 Sdružování států nepřátelské v aplikační praxi prvorepublikových soudů – odlišení od úkladů o republiku

Poslední velkou otázkou, kterou judikatura ve vztahu k § 17 ZNOR řešila, bylo stanovení jasných pravidel pro odlišení skutkové podstaty zakotvené v tomto paragrafu od skutkové podstaty přípravy úkladů obsažené v § 2 ZNOR. První velký průlom v této otázce přinesl rozsudek Nejvyššího soudu z roku 1927. Nejvyšší soud při projednávání zmateční stížnosti týkající se především povinnosti redaktora zabránit rozšiřování časopisu s článkem, jehož obsah zakládá trestný čin, mimo jiné konstatoval, že rozdíl mezi §§ 2 a 17 ZNOR spočíval v tom, že § 2 ZNOR měl postihovat přípravu konkrétní podvratné činnosti, zatímco § 17 ZNOR pokrýval spíše získávání „lidského materiálu“ pro budoucí, dosud neurčité úklady.³⁹⁷ Tento závěr byl potvrzen i o 6 let později v rámci významného procesu proti členům Sudetendeutscher Heimatbund.³⁹⁸ I v tomto případě však otázka vztahu §§ 2 a 17 souvisela s projednáváním věci spíše okrajově.

Druhý významný judikatorní závěr osvětlující vztah § 2 a 17 ZNOR přineslo rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1933. Nejvyšší soud při posuzování odpovědnosti za členství v organizaci Arbeits-Gemeinschaft konstatoval, že naplnění skutkové podstaty dle § 2 ZNOR vyžaduje, aby prostředky vybrané k dosahování podvratných cílů byly násilné. V opačném případě pak mohlo být uvažováno pouze o naplnění skutkové podstaty naplněné v § 17 ZNOR.³⁹⁹ Toto rozlišení mezi jednotlivými skutkovými podstatami se pro praxi ukázalo jako velmi významné a Nejvyšší soud ho potvrdil hned v několika dalších rozhodnutích. Přijetí násilných prostředků minimálně při plánování podvratné činnosti jako podmínku pro naplnění skutkové podstaty obsažené v § 2 ZNOR mimo jiné potvrdil významný rozsudek ve věci organizace Jungsturm. V tomto rozsudku bylo zároveň potvrzeno, že pro naplnění skutkové podstaty sdružování států nepřátelského stačí vstup do organizace, pokud pacha-

397 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. dubna 1927, sp. zn. Zm I 60/27, publikované ve Sbírce pod č. 2750, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních: 2611–3030*, s. 315, 317–318.

398 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 15. března 1933, sp. zn. Zm I 897/32, publikované ve Sbírce pod č. 4660, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních: 4582–4893*, s. 152.

399 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. června 1933, sp. zn. Zm IV 332/33, publikované ve Sbírce pod č. 4745, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních: 4582–4893*, s. 309–310.

tel zná její podvrtné cíle.⁴⁰⁰ Podobný závěr pak obsahoval i jeden z nejvýznamnějších prvorepublikových případů týkající se DNSAP a spolků Volkssport a Deutscher nationalistischer Studentenbund.⁴⁰¹ Toto řízení se nicméně věnovalo hlavně vybraným aspektům § 2 ZNOR, a proto není v této monografii podrobněji analyzováno.

Závěry týkající se obecných rozdílů mezi skutkovými podstatami obsaženými v §§ 2 a 17 ZNOR pak byly nejkompexněji shrnuty v dalším z rozsudků týkajících se organizace Junáků Národní obce fašistické z roku 1934. V tomto procesu, který se odehrával takřka paralelně s dříve analyzovaným řízením namířeným rovněž proti Junákům, Nejvyšší soud konstatoval, že pokud organizace k naplnění svých cílů plánuje užít prostředků násilných i nenásilných, je nutné jednání obžalovaných členů organizace posuzovat pouze podle ustanovení § 2 ZNOR, jelikož toto ustanovení postihuje závažnější druh trestné činnosti a jednočinný souběh obou trestných činů je dle názoru soudu vyloučen, jelikož obě ustanovení chrání stejný objekt, v daném případě republikánsko-demokratickou formu státu.⁴⁰² Dané rozhodnutí komplexně definovalo vztah mezi oběma paragrafy a v obecné rovině ukončilo spory, které v této otázce po dobu účinnosti zákona na ochranu republiky panovaly.

Vztah mezi §§ 2 a 17 ZNOR nebyl zkoumán pouze v obecné rovině, ale i na konkrétních příkladech souvisejících se spoluprací a členstvím v NSDAP či jejich paramilitárních organizacích. Ve vztahu k úderným oddílům SA Nejvyšší soud konstatoval, že vstup do těchto oddílů s vědomím, že jedním z cílů SA je v případě potřeby přispět ke vzniku Velkoněmecké říše útokem a obsazením československého území, již nelze podřadit pouze pod skutkovou podstatu přečinu sdružování státu nepřátelského, ale vzhledem k potenciálu užití násilí k dosažení výše zmíněného dílčího cíle jde již o zločin dle § 2 ZNOR.⁴⁰³ Ve vztahu k SS naopak Nejvyšší soud poněkud překvapivě konstatoval, že vstup do této

400 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 11. listopadu 1933, sp. zn. Zm II 27/33, publikované ve Sbírce pod č. 4846, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4582–4893*, s. 494–505.

401 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. října 1933, sp. zn. Zm II 99/33, publikované ve Sbírce pod č. 4799, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4582–4893*, s. 401–402, 413.

402 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. prosince 1934, sp. zn. Zm I 1054/34, publikované ve Sbírce pod č. 5163, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 478–484.

403 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 6. prosince 1933, sp. zn. Zm I 673/33, publikované ve Sbírce pod č. 4872, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4582–4893*, s. 560–562.

organizace nemusí ve všech případech naplňovat skutkovou podstatu obsaženou v § 2 ZNOR. Soud v daném případě rozhodl, že pokud obžalovaný vstoupil do této organizace z důvodů čistě obchodních a bez vlastních úkladných záměrů, není naplněna subjektivní stránka přípravy úkladů.⁴⁰⁴ Dle názoru Nejvyššího soudu však vstupem do SS došlo k naplnění skutkové podstaty obsažené v § 17 ZNOR bez ohledu na okolnosti vzhledem k tomu, že pachatel znal podvrtné cíle organizace, a ačkoliv na nich nijak neparticipoval, vešel s touto organizací ve styk, což, jak již bylo řečeno dříve, k naplnění skutkové podstaty stačilo.⁴⁰⁵ Nejvyšší soud v tomto rozsudku vyjádřil další důležitý rozdíl mezi oběma paragrafy spočívající v rozdílných požadavcích na subjektivní a objektivní stránku těchto trestných činů. K obdobnému závěru došel Nejvyšší soud i v případě úzké spolupráce obžalovaného přímo s NSDAP. I zde soud konstatoval, že pokud se obžalovaný v rámci spolupráce s touto stranou zaměřoval na boj a podkopávání komunistických organizací, ale nijak se nepodílel na přípravě úkladů o republiku a ani neměl v úmyslu se na nich v budoucnu podílet, nelze ho postihnout na základě § 2 zákona na ochranu republiky, nicméně samotné navázání styků s NSDAP při znalosti obecných cílů této strany je samo o sobě naplněním skutkové podstaty státu nepřátelského sdružování.⁴⁰⁶

5.5 Dílčí závěr

Výše uvedené případy ukazují významnou úlohu československého Nejvyššího soudu při interpretaci a aplikaci nejen § 17 ZNOR, ale vlastně celého zákona na ochranu republiky. Nejvyšší soud jako vrcholný stupeň obecné soustavy soudů rozhodným způsobem přispěl v meziválečném období k osvětlení některých strohých a ne zcela srozumitelných zákonných formulací a šetřil při tom duch vykládaného zákona. Ocenit lze jistě i skutečnost, že judikatorní závěry Nejvyššího soudu byly poměrně konstantní a nelišily se v závislosti na době a posuzované osobě či organizaci, což u zákonů upravujících takto delikátní a politicky významnou materii

404 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. června 1934, sp. zn. Zm I 226/34, publikované ve Sbírce pod č. 5045, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 270–272.

405 *Ibid.*, s. 270–272.

406 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. března 1934, sp. zn. Zm I 1138/33, publikované ve Sbírce pod č. 4942, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, s. 92–93.

nebývá vždy pravidlem. Rovněž původní obavy představitelů levicových stran ve vztahu k § 17 ZNOR zůstaly spíše nenaplněny. V některých případech sice bylo postihováno členství v organizacích napojených na KSČ, nicméně dané rozsudky nebyly nijak excesivní. Obava z možného postihování odborových organizací zůstala rovněž nenaplněna. Největší zkouškou pro aplikační praxi však byla narůstající ilegální činnost fašistických, nacistických a německých iredentistických organizací, kterou zákonodárce při tvorbě předpisu nemohl předpokládat. Právě posuzování činnosti těchto organizací, jakož i nacistických organizací legálně působících v Německu vedlo k tomu, že vrcholný československý soudní orgán musel při své rozhodovací činnosti řešit otázky, které původní zákonodárce pravděpodobně ani nemohl předvídat. Aplikační praxe tak v mnoha případech musela jít nad rámec původního legislativního textu, jak již ale bylo řečeno, dle dostupných informací lze konstatovat, že Nejvyšší soud aplikoval § 17 ZNOR blíže k modelu volného soudního rozhodování.

Kapitola VI

Rozhodovací praxe v restitučních věcech mezi lety 1946–1952

6.1 Úvodní úvahy

Jak název napovídá, zkoumá následující kapitola vývoj restituční judikatury v poválečném Československu. Cílem zde není stručné představení zákonné úpravy, ale komplexnější pohled na navrácení majetku v době plné zvratů, zejména pak na skutečnost, nakolik se tehdejší aplikační praxe, tedy ono živé právo zasahující do právní každodennosti, držela norem příslušných právních předpisů a nakolik se od nich odchylovala v rámci uvážení v konkrétních případech. Právě judikatura nám odkrývá nečekané vztahy mezi normami a praktické problémy, se kterými se museli jejich recipienti potýkat a které by na první pohled nemusely být z textu právního předpisu zřejmé.

Výzkum vychází z publikovaných rozhodnutí vyšších soudů. Doplnková rešerše byla provedena v archivech Národní galerie v Praze a Moravské galerie v Brně. Tyto zdroje jsou rozšířeny o poznatky z odborné literatury a rozvinuty právě judikaturou, která je důležitá také pro zasazení zkoumané problematiky do dobového kontextu a její případné využití v judikatuře současné.

6.2 Právní rámec poválečných restitucí

Již během II. světové války bylo zřejmé, že v okupovaných částech Evropy bude muset být připraven právní rámec, který umožní poškozeným domoci se svých práv, a pokud to bude možné, získat zpět alespoň část svého předválečného majetku. Zástupci Československa toto téma poprvé oficiálně zmínili ve Vládním prohlášení československé exilové

vlády o majetkových převodech provedených pod tlakem nepřátelské okupace ze dne 17. října 1941. Dle něj vláda „neuznává a nikdy neuzná jakékoliv převody či dispozice s movitým i nemovitým majetkem provedené po 27. září 1938 pod tlakem nepřátelské okupace, respektive též mimořádných poměrů politických“.⁴⁰⁷ V souladu s tímto prohlášením byla vedena spojenecká jednání, která vyústila v podpis Mezispojenecké deklarace o vyvlastňování na územích kontrolovaných nepřítelem ze dne 5. ledna 1943.⁴⁰⁸

Vydávané dekrety prezidenta republiky zohledňovaly zásady uvedené v předcházejících dokumentech, což je zřejmé již z ústavního dekretu prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čsl. ze dne 3. srpna 1944, o obnovení právního pořádku.⁴⁰⁹ Ten tyto zásady promítl především do svého čl. 6 („rozhodnutí soudů a orgánů veřejné správy je možno zrušit nebo změnit na návrh stran“), čl. 9 („nicotnost trestních rozsudků soudních a trestních nálezů správních“) a čl. 12, dle kterého „zákon zvláště stanoví, jak budou odčiněny škody vzniklé důsledkem mimořádných poměrů doby nesvobody a jak budou upraveny případy, ve kterých není možno, nebo v zájmu hospodářské a sociální obnovy není účelno, vrátiti se k původnímu stavu“. Dalším dekretem vydaným ještě v exilu, který zásadu restituce majetku odňatého z důvodu národní, rasové či politické perzekuce zmiňoval, byl dekret prezidenta republiky č. 2/1945 Úř. věst. čsl. ze dne 1. února 1945, o mimořádných opatřeních k zajištění hospodářského života na osvobozeném území.

6.3 Dekret č. 5/1945 Sb. a jeho aplikační praxe

Klíčovým pro otázku restitucí se stal dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací

407 Kuklík, Jan a kol.: *Jak odškodnit holokaust?. Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*, Praha: Karolinum 2015, s. 147.

408 Podrobněji k této problematice viz Kuklík, Jan: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, Praha: Linde 2002, 512 s.

409 Tento dekret se dle vyhlášky ministra vnitra č. 30/1945 Sb. ze dne 27. července 1945 o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 vztahoval pouze na země České a Moravskoslezské.

a ústavů⁴¹⁰, který nebyl aplikován na území Slovenska.⁴¹¹ V ustanovení § 1 odst. 1 dekretu č. 5/1945 Sb. bylo uvedeno, že „jakékoliv majetkové převody a jakákoliv majetkově-právní jednání, ať se týkají majetku movitého či nemovitého, veřejného či soukromého, jsou neplatná, pokud byla uzavřena po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persekuce“. Jak název dekretu napovídá, jeho právním důsledkem byla nejenom neplatnost majetkových převodů a majetko-právních jednání, ale také podrobnosti týkající se zavedení národní správy na majetek osob státně nespolehlivých a také tam, kde to „vyžaduje plynulý chod výroby a hospodářského života“.⁴¹²

Povaha národní správy jako takové byla výstižně popsána v rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1949.⁴¹³ Přestože toto rozhodnutí bylo vydáno až po únorovém převratu v roce 1948, který nastolil režim mocenské dominance Komunistické strany Československa, dobře shrnulo základní principy národní správy, mezi které patřilo: (a) zachování vlastnického práva původního vlastníka,⁴¹⁴ b) dočasné oddělení od ostatního majetku vlastníka a jeho správa národním správcem, jakožto veřejným orgánem a se zřetelem k zájmům veřejným, c) procesní subjektivita národní správy a d) povinnost vlastníka přijmout majetek po zrušení národní správy v tom stavu, v jakém byl v době jejího zrušení, tj. včetně všech přírůstků i úbytků.⁴¹⁵

Restituce byla v dekretu č. 5/1945 Sb. částečně upravena v § 24 umožňujícím vynětí majetku, který patřil vybraným sociálním skupinám, z národní správy⁴¹⁶ a jeho vrácení dřívějším majitelům, resp. jejich dědicům. Důležité je na tomto místě poukázat na omezení restituce pouze na ty majetkové převody, které byly provedeny v důsledku národní, politické nebo rasové persekuce, a nikoliv pod tlakem okupace.⁴¹⁷ Majetek pře-

410 Dále též jen jako „dekret č. 5/1945 Sb.“.

411 Důvodem byl mj. i nesouhlas SNR s restituční částí dekretu. Více viz Kuklík, Jan a kol.: *Jak odškodnit holokaust?*, s. 157.

412 Viz § 3 dekretu č. 5/1945 Sb.

413 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. dubna 1949, sp. zn. Rv I 405/48, publikovaný ve Sbírce pod č. 22/1949, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, Praha: Nejvyšší soud 1949, č. vyd. 1–2, s. 30.

414 A to za předpokladu, že vlastník nepozbyl své vlastnické právo na základě jiných předpisů, např. konfiskací nebo znárodněním.

415 „Zanedbal-li národní správce své povinnosti, může vlastník od něho žádat náhradu škody.“ (Viz výše uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. Rv I 405/48.)

416 V čemž lze mj. spatřovat otisk Košického vládního programu.

417 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 31. října 1947, sp. zn. R I 321/47, publikované ve Sbírce pod č. 309/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1948, s. 363–365.

vedený pod tlakem okupace mohl být restituován až postupem podle zákona č. 128/1946 Sb. ze dne 17. června 1946, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzházejících.⁴¹⁸

O restituci rozhodoval ve správním řízení na žádost ten orgán, který národní správu v daném případě zavedl. Z výše uvedeného je zřejmé, že ustanovení § 24 dekretu č. 5/1945 Sb. našlo své uplatnění především tam, kde majetek přešel na některou z okupačních institucí. V případě obětí holokaustu se pak jednalo hlavně o majetek soustředěný v tzv. Vermögensamtu⁴¹⁹, Auswanderungsfondu a později i v Židovské radě starších.⁴²⁰ Na veškerý tento majetek byla zřízena Ministerstvem práce a sociální péče⁴²¹ Národní správa majetkových podstat⁴²², ze které byla v listopadu 1945 vyčleněna agenda Židovské rady starších.⁴²³ Pro ni byla vytvořena samostatná národní správa, jež měla na starosti majetek židovských náboženských obcí a spolků.⁴²⁴

Prakticky probíhala restituce následujícím způsobem. Žádost o restituci⁴²⁵ byla podávána přímo u NSMP, která věc prověřila a s návrhem na rozhodnutí předala spis MPSP. Přílohou žádostí restituentů byla zpravidla osvědčení o národní spolehlivosti vydávaná národními výbory,

418 Dále též jen jako „zákon č. 128/1946 Sb.“.

419 „Vermögensamt beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren“ nebo česky též Majetkový úřad.

420 Podrobněji k těmto institucím viz Löbling, Zuzana: Konfiskace uměleckých děl fyzických osob v době nesvobody, *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* 67, č. 3 (2021), s. 167–179.

421 Dále též jen jako „MPSP“.

422 Dále též jen jako „NSMP“.

423 Národní správa majetkových podstat Vermögensamtu a Auswanderungsfondu byla zřízena výměry MPSP v dohodě s ministerstvem vnitra a financí č. P 1809/1-45 ze dne 8. června 1945, č. R 800/16-28-11-45 ze dne 30. listopadu 1945 a č. R 6000-18/12-45 ze dne 8. března 1946. Více o povaze NSMP a její působnosti viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. listopadu 1947, sp. zn. Rv I 264/47, publikované ve Sbírce pod č. 319/1947; Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 9. října 1947, sp. zn. R I 363/47, publikované ve Sbírce pod č. 291/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351, s. 320–322, 387.*

424 Více viz Kuklík, Jan a kol.: *Jak odškodnit holokaust?*, s. 169.

425 Při popisování žádostí o restituci vycházím z modelového spisu Ing. Pavla Picka, který je v Národním archivu veden pod signaturou VIIa-6531, Pick. Jak je vidět, prokazované skutečnosti jsou ovlivněny nejenom právní úpravou zákona č. 128/1946 Sb, ale předkládané dokumenty odpovídají i požadavkům směrnic Ministerstva průmyslu ze dne 19. března 1946, č. II/1-76.733/1946, Směrnice k provedení § 24 dekretu č. 5/1945 Sb., která je uveřejněna jako Dodatek III in: Knapp, Viktor – Bermann, Tomáš: *Vrácení majetku pozbytého za okupace (restituční zákon: výklad zákona č. 128/1946 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzházejících, t. zv. zákona restitučního)*, Praha: V. Linhart 1946.

osvědčení o národnosti vydané státním úřadem statistickým, plné moci (pokud bylo žadatelů více), případná rozhodnutí o dědickém právu a dokumenty prokazující původní vlastnické právo žadatele.⁴²⁶ Následně vydávalo MPSP (repatriační odbor) restituční výměr,⁴²⁷ který se skládal z restitučního výroku a stručného odůvodnění. Pro dědice byl zaveden zvláštní „poplatek“ ve výši 3 %⁴²⁸ sloužící k úhradě výloh spojených se zjištěním, správou a restitucí předmětů. O rozhodnutí se vyzoumávala NSMP, žadatel, osoba, která měla restituované svršky u sebe,⁴²⁹ a Fond národní obnovy⁴³⁰.

V souvislosti s vynětím nemovitostí z národní správy (a se zápisem nových vlastníků knihovními soudy) se vytvořila konstantní judikatura trvající na přezkoumatelnosti restitučního výměru vydaného dle § 24. Z výměru muselo být zřejmé, že žadatelé jsou příslušníky vybraných sociálních skupin,⁴³¹ a především věcná příslušnost úřadu vydávajícího výměr. Soudy tak neakceptovaly situace, které v praxi rozhodně nebyly řídké, kdy národní správu sice zavedl úřad uvedený v ustanovení § 7 dekretu č. 5/1945 Sb., ale o vynětí majetku dle § 24 rozhodoval úřad nadřízený.⁴³²

Byl-li majetek pod národní správou v mezičase konfiskován podle dekretu presidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců,

426 Často bylo možné předměty dohledat podle transportních čísel žadatelů, dále byly jako důkazy užívány místopřísežná prohlášení, pojistky, svědecké výpovědi apod.

427 V hlavičce restitučních výměrů je uváděno, že je vydává MPSP v dohodě s ministerstvem vnitra a ministerstvem financí. Tato ministerstva měla na starosti správu finančních a politických záležitostí, a jak je uvedeno výše, zřídila NSMP společně s MPSP.

428 Viz Erben, Václav – Krejča, Otomar: *Sbírka Richarda Poppera. Obrazy ze židovských sbírek v Národní galerii v Praze*, Praha: Centrum pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války 2016, s. 15.

429 Mohlo jít jak o osobu fyzickou, které byly tyto svršky ze strany NSMP zapůjčeny, tak např. o muzeum, které mělo dané umělecké dílo v depozitu.

430 Dále též jen jako „FNO“.

431 Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. prosince 1946, sp. zn. R I 103/46, publikované ve Sbírce pod č. 161/1946; Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. prosince 1946, sp. zn. R I 136/46, publikované ve Sbírce pod č. 162/1946, in: Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 1–162*, Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1947, s. 395–399.

432 Viz např. výše uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. prosince 1946, sp. zn. R I 136/46, publikované ve Sbírce pod č. 162/1946, in: Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 1–162*, s. 397–399, či rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. ledna 1947, sp. zn. R II 88/46, publikované ve Sbírce pod č. 178/1947, in: Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 39–41.

Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa⁴³³, nebo podle dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy⁴³⁴, bylo dle rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1947⁴³⁵ i nadále možné uplatnit restituční nárok proti národnímu správci, který byl oprávněn vyzvat FNO, aby vstoupil do řízení místo něj.⁴³⁶ Osoba národního správce se po konfiskaci majetku daného pod národní správu totiž ze zákona neměníla – naopak bylo ve výše uvedeném rozhodnutí dovozeno, že se národní správce stal orgánem FNO a jako takový byl oprávněn ho v rámci plnění svých povinností zastupovat.⁴³⁷

6.4 Zákon č. 128/1946 Sb. a jeho aplikační praxe

Dne 17. června 1946 nabyl účinnosti již zmíněný zákon č. 128/1946 Sb., který prováděl ustanovení § 1 odst. 2 dekretu č. 5/1945 Sb. Je však třeba zdůraznit, že přestože se jednalo o komplexní normu, nijak nederogovala restituci dle § 24 dekretu č. 5/1945 Sb. a restituce podle obou předpisů probíhaly souběžně. Rozdíl mezi oběma právními předpisy byl však

433 Dále též jen jako „dekret č. 12/1945 Sb.“.

434 Dále též jen jako „dekret č. 108/1945 Sb.“.

435 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16. května 1947, sp. zn. R I 263/47, publikované ve Sbírce pod č. 241/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 193–199.

436 V této souvislosti je však třeba poukázat na ustanovení § 2 odst. 3 dekretu č. 108/1945 Sb., podle kterého restituovatelný majetek konfiskaci nepodléhá. Na toto ustanovení pak navazuje zmatečně ustanovení § 16 zákona č. 128/1946 Sb., jak je popsáno níže. Soud se však v daném případě nemožností konfiskace vůbec nezabýval a vyslovil ji paušálně pro oba konfiskační dekrety.

437 Obecně k možnosti restitucí konfiskovaného majetku viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 1947, sp. zn. R I 143/47, publikované ve Sbírce pod č. 217/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 119–122. V tomto rozhodnutí Nejvyšší soud vzal ustanovení § 2 odst. 3 dekretu č. 108/1945 Sb. v úvahu a vyslovil, že „...konfiskačním výměrem není však dotčen nárok osoby státně spolehlivé na vrácení majetku, jehož pozbyla v době po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo v důsledku národní, rasové nebo politické persekuce, neboť tento majetek je vyňat z konfiskace ex lege... a nemůže být postižen konfiskací, k níž by jinak došlo ze zákona proto, že nynější vlastník je osobou státně nespolehlivou. Proto ani výrok okresního národního výboru, že jsou splněny podmínky pro konfiskaci, protože nabyvatel je osobou státně nespolehlivou – a jen to mohl správní úřad vyslovit – nebrání tomu, aby o majetku tom nebylo vydáno rozhodnutí soudní, neboť k rozhodování o tom, zda jsou dány podmínky pro vrácení majetku podle § 2, odst. 3 dekr. č. 108/1945 Sb. a § 1 a 2 zák. č. 128/1946 Sb., jsou výhradně povolány soudy a v poslední citovaném zákoně není náznak, že by restituční nárok byl vyloučen, týká-li se majetku, který prošel předepsaným řízením konfiskačním.“

především v tom, že restituce dle § 24 dekretu č. 5/1945 Sb. probíhala ve správním řízení, kdežto navrácení majetku dle zákona č. 128/1946 Sb. probíhalo jako nesporné řízení soudní.⁴³⁸ Sporná řízení v restitučních věcech byla připouštěna pouze výjimečně.⁴³⁹ Přehledně se k výběru právní normy, podle které má být v restitučním řízení postupováno, vyjádřil Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí z roku 1948,⁴⁴⁰ kdy ve zkrácené právní větě uvedl: „Není-li restituent osobou mající ono sociální postavení, jež má na mysli § 24 dekretu č. 5/1945 Sb., nebo nejde-li vůbec o případ uvedeného ustanovení, lze se domáhat restituce majetku, na nějž byla zavedena národní správa, přímo u soudu. Soud rozhodující o restitučním návrhu je však povinen pod následky zmatečnosti z úřední povinnosti zkoumat, zda nejde o případ, jehož řešení je podle zákona č. 128/1946 Sb. a § 24 dekretu č. 5/1945 Sb. přednostně přikázáno úřadu správnímu.“⁴⁴¹ To bylo upraveno v ustanovení § 9 zákona č. 128/1946 Sb., které umožňovalo uplatnění nároku u soudu až po jeho zamítnutí správním orgánem, případně pokud žadatelí nebylo doručeno rozhodnutí do tří měsíců ode dne podání žádosti.⁴⁴²

Je třeba zdůraznit, že restituce probíhala pouze podle dekretu č. 5/1945 Sb. a zákona č. 128/1946 Sb. Aplikace jiných předpisů byla vyloučena, a to i v případech, kdy restituční předpisy nabyly účinnosti až po zahájení řízení o vydání věci.⁴⁴³ Bez rozhodnutí o restituci tak na-

438 Viz výše uvedená rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16. května 1947, sp. zn. R I 263/47, publikované ve Sbírce pod č. 241/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 193–199, ve kterém soud vysvětloval, že: „Provedení restitučního řízení bylo § 10 zák. č. 128/1946 Sb. svěřeno soudci nespornému, a to hlavně proto, že nesporné řízení je méně formální a tím rychlejší, že soudce má při sbírání materiálu, jeho třídění a hodnocení daleko volnější ruku než ve sporu (viz vysvětlivky Věst. 1946, s. 61).“

439 Viz např. rozhodnutí krajského soudu v Brně ze dne 28. září 1949, sp. zn. R IV 281/49, publikované ve Sbírce pod č. 200/1950, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*. To odkázalo NSMP na sporné řízení při uplatňování svých nároků na úhradu v době okupace zaplacených dluhů původně váznoucích na nemovitostech, které byly restituovány podle dekretu č. 5/1945 Sb.

440 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18. března 1948, sp. zn. R I 664/47, publikované ve Sbírce pod č. 408/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, Praha: Právnické vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1949, s. 110–111.

441 Zkrácení a úprava právní věty provedeny autorkou.

442 I v případě postupu podle § 9 zákona č. 128/1946 Sb. se restituční nárok uplatňoval proti národním správcům. Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. září 1947, sp. zn. R I 456/47, publikované ve Sbírce pod č. 284/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 309–310.

443 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 1947, sp. zn. Rv 152/46, publikované ve Sbírce pod č. 174/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 31–34.

příklad nebylo možné domáhat se změny zápisu v katastru nemovitostí, a to přestože na základě zákona č. 76/1946 Sb. ze dne 29. dubna 1946, o zrušení a o změně soudních rozhodnutí v občanských věcech právních z doby nesvobody, došlo ke zrušení podkladového rozhodnutí soudu z doby nesvobody.⁴⁴⁴ Stejně tak nebyla připuštěna aplikace neplatnosti právních jednání dle ABGB. V tomto případě však s výjimkou neplatnosti z jiných důvodů než uvedených v zákoně č. 128/1946 Sb.⁴⁴⁵ Vylučnost restitučních předpisů ostatně zohlednila i soudobá rozhodovací praxe Nejvyššího soudu České republiky, která ji odůvodňuje tak, že „v období nesvobody... byly na území dnešní České republiky realizovány... majetkové přesuny, jejichž rozsah byl tak značný, že zákonodárce je prostě nemohl prohlásit za neplatné, resp. nemohl respektovat důsledky neplatnosti, které tu byly podle právních předpisů platných v době, kdy k převodu či přechodu majetku došlo, neboť by tak vznikl v majetkových vztazích chaos. Proto byly v poválečném období vydány restituční předpisy..., které umožňovaly nápravu způsobených krivd v široké míře, přitom však v zájmu právní jistoty vázaly uplatnění restitučních nároků na vymezené lhůty. Tyto restituční předpisy jsou ve vztahu k obecným občanskoprávním normám ve vztahu zvláštního k obecnému...“⁴⁴⁶

Nárok na restituci dle zákona č. 128/1946 Sb. se v souladu s jeho ustanovením § 8 obecně promlčoval po 3 letech od nabytí jeho účinnosti – poslední den lhůty k podání návrhu na zahájení restitučního řízení tak byl 17. červen 1949. Přestože je tato lhůta v zákonném textu označena jako „promlčení“, bylo jak v Knappově komentáři,⁴⁴⁷ tak judikatorně⁴⁴⁸

444 Více viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 15. ledna 1947, sp. zn. R II 120/46, publikované ve Sbírce pod č. 164/1947; Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 4. listopadu 1947, sp. zn. R I 237/47, publikované ve Sbírce pod č. 311/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 4–9, 367–371.

445 Tento závěr vyplývá z právní věty rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. května 1948, sp. zn. R I 366/48, publikované ve Sbírce pod č. 461/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 198. S ohledem na datum vydání tohoto rozhodnutí a jeho negativní důsledky pro žadatele zdržujícího se v USA je však otázkou, do jaké míry bylo toto rozhodnutí účelové a zda bylo následováno v rozhodovací praxi nižších soudů.

446 Citováno z odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2006, sp. zn. 22 Cdo 1363/2005 (www.nsoud.cz). Obdobně se k automatickému neobnovení vlastnického práva a nutnosti provedení restitučního řízení vyjádřil Nejvyšší soud již ve svém rozhodnutí ze dne 29. listopadu 1994, sp. zn. 3 Cdo 352/93 (www.nsoud.cz).

447 Viz Knapp, Viktor – Bermann, Tomáš: *Vrácení majetku pozbytého za okupace*, s. 204.

448 Viz rozhodnutí Krajského soudu v Praze ze dne 6. září 1949, sp. zn. R XIX 128/49, publikované ve Sbírce pod č. 233/1949, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, č. vyd. 5–6, s. 317.

dovozeno, že jde o preklusi.⁴⁴⁹ Naproti tomu uplatnění nároku podle § 24 dekretu č. 5/1945 Sb. časově omezeno nebylo.

Zákonem č. 128/1946 Sb. byla nově definována neplatnost majetkových převodů. Kromě vypuštění explicitní zmínky o tlaku národní a rasové perzekuce (jež jsou ovšem implicitně obsaženy v tlaku okupace) byla především doplněna výjimka u státně spolehlivé osoby povinné vydat věc, a to v případech, že k majetkovému převodu nebo k jinému majetkověprávnímu jednání došlo za přiměřenou úplatu buď z podnětu původního vlastníka (příp. osoby oprávněné v restituci), nebo v převážném jeho zájmu. Pro platnost takového právního jednání tak již nebylo rozhodné, zda k němu došlo pod tlakem okupace; podstatné bylo pouze naplnění podmínek druhé části § 1, uvozené slovem „ledaže“.⁴⁵⁰ Za neplatné majetkové převody tak dle doslovného znění § 1 zákona č. 128/1946 Sb. nebylo možné označit tzv. dary za vývozní povolení,⁴⁵¹ jejichž novodobá restituce byla umožněna až rozhodnutím Nejvyššího soudu ze dne 8. února 2012, sp. zn. 28 Cdo 2582/2011.⁴⁵²

Výše uvedenou výjimku z neplatnosti majetkových převodů však nelze zaměňovat za nabytí věci novým vlastníkem v dobré víře. Dle rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1947⁴⁵³ má sice dobrá víra význam při vypořádání vzájemných nároků osob oprávněných a povinných, nemá však vliv na neplatnost právního jednání jinak naplňujícího podmínky § 1.

449 Ústavní soudce Jiří Zemánek se tak ve svém odlišném stanovisku k nálezu Ústavního soudu ze dne 12. ledna 2021, sp. zn. III. ÚS 2171/17–5, mylí, když považuje tuto dobu za promlčení.

450 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 1947, sp. zn. R II 148/47, publikované ve Sbírce pod č. 313/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 373–376, a rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. září 1948, sp. zn. R I 438/48, publikované ve Sbírce pod č. 493/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 256–258.

451 V archivu Národní galerie v Praze, signatura NG 1945–1958; Restituce, repatriace, pátrání, je ve spisu Flašner uloženo usnesení okresního soudu civilního v Praze II ze dne 28. srpna 1951, č. j. Nc I, I 1269/49-29 (Nc LI 1269/49), na základě kterého se smírem uzavírá spor o vydání darů za vývozní povolení. V interních odůvodněních tohoto smíru se uvádí, že vychází z konstantní judikatury. Tu se však nepodařilo dohledat a je třeba dodat, že ani v archivu Národní galerie v Praze, ani v archivu Moravské galerie v Brně, tj. dvou institucích, které prostřednictvím darů za vývozní povolení nejvíce obohacovaly své sbírky, se jiné podobné spory nenacházejí.

452 Více viz Löbbling, Zuzana: Schenkungen für Ausfuhr genehmigungen in der Zeit der Unfreiheit und die Frage ihrer Restitution in der Tschechischen Republik, *Bulletin Kunst&Recht* 2023, č. 2022/2 – 2023/1 (2023), s. 108–123.

453 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. května 1947, sp. zn. R II 85/47, publikované ve Sbírce pod č. 284/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 213–218.

Stejně tak je v souvislosti s výlučností restitučního řízení nutno zdůraznit, že se jednalo o neplatnost relativní, nikoliv absolutní.⁴⁵⁴

Stejně nároky jako v případě neplatnosti podle § 1 zákona č. 128/1946 Sb. vyplývaly osobám oprávněným z majetkových převodů či jiných zásahů do majetku provedených po 29. září 1938 na základě neplatného právního předpisu nebo soudním (či úředním) výrokem, který byl jako výrok z doby nesvobody zrušen (či změněn).⁴⁵⁵ Samostatná definice neplatných právních předpisů byla obsažena v § 15 odst. 1 zákona č. 128/1946 Sb. a tyto předpisy byly dále demonstrativně vyjmenovány ve vyhlášce ministra spravedlnosti ze dne 20. prosince 1946, č. 19/1947 Ú.l. I k tomuto ustanovení je k dispozici bohatá judikatura, která konstantně zdůrazňovala, že podmínkou úspěšné restituce není zrušení nebo změna veškerých rozhodnutí z doby nesvobody. Zrušení tak nebylo správně vyžadováno u převodu majetku z příkazu tzv. Zentralstelle⁴⁵⁶ či v případě propadnutí na základě rozsudku německého stanného soudu.⁴⁵⁷ Naopak zrušení postupem podle výše zmíněného zákona č. 76/1946 Sb. bylo nutné všude tam, kde byly rozsudky (byť německých soudů) opřeny o platný právní předpis. Teprve poté bylo možné restituční nárok uplatnit.⁴⁵⁸

Osobou oprávněnou domáhat se restituce byl podle ustanovení § 4 odst. 1 zákona č. 128/1946 Sb. poškozený, případně jeho právní nástupci. Právními nástupci byli typicky dědicové, ale pouze tehdy, bylo-li již dědictví vypořádáno. To je jedním z důvodů, proč velká část nároků byla u soudu uplatněna až těsně před koncem prekluzivní doby uvedené v § 8. Překážkou k vypořádání dědictví byla nejenom rozptýlenost majetku, ale především proces prohlášení za mrtvého a mnohdy vyčerpávající hledání pozůstalých.⁴⁵⁹ Přes tyto praktické problémy bylo již v rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1947⁴⁶⁰ stanoveno, byť s odkazem na dekret

454 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. dubna 1948, sp. zn. R I 11/48, publikované ve Sbírce pod č. 418/1948, in: Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 125–126.

455 Viz § 2 zákona č. 128/1946 Sb.

456 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 1947, sp. zn. R I 253/46, publikované ve Sbírce pod č. 218/1947, in: Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 122–128.

457 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. května 1947, sp. zn. R II 78/47, publikované ve Sbírce pod č. 242/1947, in: Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 199–201.

458 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 15. března 1947, sp. zn. R I 154/47, publikované ve Sbírce pod č. 208/1947, in: Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 99–101.

459 Viz Kuklík, Jan a kol.: *Jak odškodnit holokaust?*, s. 176.

460 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. února 1947, sp. zn. R I 184/46, publikované ve

č. 5/1945 Sb., že restitučnímu orgánu nepřísluší řešit otázku, kdo je dědicem. Tento orgán, tj. úřad či soud, byl povinen vrátit majetek buď právoplatnému dědici, nebo tomu, kdo je pověřen správou ležící pozůstalosti.

Další omezující podmínkou pro osoby oprávněné bylo, že nesměly být označeny za osoby státně nespolehlivé, které byly samostatně definovány v § 5 zákona č. 128/1946 Sb. Za státně nespolehlivé byli samozřejmě považováni i ti, kteří se dříve přihlásili k německé národnosti, což bylo mezi židovským obyvatelstvem zcela běžné. Přestože bylo ve výnosu ministerstva vnitra ze dne 13. září 1945, č. Z/S-3559/89-17/9-46, uvedeno, že „židovské obyvatelstvo patřilo k prvním obětem barbarského nacistického režimu“, byly správní orgány vydávající osvědčení o státní spolehlivosti instruovány, aby zkoumaly splnění podmínek „zachování věrnosti republice“ a toho, že se osoby oprávněné „neprovinily proti českému a slovenskému národu“.⁴⁶¹ Byla-li osoba oprávněná považována za státně nespolehlivou, příslušel její restituční nárok státu jako majetek zkonfiskovaný.

O státní spolehlivosti rozhodoval úřad příslušný podle § 1 odst. 4 dekretu č. 108/1945 Sb., tj. ve většině případů okresní národní výbor. Osvědčení tohoto orgánu však mělo být v restitučním soudním řízení vyžadováno pouze tehdy, nastala-li o státní spolehlivosti pochybnost. Soudy se přitom jinak spokojily s tvrzeními stran,⁴⁶² případně s potvrzeními zahraničních zastupitelských úřadů.⁴⁶³ Vyjádřil-li však některý z účastníků soudního řízení pochybnost o státní spolehlivosti, případně o způsobu jejího prokázání, musela být tato potvrzena pouze výše uvedeným správním orgánem.⁴⁶⁴

Dle § 4 odst. 2 zákona č. 128/146 Sb. nárok směřoval proti tomu, kdo „věci (práva) neplatným převodem nabyt nebo kdo měl z jiného neplatného majetkově-právního jednání prospěch, anebo proti jejich právním

Sbírcce pod č. 197/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 75–77.

461 Viz Kuklík, Jan a kol.: *Jak odškodnit holokaust?*, s. 176.

462 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. února 1948, sp. zn. R I 658/47, publikované ve Sbírce pod č. 378/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 52–53.

463 Tak tomu bylo v případě restituce majetku, včetně rozsáhlé umělecké sbírky, Richarda Morawetz. Dokumentace k postátnění a restituci této sbírky je (mimo jiné) uložena v archivu Národní galerie v Praze, signatura NG 1958–1964, kartón 20, Akvizice-socializace Richard Morawetz (sloučený spis 1939–1961) (původní depositum).

464 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. listopadu 1947, sp. zn. R I 552/47, publikované ve Sbírce pod č. 327/1947; Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16. května 1947, sp. zn. R I 263/47, publikované ve Sbírce pod č. 241/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, s. 193–199, 402–406.

nástupcům, ačli právní nástupce, který není osobou státně nespolehlivou, neprokáže, že nevěděl ani nemusil vědět, že k majetkovému převodu anebo k jinému majetkově-právnímu jednání, z něhož se nárok odvozuje, došlo pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persequce“. Podle zákonného textu tedy byly osobami povinnými jak přímí nabyvatelé věcí, tak jejich právní nástupci, a to bez zřetele k tomu, zda věc nabyli originálně či převodem práva. Tento závěr byl potvrzen i judikatorně, konkrétně v rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1948.⁴⁶⁵ Na tomto rozhodnutí je zajímavý nejenom jeho závěr ukládající povinnost k restituci i osobám, které movité věci nabyly v aukci nebo od obchodníka s použitým zbožím,⁴⁶⁶ ale i odkaz na tehdejší komentářovou literaturu. Soud 1. stupně opřel svůj právní názor, který byl následně potvrzen Nejvyšším soudem, o komentář Viktora Knappa a Tomáše Bermanna.⁴⁶⁷ Dokazuje to, že poválečné komentáře jurisprudence, tzn. doktrinární výklad, byly soudy využívány a minimálně před zlidověním soudnictvím i citované.

Jak vyplývá z výše citovaného ustanovení § 4 odst. 2 zákona č. 128/1946 Sb., právní nástupci se mohli své restituční povinnosti zprostit tehdy, když prokázali, že nevěděli a ani vědět nemuseli, že k předcházejícímu právnímu jednání došlo pod tlakem okupace. Z povahy věci vyplývá, že právě tato okolnost byla často namítána v případech požadavků na vrácení uměleckých děl od soukromých osob. Lze zde odkázat na výsledky zkoumání Jana Ryby ve spisech pražských soudů,⁴⁶⁸ který našel dva případy týkající se zakoupení uměleckých děl od společnosti „Andreé“, o níž je dnes známo, že prodávala především za války konfiskovaná umělecká díla.⁴⁶⁹ V poválečné době však bylo namítáno, že tato skutečnost neměla být široké,⁴⁷⁰ a dokonce ani odborné⁴⁷¹ veřejnosti

465 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. června 1948, sp. zn. R I 334/48, publikované ve Sbírce pod č. 485/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 241–243.

466 V tomto případě se jednalo o koupi ojetého automobilu.

467 Viz Knapp, Viktor – Bermann, Tomáš: *Vrácení majetku pozbytého za okupace*, s. 99.

468 Podrobněji viz Ryba, Jan: Restituce uměleckých předmětů podle zákona č. 128/46 Sb. ve spisech pražských soudů, in: *Budoucnost ztraceného kulturního dědictví. Dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí II. světové války*. Příspěvky mezinárodní vědecké konference v Českém Krumlově (22.–24. 11. 2005), ed. Borák, Mečislav, Praha: Tilia 2007, s. 296–307.

469 Více viz Löbbling, Zuzana: Konfiskace uměleckých děl fyzických osob v době nesvobody, s. 178.

470 V případě sp. zn. OSC – Nc XLV 825/50 bylo vydání obrazu požadováno po Pavlu Nätzlovi, řediteli Eskomptní banky. Řízení bylo z důvodu emigrace osoby povinné zastaveno. Viz: Ryba, Jan: Restituce uměleckých předmětů, s. 296–307.

471 V případě sp. zn. OS PZ – Nc III 1028/46 bylo vydání obrazu požadováno po starožitníkovi Antonínu Kubcovi. Řízení skončilo smírem a úhradou 14 000 Kčs (osoba oprávněná původně ocenila obraz na 35 000 Kčs).

známou, a restituce tak neměla být u zde zakoupených uměleckých děl možná. Soudy se k této otázce nevyjádřily, a ta tak zůstává předmětem dalšího zkoumání.

Zajímavým případem bylo Rybou zmiňované řízení, ve kterém se spisovatelka Františka Sojková domáhala po lékaři Karlu Pižlovi vrácení obrazu „Don Quijote“ od Cypriána Majerníka.⁴⁷² Okresní soud návrh osoby oprávněné dne 26. listopadu 1947 zamítl a navrhovatelku odkázal s nárokem na náhradu škody na prvního nabyvatele obrazu. Toto rozhodnutí bylo následně dne 2. února 1948 potvrzeno odvolacím soudem. Jakkoliv je v tomto případě (alespoň z Rybova popisu skutkových okolností) rozhodnutí soudu pochopitelné, je třeba nepustit ze zřetele výše uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1948,⁴⁷³ které vydání věci nabyté od obchodníků s použitým zbožím připouštělo. V této souvislosti je pak třeba doplnit i další rozhodnutí Nejvyššího soudu z počátku roku 1948,⁴⁷⁴ které se věnovalo nároku osoby povinné⁴⁷⁵ na náhradu škody od toho, od koho věc původně získala. Tento regresní nárok nemá povahu nároku restitučního dle zákona č. 128/1946 Sb. a mohl být uplatněn pouze v rámci sporného řízení. Rozhodoval-li tak soud tuto věc později, měl vzít v úvahu výše uvedenou judikaturu a dospět k jinému závěru. Na druhou stranu – rozhodoval-li by soud později, existovaly by možná, vzhledem ke společenské situaci, jiné tlaky na výsledek rozhodnutí, které nakonec nemuselo mít se zákonným textem nic společného.

V rámci výkladu o osobě povinné k restituci je vhodné zmínit i speciální postavení FNO dle § 16 zákona č. 128/1946 Sb., které odkazovalo na majetek nepodléhající konfiskaci dle § 2 odst. 3 dekretu č. 108/1945 Sb. Na první pohled není z tohoto ustanovení zřejmé, čeho chtěl zákonodárce dosáhnout, když takový majetek měl být dán pod národní správu dle dekretu č. 5/1945 Sb., ze které by majetek mohl být vyňat a předán osobám oprávněným. Podle zmíněného komentáře Viktora Knappa bylo záměrem umožnit restituci nemovitého majetku, který byl za vojenskými účely převeden na Německou říši. Na tento majetek nebyla zavedena

472 Sp. zn. OS PV – Nc III 893/47. Viz: Ryba, Jan: Restituce uměleckých předmětů, s. 296–307.

473 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. června 1948, sp. zn. R I 334/48, publikované ve Sbírce pod č. 485/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 241–243.

474 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 7. ledna 1948, sp. zn. R I 282/47, publikované ve Sbírce pod č. 355/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 5–8.

475 V textu rozhodnutí označené jako osoby, „jímž byla věc úředně odňata“. Dle mého názoru je ale možné aplikovat toto rozhodnutí i na všechny osoby, které věc odevzdaly v rámci řádného restitučního řízení.

národní správa⁴⁷⁶ a restituční nárok vůči Německé říši, jakožto cizímu státu, nebyl možný.⁴⁷⁷ Do působnosti § 16 však patřil i majetek pod národní správou. Rozhodující bylo, zda splňoval podmínky § 2 odst. 3 dekretu č. 5/1945 Sb. Správu měl vykonávat FNO, ale prostřednictvím národních správců, u kterých měl být restituční nárok uplatněn.⁴⁷⁸ Tento výklad nebyl následován pozdější judikaturou, když dle rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1948⁴⁷⁹ je správa FNO podle § 16 pouze subsidiární a nenahrazuje národní správu podle dekretu č. 5/1945 Sb. (v konkrétním případě NSMP). Podstatné u správy FNO dle § 16 však je především to, že restituční nárok se týkal pouze vrácení věci, a nikoliv vypořádání nároků podle § 6 odst. 3 zákona č. 128/1946 Sb.⁴⁸⁰ Jejich přiznání se mohla osoba oprávněná domoci pouze zápočtem, a to při existenci její povinnosti k náhradě dle § 7 odst. 1 zákona č. 128/1946 Sb.⁴⁸¹

Osoba oprávněná si mohla volně vybrat mezi nárokem na vrácení věci (nebo jiného navrácení k předešlému stavu) a nárokem na peněžitou náhradu. Co se týče vrácené „věci“, vycházelo se z jejího širokého pojetí. Podle zákona č. 128/1946 Sb. se tak bylo možné například domoci obnovení služební smlouvy⁴⁸² či nájemního práva.⁴⁸³ Naproti tomu kriticky

476 Okruh osob státně nespolehlivých podle dekretu č. 5/1945 Sb. a osob, kterým bylo konfiskováno na základě dekretu č. 108/1945 Sb., se lišil. Národní správa sice mohla být podle ustanovení § 3 dekretu č. 5/1945 Sb. zaváděna do opuštěných majetkových podstat, ne vždy ale mohl být majetek např. Německé říše považován za opuštěný.

477 To bylo ostatně potvrzeno i v rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. dubna 1948, sp. zn. R II 52/48, publikované ve Sbírce pod č. 444/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 170–172.

478 Viz Knapp, Viktor – Bermann, Tomáš: *Vrácení majetku pozbytého za okupace*, s. 264 an.

479 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. listopadu 1948, sp. zn. R II 253/48, publikované ve Sbírce pod č. 547/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 339–342.

480 Po novele provedené zákonem č. 79/1948 Sb. ze dne 28. dubna 1946, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. května 1946, č. 128 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nespolečnosti a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vcházejících, šlo o ustanovení § 6 odst. 4, a nikoliv 3. Vzhledem k datu vydávání jednotlivých soudních rozhodnutí je toto ustanovení nejvíce citováno právě jako „§ 6 odst. 4“.

481 Viz rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. května 1949, sp. zn. Rv IV 185/49, publikované ve Sbírce pod č. 140/1949, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, č. vyd. 3–4, s. 193.

482 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 1948, sp. zn. R II 221/48, publikované ve Sbírce pod č. 536/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 323–325. Nárok zde ale závisel na existenci osoby povinné, protože muselo být prokázáno, že bývalý zaměstnavatel měl z takového neplatného zásahu přímý prospěch.

483 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 1948, sp. zn. R I 556/47, publikované ve

je možné hodnotit jiné rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1948,⁴⁸⁴ dle kterého bylo možné uplatnit proti NSMP pouze nárok na majetek individuálně označený, nikoliv na zkonfiskovaný peněžitý vklad. Důvodem bylo, že peníze, jako věc genericky určená, splynuly s jinými hotovostmi a byly společně s celým jměním konfiskovány. To ale neodpovídá znění § 2 odst. 3 dekretu č. 108/1945 Sb., který z konfiskace nevyloučil pouze věci individuálně určené, ale mluvil obecně o majetku, který nepodléhá konfiskaci.⁴⁸⁵ Stejně tak je v této souvislosti možné odkázat na již výše uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1947,⁴⁸⁶ které z restituce nevyloučovalo majetek konfiskovaný, byť v konkrétním případě individuálně určený. Generická určenost by zde dle mého názoru neměla hrát žádnou roli, protože peníze mohly být ve stejné výši z masy vkladů odděleny.⁴⁸⁷ Na okraj lze uvést, že svou roli v uvedeném případě z roku 1948⁴⁸⁸ mohl sehrát praktický aspekt otázky finančních prostředků, protože peníze, které byly v Auswanderungsfondu soustředěny, byly obratem odesílány na jiné účty financující válečné hospodářství. Žadatelům tak nebylo co vrátet a státu nezbyvalo, než je s jejich nárokem odkázat na vypořádání dle zákona č. 31/1947 Sb.

V souvislosti s uměleckými díly je třeba explicitně zmínit možnost vyplacení peněžité náhrady za věc v případě, kdy by byly ohroženy důležité

Sbírce pod č. 369/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 37–39.

484 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. února 1948, sp. zn. R I 633/47, publikované ve Sbírce pod č. 398/1948, in: *Ibid.*, s. 91–94.

485 Knapp v této souvislosti na s. 146 vysvětluje, že přestože § 2 odst. 3 dekretu č. 108/1945 Sb. nezná žádné výjimky, tím, že oprávněný nežádá vrácení věci, ale pouze náhradu v penězích, neplatný převod konvalduje a majetek se stane konfiskátem. Stejná situace podle něj nastane i v případech, kdy vrácení nebude možné. V obou případech by se ale nemělo postupovat podle klasického vypořádacího schématu konfiskátů, ale tyto pohledávky by se, vzhledem ke své speciální povaze, měly hradit v plné výši. Tento princip v uvedeném soudním rozhodnutí nebyl dodržen. Viz Knapp, Viktor – Bermann, Tomáš: *Vrácení majetku pozbytého za okupace*, s. 146.

486 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 1947, sp. zn. R I 143/47, publikované ve Sbírce pod č. 217/1947, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 1–162*, s. 119–122.

487 Naproti tomu se Knapp vyjádřil tak, že: „...restituční zákon zná pouze vrácení, tj. vrácení in specie, nebo odškodnění v penězích, odškodnění in genere jest restitučnímu zákonu neznámé, což je pro praxi důležité zejména u smísení věcí zastupitelných, kdy tedy lze jen dáti odškodné v penězích, nikoliv v jiných věcech stejného druhu (s výjimkou ovšem, kdy šlo o smísení právě peněz, což je však výjimka jen zdánlivá).“ Viz Knapp, Viktor – Bermann, Tomáš: *Vrácení majetku pozbytého za okupace*, s. 145. Lze doplnit, že podle Knappovy argumentace se měl restituent v posuzovaném případě domoci když ne vrácení, pak odškodnění ve stejné výši, jako byl vklad.

488 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. února 1948, sp. zn. R I 633/47, publikované ve Sbírce pod č. 398/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 91–94.

veřejné zájmy.⁴⁸⁹ O jejich využití rozhodovalo ministerstvo spravedlnosti, které bylo původně vázáno lhůtou k prohlášení důležitých zájmů v délce 3 měsíce. Tohoto institutu bylo využíváno nejenom v hospodářských otázkách, ale jejich prohlášení bylo zvažováno i během restitučního řízení týkajícího se sbírky Richarda Morawetze. Státní orgány se však v tomto případě z důvodu povinnosti vyplatit náhradu v nemalé výši snažily přijít s jiným, kreativním řešením, které by jim umožnilo ponechání sbírek v Národní galerii. To nakonec spočívalo v zákazu vývozu a zákazu vydání deposita majiteli bez předchozího svolení Ministerstva školství, věd a umění, uloženém v souladu s opatřením Stálého výboru č. 255/1938 Sb. V roce 1961 pak byla celá sbírka konfiskována podle dekretu č. 108/1945 Sb. a převedena do správy Národní galerie v Praze.

6.5 Zákon č. 79/1948 Sb., jeho aplikační praxe a poučovací vývoj

Po únorových událostech roku 1948 byla již za změněných společensko-politických poměrů vydána důležitá novela zákona č. 128/1946 Sb., která podstatně měnila jeho základní instituty a omezovala restituční nárok. Tato novela neboli zákon č. 79/1948 Sb., ze dne 7. dubna 1948, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. května 1946, č. 128 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vcházejících,⁴⁹⁰ nabyla účinnosti dne 28. dubna 1948 a již od tohoto data měla být novelizovaná koncepce aplikována nejenom na nově vznesené restituční nároky, ale retroaktivně i na všechna probíhající soudní řízení.⁴⁹¹

V textu zákona č. 128/1946 Sb. se především změnilo jeho ustanovení § 4 odst. 1. Napříště proto již nebylo možné uplatnit nárok jménem toho, jehož pobyt nebyl znám.⁴⁹² Uplatnit nárok jménem pozůstalosti pak šlo pouze za předpokladu, byl-li znám pobyt alespoň jednoho dědice. U námitky veřejného zájmu byla zrušena tříměsíční lhůta, během níž mělo ministerstvo spravedlnosti rozhodnout o její aplikaci. Nově minis-

489 Viz § 6 odst. 1 zákona č. 128/1946 Sb.

490 Dále též jen jako „zákon č. 79/1948 Sb.“.

491 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. června 1948, sp. zn. R I 196/48, publikované ve Sbírce pod č. 471/1948, in: Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, s. 219.

492 Stejně tak nebylo dle rozhodnutí Krajského soudu v Prešově ze dne 7. července 1949 možné pokračovat v restitučním řízení, pokud navrhovatel v jeho průběhu odešel na neznámé místo. Jmenování opatrovníka by v takovém případě nebylo účinné.

terstvo spravedlnosti žádnou lhůtu vázáno nebylo. Dále bylo doplněno ustanovení § 6 odst. 3,⁴⁹³ které v souvislosti s pozemkovou reformou rozšiřovalo podmínky, za kterých byla namísto zemědělského majetku poskytnuta peněžitá náhrada. Důležitým pak bylo i doplnění § 11 odst. 1, kdy k účinnosti soudní i mimosoudní dohody účastníků bylo napříště třeba vždy souhlasu příslušného FNO.

Kromě změny v textu zákona č. 128/1946 Sb. však zákon č. 79/1948 Sb. obsahoval i ustanovení zkracující lhůtu pro podání nároku na vrácení podniků ve správě FNO a zemědělského majetku ve správě Národního pozemkového fondu na 3 měsíce ode dne nabytí účinnosti zákona č. 79/1948 Sb.⁴⁹⁴ Upraveny byly i nároky vůči osobám, které věci nabyly podle předpisů o rozdělení konfiskovaného majetku⁴⁹⁵ nebo podle předpisů o znárodnění.⁴⁹⁶ Napříště měly osoby oprávněné v těchto případech nárok pouze na peněžitou náhradu, která měla být navíc vyplácena ve státních dluhopisech, a stala se tak prakticky bezcennou.⁴⁹⁷ Zákon č. 79/1948 Sb. dále obsahoval i specifické ustanovení o vyplácení na vázaný vklad, ze kterého se primárně hradily dlužné daně a jiné veřejné dávky.⁴⁹⁸

Na novelizaci zákona č. 128/1946 Sb. obratem zareagovala nejenom judikatura, ale i právní věda. V edici Sbíрка právních pojednání byly vydány Knappovy komentářové Nové předpisy o restituci, které sloužily jako „nezbytný doplněk knihy Vrácení majetku pozbytého za okupace (Restituční zákon)“.⁴⁹⁹ Vliv na další výklad zákona č. 128/1946 Sb. pak mělo samozřejmě i zlidovění soudnictví provedené zákonem č. 319/1948 Sb., ze dne 22. prosince 1948, o zlidovění soudnictví, které nabylo účinnosti dne 1. února 1949. Na základě této změny byly restituční věci rozhodovány již v prvním stupni senáty složenými z jednoho profesionálního soudce a dvou soudců z lidu, kteří zajišťovali třídní přístup k rozhodnutí.⁵⁰⁰ Zlidovění soudnictví také důsledně zavedlo dvojinstančnost řízení,

493 S tím, že došlo k přečíslování jednotlivých odstavců a výše zmiňovaný odst. 3 byl napříště označován jako odst. 4.

494 Viz čl. II zákona č. 79/1948 Sb.

495 Viz čl. III zákona č. 79/1948 Sb.

496 Viz čl. IV zákona č. 79/1948 Sb.

497 Toto bylo potvrzeno i rozhodnutím Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 4. května 1950, sp. zn. T VI 67/50, publikovaným ve Sbírce pod č. 256/1950, in: *Sbíрка soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, Praha: Nejvyšší soud 1950.

498 Viz čl. V zákona č. 79/1948 Sb.

499 Viz Knapp, Viktor: *Nové předpisy o restituci. (Systematický výklad zák. č. 79/1948 Sb., t. zv. restituční novely). Nezbytný doplněk knihy „Vrácení majetku pozbytého za okupace (Restituční zákon)“*, Praha: V. Linhart 1948, 83 s.

500 Viz rozhodnutí Okresního soudu civilního v Praze ze dne 21. března 1951, sp. zn. Nc L 1218/49

což vysvětluje, proč se ve sbírkách soudních rozhodnutí začala mnohem častěji objevovat i rozhodnutí krajských soudů.

Zlidovění soudnictví se po roce 1949 jasně projevilo rovněž v judikatuře a mělo vliv i na preciznost odůvodnění konkrétních rozhodnutí. Lze to dobře ilustrovat na rozhodnutí Krajského soudu v Košicích z roku 1949,⁵⁰¹ který přisvědčil námitce slovenských rolníků vznesené podle novelizovaného znění § 6 odst. 3 zákona č. 128/1946 Sb. až v odvolacím řízení. Problematická je na tomto rozhodnutí skutečnost, že osoby povinné uplatnily svou námitku sice ve druhém stupni řízení, ale až poté, co byly v prvním stupni řádně poučeny, že pokud se nezúčastní jednání před soudem prvního stupně, má se za to, že s restitučním návrhem souhlasí. Judikátem s ještě problematičtějším odůvodněním bylo rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1951, kterým byla zrušena obě opačná rozhodnutí nižších soudů a rozhodnuto, že soud nemůže uložit národnímu správci odevzdání restituované nemovitosti do držby a užívání. V rámci použité argumentace, která ani nezmiňovala ustanovení § 24 dekretu č. 5/1945 Sb., soud vykládal zákon č. 128/1946 Sb. „jako součást celého právního řádu, jehož základem je ústava 9. května, s níž musí být výklad a používání všech ostatních právních předpisů vždy v souladu“.⁵⁰²

Po únoru 1948 také nabyla na četnosti judikatura zdůrazňující státní nespolehlivost osob pobývajících v zahraničí. Někteří z těchto soudních rozhodnutí byla reflektována i v současné rozhodovací praxi České republiky. Tak v rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 6. června 2000, sp. zn. IV. ÚS 99/2000, je zmiňováno restituční rozhodnutí Okresního soudu v Jeseníku ze dne 18. dubna 1951, sp. zn. Nvl 228/47-77, které zamítlo návrh oprávněných osob z důvodu, že v roce 1943 získaly palestinské státní občanství. Proto okresní soud, stejně jako později soudy vyšších instancí dovodily státní nespolehlivost. Obdobně byla státní nespolehlivost dovozena v rozhodnutí Nejvyššího soudu roku 1952⁵⁰³

zamítající restituční nárok Richarda Morawetze, který se nachází v archivu Národní galerie v Praze, signatura NG 1958-1964, kartón 20, Akvizice-socializace Richard Morawetz (sloučený spis 1939–1961) (původní depositum). Přestože v tomto řízení rozhodovali i soudci z lidu, je překvapivě kvalitně odůvodněno. Nárok zde nebyl přiznán z důvodu předcházející restituace správním orgánem, která byla provedena výměrem Ministerstva financí ze dne 29. listopadu 1947, č. j. 175709/47: II/4.

501 Viz rozhodnutí Krajského soudu v Košicích ze dne 15. září 1949, sp. zn. R II 231/49, publikované ve Sbírce pod č. 235/1949, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, 1949, č. vyd. 5–6, s. 319.

502 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18. července 1951, sp. zn. Cz I 73/51, publikované ve Sbírce pod č. 131/1951, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, Praha: Nejvyšší soud 1951, č. vyd. 8, s. 187.

503 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. února 1952, sp. zn. Cz I 248/51, publikované ve

ze skutečnosti, že osoba oprávněná se v čase rozhodnutí zdržovala bez povolení československých úřadů v cizině. Přes dříve vydané potvrzení o státní spolehlivosti osoby oprávněné byl soud toho názoru, „...že se navrhovatel sám vyřadil z budovatelské práce našeho lidu, a proto... usoudil, že už nejsou splněny podmínky pro vyhovění restitučnímu návrhu“.⁵⁰⁴

Vrcholem poučovací restituční judikatury pak bylo rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1952.⁵⁰⁵ Nejvyšší soud přes jasný restituční nárok a pozitivní rozhodnutí předcházejících soudních instancí zamítl vydání „velkého domovního majetku“ osobě oprávněné.

V odůvodnění předmětného rozsudku uvedl: „Při zkoumání oprávněnosti restitučního návrhu bylo povinností krajského soudu zabývat se též otázkou, zda vyhovění návrhu bude v souladu se společenským řádem lidově demokratického státu, usilujícího o vybudování socialismu. Restitučním zákonem mělo být docíleno právní obnovy, pokud šlo o nápravu právních jednání, uzavřených pod tlakem okupace a perzekuce a jejich následků. Obnovou právních poměrů nelze však rozumět pouhou obnovu vztahů nebo poměrů, které zde byly v době protiprávního zásahu, aniž by byl vzat náležitý zřetel ke změnám společenských poměrů, k nimž zatím došlo a jim odpovídajícímu právnímu řádu. Proto ustanovení restitučního zákona nutno podle zásad socialistické zákonnosti vykládat jen ve spojení a v souladu s předpisy upravujícími nové hospodářské a společenské zřízení. I kdyby zde tedy byly jinak podmínky pro vyhovění restitučnímu návrhu, nelze mu vyhovět, jestliže by takto poskytnutá ochrana právnímu poměru jedincovi byla v rozporu se zájmy celku a byla prostředkem k maření nebo ztížení socialisace našeho hospodářství.“

6.6 Dílčí závěr

Jak je vidět, restituční judikatura ohledně majetku převedeného pod tlakem okupace nebo majetkové perzekuce prošla v letech 1946–1952 turbulentním vývojem, který jen zčásti reflektoval normativní proměny příslušné právní úpravy.

Sbírcе pod č. 54/1952, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, Praha: Nejvyšší soud 1952, č. vyd. 4, s. 75.

504 Přeloženo do českého jazyka a upraveno autorkou.

505 Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. září 1951, sp. zn. Cz I 82/51, publikované ve Sbírce pod č. 132/1951, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu*, 1951, č. vyd. 8.

Rozhodnutí vydávaná krátce po přijetí dekretu č. 5/1945 Sb. a zákona č. 128/1946 Sb. ještě odpovídají svou kvalitou předválečné tradici a ctí text právní normy. To lze například ilustrovat na výše zmíněné judikatuře požadující striktní přezkoumatelnost restitučních výměrů vydávaných dle § 24 dekretu č. 5/1945 Sb. Soudy v těchto případech trvaly na zákonném postupu a korigovaly tak rozšířenou praxi, kdy o vyloučení majetku z národní správy rozhodoval úřad nadřízený tomu, který národní správu zavedl. Judikatura dále věnovala nemalou pozornost i problematice restituce konfiskovaných předmětů a vyjasnění, kdy se restituce provádí podle dekretu č. 5/1945 Sb. a za jakých okolností pouze podle ustanovení zákona č. 128/1946 Sb. Zvláště v těchto otázkách však vidíme posun k volnějším rozhodování soudů, které v souladu se společenským vývojem rozhodovaly méně ve prospěch osob oprávněných z restituce a naopak hledaly spíše cestu, jak konfiskované (či později znárodněné) předměty ponechat v majetku státu. Příkladem zde může být mnou kritizované rozhodnutí znemožňující vyplacení peněžitých vkladů s odůvodněním, že byly jako věc genericky určená konfiskovány a není možné je z národní správy vyjmout.

Absolutní příklon k volnému soudcovskému rozhodování lze podle očekávání vysledovat po únoru 1948, zvláště pak po vydání zákona č. 79/1948 Sb. Jakkoliv ještě některá rozhodnutí ctí zákonný text a obsahují přesvědčivá odůvodnění, objevují se rozhodnutí argumentující společenským řádem lidově demokratického státu, která nakonec převáží. Vrcholem jsou pak rozhodnutí (nejenom) Nejvyššího soudu, která vědomě negují zákonný text a svévolně zamítají nárok osob oprávněných s odkazem na zásady socialistické zákonitosti.

Kapitola VII

Analýza rozhodovací činnosti československých soudů ve druhé polovině 20. století vztahující se k institutu náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků

7.1 Vstupní úvahy

Institut náhrady škody⁵⁰⁶ představuje jeden z pilířů závazkového práva, a tvoří tak nedílnou součást moderních civilních kodifikací. Pro svou relativní obecnost a obtížnou nahraditelnost se ve srovnání s jinými tradičními instituty soukromého práva⁵⁰⁷ jen zřídka objevil v popředí zájmu zákonodárce vedeného ideologií marxismu-leninismu a myšlenkou instrumentálního práva. Míra stability, kterou osvědčila zákonná úprava náhrady škody v průběhu dějin, od přijetí Všeobecného zákoníku občanského⁵⁰⁸ přes tzv. střední občanský zákoník, tedy civilní kodex právnícké dvouletky,⁵⁰⁹ a občanský zákoník z roku 1964⁵¹⁰ až po současnou podobu platného občanského zákoníku,⁵¹¹ patřila mezi důvody, pro které byla tato otázka identifikována a vybrána za zkoumaný předmět soudního rozhodování pro účely této publikace. Střídmost obligační části OZ

506 V textu knihy je institut náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků pojímán *largo sensu*. Vedle rozsahu a způsobu náhrady škody jsou v něm zahrnuty i předpoklady její náhrady, tj. odpovědnost za škodu. Pokud jde o pojem „škoda“ mimo kontext dané historické úpravy, práce s ním nakládá jako s teoretickým pojmem. Vzhledem k historickému charakteru analýzy nebylo použito prezentismu, a proto není reflektována terminologie platného občanského zákoníku, rozlišující mezi újmou a škodou.

507 Nejmarkantněji se zájmy zákonodárce odrazily v institutech věcných práv, snahy o reformu se však dotýkaly i dalších částí občanského práva (např. práva dědického). K zásahům do institutů občanského práva viz Kuklík, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*, Praha: Auditorium 2011, s. 347–374.

508 Císařský patent č. 946/1811 ř. z. ze dne 1. června 1811, všeobecný zákoník občanský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, dále též „ABGB“).

509 Zákon č. 141/1950 Sb. ze dne 23. listopadu 1950, občanský zákoník (dále též „OZ 1950“).

510 Zákon č. 40/1964 Sb. ze dne 5. března 1964, občanský zákoník (dále též „OZ 1964“).

511 Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 22. března 2012, občanský zákoník.

1950 z hlediska prosazovaných reforem je mimo jiné důvodem, pro který v něm bývá spatřována určitá kontinuita s předešlou úpravou navzdory veškerým deklarovaným legislativním změnám.⁵¹² Ani po účinnosti OZ 1964 provázeného četnými zásahy do závazkového práva institut náhrady škody neprošel zásadní revizí.

Pro vytvoření dostatečných identifikačních „markerů“ z hlediska sledování míry vázanosti rozhodujících soudců textuální normativitou, příp. akcentace dodržení rámce normativní úpravy byla pozornost výzkumu koncentrována na institut náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků. Ta zaujímá v systému občanského práva zvláštní pozici, neboť odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků doplňuje obecnou delikt ní odpovědnost založenou na subjektivním principu. Skutkové podstaty odpovědnosti za škodu postrádající prvek zavinění v historii zpravidla vyvstávaly až postupně, jejich potřebnost se často pojila k dosaženému stupni evoluce společnosti a jejím specifickým potřebám. Stejně tak byly i do úpravy zkoumaného institutu, jehož novodobé kořeny sahají až do poloviny 19. století,⁵¹³ promítnuty požadavky industriální společnosti a ta dodnes „patří z hlediska sociálního významu k nejdůležitějším oblastem delikt ního práva“.⁵¹⁴ Přesto, že ani po přerušení jinak konzistentního vývoje v poválečném Československu a nástupu lidové demokracie v roce 1948 nedošlo k podstatnému odklonu od historické úpravy,⁵¹⁵ nelze tvrdit, že by právní úprava předmětného institutu byla zcela neměnná nebo že by literu zákona nebylo možné vykládat různými způsoby odpovídajícími dobovým tendencím v soudním rozhodování, případně že by v judikatuře vyšších soudů zkoumaný institut zaujímal naprosto marginální pozici.

Institutu náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků byla naopak v judikatuře krajských (resp. městských) a nejvyšších soudů⁵¹⁶ věnována ve druhé polovině 20. století v Československu zvláštní pozornost. S ohledem na charakter občanského práva se však jeví být

512 Kuklík, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*, s. 369–370.

513 Na území Rakouska šlo o nařízení č. 238/1854 ř. z. ze dne 16. listopadu 1851, o udělení koncesí ku stavbě soukromých železnic, a zákon č. 27/1869 ř. z. ze dne 5. března 1869, o ručení železnic za tělesné poškození a zabití lidí způsobené na železnicích.

514 Tichý, Luboš – Hrádek, Jiří: *Delikt ní právo*, Praha: C. H. Beck 2017, s. 389.

515 Míru rigidity právní úpravy odpovědnosti za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků lze dobře ilustrovat poukazem na účinné znění § 2927 platného občanského zákoníku.

516 Nejvyššími soudy autorka rozumí Nejvyšší soud ČSR, resp. ČSSR jakožto nejvyšší soud unitárního státu do roku 1968; poté stejnojmenný nejvyšší soud federace a oba republikové nejvyšší soudy.

důvodným očekávání, že historické tendence v rozhodovací praxi v související judikatuře nebyly tolik exponovány jako v případě jiných právních odvětví (např. trestního, hospodářského nebo pracovního práva), ve kterých v uvedeném období logicky silněji rezonovaly společensko-politické tlaky. S přihlédnutím k relativní stabilitě relevantních zákonných ustanovení a konzervativnější povaze rozhodování v občanskoprávních věcech je pak možné položit otázku, zda se i zde naplnily obecné tendence k soudcovskému aktivismu 50. let a textualismu let následujících,⁵¹⁷ popř. zda se zkoumaná rozhodovací činnost řídila odlišnými interpretačními a aplikačními schémata.

V následující analýze se pokusíme tuto otázku zodpovědět. Při výzkumu se budeme soustředit především na to, do jaké míry soudy respektovaly doslovné znění zákona; zda soudy volily adekvátní, restriktivní nebo extenzivní formu výkladu, nebo zda se při rozhodování pohybovaly mimo oblast vykládaného pojmu, tj. zda používaly metodu analogie.

7.2 Právní úprava náhrady škody ve druhé polovině 20. století a její vývoj

Pokud pro první polovinu 20. století v dějinách československého práva platí, že byla charakterizována právním dualismem⁵¹⁸ a širokou aplikací recipovaných norem, pak o jeho druhé polovině lze tvrdit, že do ní Československo vstoupilo již s moderními a sjednocenými kodifikacemi pokrývajícími významnou část právních odvětví. Prvorepublikové kodifikační úsilí tak našlo alespoň částečný odraz⁵¹⁹ v pracích podniknutých v období tzv. právnícké dvouletky. Pro vývoj právní úpravy obecné náhrady škody a škody způsobené provozem dopravních prostředků po roce 1950 toto platí přiměřeně.

Od 1. ledna 1951 se jádro úpravy náhrady škody v občanském právu přesunulo z hlavy třicáté ABGB do hlavy šestnácté OZ 1950. Počet ustanovení upravujících problematiku byl oproti předešlému zákoníku zkrácen přibližně o polovinu. Tato skutečnost si vynutila obecnější a méně

517 Rozhodovacím tendencím v komunistické justici se věnuje například Zdeněk Kühn nebo Jan Kuklík. Viz Kühn, Zdeněk: Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu, in: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, ed. Bobek, Michal – Molek, Pavel – Šimíček, Vojtěch, Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2009, s. 60–92; Kuklík, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*, s. 294–301.

518 Po krátkou dobu existence Československa, než došlo k inkorporaci Hlučínského kraje, se dokonce hovoří o trialismu.

519 Srov. Kuklík, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*, s. 89.

diferencovaný přístup. Nová úprava se však nadále vyznačovala mnoha shodnými znaky. Dominující princip zavinění nebyl opuštěn, byť výčet zvláštních případů odpovědnosti OZ 1950 se zcela nepřekrýval s výčtem v ABGB. Případy zvláštní odpovědnosti byly v obou případech z principu přenechány zvláštním zákonům. Od původní terminologie forem zavinění odpovídající spíše pandektním koncepcím⁵²⁰ bylo odstoupeno ve prospěch terminologie analogické k trestnímu právu (tj. bipartice zavinění na úmysl a nedbalost⁵²¹). Jak ABGB, tak občanský zákoník z roku 1950 formy zavinění blíže nedefinovaly. Žádný z obou zákoníků také důsledněji nerozlišoval mezi prameny porušené povinnosti, ať už mělo jít o smlouvu, zákon nebo zásady slušnosti.⁵²² Smluvní a mimosmluvní odpovědnost si tak byly v zásadě postaveny na roveň. OZ 1950 umožňoval náhradu majetkové i nemajetkové škody,⁵²³ rozeznával skutečnou škodu od ušlého zisku⁵²⁴ a upřednostňoval restituční princip na úkor kompenzace.⁵²⁵ Změnu představovala nová úprava základního rozsahu náhrady škody, v němž byl nově obsažený i ušlý zisk⁵²⁶ (ten podle úpravy ABGB tvořil další složku širší satisfakce, která se hradila v případech zlého úmyslu nebo nápadné nedbalosti⁵²⁷).

Problematika náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků přitom byla, jak už bylo naznačeno, vyhrazena zvláštním zákonům. Do konce první republiky se takových zákonů vystřídalo hned několik, což bylo umocněno velkou mírou právní partikularizace jednotlivých dopravních odvětví.⁵²⁸ Nejdůležitější roli z nich měl patrně tzv. automobilový zákon⁵²⁹ a na něj navazující zákon o jízdě motorovými vozidly.⁵³⁰

Posledně jmenovaný zákon vedle demonstrativního výčtu motorových vozidel, bezpečnostně-technických norem a úpravy rejstříku řidičů obsahoval i pravidla odpovědnosti provozovatele a řidiče motorového

520 Ustanovení § 1294 ABGB.

521 Ustanovení § 337 OZ 1950.

522 Ustanovení § 1295 ABGB, § 337 a § 338 odst. 1 OZ 1950.

523 Ustanovení § 1293 ve spojení s § 1323 a násl. ABGB, § 354 a násl. OZ 1950.

524 Ustanovení § 1293 ABGB a § 354 *in fine* OZ 1950.

525 Ustanovení § 1323 *in principio* ABGB, § 354 *in principio* OZ 1950.

526 Ustanovení § 354 *in fine* OZ 1950.

527 Ustanovení § 1323 *in fine* ABGB ve spojení s § 1324 ABGB.

528 Na konci první Československé republiky tak např. vedle zákona o jízdě motorovými vozidly platil zákon č. 86/1937 Sb. ze dne 5. června 1937, o drahách (tzv. železniční zákon), nebo zákon č. 172/1925 Sb. ze dne 8. července 1925, o letectví.

529 Zákon č. 162/1908 ř. z. ze dne 9. srpna 1908, o ručení za škody z provozování jízdních silostrojů.

530 Zákon č. 81/1935 Sb. ze dne 26. března 1935, o jízdě motorovými vozidly.

vozidla. V pochybnostech měl být za provozovatele považován jeho vlastník nebo spoluvlastník. Po dobu opravy se za provozovatele považovala osoba, která převzala vozidlo do opravy.⁵³¹ Při užití motorového vozidla třetí osobou proti vůli nebo bez vědomí provozovatele odpovídala třetí osoba namísto, popř. vedle něj.⁵³² Liberačním důvodem bylo zavinění třetí osoby, zavinění poškozeného samého a zvláštní neodvratitelnost události.⁵³³ Pro způsob a rozsah povinnosti k náhradě škody se použila obecná ustanovení občanského práva.⁵³⁴ Podle občanského práva se také posuzovala odpovědnost v případech střetu provozů motorových vozidel navzájem, střetu motorového vozidla s železnicí nebo v případě, že událost nastala z provozu samotného vozidla.⁵³⁵

Po necelém roce působení vedle OZ 1950 byl zákon o jízdě motorovými vozidly zrušen a jeho materií převzal zákon o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky z roku 1951.⁵³⁶ Zákon o odpovědnosti sjednocoval počáteční roztržitěnou úpravu, jeho působnost se vztahovala na provozovatele dráhy, motorového vozidla, letadla a plavidla. Tyto subjekty potom odpovídaly za škodu vyvolanou zvláštní povahou vlastní provozu.⁵³⁷ Stejně jako v předešlé úpravě byla zakotvena domněnka provozovatele, obohacená o situaci svěřeni dopravního prostředku do správy socialistické právnické osoby.⁵³⁸ Obdobně byly upraveny případy, kdy dopravní prostředek byl užit proti vůli či bez vědomí provozovatele nebo když byl dopravní prostředek odevzdán do opravy.⁵³⁹ Mezi liberační důvody patřilo zavinění poškozeného, neodvratitelný úkon třetí osoby nebo zvláštní neodvratitelnost škody.⁵⁴⁰ Obsah a rozsah náhrady škody se opět řídil ustanoveními občanského zákoníku.⁵⁴¹ Fakticky nedotčena zůstala ustanovení o odpovědnosti za škody ze střetnutí provozů.⁵⁴²

531 Ustanovení § 45 odst. 1 *in fine* zákona o jízdě motorovými vozidly.

532 Ustanovení § 45 odst. 2 zákona o jízdě motorovými vozidly.

533 Ustanovení § 47 odst. 1 zákona o jízdě motorovými vozidly.

534 Ustanovení § 46 zákona o jízdě motorovými vozidly.

535 Ustanovení § 48 odst. 1 a 2 zákona o jízdě motorovými vozidly.

536 Zákon č. 63/1951 Sb. ze dne 30. července 1951, o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky (dále též „zákon o odpovědnosti“).

537 Ustanovení § 1 odst. 1 zákona o odpovědnosti.

538 Ustanovení § 1 odst. 2 zákona o odpovědnosti.

539 Ustanovení § 2 zákona o odpovědnosti.

540 Ustanovení § 4 odst. 1 zákona o odpovědnosti.

541 Ustanovení § 7 odst. 1 zákona o odpovědnosti.

542 Ustanovení § 10 a § 13 a násl. zákona o odpovědnosti.

Po přijetí socialistické ústavy,⁵⁴³ která měla odrážet proklamovaný vývoj v tehdejší společnosti,⁵⁴⁴ vznikla naléhavá nutnost tento vývoj podpořit rekodifikací významných právních odvětví. Deset let účinný občanský zákoník z roku 1950 „počin[al] působit jako brzdicí prvek“,⁵⁴⁵ jeho místo v právním řádu proto zaujal nový kodex, OZ 1964, jehož svérázný materiální i koncepční přístup znamenal historický odklon od dosavadních zažitých teorií a institutů. Zatímco do popředí smluvního práva byl vnesen předtím neznámý institut služeb, v oblasti deliktního práva zákonodárce provedl jen drobnější revize a konsolidace zvláštních úprav mimosmluvní odpovědnosti. Obsah zákona o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky byl totiž v rámci zmíněné rekodifikace poprvé v československých dějinách inkorporován do občanského zákoníku.

Nejvýraznější změnu oproti předchozímu stavu bylo pravděpodobně možné spatřovat ve velmi širokém pojetí generální prevenční povinnosti,⁵⁴⁶ která ve spojení s ustanoveními o obecné odpovědnosti vytvořila základ pro její extenzivní uplatňování soudy.⁵⁴⁷ Samotná obecná odpovědnost se lišila v závislosti na subjektu, rozlišovala se odpovědnost občanů a odpovědnost organizací.⁵⁴⁸ Podobně jako předchozí kodifikace ani OZ 1964 nestanovil odlišné právní režimy odpovědnosti za škodu ve vztahu k prameni porušené povinnosti a nerozváděl formy zavinění, které tak bylo třeba vykládat v analogii na trestní právo.⁵⁴⁹ Druhou novinkou byla obecná presumpce zavinění⁵⁵⁰ (přes nepřesné vyjádření zákonodárce bylo zavinění nutno omezit na nedbalost⁵⁵¹). Preference

543 Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

544 Úvodní prohlášení socialistické Ústavy.

545 Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona č. 40/1964, občanského zákoníku, sněmovní tisk č. 156.

546 Ustanovení § 415 OZ 1964.

547 Soudy tak někdy bez identifikace další konkrétní právní normy dospívaly k širokému uplatňování odpovědnosti za škodu. Viz Tichý, Luboš – Hrádek, Jiří: *Deliktní právo*, s. 40; nebo srov. Orlický, Robert – Švestka, Jiří – Jehlička, Oldřich: K § 415, in: Češka, Zdeněk a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*, II, Praha: Panorama 1987, s. 462–463.

548 Ustanovení § 420 a 421 OZ 1964.

549 Knapp, Viktor a kol.: *Československé občanské právo*, II, 2. přepracované a doplněné vydání, Praha: Orbis 1974, s. 389.

550 Ustanovení § 420 odst. 2 OZ 1964.

551 Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 30. dubna 1968, sp. zn. 3 Cz 17/68, publikované ve Sbírce pod č. 34, in: *Sbírka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, roč. 1969*, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1969, s. 257; nebo Knapp, Viktor a kol.: *Československé občanské právo*, s. 358.

restitučního způsobu náhrady byla zachována, znovu se ale zásadně hradila jen skutečná škoda.⁵⁵²

Odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků byla v občanském zákoníku z roku 1964 tvořena dvěma skutkovými podstatami. První se týkala odpovědnosti organizace provozující dopravu, která odpovídala za škodu vyvolanou zvláštní povahou provozu.⁵⁵³ Podle druhé skutkové podstaty stejně odpovídal i jiný provozovatel vyjmenovaných dopravních prostředků.⁵⁵⁴ Zákoník neobsahoval domněnky provozovatele, zakotvil ale obdobná pravidla pro odpovědnost třetí osoby, která použila dopravního prostředku bez vědomí nebo proti vůli provozovatele, a odpovědnost při opravě dopravního prostředku.⁵⁵⁵ Jediný liberační důvod podle rubriky zákona věnující se této zvláštní odpovědnosti představovala nemožnost zabránit škodě přes vynaložení veškerého úsilí, které lze požadovat.⁵⁵⁶ O absolutní objektivní odpovědnost se jednalo v situaci, kdy byla škoda způsobena okolnostmi majícími původ v provozu.⁵⁵⁷ Při střetnutí provozů probíhalo vypořádání na základě účasti na způsobení vzniklé škody.⁵⁵⁸

7.3 Analýza rozhodovací činnosti soudů ve věcech náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků v předmětném období

První rozebírané rozhodnutí⁵⁵⁹ pochází od Krajského soudu v Pardubicích, který byl v daném případě odvolacím soudem. Odvolací soud v něm vyložil pojem nedbalosti spočívající v umožnění užití dopravního prostředku třetí osobou ve smyslu § 2 odst. 2 zákona o odpovědnosti.⁵⁶⁰

552 Ustanovení § 442 odst. 1 OZ 1964.

553 Ustanovení § 427 odst. 1 OZ 1964.

554 Ustanovení § 427 odst. 2 OZ 1964.

555 Ustanovení § 430 OZ 1964.

556 Ustanovení § 428 *in fine* OZ 1964.

557 Ustanovení § 428 *in principio* OZ 1964.

558 Ustanovení § 431 OZ 1964.

559 Rozhodnutí Krajského soudu v Pardubicích ze dne 1. srpna 1956, sp. zn. 4 Co 754/56, publikované ve Sbírce pod č. 31, in: *Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1957*, Praha: Nejvyšší soud 1958, s. 71.

560 „Užívá-li někdo dopravního prostředku v době, kdy byla škoda způsobena, bez vědomí nebo proti vůli provozovatele, odpovídá za škodu místo něho. Provozovatel zůstane vedle něho odpovědným, jestliže takové užití dopravního prostředku umožnil svou nedbalostí; užije-li takto dopravního prostředku osoba provozovateli blízká, má se za to, že provozovatel užití svou nedbalostí umožnil.“

Podle skutkového zjištění lidového⁵⁶¹ soudu se měl žalovaný svémocně zmocnit nákladního auta žalované ČSAD a při jízdě těžce zranit žalobkyni. Námitku ČSAD, že auto bylo řádným způsobem garážováno stranou od silnice a uzamčeno proti zneužití, lidový soud odmítl. Místo toho shledal nedbalost v garážování na veřejně přístupném místě a ponechání auta bez dozoru, ve svých úvahách přitom zohlednil posudek znalce, který se měl o nedbalosti řidiče „jednoznačně vyslovit“.

Krajský soud se však s uvedenými závěry neztotožnil. Svoje řešení podpořil skutečností, že navržené právní povinnosti nejsou výslovně zakotveny v žádném předpisu, jakož i argumentem závažnosti důsledků uplatňování takových přísných požadavků. V návaznosti na to odkázal na znění vyhlášky o provozu na silnicích⁵⁶² a Pracovních směrnic pro řidiče z povolání ČSAD. Nepřipustil ani závěr znalce o všeobecné povinnosti dozoru nad vozidlem, který by byl v praxi neudržitelný a jehož následkem by byla nemožnost řidiče vzdálit se od odstaveného auta, pokud by auto odstavil na nestřeženém parkovišti, bez toho, aniž by se provozovatel vystavoval nebezpečí odpovědnosti za škodu způsobenou protiprávním úkonem třetí osoby. Zcela zabezpečit auto proti vniknutí třetí osoby by bylo nemožné. V tomto ohledu tedy zastal čistě formální výklad bez připuštění jakékoliv extenze či analogie, když místo odstavení a povinnost střežení nevztáhl pod „způsoby technického zajištění odstaveného vozidla proti samovolnému pohybu nebo zneužití“.

Systematickým výkladem ustanovení § 2 odst. 2 zákona o odpovědnosti (argumentací zákonodárcem explicitně stanovené možnosti plného přechodu odpovědnosti za škodu, která by se v případě opačného výkladu stala nepoužitelnou) v další části dospěl k tomu, že na provozovatele dopravního prostředku nelze způsobem, jaký uvedl lidový soud, klást další povinnosti. Tento závěr navíc podpořil historickým úmyslem zákonodárce, který jistě neměl „v úmyslu uložit provozovateli takovou míru péče, jakou by v praxi nebylo možno někdy vůbec dodržet“.

Formální stránkou zákona krajský soud argumentoval též v otázce posuzování nedbalosti. Potřebu posuzovat nedbalost podle individuálního případu odůvodňoval tím, že střední občanský zákoník ani zákon o odpovědnosti nerozeznávají jednotlivé stupně nedbalosti. Uložení povinnosti stálého střežení vozidla orgánem dopravní organizace by podle krajského soudu na rozsah odpovědnosti podle předmětného zákona nemělo vliv. Pojem nedbalosti proto vyložil jako nedbalost spočívající

561 Jednalo se o dobové označení okresních soudů.

562 Vyhláška ministerstva národní bezpečnosti č. 196/1953 Ú. l. z dne 30. června 1953, o provozu na silnicích.

v porušení nějakého obecně platného předpisu nebo alespoň v jednání či opomenutí, které by podle obecných zkušeností v automobilovém provozu bylo třeba pokládat za nedbalé a se kterým by bylo zmocnění se auta třetí osobou v přímé příčinné souvislosti.

K prvnému studovanému rozhodnutí tak lze uzavřít, že Krajský soud v Pardubicích plně respektoval normativní text zákona o odpovědnosti. Správnost svého řešení posiloval soud jak běžnými jazykově-systematickými argumenty, tak historickým a teleologickým výkladem. Za zmínku stojí i argumentace soudu společenskými dopady právní regulace. Co se týče interpretovaného pojmu „nedbalosti“, krajský soud prizmatem běžného uživatele českého jazyka nepochybně rozhodoval adekvátním způsobem. Ani z pozice tehdejší odborné literatury jeho názor na individuální posuzování nedbalosti a existenci příčinné souvislosti nijak nevybočoval.⁵⁶³ Dobová jurisprudencce jako typický příklad aplikace předmětného ustanovení uváděla nedbalost spočívající v umožnění krádeže nezamčeného volně zaparkovaného automobilu a další případy nedostatku vynaložené péče k zabezpečení vozidla proti zneužití.⁵⁶⁴

Problematikou nedbalosti ve smyslu § 2 odst. 2 zákona o odpovědnosti se zabýval také Nejvyšší soud ČSR. Ve svém rozhodnutí z roku 1958⁵⁶⁵ posuzoval nárok žalobce sraženého na kole vůči dvěma žalovaným – řidiči a československému státu, jakožto provozovateli vozidla. Žalovaný řidič měl vozidlo použít bez příkazu mimo služební dobu za účelem odvozu svých známých. Lidový a krajský soud dovozovaly odpovědnost státu podle ustanovení § 12 *in fine* předmětného zákona,⁵⁶⁶ byť podle § 2 odst. 2 zákona o odpovědnosti by odpovědný nebyl, a dále podle ustanovení § 345 OZ 1950.⁵⁶⁷

Nejvyšší soud takový výklad v uvedeném judikátu nepřijal. Při výkladu tohoto ustanovení se nejprve uchýlil k historickému výkladu,

563 Knapp, Viktor – Andres, Bedřich: *Učebnice občanského a rodinného práva*, II. *Závazkové právo*, 2. přepracované a doplněné vydání, Praha: Orbis 1955, s. 283–284, 279–282.

564 Hlavsa, Jaroslav – Tyl, Karel: *Náhrada škod způsobených provozem dopravních prostředků: výklad k zákonu ze dne 11. července 1951, č. 63 Sb., o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky*, Praha: Dopravní nakladatelství 1960, s. 110.

565 Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 11. září 1958, sp. zn. Cz 370/58, publikované ve Sbírce pod č. 14, in: *Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1959*, s. 32.

566 „Osoba odpovědná podle tohoto zákona odpovídá však vždycky za zavinění osoby v provozu užitě.“

567 Paragraf 345 OZ 1950 stanovil: „Kdo ujíže osoby nezdatné nebo, ač o tom ví, osoby nebezpečné k obstarání svých záležitostí, odpovídá za škodu, kterou tyto osoby způsobí ve svém poslání.“

když zmínil důvodovou zprávu, podle níž má být smyslem ustanovení rozšíření odpovědnosti provozovatele odpovídajícího podle občanského zákoníku na případy, kdy by podle občanského zákoníku za zavinění třetí osoby neodpovídal. Poté odkázal na doslovné znění ustanovení § 12, které vyžadovalo odpovědnost podle stejného zákona. Pokud však byly naplněny předpoklady § 2 odst. 2 zákona o odpovědnosti, provozovatel přestal podle téhož zákona odpovídat v tom rozsahu, v jakém místo něj odpovídala třetí osoba. Při opačném výkladu by ustanovení o přechodu odpovědnosti podle stanoviska Nejvyššího soudu nemělo význam. Při interpretaci uvedených paragrafů se tudíž Nejvyšší soud rovněž pohyboval v mezích zákonného znění. Ke svému závěru dospěl použitím jednoduchého gramatického a systematického výkladu. I v tomto rozhodnutí přitom využil argumenty odvozené z presumpce racionálního zákonodárce.

Nejvyšší soud navíc neuznal ani úvahy o subsumpci pod ustanovení § 345 OZ 1950. Škoda, která nastala při odvozu známých, totiž nebyla podle něj škodou způsobenou ve svém posláním, neboť žalobce vyřizoval svoje vlastní záležitosti. V této části pak šlo o čistou aplikaci nepříliš sporné části textu zákona, od běžně přisuzovaného významu ustanovení se tím Nejvyšší soud nijak neodchýlil. Československý stát by proto mohl být uznán odpovědným jenom v případě, že by podle § 2 odst. 2 umožnil užití vozidla svojí nedbalostí. Požadavek na spolehlivost a disciplinovanost řidičů, kterým argumentoval krajský soud při odůvodnění nedbalosti provozovatele, Nejvyšší soud odmítl jako příliš tvrdý, i přes to, že odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků byla výjimkou ze zásady odpovědnosti za zavinění. Takový požadavek by totiž podle názoru Nejvyššího soudu opomínal výchovnou stránku zákonného ustanovení. Právě to mělo podle Nejvyššího soudu „vést provozovatele k vynaložení náležitě pečlivosti i v tom směru, aby nemohlo dojít ke zneužití vozidla“. Ve výsledku by pak nezáleželo na tom, zda by úsilí k zamezení zneužití vozidla třetí osobou vynaložil nebo ne. Pro správné zjištění, jestli provozovatel užití vozidla neumožnil, bylo podle Nejvyššího soudu třeba zjistit např. konkrétní způsob úpravy služby šoférů, způsob zabezpečení auta proti zneužití, existenci výslovného zákazu používání vozidel mimo službu nebo zavedenou praxi mezi provozovatelem a zaměstnanci. V posuzování nedbalosti ve smyslu § 2 odst. 2 zákona o odpovědnosti se jeho rozhodování velmi blížilo uvažování krajského soudu v první věci, když odmítl rozšiřující úvahy o existenci zvláštních povinností, které explicitně nevyplývaly ze zákonného textu, a svůj názor opřel o historický a teleologický výklad.

Ve třetím případě, dotýkajícím se náhrady škody podle zákona o odpovědnosti,⁵⁶⁸ posuzoval v roce 1956 Krajský soud v Praze nárok na náhradu škody žalobkyně, která si zlomila nohu při pádu na krytém nástupišti železniční stanice, jež bylo pokryto sněhem z nenadále vánice. Lidový soud žalobní nárok vycházející ze zákona o odpovědnosti zamítl, protože v řešeném případě nešlo o škodu vyvolanou zvláštní povahou vlastní provozu ve smyslu § 1 odst. 1 zákona o odpovědnosti. Zvláštní povahu vymezil soud ve vztahu k „rychlosti a složitosti provozního zařízení dráhy a jeho organizace“. Lidový soud žalovanou neshledal odpovědnou ani ve smyslu obecné odpovědnosti podle OZ 1950, neboť bylo zjištěno, že nástupiště bylo řádně posypáno a tento povrch byl narušen až náhlou vánicí.

Krajský soud napadený rozsudek lidového soudu potvrdil. Uznal, že nástupiště je charakteristickým zařízením pro železniční přepravu osob, ale v otázce úrazového rizika nenalezl podstatný rozdíl mezi nástupišťem a jinou komunikací. Uklouznutí přirovnal k úrazu na chodníku nebo na okraji silnice jako na nástupišti, které bývají vystaveny stejným podmínkám jako železniční nástupiště. O škodu vyvolanou zvláštní povahou vlastní železničnímu nebo veškerému provozu uvedenému v zákoně proto nemohlo jít. V následující části se potom věnoval situacím, za kterých by bylo škodu možné žalované přičítat. Vzal přitom za svá zjištění lidového soudu o náležitém posypání nástupišť, které bylo narušeno nečekanou a krátkou vánicí. Za této vánice měla žalobkyně vystoupit z autobusu a projít až na nástupiště, na kterém upadla. Krajský soud za těchto podmínek nenalezl zavinění žalované, protože během krátké přeháňky nebylo možné sníh s deštěm odstranit a nástupiště zdrsnit. Na základě absence předpokladu obecné odpovědnosti pak krajský soud, stejně jako lidový soud situaci podřadil pod ustanovení o náhodě, kterou nesla žalobkyně.⁵⁶⁹

Při výkladu ustanovení upravujících náhradu škody způsobené provozem dopravních prostředků se podobně jako v předchozích případech soud striktně držel slov zákona. Naopak se vymezil vůči extenzivnímu výkladu zvláštní povahy provozu, která by v případě podřazení uklouznutí byla neúnosně široká a potenciálně by mohla zahrnout velké množství kauz jen vzdáleně souvisejících s provozem železnice (např. uklouznutí v čekárně před nástupišťem). Stejným způsobem si soud počínal i při

568 Rozhodnutí Krajského soudu v Praze ze dne 20. září 1956, sp. zn. 17 Co 441/56, publikované ve Sbírce pod č. 60, in: *Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1957*, s. 127.

569 Ustanovení § 341 OZ 1950.

výkladu ustanovení o obecné odpovědnosti, a nezatěžoval tak personál železniční stanice nadstandardními nároky na jejich péči. Ve zjištěné argumentaci soudů tak lze spatřovat ozvuky jak prvku výchovného charakteru práva, tak požadavku materiální stránky (určité intenzity nebezpečnosti) deliktu, který v posledním řečeném případě byl veden zřejmě i principem akcentu hospodárnosti.

Po vydání nového občanského zákoníku v roce 1964 se odpovědnosti za škodu podle tohoto kodexu týkalo například rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR z roku 1967,⁵⁷⁰ jehož předmětem byl výklad pojmu organizace provozující dopravu ve smyslu § 427 odst. 1 OZ 1964. Uvedenému rozhodnutí předcházela dopravní nehoda žalobkyně, která spolu s manželem na motocyklu předjížděla koňský povoz žalované organizace. Žalobkyně byla během jízdy zasažena náhlým vykopnutím jednoho z koní. Okresní soud žalobkyni přiznal nárok na náhradu škody podle § 427 odst. 1 OZ 1964 v plném rozsahu. Podobně rozhodl i krajský soud, jehož názor se opíral o výčet činností žalované, kam patřil také svoz úrody a odvoz zemědělských výrobků do výkupních organizací vlastními dopravními prostředky (včetně koňského povozu).

Nejvyšší soud nejprve ze znění ustanovení § 427 odst. 1⁵⁷¹ seznal, že odpovědnost za škodu provozovatele kteréhokoliv motorového nebo nemotorového dopravního prostředku může nastat jen v případě, že je provozovatelem organizace provozující dopravu. Odkázal rovněž na ustanovení § 427 odst. 2 OZ 1964, podle něhož jiný provozovatel odpovídá pouze za provoz vyjmenovaných dopravních prostředků, aby tyto dvě situace systematicky odlišil. Organizace, která nebyla organizací provozující dopravu, potom podle soudu nemohla být subjektem odpovědným ve smyslu § 427 odst. 1 a její odpovědnost by měla být posuzována podle ustanovení o obecné odpovědnosti. Protože koňský povoz nepatřil do výčtu § 427 odst. 2 OZ 1964,⁵⁷² nemohlo být uvažováno o odpovědnosti podle druhého odstavce. V této části se Nejvyšší soud nijak neodchyloval od doslovného znění ustanovení o odpovědnosti za škodu.

Nejvyšší soud dále naznačil, že gramatický, logický i historický výklad pojmu organizace provozující dopravu zahrnuje pouze dopravní organizace, jejichž hlavní činností je řízení a uskutečňování silniční, železniční,

570 Rozsudek Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 22. května 1967, sp. zn. 5 Cz 37/67, publikované ve Sbírce pod č. 109, in: *Sbírka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, roč. 1967*, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1967, s. 627.

571 Paragraf 427 odst. 1 OZ 1964 stanovil: „Organizace provozující dopravu odpovídají za škodu vyvolanou zvláštní povahou tohoto provozu.“

572 Výčet zahrnoval motorová vozidla, motorová plavidla a letadla.

vodní a vzdušné dopravy osob a nákladů bez ohledu na konkrétní účel dopravy. Ustanovení o odpovědnosti za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků nemohla být aplikována na řešený případ, protože hlavní hospodářskou činností žalovaného byla zemědělská výroba, nikoli uskutečňování dopravy. S takovým závěrem se dá souhlasit, ač se na první pohled může rozhodnutí Nejvyššího soudu zdát poněkud restriktivním. Izolovaný pojem organizace provozující dopravu lze totiž vykládat dvěma způsoby, a to buď z hlediska převažujícího hospodářského určení (tento způsob zvolil Nejvyšší soud), nebo z hlediska faktického (odpovědnou by pak byla jakákoliv organizace, která v určitém okamžiku vyvíjí činnost spočívající v dopravě; tento širší výklad zvolily nižší soudy). V kontextu celého textu ustanovení § 427 odst. 1 OZ 1964 bylo však nutno druhou možnost vyloučit. V případě, že by zákonodárce chtěl stanovit odpovědnost jakékoliv organizace, která vyvíjí dopravní činnost, bylo by užití sousloví „provozující dopravu“ nadbytečné, resp. ustanovení § 427 odst. 1 OZ 1964 by *in fine* znělo odlišně. O přiměřenosti výkladu svědčí i dobová doktrinární literatura, která jako příklad organizace odpovědné podle § 427 odst. 2 OZ 1964 uváděla „např. národní nebo komunální podnik, státní statek, jednotné zemědělské družstvo nebo někter[ou] organizac[i] společensk[ou]“.⁵⁷³

Otázku provozu a jeho zvláštní povahy ve smyslu § 427 OZ 1964 řešily nejvyšší soudy obou republik i v 70. letech 20. století. Nejvyšší soud SSR v rozhodnutí⁵⁷⁴ z roku 1971 rozhodoval o nároku žalobce vůči žalované socialistické organizaci. Ke škodě mělo dojít v garáži žalované, ve které měl bratr žalobce opravovat auto. Na to, komu spravované auto náleželo, si okresní a krajský soud vytvořily odlišné názory. Zatímco okresní soud tvrdil, že auto bylo ve vlastnictví bratra žalobce, krajský soud měl za to, že šlo o služební auto, které bylo bratrovi žalobce přiděleno. Ke škodě mělo dojít odlomením listu z vrtule, jenž poranil žalobce. Žalovaná se před soudem dovolávala skutečnosti, že se žalobce v garáži zdržoval bez povolení. Okresní soud žalobu rovnou zamítl. Krajský soud sice *apriori* odpovědnost podle § 427 OZ 1964 a násl. nevyloučil, odpovědnost ale v posuzovaném případě neaplikoval, protože během opravy nemělo být auto v provozu, a škoda tudíž nemohla být způsobena provozem. Žalobce si pak měl škodu zavinit sám, když se zdržoval v garáži

573 Kratochvíl, Zdeněk a kol.: *Nové občanské právo*, Praha: Orbis 1965, s. 580.

574 Rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 27. října 1971, sp. zn. 1 Cz 42/71, publikovaný ve Sbírce pod č. 9, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 1972*, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1972, s. 20.

bez souhlasu žalované. Krajský soud proto na případ vztáhl ustanovení § 441 OZ 1964.⁵⁷⁵

Nejvyšší soud SSR se na začátek vyjádřil k nejasným výsledkům dokazování, na nichž mělo záviset řešení případu. V případě, že by šlo o vozidlo žalované, bylo třeba posoudit, zda jsou splněny podmínky § 427 a násl. OZ 1964. Za rozhodné považoval Nejvyšší soud SSR vyřešení otázky, zda byla škoda vyvolaná zvláštní povahou provozu, nebo okolnostmi majícími původ v provozu vozidla, od čehož se odvíjela eventuelní možnost liberace.

Nejvyšší soud SSR v první řadě nesouhlasil se závěrem, že vozidlo nebylo v provozu. Za vlastnosti charakterizující zvláštní povahu provozu označil např. rychlost, hlučnost, vybavení technického zařízení a konstrukci. Dovedil, že motorové vozidlo může být v provozu nejen v okamžiku pohybu, ale i tehdy, pokud stojí, pokud je jeho motor v chodu. Provozem motorového vozidla se též podle jeho právního názoru rozuměla příprava k jízdě, bezprostřední úkony po jejím ukončení a úkony potřebné k udržování vozidla. Dále soud odmítl vyloučení odpovědnosti žalované, protože škoda měla být způsobena okolnostmi, které měly původ v provozu. Mezi ně podle Nejvyššího soudu patřily i nepoznatelné nedostatky a vady materiálu. Protože šlo o případ absolutní objektivní odpovědnosti, soudy nižších stupňů se místo vyloučení odpovědnosti měly zabývat otázkou, zda škoda nebyla způsobena i zaviněním žalobce. Soudy podle Nejvyššího soudu SSR měly věnovat více pozornosti způsobu, jakým se žalobce do garáže dostal, přičemž v pouhém vstupu bez povolení nebylo možné podle názoru Nejvyššího soudu SSR spatřovat zavinění žalobce. V případě, že by opravované vozidlo nenáleželo žalované organizaci, bylo by podle soudu třeba situaci posoudit podle obecné odpovědnosti organizací z hlediska porušení právní povinnosti.

Nejvyšší soud SSR v popsaném rozhodnutí vycházel z doslovného znění, aby v rozhodnutí došel k adekvátnímu způsobu výkladu pojmů „škody způsobené provozem dopravního prostředku“ a „okolností majících původ v provozu“. Běžný adresát právní normy by totiž provoz auta pravděpodobně nespojoval pouze s pohybem vozidla, ale rovněž se zprovozněním jeho motoru. Okolnosti mající původ v provozu dal soud proto též do souvislosti s motorem a jeho vlastnostmi. Při výkladu se spoléhal na standardní gramatický a systematický výklad.

575 Předmětné ustanovení § 441 OZ 1964 stanovilo: „Byla-li škoda způsobena také zaviněním poškozenceho, nese škodu poměrně; byla-li škoda způsobena výlučně jeho zaviněním, nese ji sám.“

Mladší rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR z roku 1977⁵⁷⁶ výše zmíněné rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR rozvíjelo. Soud v něm zkoumal nárok na náhradu škody, který měl vzniknout žalobkyni, když utrpěla úraz dolní končetiny při vystupování z vagonu po železných schůdcích. Okresní soud žalobkyni v jejím nároku podle § 427 odst. 1 OZ 1964 částečně vyhověl, z jedné třetiny uznal zavinění žalobkyně, která si nepočínala opatrně. Odvolací soud celý nárok žalobkyně zamítl s poukazem na jednoduchost nastupování a vystupování a všeobecnou opatrnost cestujících. Odvolací soud nevyhověl ani nároku podle § 421, poněvadž žalovaná používáním typových vozů neporušila žádnou povinnost.

Nejvyšší soud vzal v potaz skutečnost, že mezi účastníky došlo k uzavření smlouvy o poskytnutí přepravy, potenciální nárok nejprve posuzoval podle ustanovení § 311 odst. 1 OZ 1964. Podle uvedeného ustanovení v případě vzniku škody cestujícím během přepravy dopravce odpovídá podle ustanovení o odpovědnosti za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků. Nejvyšší soud v otázce, zda škoda vznikla během přepravy, zaujal kladné stanovisko, protože podle jeho názoru: „[u]končení dopravy konkrétního cestujícího nelze ztotožnit s tím okamžikem, kdy vlak zastaví v železniční stanici“. Se zřetelem na slova zákona není pochyb, že soud respektoval jazykové znění. Ačkoli by ne každý uživatel českého jazyka musel dojít k závěru, že pod přepravu spadají i případy, kdy vozidlo není v pohybu, mnoho by se shodlo na tom, že i nastupování a vystupování z vozidla pod pojem přepravy patří, protože jsou jejím nezbytným předpokladem. Výklad Nejvyššího soudu by tak bylo možné hodnotit jako mírně extenzivní.

Drobné analogie se ovšem soud v tomto judikátu dopustil v návaznosti na komparaci ustanovení § 311 a § 310 OZ 1964. Druhé jmenované ustanovení totiž vázalo práva cestujících, která měla být upravena přepravními řády, na podmínky vyplývající z požadavku řádnosti a včasnosti ve smyslu § 307 OZ 1964. Systematickým výkladem Nejvyšší soud ČSR dovodil, že i § 311 odst. 1 OZ 1964 omezuje odpovědnost dopravce na případy, kdy přeprava nebyla provedena řádně, přestože toto ustanovení takovou podmínku neobsahuje. Ustanovení o zvláštní odpovědnosti za škodu, na které první odstavec odkazoval, bylo pak podle odůvodnění uvedeného rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR z roku 1977 třeba aplikovat v plném rozsahu. Lze konstatovat, že zde se Nejvyšší soud držel slov zákona, která rozsah následné odpovědnosti podle § 427 a násl. neomezovala.

576 Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 27. června 1977, sp. zn. 2 Cz 19/77, publikovaný ve Sbírce pod č. 30, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 1979*, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1979, s. 537.

Pro naplnění zvláštní skutkové podstaty § 427 odst. 1 OZ 1964 zkoumal Nejvyšší soud ČSR splnění každé z podmínek, čímž se neoddaloval od slov zákona, „zvláštní povaze provozu“ však přiložil velmi široký význam. Odkázal přitom na předcházející analyzované rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR, a to na tu jeho část věnující se okolnostem charakterizujícím zvláštní povahu provozu, kam Nejvyšší soud SSR zařadil také vybavení technického zařízení a konstrukci. Podle předmětného rozsudku Nejvyššího soudu z roku 1977 nebylo možné oddělovat vlastní pohyb vlakové soupravy od ukončení přepravy výstupem z vlaku, neboť měl za nepochybné, že i výstup z vlaku může být ohrožen skutečnostmi, které jsou vlastní provozu vlaku. Zvláštní povaha provozu byla podle názoru Nejvyššího soudu ČSR vyvolána nutností vystoupit z vagonu po schůdcích jako součástí vybavení technického zařízení i konstrukčního prvku, které v projednávaném případě byly navíc mírně skloněny směrem k nástupišti. Prvek zavinění v porušení právního předpisu potom nebylo podle rozsudku z roku 1977 třeba řešit, protože podle § 427 OZ 1964 odpovídala organizace za důsledek bez dalšího, tj. objektivně. Místo toho však Nejvyšší soud ČSR stanovil, že je potřeba zabývat se zproštěním dopravce ve smyslu § 428 nebo § 441 OZ 1964.

Ačkoliv lze konstatovat, že i v současné době bývají méně bezpečné nástupní schůdky znakem charakteristickým pro dopravu vlakem, ve vztahu k významu, který by při interpretaci ustanovení přisoudil běžný uživatel českého jazyka, resp. běžný tvůrce právního vědomí, můžeme výklad Nejvyššího soudu ČSR považovat za spíše extenzivní. Nelze rovněž opomenout odlišné pozadí předcházejícího rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR, kdy Nejvyšší soud rozhodoval o zařízení a konstrukčním prvku dopravního prostředku, který s ním byl spjatý v tom nejužším smyslu. Kontext případu řešeného Nejvyšším soudem ČSR v roce 1977 ale nespočíval v tak těsném spojení. Schůdky použité při železniční dopravě se sice vyznačují zvýšeným rizikem úrazu, nejde však o natolik zásadní nebezpečí, aby je bylo třeba odlišovat. Přesto, že se při výkladu ustanovení upravujících služby Nejvyšší soud odklonil od doslovného znění ve prospěch analogie na základě systematického argumentu, je možné shrnout, že se v otázce výkladu institutu náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků držel slov zákona.

K problematice výkladu „škody způsobené zvláštní povahou provozu“ se též rok vyjádřil v rozhodnutí Městský soud v Praze.⁵⁷⁷ Předmětem

577 Usnesení Městského soudu v Praze z 5. května 1977, sp. zn. 20 Co 31/77, publikované ve Sbírce pod č. 46, in: *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 1979*, s. 593.

tohoto sporu byl nárok žalobce, kterého na eskalátorech srazila další cestující, jež na schodech uklouzla. Žalobce se odvolával na absenci dozoru a opožděné zastavení eskalátorů ze strany žalované dopravní organizace a na neopatrnost na straně žalované cestující. Žalovaná organizace se naopak dovolávala neexistence porušení povinnosti a zavinění na straně ostatních účastníků. Obvodní soud se řídil ustanovením o obecné náhradě škody, účast žalované organizace vyhodnotil na tři čtvrtiny, poslední čtvrtinu povinnosti náhrady škody uložil žalované cestující.

Městský soud se neztotožnil s klasifikací obvodního soudu, naopak dovodil odpovědnost organizace ze zákonného ustanovení o odpovědnosti za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků. Škodu vzniklou na pohyblivém schodišti bylo totiž podle soudu „nutno posoudit jako škodu vyvolanou povahou dopravního prostředku“. Provoz eskalátorů podle Městského soudu v Praze představoval „neoddělitelnou součást provozu metra, a tedy součást provozu dopravního prostředku“. Přestože zde městský soud respektoval znění zákona, zákonným pojmům ve svém analyzovaném rozhodnutí z roku 1977 dodal široký význam, a zaujal tak extenzivní formu výkladu. Taková interpretace byla širší, než jakou provedly soudy v předchozích analyzovaných případech. Jestliže subsumpci zabudovaných železných schůdků můžeme z hlediska normativních východisek judikátu hodnotit jako adekvátní, až lehce extenzivní, pak subsumpce pohyblivých schodů v rámci zmíněné aplikace práva bezpochyby lze posoudit jako velmi extenzivní.

Pro provoz metra je sice příznačné, že se stanice a autobusy nacházejí desítky metrů pod zemí a že pro zajištění provozní kapacity je nezbytné cestující přepravovat hromadnými způsoby s vyššími úrazovými riziky. Takovým hromadným způsobem ale může být i nepohyblivé, statické schodiště a systémy chodeb, které by pod význam pojmu „zvláštní povahy provozu“ městský soud zřejmě nepodřadil (ačkoliv v případě větší hloubky stanice by šlo o rizikovější způsob dopravy, než je tomu u eskalátorů). Hromadný pohyb po eskalátorech navíc není příznačný jenom pro stanice metra, ale např. pro obchodní domy nebo pro mezinárodní letiště. Je otázkou, zda by i v případě stanic postavených těsně pod zemí s možností výběru běžného nepohyblivého schodiště ještě soud při pádu na krátkém eskalátoru tuto zvláštní povahu identifikoval, když vezmeme v potaz jeho následující argument. Podle městského soudu s ohledem na objektivní povahu § 427 a násl. OZ 1964 „musí [povaha provozu] vést organizaci, která tuto dopravu cestujících provozuje, aby zajistila a dodržovala odpovídající bezpečnostní opatření, jejichž pomocí lze vyloučit anebo maximálně snížit možnost vzniku škod vyvolaných povahou

dopravního prostředku. Tak je tomu zejména tam, kde např. pohyblivá dopravní zařízení musí používat všichni cestující tohoto druhu dopravy bez ohledu na svůj věk, zdravotní stav a nesená zavazadla.“

Posledním rozhodnutím, jemuž bude v rámci této kapitoly sondážně věnována pozornost, je rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR z konce 60. let 20. století.⁵⁷⁸ Nejvyšší soud ČSSR zde rozhodoval ve sporu mezi národním podnikem a žalovaným provozovatelem železniční dráhy o náhradu škody, která měla mít příčinu v požáru způsobeném jiskřením lokomotivy rychlíku. Žalovaný namítal zavinění na straně žalobce, který měl v rozporu s vyhláškou⁵⁷⁹ nechat v ochranném pásmu ležet pokosené obilí. Okresní soud vzal za prokázané, že k požáru došlo tak, že pokosené obilí se vznítilo v důsledku vylétnutí jiskry, oheň se poté rozšířil na nepokosené obilí. Nesplněním povinnosti upravené vyhláškou (tj. povinnosti nenechávat v ochranném pásmu snadno vznítitelné plodiny) si žalobce měl škodu zavinit sám. Krajský soud rozsudek okresního soudu potvrdil, poněvadž zanedbání uvedené povinnosti mělo být příčinou vzniku škody.

Nejvyšší soud ČSSR však oba rozsudky zrušil. Nejprve vyšel z izolovaného znění úpravy odpovědnosti za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků, když shrnul, že provozovatel se nemůže odpovědnosti zprostit, pokud by škoda byla zapříčiněna okolnostmi majícími původ v provozu. Na základě systematického výkladu později ale došel k závěru, že ustanovení § 441 OZ 1964 obsažené ve společných ustanoveních o náhradě škody platí i v případě zvláštní odpovědnosti podle § 427 OZ 1964 a násl. Svou právní úvahu podpořil argumentem o nespravedlivosti opačného závěru i historickým a komparativním výkladem (obdobné ustanovení bylo obsaženo v zákoně o odpovědnosti). Neztotožnil se s výkladem, podle něhož byla škoda způsobena pouze zaviněním žalobce, protiprávní úkon žalobce totiž nebyl výlučným důvodem vzniku škody – ke vzniku škody přispěl i provoz železnice a jiskra od něj pocházející. Poměrné odpovědnosti by se pak žalovaný mohl zprostit, jen pokud by nešlo o škodu mající původ v provozu a kdyby škodě nešlo zabránit ani při vynaložení veškerého úsilí, které bylo možné po žalovaném požadovat.

578 Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 29. ledna 1970, sp. zn. 3 Cz 43/69, publikované ve Sbírce pod č. 80, in: *Sbírka soudních rozhodnutí, roč. 1970*, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1970, s. 384.

579 Vyhláška ministerstva dopravy č. 52/1964 Sb. ze dne 10. března 1964, kterou se vykonává zákon č. 51/1964 Sb., o drahách.

V uvedené věci ale podle názoru soudu o takový případ nešlo. Jiskry pocházející od železnice klasifikoval jako okolnosti mající původ v provozu. Úplné zbavení odpovědnosti podle § 441 OZ 1964 proto podle judikátu nepřicházelo v úvahu, k čemuž došel na základě jazykového srovnání textu § 427 a § 428 OZ 1964. Racionálně tedy dospěl k řešení respektujícímu slova zákona v každém z interpretovaných ustanovení s oporou v historickém a komparativním výkladu. Podle analýzy by tento akt aplikační praxe měl zřejmě nejbliže k legální a racionální interpretaci.

7.4 Dílčí závěr

Po provedení rozboru vybraných rozhodnutí lze shrnout, že jak za trvání OZ 1950 a zákona o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky, tak za trvání OZ 1964 soudy zásadně respektovaly doslovné znění zákona. Ve studovaných rozhodnutích se neprojevil trend aktivismu, historické tendence byly v průběhu času spíš opačné. Při výkladu institutu náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků se soudy ve všech analyzovaných rozhodnutích z počátku druhé poloviny 20. století striktně držely textu zákona a přisuzovaly mu význam odpovídající jazykovému citu běžného adresáta právní normy. V pozdějším období docházely soudy i k extenzivnějším metodám interpretace.

V otázce právní argumentace soudy v prvním období svá rozhodnutí zakládaly na gramatickém a systematickém výkladu zákonných ustanovení, svoje prvotní závěry potom posilovaly o nadstandardní argumentační metody. V druhém období sice soudy rovněž přikládaly gramatickému a systematickému výkladu nejdůležitější význam, dalším podporujícím argumentům a principům právní úpravy ale v rozhodnutích nevěnovaly takový prostor.

Kapitola VIII

Státní arbitráž

8.1 Úvodní úvahy

Zatímco ze statického pohledu pozitivního práva si pod pojmem arbitráž představíme mimosoudní řešení majetkových sporů jakožto náhradu civilního procesu, v minulosti byla arbitráž jako rozhodovací nástroj využívána velmi široce. Proto bude tato kapitola zaměřena na přiblížení spíše pozapomenutého právního institutu státní arbitráže, která ve 2. polovině 20. století pomáhala nemalým dílem utvářet podobu národního hospodářství, ale rovněž patřila mezi významné orgány aplikace práva. Z důvodu koncentrovanější analýzy sondy je kapitola temporálně ohraničena na kratší časový úsek 1950–1961, přičemž analyzované dokumenty z Národního archivu pocházejí převážně z let 1959 až 1961. Vzhledem k faktu, že se jedná o dosud nezpracované téma, byly pro vypracování kapitoly použity především primární zdroje z Národního archivu, dále pak právní předpisy a dobová literatura. Po přiblížení smyslu a významu institutu státní arbitráže je na konkrétních rozhodnutích státních arbitřů analyzována rozhodovací praxe týkající se především zákonného ustanovení o možnosti moderace smluvní pokuty.

8.2 Důvody a okolnosti vzniku státní arbitráže

Státní arbitráž a arbitrážní orgány byly v Československé republice vytvořeny již v roce 1950 na základě zákona č. 99/1950 Sb. ze dne 25. července 1950, o hospodářských smlouvách a státní arbitráži.⁵⁸⁰ Na tento zákon

580 Dále též jen jako „zákon č. 99/1950 Sb.“.

navázalo nařízení vlády č. 139/1950 Sb. ze dne 27. října 1950, o zřízení krajských arbitrážních komisí, o organizaci a příslušnosti arbitrážních komisí a o řízení před nimi.⁵⁸¹ V § 1 zákona č. 99/1950 Sb. je vymezen pojem hospodářských smluv jako smluv „o dodávce a odběru zboží, kterého je třeba k plnění jednotného hospodářského plánu, (...) jimiž se blíže určují úkoly stanovené v prováděcích plánech a uvádí v soulad plnění jednotlivých prováděcích plánů. Uzavírají je mezi sebou státní, národní a komunální podniky, po případě jiné orgány spravující národní majetek, akciové společnosti...“ Podle § 13 odst. 1 zákona č. 99/1950 Sb. majetkové spory mezi uvedenými stranami nebyly rozhodovány soudy, ale orgány státní arbitráže, která pak rozhodovala i o neshodách, které vznikly při uzavírání hospodářských smluv, tj. předsmulvních sporech.

Důvody vzniku hospodářské arbitráže popisuje učebnice hospodářského práva z roku 1979 takto: „a) arbitráž byla koncipována jako strážce disciplíny a legality při plnění státního plánu a smluv v oblasti národního hospodářství; b) arbitráž měla působit nejen jako orgán rozhodující spory, ale též jako orgán, který se svojí činností nepřímou účastní na řízení národního hospodářství. Proto jí byla přiznána zvláštní oprávnění, např. možnost zasahovat do právních poměrů, zahajovat řízení bez návrhu stran apod.; c) na shora uvedenou koncepci měl vliv příklad těchto orgánů v SSSR a zkušenosti z jejich práce; d) pracovníci arbitráže se museli zabývat řešením zcela odlišných otázek než soudci. Kromě právní oblasti museli znát též složitou problematiku ekonomického charakteru, jako např. plánování, financování, hospodaření podniků apod.; e) pro účely hospodářského života se nehodilo ani formální a zdlouhavé soudní řízení.“⁵⁸²

V souladu s § 13 odst. 2 zákona č. 99/1950 Sb. byla zřízena ústřední arbitrážní komise a podle potřeby si ministři při svých resortech zřizovali komise resortní. Nařízením vlády č. 139/1950 Sb. pak byly zřizovány krajské arbitrážní komise při krajských národních výborech⁵⁸³. Ústřední a resortní komise se skládaly z předsedy jmenovaného vládou na návrh příslušného ministra a přiměřeného počtu členů, jmenovaných ministrem, přičemž předseda musel být státním zaměstnancem. Podmínku, aby byl předseda krajské arbitrážní komise státním zaměstnancem, již nařízení vlády neobsahovalo. Naopak předsedou nebo členem mohl být jmenován jen československý občan, který vyhovoval podmínkám pro

581 Dále též jen jako „nařízení vlády č. 139/1950 Sb.“.

582 Vaněk, Slavoj a kol.: *Československé hospodářské právo*, Praha: Panorama 1979, s. 365.

583 Dále též jen jako „KNV“.

zápis do stálého voličského seznamu, byl oddán lidově demokratickému zřízení a měl politické i odborné znalosti, zejména v oboru hospodářského plánování. Ustanovení § 2 odst. 2 nařízení vlády č. 139/1950 Sb. dále ukládalo, aby byli členové komise jmenováni zejména z řad dělnických a aby měl přiměřený počet členů komise právnické znalosti.

Další etapou vývoje institutu arbitráže bylo zrušení druhé části zákona č. 99/1950 Sb. věnující se státní arbitráži⁵⁸⁴ i nařízení vlády č. 139/1950 Sb. a jeho nahrazení nařízením vlády č. 47/1953 Sb. ze dne 8. června 1953, o státní arbitráži.⁵⁸⁵ V § 1 tohoto nařízení bylo vymezeno, že „státní arbitráž rozhoduje předsmluvní a majetkové spory mezi podniky, organisacemi a zařízeními socialistického sektoru i orgány státní správy. Při rozhodování dbají orgány státní arbitráže na to, aby byla upevňována socialistická zákonnost⁵⁸⁶, plánovací a smluvní disciplína a chozrasčot⁵⁸⁷; dávají též podněty k tomu, aby byla uplatňována majetková odpovědnost vedoucích osob za nesplnění nebo nesprávné plnění závazků.“ Podle nařízení vlády č. 47/1953 Sb. se orgány státní arbitráže dekoncentrovaně dělily na státní arbitráž při vládě republiky Československé, státní arbitráž při sboru pověřenců a státní arbitráže při KNV. Na rozdíl od předešlé úpravy již toto nařízení obsahovalo ustanovení, že pracovníci státní arbitráže jsou státními zaměstnanci.

V § 2 nařízení vlády č. 47/1953 Sb. se již zcela jasně státní arbitráž diferencovala od soudnictví, když zde bylo uvedeno, že se státní arbitráž řídí právními předpisy i zásadami hospodářské politiky Československé republiky.

584 Byla zachována pouze část první zákona č. 99/1950 Sb. věnující se hospodářským smlouvám.

585 Dále též jen jako „nařízení vlády č. 47/1953 Sb.“.

586 Dobová literatura definovala socialistickou zákonnost jako důsledné dodržování a provádění socialistických zákonů všemi orgány socialistického státu, všemi společenskými organizacemi a občany. V širším slova smyslu zahrnovala i tvorbu práva na základě zákonnosti, tj. dodržování pravomoci příslušných státních orgánů a právního postupu, stanoveného pro přijetí, změnu či zrušení právních předpisů, přičemž socialistická zákonnost byla definována jako jedna z důležitých metod uskutečňování funkcí socialistického státu. Viz Pavlátová, Jarmila a kol: *Základy práva. Učebnice pro Vysokou školu ekonomickou*, Praha: SNTL 1982, s. 63.

587 Chozrasčot je výraz pocházející z ruštiny, zahrnující v jednotlivých socialistických státech různorodé vztahy, organizační zásady, ekonomické, technické, plánovací postupy, zpravidla podle toho, jak je formulovala hospodářská praxe. Za základní princip chozrasčotu byla uznávána zásada, že státní hospodářské organizace mají uhrazovat své výdaje ze zdrojů, které vytvoří. S tím souvisela majetková a operativní samostatnost organizací, porovnávání nákladů s výsledky hospodářské činnosti a hmotná zainteresovanost na výsledcích hospodaření. Viz Madar, Zdeněk: *Právníký slovník*, 5., podstatně přepracované a doplněné vydání, Praha: Pa-norama 1988, s. 299.

Procesně byla státní arbitráž (v článku sledovaném období) upravena vyhláškou hlavního arbitra republiky Československé č. 147/1957 Ú. I. ze dne 5. srpna 1957, kterou se vydal arbitrážní řád⁵⁸⁸. V § 1 odst. 1 arbitrážního řádu bylo oproti předchozí právní úpravě obsahující formulaci – „mezi podniky, organizacemi a zařízeními socialistického sektoru i orgány státní správy“ – pouze napsáno, že arbitráž rozhoduje spory „mezi organizacemi socialistického sektoru“. Dále byl oproti předešlému předpisu kladen větší důraz na možnost uzavření smíru, neboť pokusu o smír byly věnovány § 2 až § 6 hned po Všeobecných ustanoveních.

8.3 Činnosti arbitrážních orgánů

Jednotlivé formy činnosti arbitrážních orgánů byly částečně vymezeny v ustanoveních zákonů či nařízení o státní arbitráži tak, jak se postupně měnila forma její úpravy (např. částečně v § 1 zákona č. 121/1962 Sb. ze dne 27. prosince 1962, o hospodářské arbitráži). Hlavní a typickou formou činnosti státní arbitráže byla a) rozhodovací činnost, při jejímž výkonu se od arbitrážních orgánů očekával aktivní a angažovaný přístup k projednávaným otázkám spojený i s vysokou politickou a odbornou úrovní rozhodování. Dalším úkolem arbitrážních orgánů byla b) výchovná činnost, při níž měly orgány působit na socialistické organizace již při samotném průběhu arbitrážního řízení přesvědčivostí arbitrážního rozhodnutí a dalšími různými formami mimo sféru rozhodovací. Mezi výchovnou činnost mohly mimo hlavní náplň patřit také písemné i ústní konzultace, přednášky, instruktáže a školení, vydávání časopisů či účast na kontrolních dnech. Právě výchovná činnost měla za úkol plnit funkci preventivního působení při prosazování celospolečenských zájmů v oblasti národního hospodářství, a to nejen po stránce odborné, ale i v oblasti širšího ideově politického působení.⁵⁸⁹

Dobová jurisprudencí na třetím místě forem činností arbitrážních orgánů uváděla c) shromažďování a zevšeobecňování poznatků. Arbitrážní orgány měly soustavně shromažďovat poznatky jak z činnosti socialistických organizací, tak i z vlastní rozhodovací a mimorozhodovací činnosti. Dále měly za úkol provádět průzkum působení právních norem. Tato činnost sloužila i ke sjednocování rozhodovací praxe. Následovala d) signalizační činnost, spočívající v povinnosti arbitrážních

⁵⁸⁸ Dále též jen jako „arbitrážní řád“.

⁵⁸⁹ Vaněk, Slavoj a kol.: *Československé hospodářské právo*, s. 368.

orgánů upozorňovat vedoucí socialistických organizací na podstatné závady, které vyšly najevo při výkonu arbitrážní činnosti, zejména pak při projednávání arbitrážních sporů. Orgán, který byl upozorněn, byl povinen sdělit svoji odpověď do 30 dnů, pokud nebyla v signalizaci stanovena lhůta jiná. Odpověď na signalizaci musela obsahovat uvedení učiněných opatření k odstranění zjištěných nedostatků. Tuto činnost lze do jisté míry považovat také za preventivní a výchovnou, neboť pomocí signalizace byly organizace vedeny k zachovávaní právních zásad a zásad hospodářské politiky ČSSR i k plnění státního plánu. Vydávání právních předpisů a sjednocování judikatury bylo možné pouze na základě zmocnění daného zákonem (nejprve měl toto oprávnění pouze hlavní arbitř ČSSR, později připadlo Státní arbitráži ČSSR). Činnost výkonu dozoru vyplývala z obecné zásady hierarchické nadřízenosti a podřízenosti a dozoru, podle níž vyšší arbitrážní orgán dozoroval nad rozhodováním nižších arbitráží. Jako poslední forma činnosti byla uváděna e) spolupráce v oblasti řešení právních problémů mezinárodní hospodářské spolupráce zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci.^{590 591}

8.4 Statistická shrnutí naplňování činnosti státní arbitráže

Činnost arbitrážních orgánů byla velmi rozsáhlá, o čemž svědčí i skutečnost, že jen za IV. čtvrtletí roku 1959 bylo vyřízeno 14 371 sporů, z toho 9 922 bylo zakončeno rozhodnutím. Nejvíce sporů připadalo na státní arbitráže při KNV (47,6 %), následované resortní a oblastní arbitráží (31,9 %), Státní arbitráží Republiky československé (18,6 %), Státní arbitráží pro Slovensko (1,7 %) a nejméně využívanou družstevní arbitráží (0,2 %). Ze všech těchto sporů bylo změněno nebo zrušeno pouze 1,69 % sporů vyřízených arbitrážním rozhodnutím. Za rok 1959 představoval celkový počet sporů u arbitrážních orgánů 54 221 sporů, kdy pořadí jednotlivých arbitráží na počet případných sporů zůstalo, ale změnilo se procentuální zastoupení – státní arbitráže při KNV (58,8 %), resortní a oblastní arbitráže (25,8 %), Státní arbitráž Republiky československé (13,6 %), Státní arbitráž pro Slovensko (1,4 %) a družstevní arbitráž (0,4 %). Zpráva o rozboru činnosti arbitrážních orgánů si také všimla poklesu o 33,18 % v počtu podaných návrhů na zahájení arbitráže oproti

⁵⁹⁰ Dále též jen jako „RVHP“.

⁵⁹¹ Vaněk, Slavoj a kol.: *Československé hospodářské právo*, s. 368–371.

roku 1958, kdy tento pokles považovala za výsledek uplatňování nových metod řízení a plánování národního hospodářství a také široce prováděnou prevencí zaměřenou na odstraňování zbytečných sporů. Zpráva dále uvádí, že v roce 1959 bylo provedeno celkem 1 342 signalizací.⁵⁹²

Meziroční pokles celkového počtu přijatých sporů byl v roce 1959 oproti roku 1958 o 19,6 %, přičemž ale pokles u agendy předsmulvních sporů činil pouze 11 %. Podstatný pokles tedy nastal u majetkových sporů o nevýznamnou finanční hodnotu, kdy jejich počet klesal v celkovém počtu sporů nejrychleji, neboť právě spory vyřízené arbitrážním platebním rozkazem poklesly o 67,8 %.⁵⁹³

Podle statistiky týkající se Státní arbitráže Republiky československé se v předsmulvních sporech nejčastěji rozhodovalo o času plnění (76,6 %), dále pak o množství zboží (9,3 %), o jakosti zboží (4,2 %), o sortimentu (2,9 %), o ceně (2,2 %) a o obalech (1,3 %). Ve sporech o reálná plnění se 90,3 % sporů týkalo neplnění dodávek výrobků a u reklamačních sporů se téměř dvě třetiny týkaly vadné jakosti, u 10 % neodpovídajícího množství a 14 % vad stavebních a montážních prací. U majetkových sporů se ze 43,3 % jednalo o majetkové sankce, v 19,8 % případů o náhradu škody a v 11,2 % o bezdůvodné obohacení. U majetkových sankcí došlo u 126 případů (60,2 %) k jejich moderaci. Na základě těchto statistik dospěl kontrolní orgán k závěru, že je nezbytné snížit počty případů rozhodovaných v prodloužené lhůtě a také že je nutné vzhledem k vysokému počtu případů se sníženým penále tuto praxi prověřit.⁵⁹⁴

Kontrolní orgán se podrobným rozbořem a statistikou řešených případů zabýval i na dalších stupních státní arbitráže. V části kontrolní zprávy týkající se státních arbitráží při KNV přímo jmenovitě uvádí Státní arbitráž při NKV Prešov, která ve IV. čtvrtletí 1959 po lhůtě rozhodla 72,3 % sporů. Za ní následovala Bánská Bystrica s 52,8 % a Ústí nad Labem s 50,4 % sporů. Státní arbitráž pro Slovensko z 231 sporů vyřídila po lhůtě 75,9 % sporů.⁵⁹⁵

Z výše uvedených statistik zřetelně vyplývá, že naplňování činností státní arbitráže nebylo bráno na lehkou váhu. Zprávy o rozboru činnosti arbitrážních orgánů byly obsáhlé, podrobné a opakovaly se v pravidelných intervalech. Činnost spočívající ve shromažďování a zevšeobecnování poznatků tak byla v námi zkoumaném období naplňována více

592 Národní archiv, fond Státní arbitráž, Praha, Rozbor činnosti arbitrážních orgánů ve IV. čtvrtletí 1959, s. 1.

593 Ibid., s. 1.

594 Ibid., s. 2.

595 Ibid., s. 3.

než svědomitě. V časté a důkladné analýze sporů je vidět i snaha o co nejrychlejší uplatňování možné nápravy za účelem naplňování hospodářských plánů a prosperity podniků (například využíváním adresných signalizací), kdy tyto tendence můžeme vidět i na vybraných příkladech arbitrážních rozhodnutí uvedených dále v tomto článku.

8.5 Kontrola činnosti státních arbitráží

Činnost a fungování státních arbitráží byly pravidelně prověřovány kontrolní skupinou, která vypracovávala zprávu o průzkumu činnosti, následně předanou kolegiu hlavního arbitra ČSSR. Například ve zprávě o průzkumu práce státní arbitráže při KNV v Košicích, provedeném ve dnech 1. až 6. února 1960, bylo hned v úvodu upozorněno na skutečnost, že počet projednávaných sporů při KNV v Košicích měl několik let po sobě klesající tendenci, když v roce 1957 připadlo na tuto arbitráž 4806 sporů, v roce 1958 bylo vyřízeno 4409 sporů a v roce 1959 již jen 2467 sporů. Kontrolní zpráva tento pokles přisuzovala reorganizaci v řízení průmyslu a stavebnictví a dále odbourávání zbytečných, bagatelních sporů. Statistika za rok 1959, kdy se k počtu 2467 vyřízených sporů připočetly nedořešené spory z roku 1958, uváděla, že z celkového počtu 2819 vyřízených věcí bylo skončeno odmítnutím pro vady 26 věcí, odstoupením 136 věcí, zastavením řízení 24 věcí, arbitrážním platebním rozkazem 825 věcí a meritorním rozhodnutím 1808 věcí. Zpráva v návaznosti na vyřízené spory konstatovala, že pracovní zatížení dvou arbitrů působících při KNV v Košicích činilo v průměru 2060 meritorních rozhodnutí ročně oproti republikovému průměru činícímu 460 rozhodnutých sporů na jednoho arbitra. Z tohoto důvodu zpráva konstatovala, že se neúměrné zatížení muselo projevit i na kvalitě jednotlivých rozhodnutí.⁵⁹⁶

Výše uvedená kontrolní zpráva pak při namátkové kontrole vybraných spisů vytýkala „zřejmé známky uspěchanosti v práci“, neúplné zjištění skutkového stavu, či že nejsou citovány právní předpisy, které státní arbitr při rozhodnutí použil, což podle názorů kontrolní zprávy ubíralo mnohým rozhodnutím na přesvědčivosti. Například ve sporu mezi Slovenskými magnezitovými závody proti Pozemním stavbám Poprad a Pozemním stavbám Košice rozhodl státní arbitr tak, že oba odpůrci byli povinni rukou společnou a nerozdílnou vrátit žadateli dokumentaci

⁵⁹⁶ Národní archiv, fond Státní arbitráž, Praha, Zpráva o průzkumu práce státní arbitráže při KNV v Košicích, provedeném ve dnech 1. až 6. února 1960, s. 3–4.

výstavby pod následky majetkových sankcí 500 Kčs za každý den prodlení. Podle kontrolního orgánu však státní arbitr opomenul existenci ustanovení § 52 zákona č. 69/1958 Sb., o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi,⁵⁹⁷ které říkalo, že solidární závazky není možné ukládat. U vícero sporů státní arbitr řízení neoprávněně zastavil s odůvodněním, že odpadl důvod řízení, například proto, že odpůrce požadovaný obnos ještě před podáním arbitrážní žádosti uhradil. Kontrolní orgán nicméně konstatoval, že v takových případech bylo nutné spor skončit zamítavým rozhodnutím, a ne zastavením řízení. V dalším sporu uplatňovala Jednota LSD Trebišov proti Spojenému velkoobchodu v Olomouci náhradu škody za rozbité láhve během přepravy ve výši 188 Kčs. Státní arbitr měl podle kontrolního orgánu pod pohrůžkou pokuty uložit žadateli předložení potřebných dokumentů, ten si však řízení zjednodušil tím, že žádost zamítl pro nepřipojení podkladů.⁵⁹⁸

V závěru kontrolní zprávy bylo hlavnímu arbitru státní arbitráže při KNV v Košicích uloženo, aby upustil od způsobu vyhotovování rozhodnutí přímo při arbitrážních jednáních a aby dbal zvýšené úrovně odůvodňování rozhodnutí. Rovněž aby zintenzivnil preventivní činnost spočívající mimo jiné v tom, že se budou arbitrážní jednání konat přímo v podnicích. Následně bylo hlavnímu arbitru uloženo, aby předsedovi KNV předkládal čtvrtletní zprávy o vyhodnocení činnosti státního arbitra z hlediska hlavních politicko-ekonomických úkolů kraje a prohloubil styky s představiteli KNV.⁵⁹⁹

8.6 Vybrané případy s možností moderace penále

V následující subkapitole budou přiblížena vybraná rozhodnutí státního arbitra z roku 1961, při kterých byla využita možnost moderace smluvní pokuty (penále). Na nich se pokusíme odpovědět na otázku, zda se

597 V § 52 zákona č. 69/1958 Sb. ze dne 8. listopadu 1958, o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi, bylo uvedeno, že „je-li několik organizací společně zavázáno nebo oprávněno, vztahuje se závazek nebo právo každé z nich jen na tu část plnění, která na ni připadá podle právní skutečnosti, kterou byl právní poměr založen. Nejsou-li části plnění jednotlivých organizací určeny, jsou organizace zavázány nebo oprávněny k částem stejným. U společných závazků založených smlouvou musí však být ve smlouvě určeny podíly, anebo stanoveno, která z organizací a do jaké doby podíly určí; jinak je smlouva neplatná. Jestliže organizace, která je povinna podíly určit, tak neučiní, je zavázána nebo oprávněna sama.“

598 Národní archiv, fond Státní arbitráž, Praha, Zpráva o průzkumu práce státní arbitráže při KNV v Košicích, provedeném ve dnech 1. až 6. února 1960, s. 4–6.

599 Ibid., s. 10.

státní arbitráž spíše držela norem zákona, či se pouštěla do extenzivnějšího rozhodování, např. na základě principů ad. V § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb. bylo uvedeno, že „snížit, popřípadě prominout majetkové sankce může arbitráž jen ve zcela výjimečných případech. Povinná organizace může o to požádat nejpozději do dvou měsíců poté, kdy obdržela vyúčtování majetkových sankcí.“ Již na tomto místě lze uvést, že možnost moderace majetkových sankcí byla státními arbitry využívána, a to do té míry, že se na její možné nadužívání rozhodly kontrolní orgány do budoucna zaměřit.

V arbitrážní žádosti ze dne 18. ledna 1961 se žadatel domáhal prominutí, případně snížení penále vyúčtovaného penalizačními vrubopisy ve výši 628 291,99 Kčs za nesplnění dodávek zboží pro vývoz podle uzavřených dodávkových příkazů. Žadatel svou žádost odůvodnil tím, že k nedodržení dodacích lhůt došlo v důsledku závad vyskytujících se na letmých nůžkách na stříhání sochorů, které žadateli dodal dodavatel. Nůžky měly poruchy nejen v době od 6. července 1960 do konce září, ale i později až do konce roku 1960. O tomto problému s letnými nůžkami byl informován i hlavní arbitr Státní arbitráže ČSSR. Odpůrce se snížením, či dokonce prominutím penále nesouhlasil vzhledem k tomu, že odpůrci samotnému hrozily velké devizové škody, které sice nemohl v danou chvíli vyčíslit, ale mohly dosáhnout značné výše, nejen pokud šlo o reklamační nároky, ale i ve věci poskytnutí náhrady škody zahraničním odběratelům. Státní arbitr při rozhodování přihlédl na jedné straně k tomu, že okolnosti žadatelem uváděné byly sice případy, které má na mysli § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb., na druhé straně však bylo přihlédnuto též ke škodě, která hrozila odpůrci ze strany zahraničních odběratelů vzhledem k tomu, že nebyla dodržena původní dodací lhůta. Vyúčtované penále proto bylo přiměřeně sníženo, ale vzhledem k hrozící možnosti požadovaných náhrad škody byl k tomuto snížení připojen dodatek, že pro případ, že by odpůrce v souvislosti s těmito dodávkami musel zaplatit více, než činí toto snížení, je žadatel povinen zaplatit odpůrci další částky až do celkové výše 628 291,99 Kčs. Státní arbitr pak na základě výše uvedeného dle § 2 vládního nařízení č. 47/1953 Sb. a § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb. a § 42 arbitrážního řádu a § 1 nařízení ministra financí č. 78/1958 Sb. rozhodl, že vyúčtované penále se z 628 291,99 Kčs snižuje na částku 314 146 Kčs.⁶⁰⁰

600 Národní archiv, fond Státní arbitráž, Praha, Rozhodnutí Státního arbitra Dr. Miroslava Vrány, č. j. 386/61/Vrá ze dne 14. února 1961.

Arbitrážní žádostí ze dne 31. ledna 1961 se žadatel domáhal zaplacení částky 162 438,05 Kčs představující penále vyúčtované třemi penalizačními fakturami. Odpůrce navrhoval snížení vyúčtovaného penále s odůvodněním, že nesplnění výrobního úkolu ovlivnily objektivní příčiny, jako provedení nutné opravy průběžné pece, porucha elektromotoru ve smyčkovém kanále, šavovitost, jakož i nedostatek pitné a užitkové vody. Odpůrce uváděl i další okolnosti, jako například nedostatečnou výkonnost přístroje. Státní arbitr při rozhodování přihlédl k tomu, že na jedné straně okolnosti uváděné odpůrcem byly případy ve smyslu § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb., které mají mimořádnou povahu, na druhé straně však odpůrce nesplnil smluvně dohodnutý termín, a proto bylo podle něj nutné, aby nesl alespoň částečně důsledky nesplnění hospodářské smlouvy. Požadované penále ve výši 162 438,05 Kčs bylo státním arbitrem sníženo na 122 438,05 Kčs.⁶⁰¹

Arbitrážní žádostí ze dne 31. ledna 1961 se žadatel domáhal snížení, případně prominutí penále, neboť v dobré víře uzavřel s jugoslávským dodavatelem hospodářskou smlouvu na dodávku odlišků rychlostních a spojkových skříní, který však svoje dodávkové povinnosti nesplnil z důvodu přecenění svých výrobních možností co do splnění nasmlouvané kvality zboží. Odpůrce navrhoval zamítnutí arbitrážní žádosti s tím, že žadatel měl možnosti, jak donutit zahraničního dodavatele k řádnému plnění smluvních závazků, nehledě k tomu, že neplnění tohoto závazku způsobilo odpůrci značné potíže ve výrobě. Odpůrce také uvedl, že mu v důsledku nesplnění této hospodářské smlouvy vznikla k době řízení škoda již 11 000 Kčs, ale blíže již částku vyčíslit nemohl. Státní arbitr při rozhodování přihlédl k tomu, že na jedné straně okolnosti uváděné odpůrcem jsou mimořádné případy ve smyslu § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb., a proto penále přiměřeně snížil, na druhou stranu však penále nebylo prominuto, neboť okolnosti uvedené žadatelem nebyly takového rázu, aby mohl státní arbitr dojít k prominutí úplnému. Státní arbitr tedy rozhodl o snížení penále z částky 204 716,40 Kčs na částku 102 358,20 Kčs.⁶⁰²

Arbitrážní žádostí ze dne 1. února 1961 se žadatel domáhal snížení penále ve výši 231 294,40 Kčs za dodávky nekvalitního plynu, které měly být způsobeny technickými potížemi, zejména zpožděnou výstavbou části podniku. Aby žadatel nahradil chybějící množství plynu, přimíchal do dálkového plynu vodík a propan-butan. V tomto případě odpůrce

601 Ibid., č. j. 694/61/Vrá ze dne 21. února 1961.

602 Ibid., č. j. 695/61/Vrá ze dne 23. února 1961.

uvedl, že nemá námitek proti podstatnému snížení penále. Při rozhodování státní arbitr přihlédl ke skutečnosti, že v případě se vyskytovaly důvody ve smyslu § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb., a proto bylo penále podstatně sníženo. Ustanovení § 70 odst. 2 zmíněného zákona přitom žádné důvody neuvádělo, jen umožňovalo, aby ve zcela výjimečných případech arbitráž dle svého uvážení snížila či zcela prominula majetkové sankce. I vzhledem k takovéto extrémní obecnosti je velmi překvapující a nevhodné, že v odůvodnění rozhodnutí uvedení konkrétních důvodů zcela absentovalo. Uvedené uvážení lze vnímat jako projev volného rozhodování. Arbitrážní poplatek nesl žadatel, neboť nedodržel ujednání o jakosti plynu. Penále bylo sníženo na částku 57 823,60 Kčs.⁶⁰³

Arbitrážní žádost ze dne 9. února 1961 se žadatel domáhal snížení penále ve výši 32 826,60 Kčs za opoždění dodávek oceli. Žadatel uvedl, že důvodem opožděného dodání oceli byla okolnost, že se oprava pece oproti plánu protáhla o 3 dny a zároveň došlo k havarijní poruše obloukové pece, jelikož se přepálilo vnutří transformátoru rakouského původu. Proto byla pec vyřazena z provozu na dobu 23 dnů. Získaný transformátor měl pouze 65% výkonnost. Při rozhodování sporu bylo přihlédnuto k tomu, že se jednalo o čistě provozní závady, které mohly být žadatelem závčas odstraněny, kdyby jim věnoval náležitou pozornost. Došlo totiž ke zjištění, že o potřebě výměny rakouského transformátoru věděl žadatel již nejméně rok, a proto mohl s dostatečným předstihem vyměnit stávající transformátor za jiný s dostatečnou kapacitou. V tomto řešeném případě tedy návrh žadatele na snížení penále neobstál, neboť se nejednalo o mimořádné případy ve smyslu § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb. Arbitrážní poplatek nesl žadatel, neboť nedodržel nasmlouvané podmínky.⁶⁰⁴

V dalším případě z roku 1961 státní arbitráž rozhodovala spor z právního poměru, kdy odpůrce vyráběl pro žadatele, jakožto finální dodavatel, příslušné náhradní díly. Pro určité součástky těchto náhradních dílů byl žadatel pro odpůrce subdodavatelem. Odpůrce vyúčtoval žadateli penalizační fakturou kontraktační penále ve výši 49 802 Kčs za nesplnění objednávky u náhradních dílů pro převodovou a hřebenovou stoličnici v celkové hodnotě 711 470 Kčs. Žadatel toto penále nezaplatil a domáhal se arbitrážní žádostí snížení tohoto penále. Státní arbitr uznal důvody žadatele o snížení penále ve smyslu § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb. za dostatečné, neboť ve sporu z roku 1960 vedeném u státní arbitráže

603 Ibid., č. j. 795/61/VrÁ ze dne 28. února 1961.

604 Ibid., č. j. 877/61/VrÁ ze dne 28. února 1961.

ČSSR o reálné plnění z hospodářské smlouvy bylo zjištěno, že je možno posunout původní lhůtu dodávek žadatele pro odpůrce z toho důvodu, že žadatel jako hlavní dodavatel válcovenského zařízení mohl splnit dodávky náhradních dílů až po dodávce aktivního válcovenského zařízení v I. čtvrtletí 1961, ačkoliv kontrahováno bylo na IV. čtvrtletí 1960. Odpůrce uvedl, že mu žádná hmotná škoda nevznikla, a proto státní arbitr snížil předepsané penále na minimální částku 5 000 Kčs.⁶⁰⁵

V další kauze řešené státní arbitráží v roce 1961 prováděl odpůrce jakožto generální dodavatel stavebně montážních prací pro žadatele jako investora na základě hospodářské smlouvy stavbu. Při přijímacím řízení dne 30. října 1959 se odpůrce zavázal provést a ukončit jeřábovou dráhu na této stavbě do konce roku 1959. Jelikož odpůrce nesplnil ani další dohodnutý termín dne 30. července 1960, který byl majetkově pojištěn penálem 1 000 Kčs za každý den prodlení, vyúčtoval žadatel odpůrci penále v celkové výši 75 000 Kčs. Arbitrážním rozhodnutím se tak žadatel domáhal zaplacení penále, neboť odpůrce jej ani přes pokus o smír nezaplatil. Odpůrce ve svém vyjádření požádal o snížení penále, přičemž státní arbitr přihlédl ke skutečnosti, že šlo o dodávku pro decentralizovanou stavbu, u níž se odpůrci nepodařilo včas zajistit subdodávku montáže. U subdodavatele se podařilo zajistit tuto akci až na základě mimořádných opatření mimo plánované úkoly (socialistickými závazky), jelikož kapacita tohoto podniku byla vyčerpána preferovanými úkoly. Státní arbitr také přihlédl ke skutečnosti, že se v jiném sporu vedeném u státní arbitráže při NV hl. m. Prahy odpůrce dobrovolně zavázal k provedení prací bez ohledu na prekluzi, a proto bylo penále sníženo na částku 35 000 Kčs.⁶⁰⁶

Konečně v posledním ze sondážně identifikovaných a následně analyzovaných případů rozhodovala státní arbitráž spor, kdy na základě nesplnění termínů pro dodávku dokumentace vyúčtoval žadatel odpůrci penále ve výši 787 500 Kčs. Pokus o smír se nezdařil a dokumentace jednak byla potřebná pro pokračování samotné výstavby, jednak zde také vyvstalo riziko, že bude stavba vykazovat vady, které se budou bez dokumentace opravovat nesprávně. Žadatel na všechny tyto skutečnosti odpůrce upozorňoval s tím, že odpůrci bude vyúčtována náhrada škody. Odpůrce ve svém vyjádření uvedl, že je nesporné, že dodávky dokumentace nebyly uskutečněny, současně však uvedl důvody, pro které se tak nestalo.

605 Národní archiv, fond Státní arbitráž Praha, Rozhodnutí Státního arbitra Dr. Jana Dejmků
č. j. 470/61/Dej ze dne 21. února 1961.

606 Ibid., č. j. 554/61/Dej ze dne 21. února 1961.

Jelikož bylo ze strany zahraničního dodavatele Německé demokratické republiky⁶⁰⁷ vyvoláno několik arbitrážních sporů o reálné plnění, požádal odpůrce v zájmu plnění těchto dodávek na základě podmínek RVHP o zaplacení penále zahraničním dodavatelem. Při provádění důkazů podle § 19 arbitrážního řádu bylo zjištěno, že původní dodávky se zahraničním dodavatelem byly kontrahovány v termínech na II. čtvrtletí roku 1961 a teprve až poté došlo na základě vládního usnesení ke zkrácení termínů uvedení do provozu k 1. květnu 1961. Zahraniční dodavatel na změnu dodacích lhůt nepřistoupil a pouze mimosmluvně přislíbil, že zařízení bude dodáno tak, aby byl zkrácený termín uvedení do provozu dodržen. Aby byly termíny ze strany zahraničního dodavatele i přes nenadálé potíže dodrženy, byla ustavena Mezinárodní brigáda socialistického pracovního společenství mezi NDR a ČSSR, jejímž úkolem bylo zajistit vládní termín uvedení linky do provozu, přičemž tato brigáda měla zajistit i dodávky dokumentace, které byly neustále urgovány. Přes všechna opatření však k včasnému dodání potřebné dokumentace ze zahraničí nedošlo. V době řízení u státního arbitra byl největší zájem na dodání zařízení v takových termínech, aby byl zajištěn vládní úkol uvedení třetí linky do provozu, a protože formální závazek zahraničního dodavatele byl na termín daleko pozdější, obrátil se náměstek předsedy vlády a předseda SPK na ministra zahraničního obchodu se žádostí, aby v zájmu zajištění vládního termínu, který není se zahraničním dodavatelem smluvně podchycen, bylo upuštěno od vymáhání penále a další sankce aby nebyly uplatňovány. Ministr zahraničního obchodu této žádosti vyhověl s tím, že předpokládal, že obdobným způsobem bude postupováno i v tuzemsku. Vzhledem k uvedeným skutečnostem požádal odpůrce hlavního arbitra ČSSR o snížení majetkových sankcí. Hlavní arbitr ČSSR doporučil snížit majetkové sankce s ohledem na uvedené důvody na 70 000 Kčs. V tomto rozhodnutí byl také užit § 15 vládního nařízení č. 47/1953 Sb., podle něhož arbitráž není vázána návrhy stran a v případě, že zjistí důležité důvody, které opravňují k použití § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb., může právem účtované majetkové sankce snížit bez ohledu na to, zda byla dodržena dvouměsíční lhůta k tomu stanovená.⁶⁰⁸

607 Dále též jen jako „NDR“.

608 Národní archiv, fond Státní arbitráž Praha, Rozhodnutí Státního arbitra Dr. Vlasty Trylčové č. j. 555/61/Try ze dne 9. února 1961.

8.7 Zhodnocení uvedených rozhodnutí

Z analýzy uvedených rozhodnutí a ze souborných kontrolních zpráv vyplývá, že se možnost moderace smluvní pokuty v případě arbitrážních sporů hojně využívala a návrhu na využití § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb. bylo často minimálně do nějaké míry vyhověno. V mnohých prostudovaných případech bylo penále sníženo dokonce o více než polovinu. Všechna výše popsaná rozhodnutí se vyznačovala stručností, která byla v některých odůvodněních využití moderace smluvní pokuty až překvapivá. Je patrné, že na důkladnější zhodnocení okolností případu i jejich popis v rozhodnutí nebyl v době vypracování rozhodnutí dostatek času, neboť je z textu zřejmé, že se některé informace pouze přednesly na jednání, aniž by se poté adekvátně odrazily v odůvodnění rozhodnutí (což ostatně odpovídá výtkám kontrolní komise, která „uspěchanosti“ rozhodnutí dává za vinu nepřesvědčivost argumentace). Analyzovaná arbitrážní rozhodnutí se vyznačovala nejen nedostatky spočívajícími ve stručnosti a nedůslednosti odůvodnění, ale i nedostatky formálními, jelikož z analyzovaných rozhodnutí nebylo jasné patro, u jakého arbitrážního orgánu byla vydána (podle § 39 arbitrážního řádu má rozhodnutí obsahovat název arbitráže).

8.8 Dílčí závěr

I přes zjevné nedostatky co do obsahu i formy se přístup i znění jednotlivých rozhodnutí státní arbitráže ve zkoumaném období zdají být v souladu se smyslem celého arbitrážního řízení. Institut státní arbitráže představoval snahu o co nejrychlejší vyřešení sporů, aby podniky mohly pokračovat v hospodářské činnosti bez nejistoty, která obestírala zdlouhavá soudní řízení, a zároveň aby bylo skrze arbitra využito výchovné působení či nepřímé řízení národního hospodářství, kdy během arbitrážního řízení mohl arbitr vyřešit i problémy, s nimiž se podniky potýkaly (viz např. rozhodnutí č. 9). Byla také možnost si povšimnout snahy o aktivní řešení problémů s plněním hospodářských závazků na politické a mezinárodní úrovni, což bylo ostatně v souladu s jednou z forem činnosti státní arbitráže – spoluprací v oblasti řešení právních problémů mezinárodní hospodářské spolupráce zemí RVHP. Fungování národního hospodářství skrze národní podniky vyžadovalo rychlejší řešení sporů z hospodářských smluv a zároveň byla potřebná znalost poměrů ve výrobních podnicích. Státní arbitráž skrze svá oprávnění a personální

obsazení sloužila těmto cílům lépe než formální soudní řízení. Je ovšem třeba si uvědomit, že státní arbitráž v hospodářském právu svou rozhodovací činností vlastně nahrazovala soudní aplikační praxi.

V časovém úseku let 1958 až 1961, na která se kapitola zaměřila, byly rozhodnuty tisíce sporů vedené pro nejrůznější porušení hospodářských smluv, z nichž některá měla i mezinárodní přesah. Z prostudovaných archivních materiálů bylo zřejmé, že požadavky, které byly na státní arbitráž kladeny, byly přinejmenším formálně dodržovány, a jelikož docházelo k pravidelným kontrolám jednotlivých státních arbitráží, obsahovaly kontrolní zprávy i konkrétní doporučení, jak zefektivnit a zlepšit činnost konkrétního pracoviště s ohledem na jeho personální obsazení.

Co se týče analýzy sondážně vybraných případů ohledně naplnění zákonného ustanovení o možnosti moderace smluvní pokuty/penále, lze říci, že ze zkoumaných rozhodnutí i kontrolních zpráv vyplynulo, že možnost moderace byla hojně využívána, a ne zřídka se částka snížila o více než polovinu. Ačkoli měla být moderace smluvní pokuty/penále využívána v souladu s § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb. ve výjimečných případech, prostor pro interpretaci tohoto ustanovení byl široký a odůvodnění analyzovaných rozhodnutí byla často příliš stručná či téměř absentující, než aby ony výjimečné případy a okolnosti dostatečně konkretizovala. Jestliže zákon možnost poměrně široké diskrece u moderace smluvní pokuty státní arbitráži přiznával, domníváme se, že státní arbitráž šla u interpretace předmětných zákonných ustanovení v mnohých případech i přes racionálně očekávanou hranici. Lze tedy shrnout, že ve zkoumaném období umožňovalo ustanovení § 70 odst. 2 zákona č. 69/1958 Sb. volné rozhodování arbitráže ve věci, a ještě k tomu bylo využíváno nad rámec zákonné normy.

Kapitola IX

Analýza rozhodovací činnosti Státního soudu v Praze – případ Kafka a spol.

9.1 Úvod

„Poúnorový lidově demokratický stát stále více uplatňoval funkce diktatury proletariátu. Kromě vnějších vlivů, které na tento proces působily a z nichž nejdůležitější byly důsledky teorie o zostřování třídního boje a teze o jednotné podobě státu diktatury proletariátu, působily zejména třídní srážky a sociální napětí ve společnosti. Teorie o neustálém zostřování třídního boje stále více pronikala do vedení stranického aktivu i obyvatel a postupně deformovala jejich pohled na společnost a její problémy. Zveličovala nebezpečí třídních nepřátel, do této kategorie zahrnovala celé skupiny příslušníků středních vrstev i dělnické třídy. Mnohé z činů obyvatelstva, třeba i trestných, byly charakterizovány jako vědomý záměr třídního nepřítel. A odhalování nepřátel se často považovalo za nejučinnější způsob překonávání nedostatků.“⁶⁰⁹

Citovaný úryvek pochází ze závěrečné zprávy tzv. Pillerovy komise o politických procesech a rehabilitacích v Československu⁶¹⁰ v letech 1949–1968, která měla za úkol připravit podklady pro rehabilitaci osob odsouzených v 50. letech 20. století v ČSR během období tzv. politických procesů, u kterých by jejich procesy byly vyhodnoceny jako porušující zásady socialistické zákonnosti. Zmíněná zpráva byla vypracována na základě usnesení ústředního výboru KSČ, který v dubnu roku 1968 rozhodl v souvislosti s uvolněním poměrů v Československu.⁶¹¹

609 O procesech a rehabilitacích I., in: *Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968*, Praha: Florenc 1990, s. 33.

610 Dále též jen jako ČSR.

611 K tomu také např. Mervart, Jan – Musilová, Dana: *Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa*, Hradec Králové: Historický ústav FHS UHK 2006.

Deskriptivní jazyk zprávy Pillerovy komise a nakonec ani její výsledky nepostihly ani zdaleka celý společenský rozměr, který představovalo využití práva a justičního systému po roce 1948 v Československu jako jednoho z nástrojů v rámci dobového sociálního inženýrství.

Přestože řada aspektů tohoto dějinného období byla s ohledem na právo zmapována již velmi uspokojivě, nedá se říci, že by byla všechna bílá místa bez dalšího zaplněna. Jedním z nich je také detailnější popis rozhodovací praxe někdejšího Státního soudu v Praze. Analýza fungování Státního soudu a Státní prokuratury na podkladě detailního zkoumání archivního fondu Státního soudu, který se nachází v Národním archivu v Praze, doprovázená analýzou relevantních právních předpisů a jejich vzájemné souvztažnosti, na své zpracování teprve čeká.⁶¹²

S ohledem na rozsah jeho činnosti i na cíl publikace není v možnostech této kapitoly mapovat více do podrobností činnost Státního soudu. Ve vztahu k tématu této publikace je nutné zabývat se otázkou aplikace práva rozhodováním Státního soudu ve vztahu k právním předpisům. Aplikace práva nepředstavuje izolovaný proces, naopak je úzce navázána na prostředí, v jakém je prováděna, a je tedy spojena s celou řadou socioekonomických, společenských, ideologických a dalších faktorů, které ji definují a utvářejí. Zejména ideologická rovina zmíněné problematiky představuje klíčový bod naznačeného tématu.⁶¹³ Je třeba důsledně odlišovat normativní roviny a teoretickou či normou předpokládanou vizi její aplikace, která je ve zkoumaném období činnosti Státního soudu proklamována, a následně skutečnou aplikační praxi, „žijícím právem“, tak jak nám jej zprostředkovávají dostupné archivní prameny.

9.2 Státní soud a jeho povaha

Státní soud byl zřízen na základě zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu, a jednalo se o specializovaný soudní orgán příslušný rozhodovat o deliktech spáchaných podle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidové demokratické republiky. Tyto zvláštní předpisy byly vytvořeny podle inspirace prvorepublikovou právní úpravou z roku 1923. Prvorepublikové

612 Více např. Blažek, Lukáš – Němečková, Daniela: Statistické zhodnocení revize retribuice v roce 1948 a počátku činnosti Státního soudu, in: *Kritická analýza pramenů. Sborník ze IV. česko-slovenského právněhistorického setkání doktorandů a postdoktorandů na Právnické fakultě Univerzity Karlovy*, Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, s. 17–27.

613 K tomu např. Kühn, Zdeněk: *Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu*, s. 60–92.

předpisy⁶¹⁴ nejen že byly vzorem zmíněné právní úpravy přijaté po roce 1948, ale dokud neměl komunistický režim k dispozici vlastní vyhovující úpravu, platila a byla používána právě prvorepubliková právní úprava, a to i co se týče trestního práva. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky byl pak v podstatě inkorporován do první hlavy zvláštní části zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon.⁶¹⁵

Prvorepublikové zákony na ochranu republiky a o státním soudu nereflekovaly plně novou realitu týkající se potlačení politické opozice a dalších názorových odpůrců či určitých sociálních skupin, jež byly považovány za nežádoucí. Nový Státní soud byl zřízen pro území celé Československé republiky. To mělo dle důvodové zprávy zajistit jeho jednotné rozhodování. Systém přidělování soudců měl také být pojistkou, že u Státního soudu budou působit jen zkušení a prověření soudci.⁶¹⁶ Můžeme soudit, že cílem této úpravy bylo zabezpečit výkon soudnictví v určitých případech prostřednictvím specializovaného soudního orgánu do doby, než bude justice spolehlivě pod kontrolou režimu.⁶¹⁷

Zákon o státním soudu z roku 1948 také přímo naplňoval ustanovení § 140 odst. 3 Ústavy 9. května, které požadovalo zakomponování soudců z lidu do soudní soustavy. Funkce soudce z lidu byla podle zmíněného zákona o státním soudu občanskou povinností a podmínkou byl věk mezi 35.–60. rokem a také aby byla tato osoba zapsána ve stálých voličských seznamech. Soudci z lidu byli jmenováni vládou na návrh krajských národních výborů na období jednoho roku. Takovou funkci mohla pochopitelně vykonávat pouze osoba, která dostatečně konvenovala ideovým představám krajských stranických orgánů.⁶¹⁸

Příslušnosti Státního soudu podléhaly také osoby mladistvé a osoby vojenské. Státní soud byl příslušný rozhodovat o zločinech, u kterých zákon stanovil trest smrti nebo trest odnětí svobody delší než deset let, nebo o jiných zločinech nebo přečinech, pokud navrhl projednání ve-

614 Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky (dále též jen jako „zákon na ochranu republiky“) a zákon č. 51/1923 Sb. z. a n., o státním soudu (dále též jen jako „zákon o státním soudu“).

615 Dále též jen jako „TZ 1950“.

616 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu* (online), https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0095_02.htm.

617 Portman, Kateřina a kol.: *Třídní (ne)spravedlnost. Proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2020, s. 100.

618 K tomu např. Prouza, Daniel – Hájek, Michal: Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přísedící ano či ne?, *Trestněprávní revue* 2010, č. 7 (2010), s. 201–208.

řejný žalobce. Státní prokurátor nemusel svůj návrh, na základě kterého měla být věc projednána před Státním soudem, nijak odůvodňovat.⁶¹⁹

Státní soud rozhodoval prostřednictvím pětičlenných senátů, které se skládaly ze dvou soudců z povolání, dva členové měli být soudci z lidu. Soudci z lidu se však mimo hlavní přelíčení účastnili rozhodování, jen pokud to zákon výslovně stanovil. Jednalo se o postup dle ustanovení §§ 37 a 38 zákona o Státním soudu, tedy institutu obnovy řízení a prominutí a zmírnění trestu, kdy vyloučení účasti soudců z lidu na rozhodování senátu by mohlo znamenat obcházení účasti soudců z lidu na rozhodování ve věci samé. Klíčovou roli v souvislosti s určováním složení senátů měl prezident Státního soudu. Měl také právo předsedat kterémukoli zasedání senátu s výjimkou těch, pro které byl vyloučen.⁶²⁰

Zákon o Státním soudu upravoval speciálním způsobem právo na obhajobu. Ustanovení § 26 zmíněného zákona stanovilo, že v řízení před Státním soudem mohl obhajovat pouze advokát zapsaný do zvláštního seznamu, který sestavovalo ministerstvo spravedlnosti ve spolupráci s ministerstvem národní obrany. Do seznamů byli advokáti zapisováni na základě žádostí, ale z důvodu nedostatku někteří též z moci úřední. U advokátů, kteří měli být do seznamu zapsáni, bylo nejdříve ministerstvem spravedlnosti provedeno předběžné šetření ohledně jejich stranického smýšlení. Seznamy byly následně průběžně revidovány a advokáti, kteří nebyli z politických či jiných důvodů shledáni jako vyhovující, byli ze seznamu vyškrtáváni. Za tím účelem byli advokáti průběžně hodnoceni.⁶²¹ V kontextu dalších požadavků na obhájce ve sledovaném období⁶²² a také s ohledem na procesní praktiky před Státním soudem se jednalo o devaluaci hodnot advokacie a rovněž práva na obhajobu. Už to samo o sobě výrazně ovlivňuje charakter rozhodování Státního soudu.

Rozhodování Státního soudu mělo vycházet ze zásady materiální pravdy, tedy mělo jít teoreticky o maximalizaci zjišťování skutkového stavu věci. Pro rozhodování soudu byly v živém právu klíčové obvykle však jen důkazy provedené během hlavního líčení připravené prokuraturou. Systém Státního soudu tedy podle závěrů Pillerovy komise degradoval soudní mechanismus pouze na výkonnou funkci, tedy v řadě případů na

619 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 232/1948 Sb.*

620 Ibid.

621 Národní archiv, fond Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Obhájci před státním soudem – šetření ze dne 9. ledna 1952.

622 Jüttner, Alfred: Socialistický obhájce, *Právník* 91, č. 8 (1952), s. 516–517.

reprodukcí rozhodnutí předem daných instrukcí stranických orgánů.⁶²³ Lze doplnit, že spíše než s instrukcemi stranických orgánů se ve spisech často setkáváme s velmi aktivní rolí orgánů činných v trestním řízení, zejm. bezpečnostních a prokuratury.

Zdeněk Kühn vidí soudce ve zkoumaném období jako „budovatele socialismu“. Uvedl: „Během stalinismu je posláním soudců zcela otevřeně politické, soudci mají jasně artikulovat marxistickou politiku a její principy ve svých rozhodnutích.“⁶²⁴ Podle uvedeného autora v prvních letech komunistické diktatury mělo mít rozhodování soudců podobu převážně volné aplikace práva. Ideologie volného soudcovského rozhodování měla představovat odmítnutí vize soudcovské činnosti jako aplikaci předem daných standardů, ať již v procesní, či hmotněprávní rovině obsažené v právních předpisech. „Ideologie volného soudcovského rozhodování sice nevylučuje roli sylogismu v právu, dává mu však velmi malou roli a zdůrazňuje především volné úvahy soudce při rozhodování výkladových problémů.“⁶²⁵

Dominance volné aplikace práva byla v uvedené teoretické konstrukci demonstrována na příkladu přímé aplikovatelnosti ústavy a možnosti přezkumu ústavnosti. Ovšem dělo se tak výběrově, v závislosti na potřebách režimu. V případě trestního soudnictví mělo nicméně jít spíše o mimořádné případy: „Naopak v trestních případech, pokud by se snad mohla ústavní práva aplikovat ve prospěch obviněného, se ústavní diskuse nikdy neobjevila. Pokud se tomu tak výjimečně stalo, soudy zdůrazňovaly omezenou povahu působení ústavních práv.“⁶²⁶

V návaznosti na uvedenou teoretickou konstrukci se v této kapitole v rámci analýzy případové sondy pokusíme proto odpovědět na otázku, zda se, minimálně v případě trestního soudnictví, konkrétně v rozhodovací praxi Státního soudu, jednalo o zmiňovaný soudcovský aktivismus odvíjející se od postavení soudce jako činitele spoluvytvářejícího ideové předpoklady pro rozvoj společnosti budované na vážně prezentovaných poznatcích marxistického vědeckého světového názoru. Dalším předmětem výzkumu bude v této kapitole pokus o identifikaci Státního soudu jako prodloužené ruky stranických orgánů manifestujících tímto způsobem své mocenské postavení.

623 Vorel, Jaroslav – Šimánková, Alena – Babka, Lukáš: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2004, s. 322.

624 Kühn, Zdeněk: *Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu*, s. 60–92.

625 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 237.

626 *Ibid.*, s. 35.

Pro účely této kapitoly ještě uvedme normativní znění skutkových podstat v TZ 1950, o nichž bude řeč v analýze sondy konkrétního případu. Šlo o trestný čin velezrady a trestný čin sdružování proti republice. Trestný čin velezrady byl vymezen následovně: „Kdo se pokusí a) zničit samostatnost nebo ústavní jednotu republiky, b) odtrhnout od republiky část jejího území, c) zničit nebo rozvrátit lidově demokratické státní zřízení nebo společenský řád republiky, které jsou zaručeny ústavou, nebo d) násilím nebo pohrůžkou násilí znemožnit ústavní činnost presidenta republiky nebo jeho náměstka, zákonodárného sboru, vlády nebo sboru pověřenců, bude potrestán odnětím svobody na deset až pětadvacet let nebo na doživotí.“ Sdružování proti republice zákon definoval takto: „Kdo se s někým spolčí v úmyslu podvracet samostatnost, ústavní jednotu nebo územní celistvost republiky anebo její lidově demokratické státní zřízení nebo společenský řád, které jsou zaručeny ústavou, bude potrestán odnětím svobody na tři měsíce až pět let; podmíněné odsouzení je vyloučeno.“

Kvalifikace citovaného trestného činu velezrady byla velmi často přítomna v případech projednávaných před Státním soudem v Praze.⁶²⁷ Je nutné si připomenout, že tento trestný čin byl v zákoně č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, vymezen úmyslně velmi široce. Odpovídalo to skutečným důvodům, z jakých byl tento právní předpis přijat. Chráněným objektem byla samostatnost nebo ústavní jednotnost republiky, jednotnost jejího území, lidově demokratické zřízení, společenská nebo hospodářská soustava republiky a znemožnění ústavní činnosti nejvyšších státních představitelů. To vše navíc již ve stadiu pokusu.⁶²⁸ Je jasné, že takto nejasné a neurčité vymezení trestného činu otevíralo široké možnosti zcela účelové aplikaci práva. V kontextu tohoto trestného činu se proto nikoli neprávem často hovoří o „gumovém“ nebo „kaučukovém“ zákonodárství. Tato právní úprava byla následně převzata v důsledku rekodifikace (tzv. „Právníká dvouletka“) do zákona č. 86/1950 Sb. trestního zákona.⁶²⁹

Druhým uvedeným trestným činem ve zkoumaném případě bylo sdružování proti republice podle ustanovení § 80 zákona č. 86/1950 Sb.

627 Tento závěr pochází mimo jiné z působení autorky v Národním archivu, kdy se podílela na digitalizaci fondu Státní soud Praha.

628 K tomu také např. Gebauer, František a kol.: *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989. Statistický přehled*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993.

629 K tomu Blažek, Lukáš: *Rekodifikace trestního práva hmotného*, in: Bláhová, Ivana a kol.: *Právníká dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*, Praha: Auditorium 2014.

trestního zákona. Skutková podstata tohoto trestného činu spočívala v založení organizace „v úmyslu podvracet samostatnost, ústavní jednotu nebo územní celistvost republiky anebo její lidově demokratické státní zřízení nebo společenský řád, které jsou zaručeny ústavou“. Pokud porovnáme objekty trestného činu velezrady a sdružování proti republice, můžeme dospět k závěru, že se značně překrývají. Liší se hlavně formou páchaní trestné činnosti, kdy ve druhém uvedeném případě musí jít o skupinu pachatelů. Chráněné hodnoty jsou v obou případech ale v zásadě totožné. Nutno dodat, že v tomto kontextu tedy příliš nedává smysl v zákoně uvedený mírnější trest v případě sdružování proti republice, vezmeme-li v úvahu, že z dikce zákona by mohlo plynout, že se jedná o totožné jednání jako v případě trestného činu velezrady, ovšem s tím rozdílem, že se tak děje prostřednictvím organizované skupiny. To je totiž obvykle chápáno jako okolnost spíše přitěžující.

9.3 Aplikační praxe – případ Kafka a spol.

Trestní řízení v případě Státního soudu v Praze označovaném někdy jako „Kafka a spol.“, někdy „S. N.“ započalo podáním trestního oznámení ze dne 17. listopadu 1950.⁶³⁰

Případ se týkal skupiny mladých lidí, kteří nebyli zcela spokojeni s vývojem událostí po únoru 1948. Jednalo se celkem o 15 osob. Nejmladšímu z obviněných V. B. bylo v době procesu 16 let, nejstaršímu obviněnému J. H. bylo 26 let.⁶³¹

„Skupina“ sestávala z mladých učňů a dělníků, kteří byli propojeni především s ohledem na jejich povolání v podniku S. N. a na jejich předchozí skautské aktivity. Všichni měli být členy skupiny, která byla vyšetřujícími orgány označena jako „teroristická skupina Děti Eduarda Beneše“.⁶³²

Úkoly „skupiny“ měly dle prokuratury spočívat hlavně v rozbíjení vývěsních skříněk Komunistické strany Československa⁶³³ a Československého svazu mládeže⁶³⁴, rozšiřování a zhotovování letáků s protistátním obsahem, zapálení státního statku, zničení hydroelektrárny, zapálení

630 Národní archiv, fond Státní prokuratura Praha, sp. zn. SPtI//III 198/1950, Deník v trestní věci.

631 Ibid., Obžaloba.

632 Ibid., Obžaloba.

633 Dále též jen jako „KSČ“.

634 Dále též jen jako „ČSM“.

motorového vlečného člunu, poškození signalizačního zařízení na železnici, zapalování cisternových vozů fosforovými bombičkami, poškození kolejnic na železničním mostě, přehazování výhybek, přepadení skladiště zbraní lidových milic a sabotáží na pracovišti.⁶³⁵

V listopadu roku 1950 byli výše jmenovaní vyslýcháni Státní bezpečností. Jeden z později obžalovaných Z. P., zámečnický učeň, například v protokolu o výslechu ze dne 9. listopadu 1950 uvedl: „Již od roku 1938 jsem vyhledával kamarády, se kterými jsme prováděli takzvaný ‚divoký tramping‘. Brali jsme si vzor k těmto výletům z různých dobrodružných románů, rodokapsů apod. a snažili jsme se přizpůsobit jejich hrdinům. Tato naše činnost byla hlavně v poslední době často kritizována organizacemi ČSM a odsuzována příslušníky KSČ. Při častých schůzkách naší trempske skupiny jsem dával najevo, že nesouhlasím s postupem příslušníků komunistické strany a ČSM, protože nám zakazují naše záliby. Můj záporný postoj k dnešnímu zřízení poznal R. K. a navrhl mi, abych vstoupil do ilegální protistátní skupiny. Bylo to asi v květnu 1950. Já jsem mu slíbil, že se do činnosti v jeho protistátní organizaci zapojím, a vypytał jsem se jej, jakou provozují činnost, načež on mi vysvětlil, že úkolem ilegální organizace je provádění sabotáží v průmyslu. V tomto rozhovoru mi dále řekl, že on úmyslně rozbíjí speciální žárovky vysoké svítivosti v továrně NP S. v N., jak jsem podrobně uvedl v informačním protokolu. [...] Při další schůzce s K. mi navrhl, abychom nějakým způsobem vyhodili do vzduchu hydroelektrárnu. Na můj dotaz, kde vezme destrukční nálož, mi odpověděl, že má možnost sehnat v továrně výbušnou látku zn. „Trawex“. Na moje námitky, že je to velmi nebezpečný plán, mi K. odpověděl, že musíme něco dělat, aby lidé věděli, že naše protistátní skupina existuje.“⁶³⁶

Z citovaného úryvku celkem jasně plyne, že cíle uvedené skupiny byly v nemalé míře nereálnými fantaziemi mladých lidí, kterým režim narušoval jejich volnočasové aktivity a snažil se je povinně organizovat. Při posuzování relevance podobných výpovědí je také nutné brát v úvahu okolnosti, za kterých byly pořízeny. Bylo již v minulosti dostatečně prokázáno, že výslechy prováděné Státní bezpečností byly vedeny nátlakovým způsobem.⁶³⁷

635 Národní archiv, fond Státní prokuratura Praha, sp. zn. SPtI/III 198/1950, Obžaloba.

636 Národní archiv, fond Státní soud Praha, sp. zn. 4 Ts I 15/51, Protokol o výslechu Z. P.

637 K tomu např. Kaplan, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*, Brno: Doplněk 1999 nebo Paleček, Pavel: *Justiční vraždy a mučení. Vojenská rozvědka a justice o sobě*, Brno: Amerfo, o. p. s., ve spolupráci s Moravským zemským muzeem 2020.

Na základě trestních oznámení byla vypracována obžaloba, která nese datum 2. května 1951. Dle obžaloby založili R. K. s A. V., F. V. a V. P. někdy mezi červencem a listopadem v N. ilegální (slovy meziválečné právní úpravy tajnou) organizaci, jejímž cílem mělo být „pracovat proti lidově demokratickému zřízení různými protistátními akcemi, jako sabotážními a teroristickými činy, rozšiřováním letáků, podáváním zpráv do zahraničí. Členové této organizace nazvané ‚Děti Eduarda Beneše‘ skládali přísahu věrnosti do rukou velitele, konali pravidelné schůzky, na kterých se domlouvali o jednotlivých protistátních činech.“⁶³⁸

R. K. byl obžalobou označen za vedoucí osobu organizace, měl se podílet na sabotážních akcích, a měl dokonce v továrně v N. odcizit důležité plány, kterých měla skupina později použít k sabotážním akcím. Bylo mu také kladeno za vinu, že skupina pod jeho vedením zhotovovala protistátní letáky, které měly vyzývat k boji proti komunismu.⁶³⁹

Z. P. se měl podle obžaloby „vypracovat“ až na velitele jedné sekce skupiny. A. V. se pokusil v roce 1949 přejít hranici, ale to se mu nepodařilo a dostal trest odnětí svobody v délce trvání 5 měsíců. To mělo být příčinou jeho negativního vztahu k režimu a důvodem ke vstupu do ilegální organizace. F. V. měl být dalším z velitelů skupiny. Měl velet skupině, která se měla pokusit odejít za hranice a absolvovat tam parašutistický výcvik. Měl se podle obžaloby později také pokusit zapálit klišárnu, ve které pracoval. V. P. se měl mimo jiné účastnit schůzek skupiny, na kterých se plánovaly sabotáže a zapálení státního statku. Ostatní obžalované v procesu prokuratura obvinila, že se stali členy zmíněné organizace, účastnili se schůzek organizace, obstarávali tisk letáků nebo se jenom k něčemu podobnému zavázali, opatřovali prostředky k plánovaným sabotážím atp.⁶⁴⁰

Individuálně jmenované členy skupiny, tzn. R. K., Z. P., A. V., F. V. a V. P., obvinila a obžalovala prokuratura pro trestný čin velezrady podle ustanovení § 78 odst. 2, odst. 1, písm. c) zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona. Ostatním členům ilegální skupiny bylo kladeno za vinu naplnění skutkové podstaty trestného činu sdružování proti republice podle § 80 odst. 1, odst. 2 písm. b) zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona.⁶⁴¹

Vzhledem k tomu, že se v obžalobě mluvilo veskrze o plánování a úkolech, lze na základě dochovaných podkladů usuzovat, že u plánů také zůstalo a téměř nic z plánů skupiny se zřejmě neuskutečnilo. Po-

638 Národní archiv, fond Státní prokuratura Praha, sp. zn. SPTI/III 198/1950, Obžaloba.

639 Ibid.

640 Ibid.

641 Ibid.

kud by byl tento trestný čin doložen, obžaloba by jistě tuto skutečnost v navržených důkazech neopomněla. Doloženo bylo jen poničení signalizačního zařízení na trati.

Se znalostí jiných případů řešených před Státním soudem lze rovněž přemýšlet o míře skutečných plánů členů skupiny a do jaké míry šlo pouze o konstrukt Státní bezpečnosti. Vzhledem ke skutečné možnosti členů skupiny získat například výbušniny, o kterých se protokoly a obžaloba zmiňují, a ke skutkovým zjištěním lze vznést úvahu, nakolik bylo naplněno alespoň stadium přípravy trestného činu a nakolik šlo jen o silácká prohlášení, ovšem s omezenou trestněprávní kauzalitou.

Další hypotézou, nad kterou je dobré se zamyslet, je otázka připravenosti procesu a dodržení procesních zákonných norem. Jednou z indicií je účast prokurátorek, jež figurovaly v řadě dalších politických procesů.⁶⁴² Ve fondu Státní prokuratury Praha Národního archivu se například dochoval velmi pozoruhodný dokument nazvaný Zápis o poradě o organizaci procesu „S.- N.“ ze dne 18. května 1951.

Zápis začíná promluvou prokurátorky, ve které shrnula náležitosti předmětné skupiny. Hovořila také o rozšíření obžaloby o další skutečnosti. Na poradě se také probíralo, jak bude veřejné líčení konkrétně vypadat. Měla se ho účastnit veřejnost v podobě delegací ze závodů, závodní milice, učňové a funkcionáři KSČ a ČSM, zástupkyně Svazu československých žen, především z Mělníka, tedy z místa, kde se „trestná činnost“ odehrávala. Počítalo se až se 70 osobami s poznámkou, že „ze řad dělníků nebylo by vhodné zvat více než 60–70 lidí s ohledem na absenci“.⁶⁴³ Zápis o poradě se o obhájících obviněných zmiňoval tak, že: „Advokáti budou vybráni a ustanoveni soudem v dohodě s prokurátorem.“ Soudce i prokurátorka s obhájci měli promluvit těsně před procesem i během procesu.⁶⁴⁴ Nutno podotknout, že vzhledem k počtu obžalovaných se jeví počet obhájců, kteří byli tři,⁶⁴⁵ jako velmi nedostačující, když bezpochyby mohlo v průběhu řízení dojít ke konfliktu zájmů jednotlivých obviněných.

Proces se též vyznačoval posílením principu veřejnosti, když na návrh prokuratury se měl proces konat přímo na pracovišti obviněných, a prin-

642 Národní archiv, fond Generální prokuratura Praha, A. P. – osobní spis; Národní archiv, fond Generální prokuratura Praha, R. I. – osobní spis. K tomu také např. Bláhová, Ivana a kol.: *Jménem republiky!*.

643 Národní archiv, fond Státní prokuratura Praha, sp. zn. SPTI//III 198/1950, Zápis o poradě o organizaci procesu „S.-N.“ ze dne 18. 5. 1951.

644 Ibid.

645 Národní archiv, fond Státní soud Praha, sp. zn. 4 Ts I 15/51, Nařízení hlavního líčení.

cipem vlivu třídního původu, když prokurátorka uvedla, že obvinění byli dělníci, a z toho důvodu upozornila na to, že „vzhledem k původu obviněných nepřicházejí v *úvahu velké tresty*“.⁶⁴⁶ Hlavní líčení se konalo ve dnech 29.–31. května 1951. Hlavní líčení mělo vzhledem k výše řečenému mj. manifestační charakter a sestávalo z opakování údajné trestné činnosti obviněných tak, jak byla vylíčena ve výslechových protokolech, a z provedení důkazů.⁶⁴⁷

Podle rozsudku ze dne 31. května 1951 byli všichni obžalovaní shledáni vinní. R. K., Z. P., A. V., F. V. a V. P. odsoudil Státní soud pro trestný čin velezrady podle ustanovení § 78 odst. 2, odst. 1 písm. c) TZ 1950 k trestu odnětí svobody 4 roky (R. K.), 3,5 roku (Z. P.), 10 let (A. V.), 5 let (F. V.) a 4 roky (V. P.).

K. B., J. H., J. T., O. J. a J. M. byli odsouzeni podle § 80 odst. 2 ve spojení s § 60 odst. 2 TZ 1950, nadto u K. B., J. T. a O. J., ve spojení s § 30 odst. 2 písm. g) TZ 1950, k nepodmíněnému trestu odnětí svobody 3 roky pro K. B., 2 roky pro J. H., J. T. a J. M. a konečně k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na 14 měsíců pro O. J.

V. B., J. R., A. Š. a Z. U. byli pro trestný čin sdružování proti republice odsouzeni podle § 60 odst. 2 TZ 1950 k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na 1 rok pro V. B., J. R., A. Š., resp. na 10 měsíců pro Z. U.

Š. Š. byl odsouzen podle ustanovení § 165 odst. 1 ve spojení s § 30 TZ 1950 k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 10 měsíců. V jeho případě soud zmírnil kvalifikaci obžaloby a uznal jej vinným pouze z neoznámení trestného činu.⁶⁴⁸ Podle odůvodnění rozsudku měli obvinění rozvracet hospodářský život, aby byla připravena půda pro převrat a zničení lidově demokratického uspořádání, ve které obvinění měli doufat: „Očekávali také, že za svoji protistátní činnost budou při zvratu kapitalisticky obviněni.“⁶⁴⁹

Za pozornost také stojí, zda se projevil zmíněný vliv třídního původu, tj. skutečnost, že většina obviněných byli učni nebo byli z dělnických rodin, na odůvodnění Státního soudu. Ten v rozsudku uvedl: „Příčiny, proč obvinění, zejména mladiství se trestných činů dopouštěli a svým původem patří mezi pracující, shledává soud to, že se jim nedostalo řádné výchovy v rodinách [...], aby se obviněným dostalo politického rozhledu, aby si uvědomili svoji třídní skutečnost a povinnost občana

646 Národní archiv, fond Státní prokuratura Praha, sp. zn. SPtI//III 198/1950, dokument s názvem „Pro soudr. B.“.

647 Národní archiv, fond Státní soud Praha, sp. zn. 4 Ts I 15/51, Protokol o hlavním líčení.

648 Národní archiv, fond Státní soud Praha, sp. zn. 4 Ts I 15/51, Rozsudek.

649 Ibid.

naší lidově demokr. republiky. Proto podlehlí všichni obvinění vlivům mládežnických organizací vedených v reakčním duchu a existujících v *Československé republice vedle ČSM před únorem 1948*, a domnívali se, že mladý člověk může *žít* úplně bez povinností vůči kolektivu pracujících, lidu a vůči své vlasti.⁶⁵⁰

Uvedený případ je s ohledem na osoby obviněných i charakter jejich jednání příkladem dobové aplikace práva. Vzhledem k tomu, že obvinění byli mladí lidé s omezenými možnostmi své úvahy připravit či provést (dělníci a učni S. N.), lze si položit otázky, zda bylo vůbec dosaženo příslušného stadia trestného činu, upozornit na akcesoritu účastenství a uvážit, zda jednání naplnilo tak rozsáhlou kriminální činnost, která jim byla kladena za vinu a pro kterou nakonec byli také odsouzeni. V průběhu výslechů není nikterak patrná žádná snaha příslušných orgánů činných v trestním řízení zkoumat nebezpečnost činu pro společnost a v rámci toho např. rozlišit, jaké mohly být vážně míněné sabotáže a co už je za hranou reálně uskutečnitelných činností osob, které stanuly v tomto případě před Státním soudem. Plány obviněných často vyznívaly téměř jako románové.⁶⁵¹

9.4 Dílčí závěr

Na základě rozboru vybraných aspektů konkrétního případu procesu Státního soudu „Kafka a spol.“ je možné konstatovat několik poznatků z hlediska aplikace platné právní úpravy, ale rovněž i pravděpodobné role soudců a dalších účastníků trestního procesu.

Právní úprava hodnocená v této kapitole (TZ 1950) vymezila zejména trestný čin velezrady natolik vágně, že hodnotit, zda se soud ve zkoumaném případě držel striktně litery zákona nebo přihlížel k principům či jiným hlediskům, lze jen velmi obtížně. Navíc je nutné vyslovit pochybnosti o relevanci posouzení skutkových zjištění předkládaných soudu orgány činnými v trestním řízení. Tento závěr také podporuje přítomnost ideologicky laděných pasáží v obžalobě i rozsudku, což bylo ovšem běžným koloritem tehdejší justiční aplikace práva.

Po zhodnocení role Státního soudu a důvodů vedoucích k jeho založení jako specializovaného orgánu rozhodujícího citlivé případy tzv. politických trestných činů se nabízí otázka ohledně aktivistické role soudců

650 Ibid.

651 Národní archiv, fond Státní soud Praha, sp. zn. 4 Ts I 15/51, výslechy obžalovaných.

v daném období a v daném soudním orgánu. Soudce totiž v letech 1948–1953 nelze vnímat odděleně od koherentního systému justice, zahrnujícího všechny orgány činné v trestním řízení, který ve svém celku představoval jeden z instrumentů k plnění úkolů dobového sociálního inženýrství. Rozhodování v případě Státního soudu bylo podle stavu poznání, které je nyní k dispozici, nezřídka degradováno na pouhou vykonavatelskou roli, kdy „živá právní činnost“ soudců byla v uvedených případech velmi omezená a nastavené mantinely onoho „živého práva“ nezřídka přímo vylučovaly aktivnější přístup bez součinnosti s prokuraturou a dalšími orgány. Stejně závěry vyplývají i z poznatků získaných sondážní analýzou konkrétního případu, který byl předmětem výzkumu v této kapitole. O skutečné podstatě procesu před Státním soudem rovněž svědčila také okleštěná role advokacie, která se omezila na formální přítomnost během hlavního líčení. Významnější role jí přidělena nebyla. Doktrína materiální pravdy se také stala pouze záminkou legitimizující soudobý výkon „spravedlnosti“.

Závěrem této kapitoly je nutné ještě konstatovat, že zde analyzovaný případ je jen další z řady případových studií. Matérie Státního soudu svým významem již dlouho volá po komplexnějším zpracování. Dokud nebude podobná celková analýza Státního soudu provedena, můžeme předkládané závěry považovat pouze za dílčí a do jisté míry úvodní.

Kapitola X

Jednotný hospodářský plán ve stínu aplikace trestního práva v 50. letech 20. století

10.1 Úvodní úvahy

Ještě před samotným koncem světové války došlo 5. dubna 1945 k zasedání vlády v Košicích, na němž byl vyhlášen nový vládní program, později též známý jako tzv. Košický vládní program. Tento dokument byl předzvěstí budoucího politického, společenského i hospodářského vývoje v poválečném Československu, jakož i změn v právním systému a přechodu k hospodářství po sovětském vzoru. To lze demonstrovat např. na článku IV Košického vládního programu, jenž uváděl: „Vláda bude od počátku uplatňovat praktickou součinnost se Sovětským svazem a to ve všech směrech – vojensky, politicky, hospodářsky, kulturně.“⁶⁵² Přijetím Košického vládního programu započal proces postupné transformace hospodářského liberalismu v centrálně plánované hospodářství, řízené a realizované prostřednictvím jednotných hospodářských plánů.⁶⁵³ Výraznou změnou pak prošla též trestní politika státu, jejíž součástí byly i nechvalně známé politické procesy. Cílem této kapitoly je analyzovat, nakolik se výše uvedené změny transponovaly na podobu trestněprávní úpravy a nakolik byla tato národohospodářská a trestní hmotněprávní normativita reflektována následnou aplikační praxí tuzemských soudů, zejména pak ve vztahu k hospodářské trestné činnosti. Použita byla především diskurzivní, kritická a historická analýza archivních materiálů z fondu Krajského soudu v Praze ze Státního oblastního archivu v Praze.

652 Národní archiv České republiky: *Košický vládní program* (online), <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>.

653 Očenašek, Radomír: *První hospodářský plán v Československu*, Brno: Studijní ústav družstevní 1947, s. 3.

10.2 Stručný historický kontext

Určitá východiska poválečného vývoje lze spatřovat již v nedostatečích obdobích tzv. první Československé republiky. Československá předválečná politická scéna se vyznačovala přílišným pluralismem, kdy se ovšem jen určitá skupina stran dostala do pozice vládnoucích stran a výsledkem toho bylo stranickopolitické uspořádání notoriетně historiografii označované jako stát stran. Často docházelo ke vzniku širokých nestabilních koalic a jejich častým změnám. Snaha o zefektivnění fungování vlády vedla ke vzniku neformálních mocenských struktur, ať už šlo o tzv. Hrad, Pětku apod., nebo také o vydávání celé řady zmocňovacích právních předpisů. Fakticky pak ale systém vypadal jinak, než by se zdálo z jeho ryze formální podoby. Průzkumy z let 1945–1946 pak ukazují, že s ohledem na výše řečené i na zkušenosti z doby nesvobody⁶⁵⁴ více než polovina občanů-voličů souhlasila po osvobození s redukcí počtu politických stran. Více než třetina dotazovaných byla dokonce otevřena ještě nižšímu počtu politických stran.⁶⁵⁵ Zároveň svou roli sehrála i hospodářská krize z roku 1929, jejíž následky bylo možno pozorovat až do počátku II. světové války. Dle slov Karla Kaplana šlo o tragické desetiletí a „hluboký sociální otřes, který podkopal důvěru v kapitalistický řád“.⁶⁵⁶

S ohledem na výše uvedené skutečnosti a některé další aspekty postupně došlo k reorientaci velké části voličů k levé straně politického spektra, zejména pak ke Komunistické straně Československa⁶⁵⁷, čemuž napomohla i aktivita komunistů v odboji a ve Slovenském národním povstání i tehdejší většinově pozitivní vnímání zásluh Sovětského svazu na osvobození Československa. Od léta roku 1945 tak KSČ zaznamenala více než dvojnásobný nárůst členů. Její aparát byl přítomný ve všech okresech a komunisté byli značně zastoupeni v národních výborech.⁶⁵⁸ Rétorika komunistů (rezonující u převážné části obyvatelstva) zdůrazňovala rozdíl mezi hospodářským liberalismem, založeným na snaze po maximalizaci individuálního zisku, a hospodářským plánováním, kdy by

654 Jednalo se o období od 30. 9. 1938 do 4. 5. 1945. Počátek stanovil ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věstníku čs. ze dne 3. srpna 1944, o obnovení právního pořádku, a konec nařízení vlády č. 31/1945 Sb., ze dne 27. července 1945, jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku.

655 Kaplan, Karel: *Československo v letech 1945–1948*, I, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991, s. 29–30.

656 Kaplan, Karel: *Žnáródneňí a socialismus*, Praha: Práce 1968, s. 7.

657 Dále též jen jako „KSČ“.

658 Kaplan, Karel: *Československo v letech 1945–1948*, s. 42.

se všichni na práci měli podílet společně a následně z ní těžit podle svých potřeb, aniž by docházelo k útisku a vykořisťování ostatních.

Nebylo tak překvapením, že ve volbách do Ústavodárného Národního shromáždění, které se konaly dne 18. dubna 1946, poměrně výrazným způsobem uspěli komunisté, kteří díky svému volebnímu výsledku získali celkem 114 křesel (KSČ 93 a KSS 21). Národní socialisté získali 55 křesel, lidovci 46 křesel, slovenští demokraté 43 křesel, sociální demokraté 37 křesel a posledních 5 křesel bylo rozděleno mezi Stranu slobody a Stranu práce.⁶⁵⁹

Bezprostředně po volbách byl v červnu 1946 Ústavodárným Národním shromážděním schválen tzv. budovatelský program Gottwaldovy vlády, který ministerstvům, úřadům a jiným institucím ukládal první úkoly směřující k přípravě velkých změn ve fungování národního hospodářství. V souvislosti s ním bylo poté vyhlášeno usnesení vlády o přípravných opatřeních k provádění budovatelského programu ze dne 16. července 1946. Formální úkony a procesy na vládní a administrativní úrovni byly za účelem naplnění proklamovaných předvolebních slibů doprovázeny celospolečenskou mobilizací. Došlo i k povolání mládeže, která byla povinná pomáhat zejm. při zemědělských pracích, a byly taktéž omezeny či zcela zakázány pracovní dovolené. Participaci široké společnosti na plnění budovatelského programu lze demonstrovat i na vyjádření předsedy vlády Klementa Gottwalda z 12. září 1946: „Na vytvoření předpokladů pro splnění budovatelského programu vlády bylo v uplynulých dvou měsících pracováno nejen v kancelářích ministerstev a úřadů, nýbrž také na pracovištích, v závodech, ve městech i na venkově, a práce této se zúčastňují statisíce našich lidí, mužů a žen, hochů i dívek, dělníků, rolníků, živnostníků i inteligence.“⁶⁶⁰ Projevem mobilizace společnosti pak byla i skutečnost, že veřejnost zasílala připomínky k návrhům budoucího hospodářského plánu. Dle slov Josefa Vaňka mělo navíc ze začátku docházet k čerpání dosavadních strategií jednotlivých podniků, čímž se proces sjednocení hospodářství měl stát plynulejším a čerpat z osvědčených postupů.⁶⁶¹

659 Ibid., s. 49.

660 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam 9. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 12. září 1946* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/009schuz/s009001.htm>.

661 Vaněk, Josef: *Náš hospodářský plán*, Praha: Tiskové podniky Ústředního svazu československého průmyslu 1946, s. 85.

Košický vládní program i budovatelský program stanovily politické směrnice a limity činnosti výkonné i zákonodárné moci. Samy o sobě byly ovšem toliko proklamativní povahy, a bylo je tudíž potřeba co nejrychleji doplnit o zákonnou úpravu. Tu představoval zákon č. 192/1946 Sb. ze dne 25. října 1946, o dvouletém hospodářském plánu,⁶⁶² známém taktéž jako dvouletý plán hospodářské obnovy, a to pro rozmezí let 1947–1948. Předpis byl rozdělen do čtyř částí, z nichž největší pozornost si zaslouží část první.⁶⁶³ Oddíl první části stanovil základní úkoly porovnávaje úroveň výroby s předválečným obdobím.⁶⁶⁴ Avšak nebylo zde pevně dáno, s jakými čísly zákonodárce operuje. Následující zákonná ustanovení části pak specifikovala, jakých přesných hodnot by mělo být v tom kterém hospodářském oboru, dále děleném na jednotlivá odvětví, dosaženo do konce roku 1948. Dále lze zmínit oddíl šestý části, který obsahoval seznam předpokladů pro splnění dvouletého hospodářského plánu. Zde nechyběla ani např. mobilizace pracovních sil, v souvislosti s níž byl vyhlášen zákon č. 87/1947 Sb. ze dne 9. května 1947, o některých opatřeních k provedení národní mobilisace pracovních sil.⁶⁶⁵ Důležitost přijetí uvedené zákonné úpravy lze demonstrovat na výroku Klementa Gottwalda ze dne 16. října 1946, v němž uvedl: „návrh zákona o dvouletém hospodářském plánu dítětem znárodnění a po dekrettech o znárodnění představuje nejzávažnější dílo, jehož jsme se v osvobozené republice podjali“.⁶⁶⁶

10.3 Nejdůležitější obecně závazné normativní akty týkající se hospodářského plánování

Při projednávání návrhu nového zákona, tentokrát již podle sovětského vzoru, o pětiletém hospodářském plánu byl poslanci i členy vlády zdůrazňován přínos dosavadního centrálně plánovaného hospodářství. K tomu lze citovat např. slova tehdejšího předsedy československé vlády

662 Dále též jen jako „zákon o dvouletém hospodářském plánu“.

663 Dále též jen jako „část“.

664 Viz např. ustanovení § 1 písm. d) zákona o dvouletém hospodářském plánu: „v celkové dopravě dosáhnouti dopravního výkonu z roku 1937“.

665 Stanovil potřebný počet osob a skupiny, ze kterých má být primárně čerpáno (např. dorost, nezaměstnaní, osoby se sníženou pracovní schopností apod.).

666 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam 15. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 16. října 1946* (online), <https://www.psp.cz/cknih/1946uns/stenprot/015schuz/s015001.htm>.

Antonína Zápotockého: „Na konci dvouletky je životní úroveň našeho národa a nanejvýše jeho pracujícího lidu i přes rány způsobené neúrodou i sabotáží daleko vyšší, než byla v dobách největší úrody a nadbytku za vlády starého kapitalistického hospodářství.“⁶⁶⁷ Naopak např. poslanec Jaromír Berák z Československé strany lidové na zasedání Národního shromáždění republiky Československé ze dne 26. října 1948 upozornil, že dvouletý hospodářský plán nebyl splněn ve všech odvětvích. Totiž nebyly naplněny požadavky vyplývající z právní úpravy pro oblast zemědělské výroby a stavebnictví.⁶⁶⁸ Při projednávání návrhu zákona o pětiletém plánu bylo taktéž znovu otevřeno téma československo-sovětské spolupráce a převzetí sovětského hospodářského modelu. V rámci parlamentních diskuzí i v různých veřejných vystoupeních přetrvávaly snahy neustále nanovo připomínat důvody, proč se poválečný československý stát rozhodl inspirovat na východě i s odkazy na domnělé výhody z hlediska prosperity. Přitom bylo zdůrazňováno přičinění sovětského vojska k osvobození československého území, údajné první úspěchy centrálně plánovaného hospodářství a také nepřátelství vůči politice západních zemí a jejich prokapitalistické propagandě, zejm. pak Spojených států amerických. Marshallův plán, přijatý Kongresem USA dne 3. dubna 1948 pod oficiálním názvem jako European Recovery Program, byl naopak prezentován jakožto výplod kapitalistické expanze a snahy podmanit si evropské státy zdecimované následky II. světové války.⁶⁶⁹

Vůbec první pětiletka byla v Československu vyhlášena zákonem č. 241/1948 Sb. ze dne 27. října 1948, o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky.⁶⁷⁰ Konečná podoba předpisu obsahovala osm částí a počet ustanovení byl téměř pětinasobně vyšší než u zákona o dvouletém hospodářském plánu. V první části zákona o prvním pětiletém hospodářském plánu byly taktéž představeny obecné cíle a povaha hospodářského plánu. Oproti zákonu o dvouletém hospodářském plánu však lze zmínit jeden (na první pohled nepatrný) rozdíl. V ustanovení § 1 odst. 2 zákona o prvním pětiletém hospodářském plánu je mj. užitá následující formulace: „Plán bude důležitým stupněm ve vývoji československé lidové demokracie k socialismu.“ K formování

667 Ministerstvo financí a osvěty: *První pětiletý hospodářský plán rozvoje Československé republiky*, 2. vyd., Praha: Orbis 1949.

668 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam 16. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 26. říjen 1948* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/016schuz/s016004.htm>.

669 Ibid.

670 Dále též jen jako „zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu“.

první pětiletky již totiž došlo ve stínu událostí z února roku 1948, jejichž vyústěním bylo přijetí demise čtrnácti nekomunistických ministrů prezidentem Edvardem Benešem dne 25. února 1948. Ve stejné době došlo i k čistkám na úrovni národních výborů, úřadů aj. Došlo tak k zásadní změně, jež vytvořila půdu pro vedoucí úlohu KSČ.⁶⁷¹

V části druhé zákona o prvním pětiletém plánu byla rozebrána zcela nová odvětví, jako např. odvětví grafické, gramofonové a filmové či odvětví tabákového zboží a soli. Novinkou byl i obsah části třetí, která přinesla právní úpravu cílící na zlepšení hmotné a kulturní úrovně lidu, a to tak, „aby se jeho duševní i tělesné schopnosti mohly co nejvíce rozvíjet“.⁶⁷² Jednalo se např. o institut národního pojištění, výbavu nemocnic, navýšení počtu vyučujících tříd ve školách, lepší zásobování atd. Stejně se předpokládalo „postupné zvyšování národního důchodu od roku 1948 až do roku 1953 o 48 %“.⁶⁷³

Ústavní základ zákona o prvním pětiletém hospodářském plánu, jakož i budoucí trestněprávní úpravy (viz dále v textu) vytvořil ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky.⁶⁷⁴

V základních člancích Ústavy 9. května je pro hospodářskou politiku významný zejména článek XII odst. 2 zakotvující roli státu a skrze něj realizovaného jednotného hospodářského plánu. Mimo stát jakožto celek je i přímo zmíněna role národních výborů, zejm. pak v ustanovení § 125 Ústavy 9. května, z něhož vyplývá, že národní výbory a) se účastní vypracování a provádění jednotných hospodářských plánů a b) „plánují a řídí hospodářské, sociální a kulturní budování na svém území, zajišťují předpoklady plynulé zemědělské a průmyslové výroby a starají se o zásobování i o výživu obyvatelstva; pečují o národní zdraví; nalézají v oboru své působnosti, zejména vykonávají v mezích stanovených zákonem pravomoc trestní“.⁶⁷⁵ Národní výbory tedy celý proces zaštiťovaly a byly nenahraditelným mezičlánkem. K jednotnému hospodářskému plánu se pak znovu vrátila kapitola osmá, a to v ustanoveních § 162–164 Ústavy 9. května. Znovu byl v koincidenci se základním článkem XII. odst. 2 Ústavy 9. května zdůrazněn význam státu a v ustanovení § 163 Ústavy 9. května pak byla vytyčena povaha jednotného hospodářského

671 Viz článek 4 zákona č. 100/1960 Sb. ze dne 11. července 1960, Ústava československé socialistické republiky.

672 Viz ustanovení § 14 odst. 1 zákona o prvním pětiletém hospodářském plánu.

673 Ministerstvo financí a osvěty: *První pětiletý hospodářský plán rozvoje Československé republiky*, s. 11.

674 Dále též jen jako „Ústava 9. května“.

675 Viz ustanovení § 125 Ústavy.

plánu, tj. že: a) byl sestaven na určité časové období a b) byl vyhlášen zákonem. Závěrečné ustanovení § 164 Ústavy 9. května pak založilo povinnost všech subjektů hospodářský plán plnit „svědomitě a hospodárně“⁶⁷⁶ a svou hospodářskou činnost přímo přizpůsobit požadavkům jednotného hospodářského plánu.

V rámci tzv. právníké dvouletky byl přijat i zákon č. 86/1950 Sb. ze dne 12. července 1950, trestní zákon.⁶⁷⁷ Jednou ze signifikantních charakteristik trestního zákona 1950 byla struktura jeho zvláštní části. Hierarchizace trestných činů totiž určitým způsobem reflektovala, jak velkou závažnost zákonodárce přikládal jednotlivým skupinám trestných činů. Optikou dnes platného a účinného zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, můžeme v prvních hlavách nalézt trestné činy proti: a) životu a zdraví, b) svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství a c) lidské důstojnosti v sexuální oblasti. Taková právní úprava míří v prvé řadě na ochranu základních práv jednotlivce. Naopak zvláštní část trestního zákona 1950 začínala a) trestnými činy proti republice, dále byly uvedeny b) hospodářské trestné činy a c) trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných. Upřednostněny tudíž byly zájmy a primát státního zřízení. Výše uvedené koreluje s účelem celého předpisu jakožto celku, kdy ustanovení § 1 trestního zákona 1950 stanovilo, že trestní zákon: „chrání lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu a jednotlivce a vychovává k dodržování pravidel socialistického soužití“.⁶⁷⁸ Další význačnou charakteristikou trestního zákona 1950 je změna koncepce trestného činu. Z ustanovení § 2 trestního zákona 1950 vyplývá, že mimo naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu byla nezbytná i nebezpečnost pro společnost. To ve svém důsledku v praxi vedlo ke kategorizaci jednotlivých pachatelů podle společenských a zejména politických kritérií, kdy politicky nepohodlní či třídně nevhodní pachatelé mohli být v rámci aplikační praxe trestáni přísnějšími tresty. V některých případech, pokud byla nebezpečnost pro společnost vyhodnocena jako velmi malá, mohlo být dokonce upuštěno od trestního stíhání.

Pro účely analýzy vybraných trestních případů této kapitoly je stěžejní oddíl druhý hlavy druhé trestního zákona 1950, tj. trestné činy proti jednotnému hospodářskému plánu. S ohledem na skutečnost, že analyzované případy pochází z let 1958–1960, bude právní úprava rozebírána

676 Viz ustanovení § 164 Ústavy.

677 Dále též jen jako „trestní zákon 1950“.

678 Tuto formulaci následně z velké části přejímá ustanovení o účelu trestu v ustanovení § 17 odst. 1 písm. b) trestního zákona 1950.

ve znění trestního zákona 1950 novelizovaném zákonem č. 63/1956 Sb. ze dne 19. prosince 1959, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., účinném ke dni 1. ledna 1957. V tomto období byl již zrušen trestný čin ohrožení zásobování podle ustanovení § 134 trestního zákona 1950, naopak novým trestným činem zařazeným do katalogu trestných činů se stala spekulace podle ustanovení § 134a a byla částečně novelizována některá další ustanovení tohoto oddílu.

Podle ustanovení § 134a spáchal trestný čin spekulace ten, kdo „v úmyslu opatřit sobě nebo někomu jinému neoprávněný prospěch spekuluje s předměty potřeby, zejména tím, že ve větším rozsahu takové předměty za účelem jejich zcizení skupuje, hromadí nebo přechovává“. Takové jednání se mohlo projevat např. skupováním neúměrně laciných předmětů, výdělkem z přeprave věci či jejich neoprávněné výroby. Horní hranice trestu odnětí svobody byla u předmětného trestného činu stanovena na tři roky, přičemž se zvyšovala až na deset let, pokud byl trestný čin spáchán a) ve spolčení, b) jakožto speciální recidiva či c) za jiné zvlášť přitěžující okolnosti. Pro porozumění pojmu zvlášť přitěžující okolnost je důležité zmínit výkladové ustanovení § 75 trestního zákona 1950 v následujícím znění: „taková okolnost, která s trestným činem zpravidla spojena nebývá a která pro svou důležitost zvyšuje nebezpečnost činu nebo pachatele pro společnost“. Pokud byla důsledkem takového trestného činu a) vážná porucha zásobování nebo b) nebezpečí vážné poruchy v zásobování značného počtu obyvatelstva, byla podle ustanovení § 75 odst. 3 trestního zákona 1950 horní sazba trestu odnětí svobody zvýšena na 20 let. Třetím odstavcem tak byla částečně konzumována skutková podstata zmiňovaného zrušeného trestného činu ohrožení zásobování, ačkoli za tento trestný čin v některých případech mohl původně hrozit až trest smrti. Co přesně znamená vážná porucha či značná škoda, samotný trestní zákon 1950 nevymezoval. Co se týče znění trestného činu poškozování provozu dle ustanovení § 135 trestního zákona 1950, šlo o maření nebo ztěžování provozu či rozvoje socialistických organizací, jako byly např. národní podnik či družstvo. Trestní zákon v použitém novelizovaném znění 1950 uváděl demonstrační výčet toho, jakým způsobem mohlo k takovému maření či ztěžování docházet: „nesplní nebo poruší povinnost svého povolání, zaměstnání nebo své služby anebo plnění takové povinnosti obchází“.⁶⁷⁹ Ustanovení tedy primárně mířilo na zaměstnané a osoby v obdobném postavení. Pojmy maření a ztěžování mohly pod sebe subsumovat široký rozsah

679 Viz ustanovení § 135 trestního zákona 1950.

případů, navíc stačilo i pouhé nedbalostní zavinění, což z kýženého ustanovení dělá poměrně flexibilní právní normu. Horní hranice trestu odnětí svobody byla stanovena na jeden rok, zatímco v původním znění z roku 1950 byl trest odnětí svobody doprovázen i peněžitým trestem, přičemž se zvyšovala na tři léta v případě, že a) byla způsobena vážná porucha v činnosti nebo b) měl čin za následek značnou škodu.⁶⁸⁰

Zbývající úprava oddílu druhého hlavy druhé trestního zákona 1950, tj. nesplnění závazku podnikatele odpovědného za zavedení podniku dle ustanovení § 136 trestního zákona 1950, pletichy při veřejných dodávkách a pracích s výsledkem poškození objednatele nebo zmaření plnění jeho úkolů dle ustanovení § 137 trestního zákona 1950 a ohrožení plánování a kontroly plnění plánu skrze zprávy, záznamy aj. dle ustanovení § 138 trestního zákona 1950, není předmětem analyzovaných případů a obecně nedosahuje takové četnosti jako výše uvedené trestné činy.

Z obsahu trestních rejstříků z let 1951–1961 vedených Státním oblastním archivem v Praze lze dovodit, že trestné činy proti jednotnému hospodářskému plánu byly častokrát spojovány s trestným činem sabotáže podle ustanovení § 85 trestního zákona 1950.⁶⁸¹ Sabotáž, stejně jako trestný čin poškozování provozu byly založeny na maření nebo ztěžování, v tomto případě směřující proti provádění nebo plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství, což ale určitým způsobem mohlo konzumovat i provoz národních podniků aj., čímž by se právní úprava do jisté míry mohla překrývat. Další alternativou bylo způsobení vážné poruchy v činnosti úřadu aj. podle ustanovení § 85 odst. 1 písm. b) trestního zákona 1950. Zásadní odlišností nicméně je, že pro naplnění skutkové podstaty sabotáže se vyžadoval úmysl a nepřátelství k lidové demokratickému řádu. V nejtěžších případech (jako např. při značném ohrožení důležitých zájmů obrany vlasti) bylo možné i uložit trest smrti. Sankce hrozící za trestný čin sabotáže byly tedy významně přísnější než pro trestné činy proti jednotnému hospodářskému plánu.

680 K interpretaci těchto pojmů viz výše.

681 Viz např. (i) Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 5. listopadu, sp. zn. 2T 59/51, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. Tk 1951, odd. 9.; (ii) Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 4. prosince, sp. zn. 2T 84/51, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. Tk 1951, odd. 9.; (iii) Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 5. prosince, sp. zn. 2T 49/51, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. Tk 1951, odd. 9.; (iv) Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 5. prosince, sp. zn. 2T 107/51, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. Tk 1951, odd. 9. aj. Za povšimnutí stojí, že za uváděnými soudními rozhodnutími stojí týž soud.

10.4 Vybrané případy aplikační praxe

Prvním případem v rámci analýzy aplikační praxe Krajského soudu v Praze je rozhodnutí z roku 1960.⁶⁸² Případ se týkal pracovníka Jednotného zemědělského družstva Ješovice K. Z., který působil na pozici agronoma a zootechnika.⁶⁸³ V daném případě byl nejprve KZ dne 8. září 1959 vzat do vazby, ve stejný den bylo zahájeno vyšetřování a hned 9. září 1959 byl obviněn ze spáchání trestného činu poškozování provozu podle ustanovení § 135 odst. 1 a odst. 2 písm. a) a b) trestního zákona 1950 a trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle ustanovení § 245 odst. 1 písm. c) trestního zákona 1950. Krajská prokuratura v Praze dne 8. prosince 1959 doplnila dosavadní spis o podezření ze spáchání trestného činu sabotáže ve smyslu ustanovení § 85 odst. 1 písm. b) trestního zákona 1950.⁶⁸⁴ Konečná podoba obžaloby⁶⁸⁵ byla koncipována na trestný čin sabotáže, protože „obžalovaný... z nepřátelství k našemu státnímu zřízení soustavně porušoval povinnosti placeného organisátora ONV... a v rozporu s povinnostmi agronoma JZD... řídil zemědělskou výrobu v družstvu tak, že si byl vědom toho, že v činnosti družstva může vzniknout vážná porucha“.⁶⁸⁶

Podle obžaloby KZ žil obžalovaný po rozluce svých rodičů s matkou kulackého původu, později s babičkou. V průběhu II. světové války pracoval jako adjunkt na otcově velkostatku. Otec byl hodnocen jako zakladatel místního sdružení fašistické organizace a kolaborant. Po válce KZ vstoupil do strany národních socialistů, po událostech v únoru roku 1948 se stal členem KSČ. Ve stejné době nastoupil jako národní správce bývalého otcova velkostatku, přičemž na této pozici skončil o dva roky později. V letech 1951–1958 pak pracoval jako dělník v národním podniku S. Obžalovaný byl dlouhodobě kritizován za nedodržování technologických postupů či jako tzv. „rozkladný živel“ za poštvávání zaměstnanců proti sobě, což nakonec vedlo k ukončení jeho pracovního

682 Rozsudek Krajského soudu v Praze (pobočka Spálená 2) ze dne 25. února 1960, sp. zn. 2 T 1/60, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. T 1957–1959, odd. 1–4. Dále též jen jako „Rozsudek I“.

683 Dále též jen jako „KZ“ nebo „obžalovaný“.

684 Způsobení vážné poruchy v činnosti družstva.

685 Obžaloba Krajské prokuratury v Praze ze dne 5. ledna 1960, č. j. 1Kv 0257/59-38, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. T 1957–1959, odd. 1–4. Dále též jen jako „obžaloba KZ“.

686 Viz znění obžaloby KZ. Je nutno upozornit, že vylíčení skutečností prokuratourou nemusí vždy a v plném rozsahu odpovídat skutečnosti, avšak jiné dokumenty, jež by mohly k popisu události pomoci, nebyly nalezeny.

poměru. V roce 1954 se mj. odmítl zúčastnit voleb a následujícího roku byl ze strany vyloučen.

Zásadní z hlediska naší sondážní analýzy pak byly skutečnosti z roku 1958 a následující. KZ se tou dobou ucházel o pracovní pozici a byl národním výborem přiřazen na pozici agronoma a zootechnika do JZD v J., kde v té době panovala „svízelná hospodářská situace“.⁶⁸⁷ Působení obžalovaného v JZD zprvu přinášelo dobré výsledky.⁶⁸⁸ Nicméně pouhých několik měsíců poté obžalovaný, dle znění obžaloby KZ, několikrát pochybil, družstvo následně nedosahovalo kýžených výsledků a mezi zaměstnanci panovala špatná pracovní atmosféra. Byly např. opakovaně nesprávně zasety plodiny či provedena zbytečně hluboká orba, v důsledku čehož byla zbytečně čerpána pracovní síla, když zaměstnanci JZD museli namísto plnění svých původních úkolů po dobu dvou týdnů odstraňovat z pole kamení. Nesprávné pracovní postupy byly doprovázeny nevhodným chováním obžalovaného, spory s jinými zaměstnanci, nesprávně vykazovanými pracovními jednotkami aj. Výčet problematických aspektů působení KZ v JZD je v obžalobě KZ značně rozsáhlý.

Začátek hlavního líčení byl nařízen na den 24. února 1960.⁶⁸⁹ Po přednesení obžaloby prokurátorem následovalo v souladu s ustanoveními trestního řádu vyjádření obžalovaného. Ten se v prvé části reagující na hodnocení osobních poměrů a dřívějších zaměstnání v obžalobě KZ snažil jednak distancovat od politických názorů svého otce a jednak upozornit naopak na některé příkladné pozitivně hodnocené pracovní výsledky. Přiznal však i některé problematické chování.

Následně se věnoval působení v JZD a předmětným vytykáným jednáním. Podle KZ byl výchozí stav družstva tristní, a mělo tedy být předem zřejmé, že družstvo nebude schopno od počátku vykazovat stejnou úrodu a výnosy jako jiná družstva. Pracovní nedostatky ve výsadbě či spory s jinými zaměstnanci sice KZ přiznal, ale vysvětlil některé okolnosti, jež měly mít zcela zásadní vliv na jeho rozhodování a rozdělování úkolů. Např. uvedl, že mák byl zaset na větší než plánované výměře s ohledem na plný secí stroj.⁶⁹⁰ Podstata vyjádření obžalovaného spočívala v poskytnutí vlastního pohledu na věc a snaze se vyvinut jak ve vztahu k názorům

687 Viz znění obžaloby KZ.

688 Toto bylo později potvrzeno svědeckou výpovědí v rámci hlavního líčení. Protokol o hlavním líčení ze dne 24.–25. února 1960, sp. zn. 2 T 1/60, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. T 1957–1959, odd. 1–4. Dále též jen jako „protokol o hlavním líčení“.

689 Nařízení hlavního líčení ze dne 10. února 1960, sp. zn. 2 T 1/60, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. T 1957–1959, odd. 1–4.

690 Na následný dotaz prokurátora však KZ přiznal, že se nabízel i řešení vysypání zbývajících máku ze secího stroje. Viz protokol o hlavním líčení.

na panující státní zřízení, tak v uvedení tvrzení, že nepatřil mezi trvale problémové a nepřínosné pracovníky. Své nedostatky se snažil obžalovaný prezentovat jako pochybení, nikoliv jako úmyslné poškození družstva, tzn. národního hospodářství.

Ze svědeckých výpovědí vyplynulo, že počínání KZ bylo družstevníky dlouhodobě kritizováno, obzvláště pak ve vztahu k setbě máku. I jeden z největších zastánců obžalovaného, svědek K. P., ožehavě téma setby máku ve své výpovědi neopomněl a přiznal, že její průběh většina družstevníků nepřijímala dobře. I přes výše uvedenou kritiku však žádný ze svědků nenaznačil, že by počínání obžalovaného mohlo pramenit z nepřátelství k lidově demokratickému řádu. Špatné výsledky podle svědeckých výpovědí byly důsledkem nedostatečných odborných znalostí a nepraktického uvažování. Soud vzal přitom v potaz i některé části svědeckých výpovědí ve prospěch obžalovaného, když někteří svědci nezaregistrovali hrubé či jakkoli jinak nevhodné chování vůči některému z družstevníků, jiní svědci upozornili i na opravy dřívějších nedostatků v orbě ze strany obžalovaného.

Obžalovaný byl nakonec dne 25. února 1960 shledán vinným pro a) trestný čin poškozování provozu podle ustanovení § 135 odst. 1 trestního zákona 1950⁶⁹¹ a b) trestný čin porušení povinností veřejného činitele z nedbalosti podle ustanovení § 176 odst. 1 písm. c) trestního zákona 1950.⁶⁹² Soud v souladu s normativitou dovodil, že nelze aplikovat ustanovení § 85 trestního zákona 1950, protože z obsahu hlavního líčení (a zejm. z výše zmiňovaných svědeckých výpovědí) bylo zřejmé, že pokud se měl obžalovaný nějakým způsobem provinít vůči státnímu zřízení, bylo to toliko nedbalostním pochybením. Soud se současně rozhodl neaplikovat druhý odstavec ustanovení § 135 trestního zákona 1950, kterým by obžalovanému přičítel vážnou poruchu v činnosti družstva či značnou škodu. I tento závěr lze chápat jako v souladu se zákonnou úpravou, jelikož JZD se dlouhodobě vyrovnávalo s finančními problémy a špatnými výsledky a nebylo zjevné, že by KZ svým působením významně zhoršil již tak špatnou situaci družstva. Druhý spáchaný trestný čin, porušení povinností veřejného činitele z nedbalosti, opět reflektoval nedostatečně prokázané zavinění ve formě úmyslu. Zde tedy soud postupoval v souladu s ustanoveními trestního řádu. To, že byl obžalovaný v pozici veřejného činitele, soud dovodil z toho, že byl KZ

691 Soud se v tomto ohledu přiklonil návrhu právního zástupce obžalovaného.

692 Tento byl naopak součástí návrhu prokurátora v závěru hlavního líčení a spočíval v nesplnění povinností vyplývajících z funkce veřejného činitele. Viz protokol o hlavním líčení.

organizátorem zemědělského družstva placeným národním výborem a pravidelnými měsíčními hlášeními se národnímu výboru zodpovídal. Zákonnou definici pojmu veřejného činitele přitom obsahovalo výkladové ustanovení § 75 odst. 10 písm. c) trestního zákona 1950, podle něhož: „Veřejným činitelem je ten, kdo obstarává veřejné věci, byv k tomu povolán; za těchto podmínek je veřejným činitelem zejména – řídicí nebo rozhodující zaměstnanec státního, národního, komunálního nebo jiného veřejného podniku anebo lidového družstva.“ Závěr soudu tak i zde odpovídal znění zákona.

Obžalovanému byl uložen trest nepodmíněného odnětí svobody na jeden rok.⁶⁹³ Dle ustanovení § 22 odst. 1 trestního zákona 1950⁶⁹⁴ mohl soud v případě, že horní hranice obou trestných činů byly stejné, zvýšit sazbu až o čtvrtinu. Obžalovaný tedy nebyl odsouzen k nejvyššímu možnému trestu. Lze shrnout, že z odůvodnění ani z výše trestu nevyplývá, že by kolaborantská historie otce či kulacký původ matky mohly mít vliv na závěry soudu. Soud se taktéž vypořádal se svědeckými výpověďmi ve prospěch obžalovaného a zohlednil, že úmyslné zavinění obžalovanému nebylo dostatečně prokázáno.

Druhým analyzovaným případem je rozhodnutí Krajského soudu v Praze z roku 1959.⁶⁹⁵ Gros tohoto případu bylo podnikání pana B. Z.⁶⁹⁶ v oblasti výroby chemických a čisticích prostředků. S ohledem na složitost případu a poměrně vysoký počet obžalovaných (celkem se jednalo o 22 osob) se sondážní analýza soustředí na koncentraci a shrnutí těch nejpodstatnějších skutečností, aby analýza případu zůstala přehledná a soustředila se pouze na hlavní aspekty a aktéry trestné činnosti proti jednotnému hospodářskému plánu. I zde budeme nejprve vycházet ze znění obžaloby prokuratury.⁶⁹⁷ Podnikání BZ začalo v průběhu roku 1950, kdy vyráběl mycí a čisticí pasty, které následně prodával prostřednictvím podniku, pod nímž měl J. Š. vedenou živnost⁶⁹⁸ (JŠ disponoval živnostenským oprávněním na výrobu chemických přípravků, zatímco BZ toto oprávnění neměl ani mít nemohl, neboť měl opakovanou trestní

693 Viz rozsudek I.

694 Úhrnný trest.

695 Rozsudek Krajského soudu v Praze (pobočka Spálená 2) ze dne 25. srpna 1958, sp. zn. 1 T 12/59, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. T 1957–1959, odd. 1–4. Dále též jen jako „rozsudek II“.

696 Dále též jen jako „BZ“.

697 Obžaloba Krajské prokuratury v Praze ze dne 13. června 1958, č. j. 2 Kv 128/57, in: Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha, rejst. T 1957–1959, odd. 1–4. Dále též jen jako „obžaloba“.

698 Dále též jen jako „JŠ“.

minulost). V březnu 1954 BZ obdobným způsobem navázal spolupráci s panem J. S.⁶⁹⁹ Avšak již v květnu 1955 spolupráce s oběma „krycími osobami“ oslabila, jelikož BZ měl nově možnost prodávat dotčené výrobky skrze živnostenské oprávnění svého syna L. Z.⁷⁰⁰ Další velmi důležitou osobou případu byl pan F. P.,⁷⁰¹ který si dlouhodobě bokem přivydělával spoluprací s BZ skrze podílení se na provozu živnosti LZ. Formálně pak FP nastoupil jako zaměstnanec podnikání LZ ke dni 1. ledna 1956. Mezitím však LZ umírá a dochází k likvidaci jeho živnosti. Proto se BZ a FP rozhodli zajistit si nové živnostenské oprávnění a od 1. července 1956 podnikali pod živnostenským oprávněním FP skrze týž podnik, pod kterým původně provozoval živnost LZ.

Přibližně ve stejném období BZ koupil budovu v obci R. (údajně za účelem kožešínové výroby, která měla být zprostředkována jeho nevlastním synem M. Z.⁷⁰²). Nicméně již 22. listopadu 1956 byla mezi podnikem, pod kterým FP provozoval svou živnost, a MZ uzavřena smlouva o dílo spočívající ve výrobě hygienických citronů a hygienolů. V dubnu 1957 pak byla ujednána další dohoda, tentokrát že podnik, pod nímž působil JŠ, bude přeprodávat část výrobků pocházejících z výroby podniku, pod nímž působil FP. Cílem této dohody bylo zvýšit výdělků zúčastněných, aniž by podnik, pod kterým působil FP, vzbudil podezření o nadměrné výrobě a ročním obrátu.

Záhy poté se další obžalovaný⁷⁰³ díky smlouvě s místním národním výborem R. stal vedoucím místního podniku v R., skrze nějž vyplatil MZ a manželce BZ částku v celkové výši nejméně 70 tisíc Kčs. Vyplacená částka ale měla dle předpisů přejít do pokladny národního výboru. To se nestalo, neboť místní podnik v R. fakticky ovládal BZ a spol., nikoliv místní národní výbor.

Zásadním problémem pak mělo mj. být, že zmiňované výrobky byly podle obžaloby, opírající se o revizní zprávu ministerstva státní kontroly, předražené a nekvalitní. Šly údajně dobře na odbyt pouze díky tomu, že „podniky socialistického sektoru nevěnovaly dostatečnou pozornost tomuto úseku výroby“.⁷⁰⁴

699 Dále též jen jako „JS“.

700 Dále též jen jako „LZ“.

701 Dále též jen jako „FP“.

702 Dále také jen jako „MZ“.

703 S ohledem na rozsah případu tomuto obžalovanému taktéž nebude věnována bližší pozornost.

704 Viz znění obžaloby.

BZ a FP byli obžalováni z trestného činu záškodnictví dle ustanovení § 84 odst. 1 písm. a)⁷⁰⁵ a odst. 2 písm. d)⁷⁰⁶ trestního zákona 1950, že z nepřátelství k lidově demokratickému řádu poškodili socialistický majetek v úmyslu zmařit či ztížit provoz a rozvoj. Návrh obžaloby se nicméně neshodoval s vylíčenými okolnostmi. Nepřátelství nebo obecně negativní postoj vůči státnímu zřízení či národnímu hospodářství z povahy podnikání obžalovaných ani z obsahu spisu nevyplývá. Jejich záměrem byl od počátku finanční zisk. S maximalizací zisků souviselo i domněle krácení daní, které ale nakonec ani předmětem návrhu obžaloby nebylo. Dle rozsudku II byli oba obžalovaní nakonec odsouzeni za trestný čin a) sabotáže dle ustanovení § 85 odst. 1 písm. a) trestního zákona 1950⁷⁰⁷ a odst. 2 písm. c) trestního zákona 1950⁷⁰⁸ a b) zkrácení daně dle ustanovení § 148 odst. 1 a odst. 2 písm. d) trestního zákona 1950. S ohledem na majetkové zájmy obžalovaných zůstává otázkou, proč namísto sabotáže nebyli BZ a FP odsouzeni za trestný čin spekulace. V tomto ohledu se nabízí úvaha, zda tomu nebylo z důvodu možných trestních sazeb. Za spekulaci bylo dle ustanovení § 134a odst. 2 písm. a) trestního zákona 1950⁷⁰⁹ totiž možné uložit trest odnětí svobody v maximální výměře na 10 let, zatímco podle ustanovení § 85 odst. 2 písm. c) trestního zákona 1950 bylo možné uložit trest odnětí svobody až na 20 let. Taková aplikace se však nejeví jako správná. Jelikož jen v letech 1955–56 mělo u BZ a FP dojít ke zkrácení daně z příjmu celkem až o 2 186 532,80 Kčs a dalších 59 349,75 Kč z daně živnostenské, není v otázce daňové trestné činnosti důvod nad závěry soudu pochybovat. FP byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 14 let a rovněž k vedlejším trestům ztráty čestných práv a propadnutí jmění. Druhy trestů byly u BZ totožné, nicméně s ohledem na skutečnost, že BZ byl ještě odsouzen pro třetí trestný čin, a to pro rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví dle ustanovení § 245 odst. 1 písm. c) trestního zákona 1950⁷¹⁰ a odst. 3 trestního zákona 1950⁷¹¹, byla u něj výše trestu odnětí svobody zvýšena na 20 let. K naplnění skutkové podstaty tohoto trestného činu mělo u BZ dojít skrze obohacování se na úkor podniků a organizací v socialistickém vlastnictví, které v důsledku jeho aktivit odebíraly předražené hygienické a čisticí výrobky,

705 Tj. jednání vystupující proti socialistickému subjektu.

706 Tj. zvlášť přitěžující okolnost.

707 Tj. jednání vystupující proti státnímu plánu nebo rozvoji národního hospodářství.

708 Tzn. zvlášť přitěžující okolnost.

709 Příklad spolčení více osob.

710 Tj. obohacení ke škodě majetku v socialistickém vlastnictví.

711 Tj. způsobení značné škody.

a také dlouholetým neoprávněným pobíráním invalidního důchodu, kdy pobírání důchodu nebylo posouzeno jako příživnictví dle ustanovení § 188a trestního zákona 1950 ve znění novel.⁷¹² To, že nebyla akcentována skutková podstata příživnictví, mohlo být teoreticky způsobeno subsumpcí, která by však v takovém případě podle našeho názoru byla spíše nesprávná a neměla být ze strany aplikační praxe použita.

JS byl odsouzen pro trestný čin a) spekulace dle ustanovení § 134a odst. 1 a odst. 2 písm. a) trestního zákona 1950, b) rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví dle ustanovení § 245 odst. 1 písm. c), odst. 2 písm. a) a b) a odst. 3 trestního zákona 1950 a c) příživnictví podle § 188a trestního zákona 1950. Způsob, kterým se JS podílel na podnikání BZ, tj. hromadění a přechovávání centralizovaných surovin za účelem výroby a zisku ve spolčení s dalšími osobami, naplnil skutkovou podstatu prvního zmíněného trestného činu. Následný prodej neúměrně předražných výrobků nízké kvality vedl k naplnění skutkové podstaty trestného činu ad b), když tímto počínáním se měl JS obohatit o částku nejméně 131 tisíc Kč. Z pohledu provedené analýzy se jeví jako zvláštní, že pro trestný čin příživnictví byl odsouzen pouze JS, ačkoli JŠ vystupoval ve velmi obdobném postavení (oba provozovali vlastní živnost a ze znění obžaloby nevyplývá, že by mimo to byli někde vedeni i jako zaměstnanci). JS byl uložen celkový trest odnětí svobody ve výši 8 let, společně se ztrátou čestných práv a propadnutí jmění.

JŠ byl odsouzen pro trestné činy a) spekulace dle ustanovení § 134a odst. 1 a odst. 2 písm. a) trestního zákona 1950 a b) zkrácení daně dle ustanovení § 148 odst. 1 a odst. 2 písm. d) trestního zákona 1950. Analýza soudního posouzení naplnění skutkových podstat obou trestných činů již byla zmíněna výše u dalších spolupachatelů. Velmi nestandardní však byla výše jeho trestu odnětí svobody. Ta totiž činila pouhých 2,5 roku. Pokud bereme v potaz roli JŠ v celém případě a skutečnost, že si měl svým počínáním zajistit prospěch ve výši přibližně 202 tisíc Kč, jeví se tento trest z pohledu sondážní analýzy jako velmi mírný, obzvláště pak v porovnání s jinými obžalovanými. Také se nabízí otázka, proč nebyl JŠ odsouzen i pro trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.

MZ byl odsouzen za spáchání trestných činů a) spekulace dle ustanovení § 134a odst. 1 a odst. 2 písm. a) trestního zákona 1950 a b) rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví dle ustanovení § 245 odst. 1 písm. c), odst. 2 písm. a) a b) a odst. 3 trestního zákona 1950. Odsouzen

712 Viz rozsudek II.

byl k trestu odnětí svobody v sazbě 6 let a k vedlejším trestům ztráty čestných práv a propadnutí jmění. Výše trestu odnětí svobody měla reflektovat to, že se BZ k podnikání připojil později a jeho celkový zisk byl nižší než u BZ, FP a JS (mělo jít celkem o prospěch ve výši 94 tisíc Kčs).⁷¹³ Rozsudek II tak dle našeho názoru korespondoval se zněním právních předpisů.

10.5 Dílčí závěr

Lze shrnout, že trestná činnost proti jednotnému hospodářskému plánu byla v období druhé poloviny 20. století určitým specifickým trestního práva v Československu a dalších státech východního bloku. Byla přímo spojena s přechodem k centrálně plánovanému hospodářství a právní úprava této trestné činnosti reflektovala, jak velký význam tehdejší státní zřízení přikládalo oblasti národního hospodářství. V sondážně analyzovaných případech až na výjimky nevznikla podezření na pochybení soudu při aplikaci jednotlivých právních norem a i udělené tresty byly v těchto případech spíše úměrné normativní právní úpravě příslušných trestných činů i skutečností v případech se vyskytujících. Stojí však za zamyšlení, zda míru obecnosti některých norem, kdy bylo možné pod jedním osobou subsumovat více trestných činů a hranice mezi nimi mohla být velmi tenká, někdy až nezatelná a kdy docházelo k rozdílu mezi jednotlivými obžalovanými, nelze vnímat jako nepřiměřenou. Hlavní nedostatky však lze v analyzovaných případech spatřovat v dobové normativitě, nikoliv v aplikační praxi, která zde neuplatňovala analogii či právní principy, ale pouhý odkaz na normy. Odchylka od normy či její extenzivnější uplatnění (jak bylo zjištěno např. v případě rozsudku nad JŠ) byly u sondážně vybraných a analyzovaných případů spíše výjimečné.

Konečně lze zmínit, že s ohledem na to, že jednotlivé fondy spadající pod Státní oblastní archiv v Praze nejsou prozatím z velké části zpracovány, se nabízí otázka, zda v průběhu následujících let nedojde k nalezení dalších případů dotýkajících se problematiky trestné činnosti proti jednotnému hospodářskému plánu s odlišnou aplikační praxí.

713 Viz rozsudek II.

Závěr

Text knihy provádí průřezovou sondu do rozhodovací praxe soudů či jim analogických orgánů v období od 18. století do 20. století v českých zemích. Praxe, jež hrála významnou roli v každodennosti života recipientů právních norem, osob, které se s právem v životě setkávaly (primárně) nikoliv jen četbou právních textů, ale zprostředkovaně právě také v rámci procesu užívání práva neboli, pohledem ryzí nauky právní, sekundární tvorby práva. Kniha se snaží dospět k zjištěním ohledně povahy této rozhodovací praxe ve vztahu k psanému textu norem a principů a nalézt v nich jisté koncepční znaky, jež by mohly být přínosnými poznatky pro případné další badatele. Zkoumá tedy, nakolik byl normativní text právních předpisů dodržován a jakou úlohu případně hrála diskrece soudců, příp. jaká byla vůbec míra této diskrece. K tomu používá logické metody, metody kritické i historické analýzy, diachronní komparaci a místy rovněž empirickou metodu, tyto všechny v rámci sondážního výzkumu.

Aplikační praxe je přitom sledována v temporálně velmi rozsáhlém období, kdy docházelo k proměnám právních norem, orgánů právo nalézajících, právní doktríny, koncepcí, právního řádu jako celku i jeho systematiky i v různých právních odvětvích. Vždy je proto třeba vnímat koincidence aplikace práva nejen s normativním právním systémem práva a jeho evolucí, ale s celkovým vývojem společnosti, jejího socioekonomického rámce, politického i státního vývoje, kultury, morálky a dalších faktorů právo ovlivňujících. Takové odlišnosti vedly k zásadním odlišnostem v rámci reflexe psaného práva v jeho živé podobě. Právo a jeho aplikace totiž mj. podávají svědectví o době jeho existence i o lidech a institucích⁷¹⁴, kteří takové právo tvořili, nalézali, ale i o těch, kteří a které byli jejich objekty, recipienty a adresáty.

714 Rákos, Petr: Doslov, in: Kosztolányi, Deszö: *Krvavý básník Nero*, Praha: Svoboda 1989, s. 245.

Jak vzhledem k použité koncepci, metodám a právněhistorickému pohledu, tak na základě získaných poznatků se musíme přiklonit k dynamickému pohledu na právo oproti tezí o jeho statice. Oproti jiným autorům pracujícím s přístupem dynamického pohledu se však autorský kolektiv předkládané publikace programově snažil vyhnout metodě ideálního modelu ve vztahu k platnému právu a jeho naplňování či nenaplňování. Naopak usiloval o to, aby celá kniha byla vedena neutrálním badatelským étosem. Pokud bylo pracováno s ideálními modely, byly to modely vázaného a volného soudcovského rozhodování, in eventum legálního a racionálního soudcovského rozhodování, k nimž se autorský kolektiv snažil zařadit sondážně zkoumanou právní praxi, při vědomí ideality a teoretičnosti těchto modelů, což je ostatně v textu opakovaně zdůrazňováno.

Knihy samozřejmě není prvním pokusem v tomto směru. Autorský kolektiv si je vědom starších pokusů, jež byly ovšem zatím směřovány na dílčí časové úseky a zabývaly se naopak širší charakteristikou aplikace, interpretace či odůvodnění.⁷¹⁵ Předkládaná monografie se však snaží pokrýt větší časový a odvětvový rozsah, vybrané jednotlivé právní instituty a při analýze používá především právněhistorický pohled a s ním spojené metody.

Prvním dotčeným obdobím je 18. století. Kniha se zaměřila na příkladovou sondu do právní úpravy trestního práva, konkrétně do regulace trestných činů proti životu a zdraví a do jejich dobové aplikační praxe. Obecně závazné normativní akty, jejichž aplikace a interpretace příslušným soudem je sledována, jsou *Constitutio Criminalis Josephina*, tedy pouze dílčí, byť první čistě odvětvový trestněprávní předpis⁷¹⁶ a *Constitutio Criminalis Theresiana* jako první komplexní kodex trestního práva hmotného a procesního. Příslušným soudem pro výzkum vázanosti soudcovského rozhodování byl zvolen apelační soud v Praze, jakožto nejvyšší soudní orgán na území českého království.⁷¹⁷ K dosažení empirické vypovídací hodnoty byly zvoleny tři trestněprávní delikty: vražda a její dvě speciality – kvalifikované podoby – vražda příbuzné a vražda novorozeného dítěte.

715 Zejm. Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace* a Bobek, Michal: O odůvodňování soudních rozhodnutí, s. 204–211.

716 Jeho text v poslední době viz např. Koupil, Ondřej a kol.: *Prameny k dějinám trestního práva v Českých zemích v období absolutismu*, s. 271–331. Viz též kapitola I.

717 Blíže k apelačnímu soudu viz poznámka pod čarou č. 19 obsažená v úvodní kapitole monografie.

Bylo zjištěno, že na počátku 18. století vliv na uložené tresty měly dobové standardy hodnocení závažnosti jednání. Analýza rozhodovací praxe pražského apelačního soudu v období před přijetím dobových trestněprávních předpisů *Constitutio Criminalis Josephina* a *Constitutio Criminalis Theresiana* a po něm ukázala, že soudci před kodifikacemi původně nezřídka vybočovali ze zákonných mezí ve snaze o nalezení jakéhosi, zřejmě subjektivně-osobně i společenským vědomím pojímaného spravedlivého rozhodnutí. Tyto překroky ovšem nelze považovat za prvek právního konvencionalismu, neboť tato diskrece byla z dnešního pohledu již výrazně extenzivní. Zavedení předmětných kodexů s sebou oproti předchozímu období v rámci soudní praxe přineslo zúžení druhů ukládaných trestů, u kvalifikovaných skutkových podstat vraždy příbuzného a vraždy novorozeného dítěte pak přineslo v době platnosti a účinnosti *Josephiny* i zpřísnění trestů ve snaze více se držet litery zákona. Zatímco u vraždy příbuzného příklady ukázaly v době účinnosti *Theresiany* odchýlení se výroků od textu normy, v případě prokázaného trestného činu infanticida se v souladu se zákonem ukládal trest smrti. I tak byl však počet trestů smrti uložen pražským apelačním soudem v méně než polovině případů. Spíše než odchýlení se od hmotněprávní normy či její dodržení zde však lze vnímat větší důraz na procesní aspekty, zejm. dokazování, kdy při neunesení důkazního břemena byly ženy obvykle odsouzeny za jiné trestné jednání. Lze uzavřít, že přijetí a účinnost odvětvových trestněprávních kodexů vedla justici v českých zemích na konci 18. století, i vzhledem k novým normám a principům v kodexech obsažených, k striktnějšímu přidržování se litery zákona, byť minimálně ještě do účinnosti josefínských trestních předpisů lze u některých trestných činů nalézt při stanovení výše a druhu trestu širokou úvahu soudu. Hypoteticky by se mohlo jednat o projev pozůstatků minulých aplikačních přístupů nebo snad naopak o jistou úvahu racionalistické justice. Vzhledem k nedostatku bližších podkladů, dokládajících vnitřní myšlenkové pochody a úvahy soudců, však nelze posledně zmíněné hypotézy potvrdit ani vyvrátit.

V 19. století byla v rámci monografie sondážně zkoumána problematika trestněprávní judikatury, i tentokrát ve vztahu k normativní podobě klíčových odvětvových zákoníků (trestního zákona o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 a jeho rozsáhlé hmotněprávní novelizace – trestního zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích). K zajištění pestrosti sondy do aplikační praxe a její vázanosti v trestním právu v období 18.–20. století byly za gros výzkumu tentokrát zvoleny zločiny velezrady a uražení panovníka, resp. členů panující dy-

nastie. Zatímco velmi kusý materiál bohužel neumožnil získat u zločinu velezrady takové množství empirických poznatků, jež by umožňovalo dosáti dostatečně vypovídajícího závěru ohledně povahy soudcovského rozhodování ve vztahu k textu normy, u zločinu urážky majestátu lze konstatovat, že snad i díky podobě dobových zákonů a charakteru trestního práva nebylo zjištěno nic, co by nasvědčovalo tomu, že by se soudci ve svých úvahách i v rozhodovací praxi výrazněji odchylovali od textu právního předpisu, než se principy či jinak by měnili tehdy spíše exegetické judikaturní standardy.

Badatelský výzkum se z hlediska epochy 19. století ovšem věnoval i aplikační praxi v civilistické oblasti, konkrétně aplikaci práva ohledně norem upravujících pojem a druhy vlastnictví a možnosti originárního nabytí práv odpovídajících služebnostem, jakožto otázkám věcných práv ve Všeobecném občanském zákoníku rakouském (ABGB) a jejich rozhodovací praxi. ABGB měl synkretickou povahu, a to nejen z hlediska kombinace těch principů a norem, které navazovaly na starší, feudální právní instituty a koncepce, a oněch principů a norem, jež „představovaly zásady zcela odpovídající demokratickým hodnotám státu“, ze kterých lze vycházet i v soudním rozhodování současné České republiky.⁷¹⁸ Měl ji i z hlediska zákonného vymezení pravidel pro interpretaci a aplikaci zákona. Zatímco ABGB výslovně ve svém § 12 stanovil, že soudní rozhodnutí pramenem práva není a vztahovat se na rozhodování v jiných případech nemůže, umožňoval v § 7, aby se soud v rámci interpretačních metod mohl řídit i přirozenými principy, byť až jako onou pomyslnou „krabičkou poslední záchrany“. Jestliže část prvorepublikové jurisprudence uváděla, že přirozené principy vznikaly v souladu s právním přesvědčením soudnictví, které odpovídalo hospodářským, sociálním a kulturním poměrům společnosti,⁷¹⁹ a pod jeho vlivem a někteří moderní autoři našli rozhodnutí založené na principech z doby první ČSR, výzkumná sonda do předmětných institutů ABGB obrát k principům při aplikaci a interpretaci právních norem neukázala. Lze souhlasit s Jaroslavem Kallabem, že minimálně do začátku 20. století byl hlavní zákon,⁷²⁰ byť analýza výzkumné sondy ukazuje, že je v rámci judikatury vybraných soukromoprávních institutů možné vnímat rozhodnutí striktnější, bližší

718 Nález Ústavního soudu ze dne 8. července 1997, sp. zn. III. ÚS 77/97.

719 Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému občanskému zákoníku*, I., s. 146. Komentář odkazuje dokonce na judikát Nejvyššího soudu, který je ovšem nedohledatelný. Ve zmíněné sbírce ani v jejích nových dílech zveřejněná rozhodnutí Nejvyššího soudu neodpovídají svou matérií zmíněné zásadě.

720 Kallab, Jaroslav: *O novějších směrech v metodologii právní praxe*, s. 498.

k ideálnímu modelu vázaného soudnictví, rozhodnutí extenzivnější, mající blíže k ideálnímu modelu volného soudnictví a rozhodnutí s prvky obojího, resp. kde nelze jednoznačně určit dominanci ani jednoho druhu. Taková byla zahrnuta do třetí kategorie, tzv. smíšených rozhodnutí.

Analýza provedená v rámci sondy do rozhodovací praxe soudů týká se pojmu vlastnictví, děleného vlastnictví a jeho případů a dále do justiční rozhodovací činnosti možnosti originárně nabytí právo odpovídající služebnosti ve vztahu k absenci či existenci zápisu takového práva do pozemkových knih zřetelně reflektuje, že si u judikatury v českých zemích aplikující právo na základě norem ABGB nelze vystačit s názorem, že by 19. století bylo stoletím prosté soudcovské exegeze a vázaného soudního rozhodování, byť v rámci empirické statistiky analyzovaných případů tvořila rozhodnutí nejbližší ideálnímu modelu vázaného soudního rozhodování většinu. Nemalý počet analyzovaných případů však vykazoval znaky smíšeného modelu. Tak jako normativní podoba právního řádu reflektovala změny v socioekonomické rovině, posuny v hodnotovém nahlížení a přístupech a další mimoprávní aspekty, proměňovala se i právní doktrína, která názory personálního substrátu soudů ovlivňovala. Jak právní věda, tak justice se sice snažily spíše navenek udržet kontinuitu, trvalost „živé normy“ *sui generis* za použití tradičních metod interpretace, ale lze si všimnout, že: „U děleného vlastnictví se jurisprudence snažila ‚do starého kabátu obléci nového nositele‘, tedy naplnit opuštěná ustanovení novým obsahem, opírajícím se o jednotné vlastnictví.“⁷²¹ Zajímavými zjištěními z hlediska interpretace a aplikace práva je např. poznatek, že prováděcí či obdobný právní předpis aplikační praxe považovala za způsob, jakým prováděl zákonodárce onen v § 8 ABGB zakotvený obecně závazný výklad zákona, nebo že tato praxe poskytla nejvyššímu rozhodnutí panovníka z doby absolutismu stejný interpretační primát, neboť se v té době vlastně jednalo o akt (oktrojujícího) zákonodárce. Tím vlastně soudy potvrdily názor praxe, že je třeba rozlišovat výklad ABGB v absolutismu a v konstitucionalismu.⁷²²

Přestože aplikace a soudní interpretace norem ABGB (o míře jejichž autoritativnosti pro jiné než jednotlivé konkrétní řešené případy v období 1812–1938 lze vést polemiky, nicméně minimálně fakticky se i v této

721 Viz kapitola III této monografie.

722 Toto např. v souvislosti s vlivem delegujícího a delegovaného poměru bylo zmíněno v komentáři občanského zákoníku od Františka Roučka a Jaromíra Sedláčka. Viz Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*, I., s. 129–130 a 139.

době zde nějaká míra autoritativnosti vyskytovala⁷²³) materiálně směřovala k závěrům ovlivněným tímto pohledem, ani zde se nebude možné při budoucím bádání omezit čistě na konstatování, že je pro danou dobu definičním vázané soudcovské rozhodování.

Dalším zkoumaným časovým úsekem bylo období 1918–1938, do něhož zasahovala již svrchu zmíněná kapitola ohledně aplikačního výkladu týkajícího se vybraných elementů věcných práv. Důležitým zkoumaným úsekem aplikace práva dále byla v době meziválečného Československa judikatura ohledně vybraných otázek vyvlastnění. Stejně jako v předchozí kapitole byla sondážně sledována a analyzována rozhodovací činnost jak Nejvyššího soudu, stojícího na vrcholku obecné soustavy soudů, tak Nejvyššího správního soudu, jakožto soudu tehdy pouze jednočlenné soustavy správních soudů. Pozornost se soustředila na vcelku nespornou veřejnoprávní povahu vyvlastnění, jejíž kořeny lze spatřovat již v dávnější právní historii. U užití analogie, příp. obecných právních principů se názory soudů vyvíjely a proměňovaly. Opíraly se přitom mj. též o ustanovení ABGB, které autoritativně vykládaly ve prospěch rozšíření možnosti soudního uvážení. U rozhodování o náhradě za vyvlastnění i u dalších otázek byly názory obsažené v jednotlivých rozhodnutích nezřídka protikladné. Obvykle se držely textu zákona, také však reflektovaly tvůrčí přístup vedle exegeze a kladly akcent na další aspekty než jen na prostou textualizaci. Lze uzavřít, že v době první Československé republiky při rozhodování Nejvyššího správního soudu i Nejvyššího soudu ohledně analyzovaných sondážně zjištěných případů týkajících se vybraných otázek vyvlastnění se dále posouvala paradigmatu uplatňování uvážení při interpretaci a aplikaci zákonných norem. Hovořit o vázaném soudcovském rozhodování již v této době v této právní oblasti není namístě.

V době první Československé republiky byla analyzována rovněž aplikace trestněprávních norem, a to na úrovni Nejvyššího soudu. Předmětem provedené sondy byla konkrétně interpretace a aplikace ustanovení § 17 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiku (ZNOR), upravujícího problematiku sdružování státu nepřátelského. Interpretaci a aplikaci předmětné normy Nejvyšším soudem zásadním způsobem ovlivnily faktické společensko-politické změny, které původní zákonodárce při tvorbě předpisu nemohl předpokládat. Celoevropský vzestup fašismu a československou suverenitu narušující zahraniční politika sousedního Německa na konci 20. a v průběhu 30. let postavily vrcholný

723 Typickým příkladem faktického právního významu může být rozhodovací praxe Říšského soudu po roce 1869, která byla sice formálně z hlediska závaznosti omezená, ale měla materiálně právní důsledky ve sféře občanských práv, takže Říšský soud tato práva reálně doplňoval.

soudní orgán před volbu, zda vykládat zkoumané ustanovení, a vlastně i celou normu, v původních intencích, či zda přistoupit k určitému extenzivnímu výkladu v duchu teorie obranyschopné demokracie.

Dle výsledků provedené sondy lze dojít k závěru, že Nejvyšší soud se v rámci své aplikační praxe přiklonil ke druhé variantě a v některých případech vykládal § 17 ZNOR extenzivně tak, aby mohl postihnout vznik a činnost organizací, které vyvíjely nebo měly v úmyslu vyvíjet nepřátelskou činnost vůči československému státu. Nutné je zároveň akcentovat i to, že Nejvyšší soud se k extenzivnímu výkladu neuchyloval pouze kvůli složité faktické situaci na území republiky, ale i kvůli určité strohosti a víceznačnosti původního zákonného ustanovení, které neposkytovalo dostatek interpretačních vodítek. V rámci zmíněné extenzivnosti výkladu hraničící s dotvářením práva byl Nejvyšší soud v průběhu času ve svých rozhodnutích konzistentní a postupující v souladu s obecnými hodnotami interpretované normy.

V rámci své interpretační praxe se Nejvyšší soud zabýval zejména otázkami souvisejícími se vznikem a zánikem trestnosti, pojmovými znaky dané skutkové podstaty a jejím odlišením od jiných skutkových podstat obsažených v ZNOR, zejména pak od skutkové podstaty úkladů o republiku. Nejvíce rozšiřována v rámci soudního výkladu pak byla definice tajnosti organizace, kterou § 17 ZNOR pro naplnění skutkové podstaty vyžadoval. Tajnou dle Nejvyššího soudu například nemusela být pouze ta organizace, která svou činnost aktivně skrývala či maskovala, ale i ta, která byla fakticky nekontrolovatelná ze strany československých orgánů. Obdobně extenzivní byly i soudní požadavky na charakter činnosti, který měla tajná, státu nepřátelská organizace vyvíjet. Pro naplnění skutkové podstaty dle závěrů Nejvyššího soudu stačila abstraktní, neurčitá činnost bez jasných kontur směřující k získání nových stoupenců.

Navzdory některým vstupním předpokladům lze na základě výsledků sondy konstatovat, že model, který byl v rámci činnosti Nejvyššího soudu ve zkoumané oblasti aplikován, rozhodně neodpovídal modelu vázaného soudcovského rozhodování a v určitých momentech se přibližoval modelu soudcovského rozhodování volného (přesněji možná legálního a racionálního). Získané poznatky rovněž naznačují obecnou závaznost judikatorních závěrů tohoto vrcholného soudního orgánu v oblasti různých aspektů souvisejících se sdružováním státu nepřátelským i se státu nepřátelskou činností obecně.

Restituční judikatura ohledně majetku převedeného pod tlakem okupace nebo národní, rasové či politické perzekuce prošla v letech 1946–1952 bouřlivým vývojem, který jen zčásti odrážel legislativní změny

příslušné právní úpravy. Obecně lze říci, že soudní rozhodnutí vydávaná do roku 1947 většinou ctí texty právních norem, tj. dekretu č. 5/1945 Sb. a zákona č. 128/1946 Sb., které jsou vykládány poměrně striktně. Postupem času však soudy interpretovaly restituční předpisy volněji a jejich rozhodnutí reflektovala společenské změny po únoru 1948. Jakkoliv se tyto změny částečně promítly v zákonném textu prostřednictvím zákona č. 79/1948 Sb., judikatura šla ještě mnohem dál. Poslední restituční rozhodnutí, které bylo publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu v roce 1952, se již o aplikaci příslušných právních norem ani nesnažilo. Namísto toho bylo rozhodnuto tak, aby bylo dosaženo „souladu se společenským řádem lidově demokratického státu, usilujícího o vybudování socialismu“. Pozdní restituční judikatura tak zcela zřejmě právo dotvářela, a je tedy možné označit soudní rozhodování v tomto období jako volné.

Poslední část knihy se zabývá vybranými právními instituty a jejich aplikační praxí v letech 1948–1989 v Československu. Navazuje tak na již výše uvedené publikace a úvahy ohledně rozhodovací praxe v letech 1948–1989, resp. po právníkové dvouletce, jakožto rekodifikaci klíčových právních předpisů.⁷²⁴ Sondy byly přitom učiněny hned do několika právních odvětví. První zkoumanou oblastí byla oblast nově rekodifikovaného občanského práva. V rámci ní byla předmětem analýzy náhrada škody způsobená provozem dopravních prostředků, kteréžto otázce, jako důležité delikttní otázce, byla judikaturou v letech 1948–1989 věnována zvláštní pozornost. Analýza konkrétní oblasti umožnila srovnat zjištění s vědeckou tezí a obecnými poznatky o soudcovském aktivismu v 50. letech 20. století a formalismu, resp. textualismu 70. let 20. století, v nichž ovšem nebyla v zásadě zahrnuta 60. léta 20. století.⁷²⁵ Z hlediska interpretačních a aplikačních schémat lze vzhledem k sondážně získaným zjištěním konstatovat, že se v daném segmentu právní úpravy nepotvrdila teze o metamorfóze soudcovského aktivismu z 50. let 20. století v aplikační formalismus 70. let 20. století. Naopak ve většině sondážně vybraných a badatelsky zkoumaných případů bylo zjištěno prvořadě uplatnění gramatického výkladu, s tím, že další metody byly použity až jako doplňkové a nadstandardní. Pouze v jednotlivých případech došlo k extenzivnějšímu výkladu. Alespoň v oblasti civilistické judikatury ohledně náhrady škody způsobené provozem dopravních prostředků lze tedy hovořit o tzv. lidově demokratickém a posléze socialistickém práv-

724 Podrobněji viz např. Bláhová, Ivana a kol.: *Právníková dvouletka*.

725 Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace*, s. 192.

ním pozitivismu, bližším ideálnímu modelu vázaného, maximálně však legálního a racionálního, soudcovského rozhodování. Tento závěr pak klade otázku, zda teoretický konstrukt soudcovského aktivismu nemohl být omezen pouze na několik prvních let nového politického zřízení po roce 1948, a případně, zda se netýkal jen určitých oblastí aplikační praxe, zejm. těch, v nichž se zrcadlil politický zájem režimu.

Předmětem sondy se stala i aplikační praxe orgánů státní arbitráže do roku 1961, neboť v souvislosti s koncepcí tzv. hospodářského práva po roce 1948 státní arbitráž řešila spory a další otázky mezi právníckými osobami vznikající a související s plněním jednotného hospodářského plánu, jež by za běžných okolností řešily soudy. Rozhodovací praxi státní arbitráže je proto v daném odvětví práva možné považovat za jakousi obdobu aplikace a interpretace norem a principů, a pokud máme v úmyslu vytvořit i jisté koncepční závěry, zaslouží si rozhodnutí státní arbitráže ve vztahu k textu právních předpisů svou analýzu. Sondážní analýza se přitom soustředila na možnost moderace smluvní pokuty, zjištěny byly i poznatky týkající se hierarchického institucionálního dozoru (kontroly) v rámci soustavy státní arbitráže. Ze závěrů vyplývá, že zákonné i podzákonné normy dávaly orgánům státní arbitráže širokou diskreční pravomoc, kterou tyto orgány takřka beze zbytku využívaly. Kontrola však ukázala, že v některých případech se orgány státní arbitráže od zákonné úpravy odchýlily, někdy možná i z důvodu přihlédnutí k okolnostem případu. Každopádně lze říci, že na přelomu 50. a 60. let 20. století představovala v Československu rozhodovací činnost arbitráže, jež nahrazovala v daném právním odvětví aplikační praxi soudů, jednoznačně případ zařaditelný do volného rozhodování.

Pomocí metody sondy byla zkoumána i oblast trestního práva, a to ve dvou kapitolách. V první z nich byla zkoumána rozhodovací činnost Státního soudu při aplikaci §§ 78 a 80 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon, které zakotvovaly skutkové podstaty trestných činů velezrady a sdružování proti republice. Absence interpretačních vodítek a obecná abstraktnost a neurčitost zkoumaných ustanovení, pro kterou jsou někdy daná ustanovení označována jako tzv. kaučukové paragrafy, by naznačovaly téměř nutný soudcovský aktivismus při jejich aplikaci. Při hloubkové sondě, v rámci které byl zkoumán nejen rozsudek, ale i další archivní materiály zachycující přípravu a průběh procesu proti skupině mladistvých a osob blízkých věku mladistvých, však vyplynuly informace, které tezi aktivismu a volného soudcovského rozhodování spíše vylučují.

Sondážní analýza vybraného případu naznačila, že soudci byli při své rozhodovací praxi vázáni nejen textem normy, ale i předem stanovenými

požadavky vyšších představitelů justiční a státní soustavy na rámcový výsledek procesu a svou úlohou. Díky tomu lze pozorovat neobvyklou situaci, kdy se soudce v zásadě nemohl odchýlit od textu normy a i v rámci interpretace a aplikace práva v mezích z ní vyplývajících byl do určité míry omezen apriorními požadavky. Lze tak paradoxně hovořit nikoliv o volnosti soudního rozhodování, ale spíše o jeho „dvojití“ vázanosti.

Druhá kapitola zkoumající aplikaci trestního práva v období po únoru 1948 se zaměřila na problematiku hospodářské kriminality a trestných činů proti jednotnému hospodářskému plánu. Ani v této oblasti analýza prováděná pomocí sondážního zkoumání vybraných rozsudků neodhalila výrazný systémový odklon od textu předmětných trestních norem naznačující soudcovský aktivismus. Obdobně jako v případě v předešlé kapitole zkoumaných trestných činů dříve analyzované velezrady však byly zjištěny určité interpretační problémy pramenící z abstraktnosti a vágnosti některých zákonných ustanovení, jakož i z určitého kauzistického charakteru některých skutkových podstat.

Právě měnící se povaha normotvorby se odrazila i v aplikační praxi soudů, které dle zjištěných výsledků sondy vycházely z doslovného výkladu textu zákona. Určitý projev soudcovského uvážení při aplikaci předpisů lze spatřovat v subsumpci konkrétních činů pod jednotlivé skutkové podstaty. Právě díky určitým nedostatkům v normotvorbě byla hranice mezi jednotlivými trestnými činy téměř nezatelná a podřazení pod konkrétní skutkovou podstatu pak záleželo spíše na úvaze a posouzení soudu než na konkrétních znacích, které dané jednání vykazovalo. Oblast subsumpce pak logicky nabízela největší prostor pro zkoumání soudního aplikačního procesu, přičemž byly zjištěny určité podstatné rozdíly mezi jednotlivými soudy a soudci, které naznačují značnou nejednotnost aplikační praxe.

Konečně lze tedy shrnout, že z hlediska psaného práva a jeho aplikační praxe byl v 18. století v českých zemích zaváděn modernější model aplikace práva, který mj. souvisel rovněž s modernějšími formami pramenů práva. Jeho výrazem bylo opuštění extrémní volnosti soudce v rozhodování a významně výraznější vázanost soudů psanou normativitou kodexů, resp. dalších právních předpisů. Nicméně sondážní analýza ukazuje, že ani v této době, ani v žádné době následující nelze hovořit o čistém modelu vázaného soudcovského rozhodování, který by prováděl jen „slepotu“ exegezi. Právě naopak. Míra souladu aplikační interpretace s textem norem a zásad právních předpisů, příp. s vůlí zákonodárce byla v české právní realitě různorodá a určitě na ni nelze axiomaticky bez dalšího použít zobecnění principů a zjištění z francouzského či německého

práva 18.–20. století. Takové zjištění by znamenalo přílišné zjednodušení. I pro období let 1948–1989 nebyl podle poznatků získaných analýzou sondážně zvolených právních institutů jednostranný, ať již volný či vázaný, přístup rozhodovací praxe. Pro dějinnou etapu minulého režimu je proto vhodné při formulování závěrů ohledně aktivní korekce či pasivní role soudců rozlišovat kromě temporálního kritéria výkladově aplikační skutečnost právních předpisů podle jednotlivých právních odvětví. Nejextrémnější aktivismus se z provedeného výzkumu v době minulého režimu jeví u orgánu nahradivšího soudy v odvětví hospodářského práva, totiž u státní arbitráže, jíž však takovou diskreci umožnil sám primární zákonodárce. Naproti tomu i v oblasti trestního práva let 1948–1989 se ukazuje jako poměrně vhodná cesta akcent prizmatem právního realismu *sui generis*. Poznání právní skutečnosti minulosti včetně případných tenzí může posloužit (nejen) při koncepčních změnách pro inspiraci do budoucna, zvláště pokud bude analýza zahrnovat nejen psané právo, ale též právní realitu. Drobným příspěvkem v tomto směru snad může být i tato kniha.

Summary

The publication, although primarily legal-historical, seeks to contribute to the discussion of current legal-theoretical and legal-philosophical issues, including the problem of the freedom or binding nature of judicial decision-making. Using the method of probing research on specific cases, the individual authors seek to verify the relationship between the “Law in books” and its actual operation in the application practice of judicial authorities in the periods of the Habsburg Monarchy from the eighteenth century onwards, the First Czechoslovak Republic and the rule of the Communist Party from 1948 to 1989.

In terms of methodology, the chapters mainly employ the methods of probe, comparative analysis and induction. The monograph is divided into an introductory, legal-theoretical chapter, ten substantive chapters covering the period of legal regulation in Bohemian territories from 1700 to 1989, and a joint conclusion. It is also supplemented by a subject index.

Each of the content chapters analyses a selected institution of civil, administrative, criminal or economic law in a particular historical period. The first substantive chapter deals with the legal regulation of murder in the 18th century and the related application practice of the Court of Appeal. The second chapter analyses the issue of the protection of the head of state in the 19th century in theory and judicial practice. In turn, the third chapter covers the more than 120-year period of the validity and effectiveness of the Austrian General Civil Code (ABGB) and examines selected issues of rights in rem.

Decision-making practice of the Supreme Court and the Supreme Administrative Court during the period of First Czechoslovak Republic is the subject of the fourth and fifth chapter. Within them, the question

of expropriation is examined, as well as the offence of association hostile to the state contained in the 1923 Act for the Protection of the Republic. The sixth chapter deals with the question of the theory and practice of post-war restitution of property between 1946 and 1952.

The last four chapters examine selected legal institutions in the post-1948 period. Attention is paid in these chapters to the decision-making activity of state arbitration and also to the application practice of courts in relation to the issue of compensation for damage caused by the operation of a means of transport. The application activity of the courts in deciding on offences against the unified economic plan is also examined. The decision-making practice of the State Court in Prague is analysed as well, using the example of the Kafka and Co. trial.

Seznam zdrojů

Monografie, sborníky a učebnice

- Adamová, Karolina: Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651, in: *Univerzita Karlova (Praha). Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata*, Praha: Univerzita Karlova 1975.
- Adamová, Karolina a kol.: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*, Praha: LexisNexis 2005.
- Baxa, Bohumil: *Dějiny práva na území Republiky československé do roku 1526*, Brno: Čs. a. s. Právník 1932.
- Bláhová, Ivana a kol.: *Jménem republiky!. Osm případů zvěle komunistické justice*, Praha: Auditorium 2016.
- Bláhová, Ivana a kol.: *Právnícká dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*, Praha: Auditorium 2014.
- Blažek, Lukáš – Němečková, Daniela: Statistické zhodnocení revize retribuice v roce 1948 a počátku činnosti Státního soudu, in: *Kritická analýza pramenů. Sborník ze IV. česko-slovenského právněhistorického setkání doktorandů a postdoktorandů na Právnícké fakultě Univerzity Karlovy*, Praha: Právnícká fakulta Univerzity Karlovy, s. 17–27.
- Blažková, Tereza – Šouša jr., Jiří: Konfiskace jako důsledek sankce od roku 1918 do roku 1938 za podmínek nikoliv mimořádných – koncepční východiska, in: Tauchen, Jaromír: *VIII. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference*, Brno: Masarykova univerzita 2020, s. 11–32.
- Bloch, Marc: *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Historické myšlení, Praha: Argo 2004.
- Buckel, Sonja – Christensen, Ralph – Fischer-Lescano, Andreas: Einleitung. Neue Theoriepraxis des Rechts, in: *Neue Theorien des Rechts*, ed. Buckel, Sonja – Christensen, Ralph – Fischer-Lescano, Andreas, Stuttgart: UTB 2020, s. VIII–IX.
- Bulín ml., Hynek: *Právní teorie a praxe*, Praha: Orbis 1932.
- Cempírek, Martin: K některým ustanovením návrhu občanského zákoníku z roku 1937, in: Vojáček, Ladislav a kol.: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*, I, Brno: Masarykova univerzita 2012, s. 327–346.
- Czech, Phillip: *Der Kaiser ist ein Lump und Spitzbue: Majestätsbeleidigung unter Kaiser Franz Joseph*, Wien: Böhlau Verlag 2010.
- Čapek, Jiří: *Interpretace socialistického práva. Základní teoretické otázky*, Acta Universitatis Carolinae Iuridica. Monographia XL 29, Praha: Univerzita Karlova v Praze 1983.
- Černoch, Radek: Mocenské zásahy do právní vědy v antickém Římě, in: *Dny práva 2011 – Days of Law 2011. Ovlivňování sféry soukromého práva právem veřejným v minulosti*,

- Acta Iuridica Universitatis Brunensis. č. 414, Brno: Masarykova univerzita 2012, s. 23–32.
- Deter, Gerhard: Allodifikation, Grundablösung und das Entschädigungsproblem, in: *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, sv. 130, Wien: Böhlau Verlag 2013.
- Erben, Václav – Krejča, Otomar: *Sbírka Richarda Poppera. Obrazy ze židovských sbírek v Národní galerii v Praze*, Praha: Centrum pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války 2016.
- Gábriš, Tomáš. Iusmarxismus jako právní realismus, in: Gábriš, Tomáš a kol.: *Nedogmatická právní věda. Od marxizmu po behaviorální ekonomii*, Praha: Wolters Kluwer 2017, s. 24–42.
- Gebauer, František a kol.: *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989. Statistický přehled*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993.
- Gerloch, Aleš: *Téorie práva*, 6. vyd., Praha: Aleš Čeněk 2013.
- Gerloch, Aleš a kol.: *Téorie a praxe tvorby práva*, Praha: ASPI 2008.
- Graus, František: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. století do roku 1419*, Praha: Československá akademie věd 1957.
- Grygar, Tomáš a kol.: *Vyvalstnění a vyvalstňovací řízení*, Praha: Wolters Kluwer 2021.
- Hanel, Jan Jaromír: Gewere, in: *Ottův slovník naučný*, X, Praha: J. Otto 1896, s. 95.
- Hausenblasová, Jaroslava: Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627, in: *Paginae historiae* 13, Praha: Národní archiv 2005, s. 5–31.
- Hendrych, Dušan a kol: *Správní právo. Obecná část*, Praha: C. H. Beck 2016.
- Hoetzel, Jiří: *Československé správní právo. Část všeobecná*, Praha: Melantrich 1937.
- Hoetzel, Jiří – Weyr, František (ed.): *Slovník veřejného práva československého*, V, Praha: Eurolex Bohemia 2000.
- Holländer, Pavel: Právník v bludišti postmoderní dekonstrukce a Savignyho Ariadnina nit, in: *Právo v měnicím se světě*, ed. Gerloch, Aleš – Žák Krzyžánková, Katarzyna, Plzeň: Aleš Čeněk 2020, s. 41–55.
- Horák, Ondřej: Proměny koncepce vlastnictví v období rakouské ústavnosti, in: *Stát a právo v letech 1848–1918 ve středoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Bratislavě 1.–2. června 2006*, ed. Vojáček, Ladislav – Schelle, Karel, Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva 2007, s. 95–102.
- Horák, Ondřej: Tzv. dělení vlastnictví v 19. a 20. století (k proměně chápání tradičního pojmu v domácí právní vědě), in: *Dny práva – 2010 – Days of Law*, Brno: Masarykova univerzita 2010, s. 1513–1523.
- Horák, Ondřej: Vlastnictví dělené, in: *Encyklopedie českých právních dějin*, XX, Plzeň: Aleš Čeněk 2020.
- Jhering, Rudolf von: *Über den Grund des Besitzschutzes. Eine Revision der Lehre vom Besitz*, Jena: J. M. Mauke und Sohn Verlag 1869.
- Kadlecová, Marta: *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století*, Praha: Eurolex Bohemia 2005.
- Kantorowicz, Ernst: *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*, Praha: Argo 2014.
- Kaplan, Karel: *Československo v letech 1945–1948*, I, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991.
- Kaplan, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*, Brno: Doplněk 1999.
- Kaplan, Karel: *Žnárrodnění a socialismus*, Praha: Práce 1968.
- Knapp, Viktor: *Vlastnictví v lidové demokracii: právní úprava vlastnictví v Československé republice*, Praha: Orbis 1952.
- Knapp, Viktor – Andres, Bedřich: *Učebnice občanského a rodinného práva, II. Závazkové právo*, 2. přepracované a doplněné vydání, Praha: Orbis 1955.

- Knapp, Viktor a kol.: *Československé občanské právo*, II, 2. přepracované a doplněné vydání, Praha: Orbis 1974.
- Koupil, Ondřej a kol.: *Prameny k dějinám trestního práva v Českých zemích v období absolutismu. Chrestomatie*, I. Druhá polovina 17. a počátek 18. století, Praha: Karolinum 2018.
- Kratochvíl, Zdeněk a kol.: *Nové občanské právo*, Praha: Orbis 1965.
- Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*, Praha: C. H. Beck 2005.
- Kühn, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*, Praha: Karolinum 2002.
- Kühn, Zdeněk, Formalismus a antiformalismus v soudcovské argumentaci, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintr, Jan, Plzeň: Aleš Čeněk 2012, s. 206–220.
- Kühn, Zdeněk: Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu, in: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, ed. Bobek, Michal – Molek, Pavel – Šimíček, Vojtěch, Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2009, s. 60–92.
- Kühn, Zdeněk: Právotvorba soudcovská, in: Gerloch, Aleš a kol.: *Teorie a praxe tvorby práva*, Praha: ASPI 2008, s. 86–110.
- Kuklík, Jan: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, Praha: Linde 2002.
- Kuklík, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*, Praha: Auditorium 2011.
- Kuklík, Jan a kol.: *Jak odškodnit holokaust?. Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*, Praha: Karolinum 2015.
- Kysela, Jan: *Dělba moci v kontextu věčného hledání dobré vlády*, Praha: Leges 2019.
- Laudemium, in: *Ottův slovník naučný*, XV, Praha: J. Otto 1900, s. 714.
- Madar, Zdeněk: *Právníký slovník*, 5., podstatně přepracované a doplněné vydání, Praha: Panorama 1988.
- Malý, Karel: *České právo v minulosti*, Praha: Orac – Pacov: Nuga 1995.
- Malý, Karel – Šouša jr., Jiří (ed.): *Městské právo ve střední Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní právníkové konference „Práva městská Království českého“ z 19.–21. září 2011*, Praha: Karolinum 2013.
- Mareš, Miroslav – Výborný, Štěpán: *Militantní demokracie ve střední Evropě*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2014.
- Milota, Albert: Výklad a analogie zákona trestního, in: *Sborník věd právních a státních*, ročník 22, Praha: Bursík a Kohout 1922, s. 56–74.
- Očenášek, Radomír: *První hospodářský plán v Československu*, Brno: Studijní ústav družstevní 1947.
- Olechowski, Thomas: *Rechtsgeschichte. Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts*, 2. vyd., Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG 2008.
- Ondřejková, Jana: Právní jistota a metodologie interpretace práva, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintr, Jan, Plzeň: Aleš Čeněk 2012, s. 232–280.
- Ondřejková, Jana: *Vnější limity soudcovské interpretace a argumentace*, Praha: Leges 2018.
- Ondřejková, Jana – Ondřejek, Pavel: Racionalita a soudní přezkum ústavnosti, in: *Súdná moc v právním štátě. Pocta Alexandrovi Bröstlovi k 70. narodeninám*, ed. Ladoborovičová, Gabriela – Breichová Lapčáková, Marta, Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košicích, Právnická fakulta 2023, s. 253–260.
- Paleček, Pavel: *Justiční vraždy a mučení. Vojenská rozvědka a justice o sobě*, Brno: Amerfo, o. p. s., ve spolupráci s Moravským zemským muzeem 2020.

- Pavlátová, Jarmila a kol.: *Základy práva. Učebnice pro Vysokou školu ekonomickou*, Praha: SNTL 1982.
- Pavlíček, Václav – Šouša jr., Jiří: Expropriation Law in the Czech Republic, in: *Expropriation Law in Europe*, ed. Sluysmans, Jacques – Verbist, Stijn – Waring, Emma, Deventer: Wolters Kluwer 2015, s. 93–128.
- Pechlová, Adéla: Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky, in: Kuklík, Jan a kol.: *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha: Auditorium 2011, s. 31–40.
- Peklo, Bohuslav: Právní výklad a soustava vědeckého poznání práva, in: *Sborník věd právních a státních*, ročník 47, Praha: Bursík a Kohout 1947, s. 52–83.
- Pernes, Jiří: *Spiklenci proti Jeho Veličenstvu*, Praha: Mladá Fronta 1988.
- Portman, Kateřina a kol.: *Třídni (ne)spravedlnost. Proměny politicky motivované trestněprávní perzekuce v Československu v letech 1948–1989*, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2020.
- Princ, Michal: *Soudnictví v českých zemích v letech 1848–1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*, Praha: Wolters Kluwer 2015.
- Randa, Antonín: *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*, Praha: Nákladem J. Otty 1890, reprint: Spáčil, Jiří (ed.): I. *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*. II. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, Praha: ASPI 2008.
- Randa, Antonín: *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, 7. vyd., Praha: Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění 1922, reprint: Spáčil, Jiří (ed.): I. *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*. II. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, Praha: ASPI 2008.
- Roux, Jean-Paul: *Král. Mýty a symboly*, Historické myšlení, Praha: Argo 2009.
- Rustemeyer, Angela: *Dissens und Ehre. Majestätsverbrechen in Russland (1600–1800)*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag 2006.
- Ryba, Jan: Restituce uměleckých předmětů podle zákona č. 128/46 Sb. ve spisech pražských soudů, in: *Budoucnost ztraceného kulturního dědictví. Dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí II. světové války*. Příspěvky mezinárodní vědecké konference v Českém Krumlově (22.–24. 11. 2005), ed. Borák, Mečislav, Praha: Tilia 2007.
- Schelle, Karel: Vybraná ustanovení ABGB, in: Vojáček, Ladislav a kol.: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*, I, Brno: Masarykova univerzita 2012, s. 255–278.
- Skaloš, Martin: Historicko-právní pohled na vývoj inštitutu vlastnického práva na území dnešnej Slovenskej republiky a Českej republiky, in: *Proměny soukromého práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*, ed. Vojáček, Ladislav – Tauchen, Jaromír – Schelle, Karel, Acta Universitatis Brunensis. Iuridica. Č. 393, Brno: Masarykova univerzita 2011, s. 172–183.
- Sobek, Tomáš: *Právní myšlení. Kritika moralismu*, Praha: Ústav státu a práva 2011.
- Stammler, Rudolf a kol.: *Systematische Rechtswissenschaft*, Berlin: B. G. Taubner 1906.
- Strašák, Adam: *Urážka císaře a prezidenta: kontinuita a diskontinuita kulturních stereotypů*, Praha: Academia, 2019.
- Šedivý, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014.
- Šejvl, Michal: Zásada úměrnosti v judikatuře prvorepublikového Nejvyššího správního soudu, in: Kober, Jan a kol.: *Republika právníků*, Praha: Academia 2021, s. 263–302.
- Šouša jr., Jiří: Několik poznámek k problematice práva odpovídajícího služebnostem podle Všeobecného občanského zákoníku rakouského z roku 1811, in: *Proměny soukromého práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*, ed. Vojáček,

- Ladislav – Tauchen, Jaromír – Schelle, Karel, *Acta Universitatis Brunensis. Iuridica*. Č. 393, Brno: Masarykova univerzita 2011, s. 202–210.
- Štajgr, František: *Občanské právo procesní. Učebnice pro vysoké školy*, Praha: Orbis 1964.
- Thibaut, Anton Friedrich Justus: *Über einzelne Theile des Rechts*, II, 2. vyd., Jena: J. M. Mauke und Sohn Verlag 1817.
- Tichý, Luboš – Hrádek, Jiří: *Deliktní právo*, Praha: C. H. Beck 2017.
- Vacek, Josef: *Apelační soud v letech 1627–1727. Studie a prameny*, Praha: Auditorium 2023.
- Vančura, Josef: Vlastnické právo, in: *Ottův slovník naučný*, XXVI, Praha: J. Otto 1907, s. 812.
- Vaněk, Josef: *Náš hospodářský plán*, Praha: Tiskové podniky Ústředního svazu československého průmyslu 1946.
- Vaněk, Slavoj a kol.: *Československé hospodářské právo*, Praha: Panorama 1979.
- Večeřa, Miloš: Soudcovské dotváření práva, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintr, Jan, Plzeň: Aleš Čeněk 2012, s. 221–234.
- Večeřa, Miloš a kol.: *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*, Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta 2015.
- Velková, Alice: *Schuld und Strafe. Von Frauen begangene Morde in den böhmischen Ländern in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, München: Peter Lang 2012.
- Vojáček, Ladislav: Když služební smlouva dosluhovala, in: *200 let Všeobecného občanského zákoníku*, ed. Dvořák, Jan – Malý, Karel, Praha: Wolters Kluwer 2011, s. 230–240.
- Vyšinskij, Andrej Januarjevič: *Otázky státu a práva v dílech klasiků marxismu-leninismu*, Praha: Svoboda 1951.
- Vyšinskij, Andrej Januarjevič: *Otázky státu a práva v Manifestu komunistické strany*, Praha: ÚČsS 1950.
- Wintr, Jan: Canones of Savigny as the Basis for Interpretation of the Law in European Continental Culture, in: *Historical and Philosophical Foundations of European Legal Culture*, ed. Bunikowski, David, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2016, s. 117–136.
- Wintr, Jan: Metodologie interpretace práva a moderní hermeneutika, in: *Metodologie interpretace práva a právní jistota*, ed. Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintr, Jan, Plzeň: Aleš Čeněk 2012, s. 100–114.
- Zima, Marek: O čem mluví Ústavní soud, když mluví o analogii iuris, in: Žák Krzyžánková, Katarzyna a kol.: *Lidská práva na roz(s)cestí*, Praha: Auditorium 2022, s. 151–184.

Komentáře

- Dvořák, Jan a kol.: *Občanské právo hmotné, III. Věcná práva*, Praha: Wolters Kluwer 2015.
- Hlavsa, Jaroslav – Tyl, Karel: *Náhrada škod způsobených provozem dopravních prostředků: výklad k zákonu ze dne 11. července 1951, č. 63 Sb., o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky*, Praha: Dopravní nakladatelství 1960.
- Knapp, Viktor: *Nové předpisy o restituci. (Systematický výklad zák. č. 79/1948 Sb., t. zv. restituční novely). Nezbytný doplněk knihy „Vrácení majetku pozbytého za okupace (Restituční zákon)“*, Praha: V. Linhart 1948.
- Knapp, Viktor – Bermann, Tomáš: *Vrácení majetku pozbytého za okupace (restituční zákon: výklad zákona č. 128/1946 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzházejících, t. zv. zákona restitučního)*, Praha: V. Linhart 1946.
- Lepář, Mojmir: *Trestní zákon ze dne 27. května 1852, č. 117 ř. z.*, Praha: Edvard Grégr 1917.
- Milota, Albert: *Zákon na ochranu republiky*, druhé přepracované a judikaturou opatřené vydání, Kroměříž: J. Gusek 1930.

- Orlický, Robert – Švestka, Jiří – Jehlička, Oldřich: K § 415, in: Češka, Zdeněk a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*, II, Praha: Panorama 1987.
- Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, I. (§§ 1 až 284), Praha: V. Linhart 1935.
- Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, II. (§§ 285 až 530), Praha: V. Linhart 1935.
- Rouček, František – Sedláček, Jaromír: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, VI. (§§ 1342 až 1502), Praha: V. Linhart 1937.
- Rychetský, Pavel a kol.: *Ústava České republiky. Ústavní zákon o bezpečnosti ČR. Komentář*, Praha: Wolters Kluwer 2015.
- Šámal, Pavel a kol.: *Trestní zákoník. Komentář*, 3. vyd., Praha: C. H. Beck 2023.

Další knižní zdroje

- Hašek, Jaroslav: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, I, Praha: Československý spisovatel 1971.
- Rákos, Petr: Doslov, in: Kosztolányi, Deszö: *Krvavý básník Nero*, Praha: Svoboda 1989.

Časopisecké články

- Bílý, Jiří: Pražský apelační soud v letech 1548–1620, *Forenzní vědy, právo, kriminalistika* 3, č. 2 (2018), s. 100–117.
- Bobek, Michal: O odůvodňování soudních rozhodnutí, *Právní rozhledy* 18, č. 6 (2010), s. 204–211.
- Boguszak, Jiří: Uvážení při aplikaci práva, *Socialistická zákonnost* 15, č. 2 (1967), s. 65–74.
- Haderka, Jiří: Soudec a právo, *Socialistická zákonnost* 15, č. 5 (1967), s. 267–273.
- Horák, Ondřej: K proměnam koncepcí vlastnického práva od rakouských ústav do současnosti, *Právník* 156, č. 12 (2017), s. 1109–1123.
- Jakab, András – Kirchmann, Lando: Die Unterscheidung zwischen öffentlichem Recht und Privatrecht als genetischer Fehler in der DNA kontinentaler Rechtsordnungen. Und wie Rechtsanwender mit positivierten rechtsdogmatischen Inkonsequenzen mithilfe von Tradition und Analogie umgehen sollten, *Der Staat* 58, č. 3 (2019), s. 345–366.
- Jüttner, Alfred: Socialistický obhájce, *Právník* 91, č. 8 (1952), s. 516–517.
- Kallab, Jaroslav: O novějších směrech v metodologii právní praxe, *Právník* 56, č. 16–18 (1917), s. 497–524.
- Kysela, Jan: Prosinčová ústava v kontextu diachronní komparistiky, *Právník* 156, č. 12 (2017), s. 1043–1059.
- Löbbling, Zuzana: Konfiskace uměleckých děl fyzických osob v době nesvobody, *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* 67, č. 3 (2021), s. 167–179.
- Löbbling, Zuzana: Schenkungen für Ausfuhrgenehmigungen in der Zeit der Unfreiheit und die Frage ihrer Restitution in der Tschechischen Republik, *Bulletin Kunst&Recht* 2023, č. 2022/2–2023/1 (2023), s. 108–123.
- Neschwara, Chrisitan: Die Oberste Justizstelle in Wien (1749–1848), *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* 6, č. 2 (2016), s. 256–268.
- Pehr, Michal: Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné éře, *Časopis národního muzea* 184, č. 3–4 (2015), s. 31–60.
- Pound, Roscoe: Law in Books and Law in Action, *American Law Review* 44, č. 1 (1910), s. 12–36.

- Prouza, Daniel – Hájek, Michal: Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přísedící ano či ne?, *Trestněprávní revue* 2010, č. 7 (2010), s. 201–208.
- Starý, Marek: Judikatura prvorepublikového Nejvyššího správního soudu týkající se neoprávněného užívání šlechtických jmen a titulů a deliktů obdobných, *Právnícké listy* 2, č. 2 (2019), s. 23–31.
- Šalák, Boris: Všeobecný apelační soud, *Právněhistorické studie* 44, č. 1 (2014), s. 80–111.
- Šouša jr., Jiří: Několik úvah k institutu poddanství a některým dalším právním otázkám z období předosvícenského absolutismu, *Právněhistorické studie* 47, č. 2 (2017), s. 33–50.
- Uhlíř, Josef: Vyvlastnění podle práva československého, *Veřejné právo* 1, č. 3–6 (1931), s. 150–157, 212–215, 237–249, 285–292.
- Vacek, Josef: Ortelové knihy pražského Apelačního soudu a jejich interpretace, *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* 66, č. 1 (2020), s. 77–87.
- Velková, Alice: Proměny v aplikaci rozsudků trestu smrti v habsburské monarchii v průběhu 19. století v reflexi dobových statistik, *Český časopis historický* 116, č. 1 (2018), s. 53–85.
- Velková, Alice: Ženy proti majestátu. Zločin urážky Veličenstva ve druhé polovině 19. století, *Dějiny a současnost* 29 (online), č. 9 (2007), <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/9/zeny-proti-majestatu-/>.
- Veselý, Jiří: O přenesení působnosti hejtmanskví německých lén na apelační soud na Hradě pražském, *Právněhistorické studie* 26 (1984), s. 73–89.
- Výborný, Štěpán: Koncept bránící se demokracie v judikatuře Ústavního soudu ČR, *Časopis pro právní vědu a praxi* 20, č. 2 (2012), s. 157–163.
- Výborný, Štěpán: Konceptualizace bránící se demokracie, *Právník* 151, č. 5 (2012), s. 441–452.
- Weyr, František: Příspěvek k theorii aplikace práva, *Časopis pro právní a státní vědu* 2, č. 3 (1919), s. 118–127.
- Wojtucki, Daniel: Korespondencja Praskiej Izby Apelacyjnej z miastami na Śląsku w latach 1548–1740, *Klio - Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym* 23, č. 4 (2012), s. 167–175.
- Žvachta, Vlastimil: Pracovníprávní sekce zasedala, *Socialistická zákonost* 16, č. 8 (1968), s. 502.

Kvalifikační práce

- Blažková, Kristýna: *Teorie soudcovského rozhodování se zřetelem k praxi českých soudů*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2021.
- Círus, Vojtěch: *Služkou nebo družkou?. Austrokatolicismus jako model katolického státu nebo státního katolicismu?*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2021.
- Kraft, Valeria: *Andrej Vyšinskij – právní teoretik období stalinismu*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2014.
- Láznicka, Alois: *Proměny rakouského a uherského práva v letech první světové války (1914–1918)*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2020.
- Šalák, Boris: *Organizace soudnictví v Rakousku ve druhé polovině 19. století*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2017.
- Šouša, Jiří: *Vývoj právní úpravy státních civilních úředníků od 18. století do roku 1938 v českých zemích*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha 2011.

Internetové zdroje

- Koželuha, Patrik: *Úmysl zákonodárce v interpretaci práva* (online), <https://www.vsehrd.cz/casopis>.

- Marx, Karl: *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Vorwort* (online), http://www.mlwerke.de/me/me13/me13_007.htm.
- Rakouský ústavní soud: *Geschäftszahl E1006/2017* (online), <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Vfgh/>.
- Réfééré législatif* (online), https://fr.wikipedia.org/wiki/Réfééré_législatif.
- Sources et autorités du droit aux XIXème et XXème siècles. Doctrine, jurisprudence et coutume* (online), https://cours.unjf.fr/repository/coursefilearea/file.php/154/Cours/10_item/globalprintcom.htm.
- Wintr, Jan: Koncept bránící se demokracie v judikatuře Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu, in: *Elektronický sborník. Výstupy ze semináře „Politická práva a bránící se demokracie – dochází v ČR k nepřiměřenému omezování politických práv?“ konaného dne 13. 5. 2010 v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky* (online), s. 6–13, <https://www.wintr.cz/index.php/publikace/prehled-publikacni-cinnosti-ii>.

Právní předpisy

- Hrdelní řád Josefa I. z roku 1707.
- Trestní zákoník Marie Terezie z roku 1768.
- Dvorský dekret č. 209/1795 Sb. z. justičních ze dne 2. ledna 1795.
- Císařský patent č. 946/1811 ř. z. ze dne 1. června 1811, všeobecný zákoník občanský.
- Patent č. 1180/1848 Sb. z. soudních.
- Patent č. 152/1849 ř. z., kterým je provedeno zrušení poddanského svazu a zrušení zatížení půdy.
- Zákon č. 117/1852 ř. z. ze dne 27. května 1852, o zločinech, přečinech a přestupcích.
- Zákon č. 146/1854 ř. z. ze dne 23. května 1854, horní zákon.
- Nařízení č. 238/1854 ř. z. ze dne 16. listopadu 1851, o udílení koncesí ku stavbě soukromých železnic.
- Zákon č. 103/1862 ř. z., o částečném zrušení lenního svazku.
- Zákon č. 27/1869 ř. z. ze dne 5. března 1869, o ručení železnic za tělesné poškození a zabití lidí způsobené na železnicích.
- Zákon č. 95/1871 ř. z., o zavedení obecného zákona o pozemkových knihách.
- Zákon č. 96/1871 ř. z., o řízení, ježto se má zavést pro upravení knih pozemkových nebo horních, když tyto knihy se zřizují, doplňují, obnovují nebo mění.
- Zákon č. 92/1874 z. z. Království českého, v příčině nových knih pozemkových v Království českém a jich vnitřního upravení.
- Zákon č. 66/1901 ř. z. ze dne 11. července 1901, o vodních stavbách a regulaci řek.
- Zákon č. 33/1905 ř. z., platný pro Vorarlbersko, kterým se vydávají zvláštní knihovny a exekuční ustanovení o služebnostech cest, vodovodů a spouštění dřeva, pokud jsou služebnostmi polními.
- Zákon č. 162/1908 ř. z. ze dne 9. srpna 1908, o ručení za škody z provozování jízdních silostrojů.
- Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého.
- Zákon č. 76/1920 Sb. z. a n., o inkorporaci kraje Hlučinského.
- Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.
- Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. ze dne 19. března 1923, na ochranu republiky.
- Zákon č. 51/1923 Sb. z. a n. ze dne 19. března 1923, o státním soudu.
- Zákon č. 179/1924 Sb. z. a n., o zrušení svěřenectví.
- Zákon č. 172/1925 Sb. ze dne 8. července 1925, o letectví.
- Zákon č. 81/1935 Sb. ze dne 26. března 1935, o jízdě motorovými vozidly.
- Zákon č. 86/1937 Sb. ze dne 5. června 1937, o drahách (tzv. železniční zákon).

Vládní prohlášení československé exilové vlády ze dne 17. října 1941, o majetkových převodech provedených pod tlakem nepřátelské okupace.

Mezispolečenská deklarace ze dne 5. 1. 1943, o vyvlastňování na územích kontrolovaných nepřitelem.

Dekret prezidenta republiky č. 11 Úř. věst. čsl. ze dne 3. 8. 1944, o obnovení právního pořádku.

Dekret prezidenta republiky č. 2 úř. věst. čsl. ze dne 1. 2. 1945, o mimořádných opatřeních k zajištění hospodářského života na osvobozeném území.

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. ze dne 19. 5. 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

Výměr MPSP v dohodě s ministerstvem vnitra a financí č. P 1809/1-45 ze dne 8. června 1945.

Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

Vyhláška ministra vnitra č. 30/1945 Sb. ze dne 27. 7. 1945, o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. 8. 1944.

Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

Výměr MPSP v dohodě s ministerstvem vnitra a financí č. R 800/16-28-11-45 ze dne 30. listopadu 1945.

Výměr MPSP v dohodě s ministerstvem vnitra a financí č. R 6000-18/12-45 ze dne 8. března 1946.

Zákon č. 79/1948 Sb. ze dne 28. dubna 1946, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. května 1946, č. 128 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzházejících.

Zákon č. 128/1946 Sb. ze dne 17. června 1946, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzházejících.

Zákon č. 192/1946 Sb. ze dne 25. října 1946, o dvouletém hospodářském plánu.

Zákon č. 87/1947 Sb. ze dne 9. května 1947, o některých opatřeních k provedení národní mobilisace pracovních sil.

Výměr Ministerstva financí ze dne 29. listopadu 1947, č. j. 175709/47: II/4.

Zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky.

Zákon č. 232/1948 Sb. ze dne 6. října 1948, o státním soudu.

Zákon č. 241/1948 Sb. ze dne 27. října 1948, o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky.

Zákon č. 86/1950 Sb. ze dne 12. července 1950, trestní zákon.

Zákon č. 99/1950 Sb. ze dne 25. července 1950, o hospodářských smlouvách a státní arbitráži.

Nařízení vlády č. 139/1950 Sb. ze dne 27. října 1950, o zřízení krajských arbitrážních komisí, o organizaci a příslušnosti arbitrážních komisí a o řízení před nimi.

Zákon č. 141/1950 Sb. ze dne 23. listopadu 1950, občanský zákoník.

Zákon č. 63/1951 Sb. ze dne 30. července 1951, o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky.

Nařízení vlády č. 47/1953 Sb. ze dne 8. června 1953, o státní arbitráži.

Vyhláška ministerstva národní bezpečnosti č. 196/1953 Ú. l. ze dne 30. června 1953, o provozu na silnicích.

Zákon č. 69/1958 Sb. ze dne 8. listopadu 1958, o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi.

Zákon č. 63/1956 Sb. ze dne 19. prosince 1959, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb.
Zákon č. 100/1960 Sb. ze dne 11. července 1960, Ústava československé socialistické republiky.
Zákon č. 121/1962 Sb. ze dne 27. prosince 1962, o hospodářské arbitráži.
Zákon č. 40/1964 Sb. ze dne 5. března 1964, občanský zákoník.
Vyhláška ministerstva dopravy č. 52/1964 Sb. ze dne 10. března 1964, kterou se vykonává zákon č. 51/1964 Sb., o drahách.
Zákon č. 30/1878 ř. z. ze dne 18. února 1978, o vyvlastnění k účelům železničním.
Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 22. března 2012, občanský zákoník.

Prameny a edice pramenů

Constitutio Criminalis Theresiana aneb Ržymské Cýsařské w Vrhjch a V žeskách etc. etc. Královske Aposstolské Milosti Marye Terezye Arcy-Kněžny Rakauské... hrdelny Práwny Ržád, Vídeň: U Jana Tomáše urozeného z Trattnerů 1769.

Malý, Karel a kol.: *Práva městská Království českého*. Edice s komentářem, Praha: Karolinum 2013.

Megerle von Mühlfeld, Johann Georg: *Handbuch für alle kaiserlich-königliche, ständische und städtische Beamte, deren Witwen und Weisen oder Darstellung aller ihnen durch die allerhöchsten Gesetze vom Jahre 1822 bis 1828 zustehenden Rechte und obliegenden Verbindlichkeiten*, III, Wien: Witwe von Mößle 1830.

Mervart, Jan – Musilová, Dana: *Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa*, Hradec Králové: Historický ústav FHS UHK 2006.

Ministerstvo financí a osvěty: *První pětiletý hospodářský plán rozvoje Československé republiky*, 2. vyd., Praha: Orbis 1949.

Národní archiv České republiky: *Košický vládní program* (online), 2021, <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrinth-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam 9. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 12. září 1946* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/009schuz/s009001.htm>.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam 15. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 16. října 1946* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/015schuz/s015001.htm>.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam 16. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 26. říjen 1948* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/016schuz/s016004.htm>.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu* (online), https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0095_02.htm.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam řeči poslance Roberta Kleina pronesené v rozpravě při projednávání zákona na ochranu republiky pronesený na 194. schůzi Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. březen 1923* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194004.htm>.

- Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografický záznam řeči poslance Alfréda Meissnera pronesené v rozpravě při projednávání zákona na ochranu republiky na 194. schůzi Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. březen 1923* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194007.htm>.
- Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Záznam hlasování o návrhu zákona na ochranu republiky v rámci 194. schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. březen 1923* (online), <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194010.htm>; <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194011.htm>.
- Vorel, Jaroslav – Šimánková, Alena – Babka, Lukáš: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2004.
- Žpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968, Praha: Florenc 1990.

Soukromé sbírky soudních rozhodnutí

- Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 649–1091*, Praha: Právnické nakladatelství 1922.
- Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 1092–1802*, Praha: Právnické nakladatelství 1924.
- Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 3047–4288*, Praha: Právnické nakladatelství 1925.
- Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 6192–7005*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1928.
- Bohuslav, Josef Václav: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 7006–7662*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1929.
- Bohuslav, Josef Václav – Janota, Osvald: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 7663–8327*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1930.
- Bohuslav, Josef Václav – Janota, Osvald: *Sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 8969–9588*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1932.
- Dusil, Václav: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 12711–14036*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1938.
- Glaser, Julius – Unger, Joseph – Walther, Joseph: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, VI, 2. Auflage, Wien: Carl Gerolds Sohn 1877.
- Glaser, Julius – Unger, Joseph – Walther, Joseph: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XI, Wien Carl Gerolds Sohn 1878.
- Hons, Antonín: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 1–301*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1940.
- Janota, Osvald: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 10977–11633*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1935.
- Janota, Osvald: *Bohuslavova sbírka rozhodnutí nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: 11634–12246*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1936.
- Peitler, Franz: *Sammlung von Entscheidungen zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche von 1812 bis Ende 1859*, Wien: Friedrich Manz 1860.
- Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXI, Wien: Verlag der Manzschen k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1897.

- Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von zivilrechtlichen Entscheidungen des K.K. Obersten Gerichtshofes*, XXXII, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1897.
- Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXIII, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1899.
- Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXVII. *Neue Folge*, III, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1902.
- Pfaff, Leopold – Schey, Josef – Krupský, Vincenz: *Sammlung von Zivilrechtlichen Entscheidungen des k. k. Obersten Gerichtshofes*, XXXVIII. *Neue Folge*, IV, Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Verlags- und Universitätsbuchhandlung 1903.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 838–1393*, Praha: Právnícké nakladatelství 1923.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 1394–2135*, Praha: Právnícké nakladatelství 1924.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 2136–3354*, Praha: Právnícké nakladatelství 1925.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 5609–6656*, Praha: Právnícké nakladatelství 1927.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 6657–7677*, Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1928.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 8599–9502*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1930.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 9503–10423*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1931.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 14066–14833*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1936.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 1–162*, Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1947.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 163–351*, Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1948.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských: 352–567*, Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. V. Tomsa 1949.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, Praha: Právnícké vydavatelství 1926.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2228–2610*, Praha: Právnícké vydavatelství 1927.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2611–3030*, Praha: Právnícké vydavatelství 1928.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3365–3729*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1930.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3730–4037*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1931.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4038–4348*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1932.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4582–4893*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1934.
- Vázný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnícké vydavatelství 1935.

Vážný, František: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*, Praha: JUDr. V. Tomsa, právnické vydavatelství 1936.

Veřejné sbírky soudních rozhodnutí

Sbírka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, roč. 1967, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1967.

Sbírka rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, roč. 1969, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1969.

Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1957, Praha: Nejvyšší soud 1958.

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, Praha: Nejvyšší soud 1949.

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, Praha: Nejvyšší soud 1950.

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, Praha: Nejvyšší soud 1951.

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, Praha: Nejvyšší soud 1952.

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 1972, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1972.

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, roč. 1979, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1979.

Sbírka soudních rozhodnutí, roč. 1970, Praha: Nejvyšší soud ČSSR 1970.

Judikatura

Entscheidung des Obersten Gerichtshofs von 24. Juli 1894, Nr. 8979.

Entscheidung des Obersten Gerichtshofs von 25. Juni 1895, Nr. 7705.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 10. dubna 1922, č. 13272/21.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 30. listopadu 1939, č. 5493/38-8.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 5. ledna 1921, č. 11102/20.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. října 1922, č. 14248.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 25. února 1931, č. 3005.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 21. prosince 1934, č. 24063.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 12. dubna 1935, č. 15504/33.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. března 1924, č. 17887/23.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 21. června 1939, č. 2479/36-5.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 6. června 1922, č. 8106.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 7. dubna 1924, č. 6010.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 7. dubna 1924, č. 6011.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. února 1929, č. 15415/27.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 11. března 1924, č. 17887/23.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 17. ledna 1924, č. 697.

Nález Nejvyššího správního soudu Československé republiky ze dne 3. listopadu 1937, č. 80/35-4.

Nález Nejvyššího správního soudu ze dne 5. března 1927, č. 4057.
Nález Nejvyššího správního soudu ze dne 8. března 1928, č. 5572.
Nález Ústavního soudu ze dne 12. ledna 2021, sp. zn. III. ÚS 2171/17–5.
Nález Ústavního soudu ze dne 8. července 1997, sp. zn. III. ÚS 77/97.
Rozhodnutí Krajského soudu v Brně ze dne 28. září 1949, sp. zn. R IV 281/49.
Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. května 1949, sp. zn. Rv IV 185/49.
Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 4. května 1950, sp. zn. T VI 67/50.
Rozhodnutí Krajského soudu v Košicích ze dne 15. září 1949, sp. zn. R II 231/49.
Rozhodnutí Krajského soudu v Pardubicích ze dne 1. srpna 1956, sp. zn. 4 Co 754/56.
Rozhodnutí Krajského soudu v Praze ze dne 20. září 1956, sp. zn. 17 Co 441/56.
Rozhodnutí Krajského soudu v Praze ze dne 6. září 1949, sp. zn. R XIX 128/49.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. května 1927, sp. zn. R I 368/27.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. října 1936, sp. zn. R II 35/35.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 11. listopadu 1933, sp. zn. Zm II 27/33.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 13. dubna 1926, sp. zn. R I 276/26.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. května 1927, sp. zn. Zm I 118/27.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. listopadu 1934, sp. zn. Zm I 1059/33.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 15. března 1933, sp. zn. Zm I 897/32.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 15. dubna 1930, sp. zn. Zm I 713/29.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 16. listopadu 1935, sp. zn. Zm II 314/35.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. října 1923, R II 219/23.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. listopadu 1926, sp. zn. Zm II 20/26.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. prosince 1926, sp. zn. Zm II 328/26.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. prosince 1934, sp. zn. Zm I 990/34.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. prosince 1934, sp. zn. Zm I 1054/34.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. června 1933, sp. zn. Zm IV 332/33.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. září 1935, sp. zn. Zm II 392/34.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. června 1934, sp. zn. Zm I 226/34.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. dubna 1929, sp. zn. Zm I 737/28.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. prosince 1921, sp. zn. R I 1428/21.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 21. června 1930, sp. zn. R I 420/30.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. dubna 1930, sp. zn. Zm I 402/29.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. dubna 1930, sp. zn. Zm I 738/29.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. dubna 1927, sp. zn. Zm I 60/27.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. ledna 1927, sp. zn. Zm II 459/25.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. března 1931, sp. zn. Zm I 887/29.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. června 1926, sp. zn. R II 134/26.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. října 1930, sp. zn. R I 572/30.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. dubna 1929, sp. zn. R I 251/29.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. února 1934, sp. zn. Zm I 806/32.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 28. listopadu 1934, sp. zn. Zm II 346/34.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 29. listopadu 1933, sp. zn. Zm I 288/32.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 29. října 1929, sp. zn. Zm I 283/29.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. května 1935, sp. zn. Zm II 130/35.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. ledna 1922, sp. zn. R I 101/22.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. ledna 1934, sp. zn. Zm I 692/33.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 6. prosince 1933, sp. zn. Zm I 673/33.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. března 1934, sp. zn. Zm I 1138/33.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. října 1925, sp. zn. Zm II 136/25.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. října 1933, sp. zn. Zm II 99/33.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 8. dubna 1927, sp. zn. R I 120/27.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. května 1934, sp. zn. Zm I 770/32.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. ledna 1935, sp. zn. Zm I 447/33.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 11. září 1958, sp. zn. Cz 370/58.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 29. ledna 1970, sp. zn. 3 Cz 43/69.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. dubna 1948, sp. zn. R I 11/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. dubna 1949, sp. zn. Rv I 405/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 1948, sp. zn. R II 221/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. června 1948, sp. zn. R I 196/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 1947, sp. zn. R I 253/46.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 1947, sp. zn. R I 143/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2006, sp. zn. 22 Cdo 1363/2005.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. února 1952, sp. zn. Cz I 248/51.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. září 1948, sp. zn. R I 438/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. listopadu 1947, sp. zn. Rv I 264/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 15. března 1947, sp. zn. R I 154/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 15. ledna 1947, sp. zn. R II 120/46.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16. května 1947, sp. zn. R I 263/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18. července 1951, sp. zn. Cz I 73/51.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. prosince 1946, sp. zn. R I 103/46.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. prosince 1946, sp. zn. R I 136/46.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. května 1947, sp. zn. R II 78/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. listopadu 1947, sp. zn. R I 552/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 1948, sp. zn. R I 556/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. října 1947, sp. zn. R II 174/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 1947, sp. zn. Rv 152/46.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. února 1948, sp. zn. R I 633/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. listopadu 1948, sp. zn. R II 253/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. května 1948, sp. zn. R I 366/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. února 1947, sp. zn. R I 184/46.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. září 1947, sp. zn. R I 456/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. září 1951, sp. zn. Cz I 82/51.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. května 1947, sp. zn. R II 85/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. června 1948, sp. zn. R I 77/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. června 1948, sp. zn. R I 334/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. ledna 1947, sp. zn. R II 88/46.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. listopadu 1994, sp. zn. 3 Cdo 352/93.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. dubna 1948, sp. zn. R II 52/48.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 31. října 1947, sp. zn. R I 321/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 4. listopadu 1947, sp. zn. R I 237/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. února 1948, sp. zn. R I 658/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 1947, sp. zn. R II 148/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 7. ledna 1948, sp. zn. Rv I 282/47.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 8. února 2012, sp. zn. 28 Cdo 2582/2011.
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 9. října 1947, sp. zn. R I 363/47.
Rozhodnutí Okresního soudu v Jeseníku ze dne 18. dubna 1951, sp. zn. Nvl 228/47-77.
Rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 6. června 2000, sp. zn. IV. ÚS 99/2000.
Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 25. srpna 1958, sp. zn. 1 T 12/59.
Rozsudek Krajského soudu v Praze (pobočka Spálená 2) ze dne 25. února 1960, sp. zn. 2 T 1/60.
Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 27. června 1977, sp. zn. 2 Cz 19/77.
Rozsudek Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 22. května 1967, sp. zn. 5 Cz 37/67.
Rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 27. října 1971, sp. zn. 1 Cz 42/71.
Rozsudek Nejvyššího soudu z 6. června 1923, Rv II 473/22.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. března 1893, č. 2064.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. července 1901, č. 9837.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. prosince 1838, č. 5446.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. listopadu 1868, č. 10833.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. února 1819, č. 591.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. srpna 1848, publikovaný pod č. 444.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. listopadu 1851, č. 9923.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. června 1900, č. 336.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. února 1854, č. 1736.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. května 1854, č. 4257.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. června 1873, č. 3001.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. února 1858, č. 1790.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. srpna 1895, č. 10111.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince 1868, č. 9587.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. listopadu 1851, č. 7699.
Usnesení Městského soudu v Praze z 5. května 1977, sp. zn. 20 Co 31/77.
Usnesení okresního soudu civilního v Praze II ze dne 28. srpna 1951, č. j. Nc I, I 1269/49-29
(Nc LI 1269/49).
Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 5. listopadu, sp. zn. 2T 59/51.
Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 4. prosince, sp. zn. 2T 84/51.
Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 5. prosince, sp. zn. 2T 49/51.
Rozhodnutí okresního soudu v Poděbradech ze dne 5. prosince, sp. zn. 2T 107/51.

Archiválie

Archiv Národní galerie v Praze, signatura NG 1945–1958; Restituce, repatriace, pátrání.
Národní archiv, fond Apelační soud, Praha.
Národní archiv, fond AVS, Praha.
Národní archiv, fond Generální prokuratura Praha.
Národní archiv, fond Krajský soud v Praze, Praha.
Národní archiv, fond Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno).
Národní archiv, fond Státní arbitráž, Praha.
Národní archiv, fond Státní prokuratura, Praha.
Národní archiv, fond Státní soud, Praha.
Národní archiv, signatura VIIa-6531, Pick.
Státní oblastní archiv Praha, fond Zemský soud trestní (ZST) Praha.

Věcný rejstřík

- aktivismus soudcovský 10, 168, 201–204
alodifikace 58, 66–67
analogie legis 77, 81–85, 92
Arbeits-Gemeinschaft 106
arbitr 155–158, 162, 202
– hlavní arbitr ČSSR 153–156, 161
arbitráž 23–25, 149–163, 202, 204
– Státní arbitráž ČSSR 153–157
– Státní arbitráž Republiky
československé 149–154
argumentace doktrinární 18, 53–54, 60
Auswanderungsfond 113, 124
- budovatelský program 179–180
- cena
– obecná 87–88
– za zrušení léna 66
cizoložství 36–37
- dary za vývozní povolení 118
DNSAP, Deutsche nationalsozialistische
Arbeiterpartei 99, 107
- emfiteusis 57
- fideikomis 56–60, 63, 66–67
Fond národní obnovy 114–115, 122–123
- generální prevenční povinnost 135
Grenzlandjugend 100, 104
- hodnota pozemku, obecná 88–91
- interpretace 10–25, 53, 72–74, 77, 92–93,
195–204
– soudcovská autoritativní 10, 14–15
– soudní 14–18, 198–199
– teleologická 18–19, 56, 73–74, 94–95, 138
ius theutonicum 57
- jednotný hospodářský plán 150–155,
177–193, 202–203
Junák Národní obce fašistické 105, 107
Jungsturm 106
- knihy pozemkové 68–71
košický vládní program 177, 180
- laudemium 62–63
- manuál ortelový 27–28
Marshallův plán 181
ministerstvo
– ministerstvo práce a sociální péče
113–114
– ministerstvo spravedlnosti 125, 167
– ministerstvo školství, věd a umění 125
– ministerstvo veřejných prací 84
moderace smluvní pokuty (penále) 149,
156–163
Moravská galerie v Brně 110
mord, viz vražda
- nabytí práva originární 54, 71, 197–198
náhrada
– příměřená 87–89

- škody 130–136
- škody způsobené provozem dopravních prostředků 131–148
- za vyvlastnění 77, 80–92, 199
- nález vyvlastňovací 79–81
- Národní galerie v Praze 110, 125
- Národní správa majetkových podstat 113–116, 123–124
- národní správce 112, 115, 186
- národní výbor 113, 115, 120, 150, 166, 178, 181–182, 187–190
- nedotknutelnost vlastnictví 81, 85
- nedovolené přerušení těhotenství, abortus 27, 35–36
- neplatnost majetkových převodů 112, 118–119
- nesplnění závazku podnikatele 185
- NSDAP, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei 97–99, 104–108
- odškodnění 66, 86–88, 124
- ohrožení plánování 185
- osvědčení
 - o národní spolehlivosti 113, 120
 - o národnosti 114
- pacht dědičný 57, 64–65
- Pillerova komise 164–168
- poena
 - extraordinaria 14
 - ordinaria 13–14
- poškození provozu 184–188
- práva
 - věcná 55–61
 - věcná k věci cizí 55–59, 68–75
- právní
 - pozitivismus 14, 201–202
 - principy 17–19, 51–53
- právnícká dvouletka 169, 201
- presumpce zavinění 137
- princip
 - intabulační 69, 71, 74–75
 - konsenzuální 71
- proces s omladinou 46
- provozovatel motorového vozidla 133–134, 137–141
- prusko-rakouská válka 47
- přestupek 42
- purkrecht, viz emphyteusis
- rehabilitace 164
- restituce majetku 110–113, 115, 124, 129
- rozhodnutí o vyvlastnění, viz nález vyvlastňovací
- rozhodování soudcovské 8, 10–25, 168, 198–199
 - legální 19, 24–25, 168, 201–202
 - kreativní 10
 - racionální 19, 24–25, 201–202
 - volné 19, 24–25
 - vázané 16, 24, 198–199
- rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví 186, 191–193
- řidič motorového vozidla 133–134
- SA, Sturmabteilung 98–99, 107
- sabotáž 171–174, 181, 185–186, 191
- sdužování
 - proti republice 169–174, 202
 - státu nepřátelské 94–109
- signalizace 152–155
- služby 135
- služebnost 58, 68–76, 197
 - osobní 69
 - pozemková 69–72
- smilstvo 37, 39
- smlouvy
 - hospodářské 149–150, 158–160
 - kolonátní 65
 - pachtovní 72
 - služební 51, 123
- soud
 - apelační 26–39, 42, 195–196
 - Nejvyšší soud (ve Vídni) 15, 43, 63–65, 71–72, 74–76
 - Nejvyšší soud (v Praze) 73–76, 80, 83, 86–93, 94–109, 112, 116–129, 199–201
 - Nejvyšší soud ČSSR 141–144, 147–148
 - Nejvyšší soud ČSR 138–139, 144–145
 - Nejvyšší soud SSR 142–143
 - Nejvyšší soudní úřad 43
 - Nejvyšší správní soud 66–67, 75–76, 77–93, 199
 - Státní soud 165–176, 202–203
 - vrchní zemský soud v Praze 45–47
 - vrchní kriminální soud 42–43
 - vojenské soudy 41
- SS, Schutzstaffel 98, 107–108
- státní bezpečnost 171–173

- státní prokuratura 165–176
 Sudetendeutscher Heimatbund 104, 106
- škoda 130–143
 – majetková 133
 – nemajetková 133
 – skutečná 135–136
 – způsobená provozem dopravního prostředku 132–136, 143, 148
- trest
 – dehonestující 30–31, 39
 – nucených prací 31–34, 38–39
 trestné činy proti jednotnému hospodářskému plánu 183–185
 třídní přístup 126, 174
- úklady o republiku 97, 106–108, 200
 úmysl zlý 29, 42, 133
 urážka majestátu 40–50
 úrok dědičný 61, 64
 ústřední arbitrážní komise 150
 uvážení soudcovské 8, 14–19, 23–24, 29, 39, 53, 84, 199, 203
- velezrada 40–49, 196–197
 Vermögensamt 113
 vlastnictví 55–68, 197–198
 – dělené 56–61, 198
 vlastník, viz vlastnictví
 Volkssport Deutscher nationalistischert Studentenbund 107
 vpletení do kola 30, 34
 vrah, vražedník 28–29
 vražda 26–39
 – manžela, mariticideum 33
 – manželky, uxoricideum 33
- nájemná, assassinium 27
 – novorozeněte, infanticidium 27, 35–39, 195–196
 – obecná, homicidium 26–32, 195–196
 – příbuzného, parricideum 26, 32–34, 195–196
 – sebevražda, suicideum 27
 – sestrovražda, suroricideum 34
 – spojená s loupeží, latroconiumcumrobbariae 27
 – travičství, veneficiem 27
 vydržení práva 54, 68–76
 výklad
 – autentický 76
 – doktrinární 53–54, 121
 – gramatický 16–18, 52, 66–67, 139–143, 148, 201
 – historický 18, 141
 – teleologický 18, 95, 139
 výměr restituční 114
 vyvlastnění 77–93, 111, 199
- zabití 28–30
 zábor 78
 zákonnost
 – socialistická 22–24
 – racionální 21–22
 – tolerantní 18, 53–54, 67, 70, 74–76
 zákony expropriační 81–86
 záškodnictví 191
 Zentralstelle 119
 zkrácení daně 191–192
 zlidovění soudnictví 126–127
 zločiny 26–50, 107–108, 166–167, 196–197
- žalář těžký 43, 46
 Židovská rada starších 113